Törtlm. O.
1273
1

Törtlm. O.
123
f.





Horvát András'
Könyvtárából. 1819.

463877

A' VILÁGNAK KÖZÖNSÉGES HISTÓRIÁJA.

A' mellyet

MAGYAR HAZÁJÁHOZ

viseltető ſzeretettül

ösztönöztetvén,

és néhány jeles, és hiteles Authorokból

ki-ſzedegetvén

ugyan ezen Hazájának élö nyelvén bátorkodik

nékie, mint igaz fiúi ſzeretetnek áldozattyát

mély alázatoſsággal

bé-mutatni

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF,

Magyar Lovas Generális.

Jam mea ſunt populo cantata poëmata ſæpe,
Muſa modo Patriæ verba ſoluta cane.

ELSÖ KÖTET.

Pozsonban,

Wéber Simon Péter költségével és betüivel,

1796.

1796.

540.176

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

G. TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

Horvát András' 1813.

Ajánló, egyszersmind Elö-Beszéd.

Édes Hazám!

Hogy ezen nagy, és messzire ki-terjedö munkára fejemet vetni méressze-lem, egyedül hozzád viseltetö tartozással tellyes szeretetemnek öszt önétöl származik, a' mellytöl belsöképpen már régtöl fogva únszoltattam, hogy valamelly hasznos munkát, mint annak zálogát terjesszek elödbe, a' mellynek olvasása, ne tsak gyönyörködtesse, mind a' két te kebeledbe lakó Nemet; de ezen felül az emberi társaságra való nézve, minden Sorsba lévö Rendnek a' meg-elégedésig hasznot-is okozzon. Meg-vallom, sokáig elmélkedtem azon, hogy minémü munkát vegyek elömbe tárgyomhoz való el-jutására; végtére határt vetettem gondolatimnak, és eltökéllettem magamba, hogy a' Világnak közönséges Históriáját élö nyelve-

den, mély alázatossággal terjeszszem elődbe. Nem-is ok nélkül, mert valamint XII. Károly Svéciai Királynak életét ki-adván, elő-járó beszédembe kitettem, hogy a' világi életet tekíntvén, minden Tudományok között, a' Históriának Tudománnya leg-haszнossabb légyen: úgy mostan-is aztat itten kitenni bátorkodom. Által sem-is láthatom, hogy miképpen lehetne ennél haszнossabb egy tudomány, mivel ez, elsőben-is, kit-kit a' Mindenható nagy Úr Istennek meg-esmérésére vezet. Másodszor, meg-tanít bennünket, hogy ezen Mennyei Felség, ezen roppant nagy Világot, miért teremtette. Harmadszor, útat mutat az örökké tartandó Boldogságnak el-nyerésére, mivel az elő-forduló sok példákból, ki-ki által fogja látni, miképpen kellessen a' jó erköltsöket gyakorlani, a' rosz-szakat pedíglen magától el-hárítani, melly munkálkodások légyenek ezen tzélnak el-érésére vezető kalaúzzai minden embernek. Mind ezek felett, kinek-kinek az-is szemébe fog tünni, hogy a' régi időkbe minémű állapotba éltek az emberek, miként állottak-fel a' Társaságok, ezeknek minémű elő-járói vóltak, hasonlóképpen, miként

ként állottak-fel, annyi nagy, és kisſebb Orſzágok, és Birodalmak, mint nöttek ezek, és végtére, miért jutottak illy ſok Birodalmak végsö puſztúlásrais. Melly okokra való nézve válaſztattak Csáſzárok, Királyok, és egyébb orſzágló Fejedelmek, 's minden-féle hívatalokra miért emeltettek-fel az emberek, ezek minémü Törvényeket ſzabtak, mint orſzáglottak, kik vóltak közöttök dítséretet, és kik ótsárlást érdemlök. Melly okból támadtak annyi ſzámtalan véres háborúk, kik vóltak ezekbe nevezetes, és ditsö Vezérek, és ezen háborúknak miért vólt ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen ki-menetelek, a' midön ezeket a' kívánt békeſségek követték, a' frigy-kötések, melly pontok alatt végzödtek. Utóllyára, miként ſzerzettettek, mind a' Fö, mind a' ſzép tudományok, ezekkel a' ſzép Mesterſégek-is. Szóval, meg-tanít mind azokra-is, valamiket a' meg-foghatatlan nagy böltsesſégü Úr Isten maga ingyen való kegyelméböl az emberi Nemzetnek javára, bóldogſágára rendelt, és alkotott.

Mind ezekre való nézve, Kedves Hazám! táplál a' reményſég, hogy igye-

kezetemet, és munkámnak elsö réſzét, nem tsak jóvá hagyni, de kedvessen-is méltóztatod venni.

Valamiket ezen tsekély munkám foglal magában, nem kérkedem azokkal, hogy elmém ſzüleménnyei vólnának, mert erre elégtelen-is vólna, hanem némelly jeles Authorokból, úgymint Rollin, Milóth, Baumgarten, Schrök, 's többek mások írásiból ki-ſzedegetett, és egybe ſzerkeztetett valóſagok, a' mellyek nem másokra, egyedül a' világi, vagy-is úgy mondatni ſzokott Civilis Státusra terjednek, következkezésképpen munkám nem fordítás.

Meg-kelletik vallanom, hogy az Egyházi História, nagyon ſzövevényes a' világnak közönſéges históriájával, úgy hogy a' ki amabba jól vándorlott, ebbe nagy meg-világosítást, és ſegedelmet nyér. Én mindazonáltal leg-kisſebb réſzit-is az Egyházi históriának ezen munkámba nem kívántam bé-iktatni, réſz ſzerént azért, mivel így igen ſokra, és hoſzſzasra terjedne munkám, mindenek felett pedig azért, hogy pörlö Társ (mivel Theologus nem vagyok) a' vallás dolgába nem akarok lenni, hanem ezeket el-mellözvén, tsak a' világi történeteket kívánom elödbe adni.

Tsak most fellyebb tettem-ki, hogy ezen munkám nem fordítás, mivel ha valamellyikének a' fent meg-nevezett Authoroknak, vagy-is másoknak munkáját Magyar nyelvünkre által fordítanám, vagy pörlö Társnak tenném magamat, vagy-is hamis fordítónak kellene lennem, ezeket pedig így mutatom-meg.

Milóth Apátúr Római Catholicus, és Frantzia Orſzági ſzületés vala, mellyért-is a' maga közönſéges világi hiſtóriáját, a' mellyet a' Pármai Hertzeg Don Ferdinánd kérésére ki-adott, maga anyai nyelvén, és nem Németh nyelven, a' mellyet tellyesſéggel nem-is értett, írta. Így lévén valóſsággal a' dolog, ki hihetné-el aztat, hogy ö a' Római Pápákról, és a' Római Catholica vallásról úgy írt vólna, a' mint ezen munkáját, Vilhelmus Ernestus Christiáni, a' Dániai Királynak Tanátsossa, és a' Terméſzet tudománnyának Profeſſora, Királlyának parantsolattyára Német nyelvre fordította. Ö Augustána vallású Úr lévén, maga vallásának formájába öntötte fordítását, és ezzel maga ellen pörlésre fel-indította, mind a' Római Cathólicusokat, mind Reformá-

tus Atyánkfiainkat. Hogy ha ö originalis munkát tett vólna, úgy ſenki vétkül aztat nékie nem tulajdoníthatná, mivel ki-ki maga vallása ſzerént, nem tsak gondolkodni, de írni-is tartozik. Mi több, ezen fordításának harmadik kötettyéhez ragaſzttya az Anyaſzentegyház históriáját-is, Milóth Apáturnak pedig Frantzia Originálissába ez nem találtatik, mellynek valóſágára útasítom, minden Frantzia nyelvet értö Kegyes Olvasót, ezen jeles munkának olvasására. Schrök Mátyás Tudós-Úr, Hazánknak érdemes fia, és a' Vittenbergai Universitásnak nevezetes Tagja, és ugyan ottan a' Historia Tudománynak Professora, a' Világnak közönſéges históriáját, a' melly nálamis meg-vagyon, Német nyelven ki-adta; ö a' vallás dolgairól abba, maga vallása ſzerint írt, de eztet ſenki nékie balúl nem veheti, ſem meg-nem ítélheti, ez originális munka. De ha én ezen munkáját anyai nyelvünkre kívánnám fordítani, tartoznám a' vallás dolgába kitett tzikkellyeit, magam vallása ſzerint meg-változtatni; de épen ezért, én hamis fordítója-is lennék. Ezeket ki-ki által látván, mint fellyebb ki-tettem, ſem pörlö Társ, ſem hamis fordító nem

aka-

akarok lenni, kit-kit maga vallásába békeſségbe élni kívánom hagyni, mellyért egyedül a' világi történetekről léſzen ezen munkám, a' mellynek-is Bévezetésébe, melly a' Könyvnek Foglalatját fogja követni, méltóztassanak a' Kegyes Olvasók figyelmetessen bétekínteni, és az abba ki-tett dolgokat jól fejekbe venni.

Mivel pedig több köttetekre terjed munkám, úgy vélem, hogy három Eſztendöknek el-folytok előtt nehezen adhatom-ki az utólsó köttetet. Hogy-ha pedig az alatt Istenem ki-ſzóllíttana e' Világból, talán fog találtatni Hazámba egy Valaki, a' ki a' fent meg-nevezett kút-fejekből, a' történeteket valamint én merítem, úgy fogja meríteni, és már az általam ki-írtatott úton, mind addig fog menni, míglen a' mint magam kívánom ohajtott végét éri. Megſe ütközzön abba, valamint magam ſe háboríttatom-meg, hogy talán másokis, vagy fordítanak, vagy-is írnak más Authorokból illyetén munkát, mert mennyi nem jött már ki Deák, és más nyelveken, még-is mindenike kedves. Bóldognak fogom magamat tartani énis, ha kedves Hazám! előtted, ha nem

munkám, leg-alább jóra igyekező ſzándékom, kedveſséget fog nyerni, és meg-nem ſzünſz ſzeretni, el-hitetvén magaddal, hogy poromig léſzek

Édes Hazám!

Írtam Szakoltzai házomban 1795-*dik Eſztendőben, November havának* 18-*dik napján.*

igaz híved,

A' Ki-adó.

AZ

ELSŐ KÖTETNEK FOGLALATJA.

Levél.

Bé-vezetés. - - - - - - - 1

ELSŐ RÉSZ.

A' Régi Nemzetekről.

I. Tzikkely. *A' Zsidókról, vagy-is Izráelitákról.* 15
II. Tzikkely. *A' Babiloniakról, és Assyriusokról.* - - - - - - 33
III. Tzikkely. *A' Phœniciusokról.* - - 46
IV. Tzikkely. *Az Ægyiptusiakról.* - 55
V. Tzikkely. *A' Sinaiakról, vagy-is Chinaiakról.* 78
VI. Tzikkely. *Az Indiaiakról.* - - 86
VII. Tzikkely. *A' Scytákról, és Celtákról.* 91
VIII. Tzikkely. *A' Médusokról, és Persákról.* 93
Bé-Fejezés a' régi Ázsiai Nemzetekről. - 107

MÁSODIK RÉSZ.

A' Görögökről. - - - - - - 119

ELSŐ SZAKASZ.

A' Görögökről Inachus idejétől fogva a' Persákkal való háborúig, a' Világ Teremtésétől 2100 Esztendőket számlálván, egész 2800 Esztendőkig.

I. Tzikkely. *A' Görögöknek Eredetéről.* 121
II. Tzikkely. *A' Görögök több Tortományaiknak fel-állításáról, és azon idő alatt történt dolgokról.* - - 127

III. Tzikkely. *A' Trójai Háborúról rövideden.* 135
IV. Tzikkely. *A' Görögöknek azon Heroicum időkbe történt dolgaikról, Tudománnyaikrál, és Erköltseikröl.* - 144
V. Tzikkely. *A' Spártabéliek uralkodásának formája, ugyan azoknak Törvénnyei, és szokásai.* - - - - - - 153
VI. Tzikkely. *Lycurgusnak több rendeléseiröl, az ö haláláról, és a' Spártabéliekneк, a' Messinusokkal kezdett háborújokról.* - - - - - - 165
VII. Tzikkely. *Az Athénai Respublicáról egészen a' Persákkal történt háborúig.* - 172
VIII. Tzikkely. *Továbbá-is Sólonnak rendelésiröl, és Athénának dolgairól.* - 181

MÁSODIK SZAKASZ.

A' Persákkal kezdödött Háborútól fogvást egészen Periclesnek Uralkodásáig.

I. Tzikkely. *Kezdete a' Persákkal való Görögök háborújának, és Miltiadesnek Marathon alatt történt Diadalma.* - 194
II. Tzikkely. *Aristides, és Themistocles Történettyeiknek kezdete. Xerxes bé-üt Görög Országba.* - - - 201
III. Tzikkely. *Három ütközetek, Salaminnál, Plátæánál, és Micalénál; mellyek után a' Persák, örökre ki-üzettetnek a' Görögöktöl.* - - - 210
IV. Tzikkely. *Athénának újonnan való felállítása. Aristides uralkodása, és a' Görögök között történt szakadásnak kezdete.* - - - - - - 217
V. Tzikkely. *Címon neveli Athénának hírét, 's nevét* - - - - - - 225

HAR-

HARMADIK SZAKASZ.

Periclesnek uralkodásáról, Macedóniai Fülep Uralkodásáig.

Levél.

I. Tzikkely. *Periclesröl egéſz a' Peloponésusi háborúig.* - - - - - 231
II. Tzikkely. *A' Peloponésusi háborúnak kezdete. Az Athénabéliek meg-verettetnek Sicíliába.* - - - - 241
III. Tzikkely. *Tovább-is a' Peloponésusi Háborúról. Lysander meg-veſzi Athénát.* 253
IV. Tzikkely. *Spárta Lysander által veſzedelemre jut. Athénát a' Tyrannismusból ki-ſzabadíttya Thrásibulus. Socratesnek Processusa. A' tíz ezer Görögöknek ſzámos ellenſégeik elöl való ditsöſéges viſzſza vonások.* - - 262
V. Tzikkely. *Agesilaus Azsiába mégyen, de onnat viſzſza hívattatik. Tsúnya egyegyezés a' Persákkal. A' Thébai közönſéges Társaſágnak fel-állása a' Leuctránál történt ütközetig.* - - 272
VI. Tzikkely. *Théba hatalmas léſzen, de megint le-esik. Görög Orſzágnak történetei, Macedóniai Fülepnek idejéig.* 282

NEGYEDIK SZAKASZ.

Macedóniai Fülep Uralkodásáról mind addig, a' meddig a' Rómaiak kezdettek uralkodni Görög Orſzágba.

I. Tzikkely. *Macedóniai Fülep mint vetette-meg uralkodásának fundamentomát.* 293
II. Tzikkely. *Fülep Orſzáglásának ki-menetele.* 302
III. Tzikkely. *Nagy Sándornak uralkodása az Arbélai ütközetig.* - - - 313

IV. Tzikkely. *Sándor Uralkodásának vége, és az ő halála.* - . - - 328
V. Tzikkely. *Athénai nyughatatlanságok. Demosthenesnek, és Phócionnak végek. Phalereus Demeter.* - - - 338
VI. Tzikkely. *Sándornak Fő-Vezérei között való háborúk, és Birodalmának felosztása. A' Gallusok bé-tsapnak.* 346
VII. Tzikkely. *Az Achæusi kötés. Aratus, Ágis, Cleomenes. Görög Országh meghódoltatik a' Rómaiak által.* - 352

ÖTÖDIK, és UTÓLSÓ SZAKASZ.

A' Görögöknek szép Mesterségeikről, Literatúrájokról, és Tudománnyaikról.

I. Tzikkely. *Görög Országnak szép Mesterségei. A' föld Mivelés. Kereskedés Hajózás.* - - - - - 366
Épités, Kép-faragás, Kép-festés, és Muzsika-Tudományok. - - - 369
A' Hadi Tudományról. - - - 378
II. Tzikkely. *A' Szép Tudományokról. A' Verselésről, vagy Poésisről.* - - 381
A' Históriának Tudománnya. - - 385
Az ékessen való Szóllásról. - - - 389
III. Tzikkely. *A' Tudományokról. Philosophia, vagy-is a' Böltsesség Tudománnya.* . - - - - - 391
Geometria, Astronomia, és Geographia. 410
Az Orvos Tudományról, és a' Gazdálkodásról. - - - - - - 415

BÉ-VEZETÉS.

A Világnak Közönſéges Historiája nem más, egyedül a' Világnak teremtésétől fogvást, az abba valóſággal meg-történt dolgoknak le-írás-ſa. Ez pedig melly nagy nehézſéget foglallyon magába, ki ki által láthattya, mihent a' dolgoknak ſzámába egy kevessé mélyebben bé-tekint. Tsak hamar 6000 eſztendeje léſzen, hogy a' Nagy Úr Istennek tetſzett e' Világot teremteni, még-is igen későn találtatott-fel, a' betűknek formálása, az írás, ténta, és papiros, még kéſőbben a' Nyomtatás; mellyek által, úgy mint eſzközök által, a' Régiſég maga történeteit a' Jövendőſégnek által adhatta vólna: ezek felett; minden régi kézről kézre való adások, az az: Traditiók, ollyan időkről emlékeznek, a' mellyekben az emberek el-oſzolva egymástól, a' vadon erdőkbe, vagy-is sivatag puſztákon, mint a' vad állatok tévelygettek, a' félelemtől, és ſzükſégtől körül vétettetvén, egyedül magok megtartására, és élelmekre vala gondgyok, és mivel ſemmi törvények, ſemminémű Társaſágok, ſemminémű Rendgyei, és egymástól való füg-

gések nem vala, az Emberi Nemnek gyalázattyára, majd tsak nem a' barmokhoz vóltak hasonlók, kik tsak a' terméfzetnek öfztönét követték, és fájdalom! még most-is némelly réfzében e' világnak találtatnak illyen vadan élő emberek. Ezen nehézféghez még az-is járúl, hogy ha valamelly régi történetek elő adgyák magokat, tele vannak mesékkel, és Fabulákkal, a' Historiának pedig tudománnya valófágot kíván.

Ugyan tsak azon jó, és felette Kegyelmes Úr Isten, fokkal Nemesseb tulajdonfágokkal ruházta-fel az emberi Nemzetet, mint fem a' többi állatokat; elsőben-is ötet maga fzent Képének formájára alkotta, és öröktül fogva el-is végzette, hogy önnön maga ditsősfégének boldogfágában forsossa légyen, azért-is az embereket, éfzfzel, és ollyan belső indúlatokkal ajándékozta-meg, mellyek farkallyák öket, valamint a' Teremtőnek, úgy önnön magok megesmérésére-is. Mind ezeken felül, hogy tudhassák önnön boldogfágokat, és ideig tartó javokat-is keresni, minden vifzontagfágokat elkerülni, minden látható, és láthatatlan ellenfégeik ellen-is magokat védelmezni. Így lévén a' dolog, a' terméfzetbéli érzékenyfégnek öfztöne vitte az embert arra, hogy más embert magához hasonlónak lenni meg-esmérje, és vele társalkodgyon-is, melly társalkodásból olly hafzon áradgyon, hogy ez ötet, mind a' fene vadaktól, úgy fzintén több más ellenfégeitől-is óltalmazza, infégben, és minden féle fzükfégben gyámolítsa, és tifztes párossodás által a' barmoktól magát meg-külömböztesse.

De a' miólta már ezen mi Világunk teremtetett, fok változások estek benne, mi Világunknak nevezem azért, mivel az Úr Isten több Vi-

lá-

lágokat-is teremtett, a' mellyeket mi égi testeknek, vagy-is jegyeknek nevezünk, a' mellyekbe valamint teremtetett állatok, úgy más haſznos teremtvények-is találtatnak, a' mellyeket mi, tsak halálunk után fogjuk meg-esmérni.

Az ember e' világra teremtetvén már ebbe mindeneket maga haſznára valókat bőven talált, és a' víz-özön után-is a' föld mindeneket hozott, és idővel az emberi ſzorgalmatoſság mindenkor többre, és többre talált, azért-is ámbár tsak ideig való lakásunk e' világ, de még-is tartozunk aztat meg-esmérni, és ki-tanúlni.

A' terméſzet ugyan az Istennek bölts rendelése ſzerint, ſok változásokat tett e' világba, mert tudgyuk, hogy a' tenger, el-ſzakaſztott ſok orſzágokat egymástól, nagy, és kissebb ſzigeteket formált. A' föld indulások, és a' vizeknek árjai ſok Tartományokat, és Városokat ſemmivé tettek, és még most-is teſznek, és a' ſzokott eſztendőknek változása-is mindenkor új világot tüntett ſzemünk eleibe. De az emberek-is ſok változásokat tettek, a' mellyeket nékünk leg-ſzükſégesseb tudni. Mennél jobban ſzaporodott az emberi Nemzet, mindég annál tovább ment e' világba, az Útazók, és a' hajókon járók találtak-fel ſok Tartományokat, mivel ezek, a' földnek gyümöltsét, és magok mesterſéges műveiket, hogy másoknak el-adhassák, vagy-is ollyan ſzerekért el-tserélhessék, a' mellyekbe ők ſzükſéget ſzenvedtek, igyekeztek, és még-is egéſz meg-váltónk ſzületésséig, majd felét e' világnak az emberi Nemzet nem esmérte, és tsak 300 eſztendőktül fogvást találtatott-fel leg-nagyobb réſze, és még most-is találtatik, a' mellyekről ez után bővebben fogok ſzólani.

Üdök folyta után az emberek meg-világosítatván, és a' tudományokba-is értelmessebbé tétettetvén, elsöben e' világot három réſzekre oſztották, úgy mint: Ázsiára, Africára, és Európára, mint egy 300 eſztendök előtt América fel-találtatván, Americus Vesputiusról Americának neveztetett, és már most négy réſze vagyon e' világnak; de aztat-is ide teſzem, hogy azon időtül fogva, annyi tartományok, ſzigetek találtattak-fel, hogy a' Historicusok, ötödik réſzit-is írják e' világnak lenni, de ezen ötödik réſzének még Név nem adatott. A' világnak azon réſzei között, a' mellyek már régen meg-vannak kereſztelve, leg-nagyobb Ázsia, és América. Ázsiának, a' melly nap-kelet felé fekſzik, leg-több réſzeit a' tenger fogja ugyan körül, de még-is Európával, és Afrikával a' föld által-is öſzve ragaſztatik, ebben a' világnak réſzében ſzületett a' világ' meg-váltója, azért-is ebbe állott fel leg-elsöben-is az igaz vallás, ebbe állottak fel a' leg-elsö Királyi Birodalmak, ebbe építtettek-fel a' leg-elsö Városok, mivel a' többi réſzeibe e' világnak, nem találtatott olly kelemetes, és egéſséges levegö ég, annyi mindenféle jó, és drága gyümöltse a' földnek mint ebbe, és úgy tetſzett, mintha Ázsia a' többi világ réſzei között leg-bóldogabb fogna maradni. De az embereknek egymáson való erőſzakoskodáſa, annyira ment, hogy egéſz orſzágokat ebbe el-puſztítottak ſemmivé tettek, végtére az elsö tudatlanſágba, és vadſágba-is annyira viſzſzaestek, hogy mostan tsak igen kevés réſziben vagyon valamelly emberiſéghez illö tulajdonſág, a' mellyet tapaſztalunk azokon az embereken, a' kik onnan történet ſzerint ki-jönnek.

Ázsiá-

Ázsiából mentek által az emberek dél felé Africába, a' mellynek ſok réſze még most-is esméretlen előttünk, ottan a' hol a' nap leg-hevesſebben ſütt; de a' hol a' föld egy kis réſzével Ázsiával egyesítetik, a' többi réſze pedig a' tengerrel körül vétettetik, találtatnak minden féle ſzép földi gyümöltsök, és ennek kintsei, a' mellyeket az emberek magok haſznokra fordíthatták, de ezen világ réſzébe-is, idövel ſzánt-ſzándékkal való puſztítások támadtak, mind ezeken felül a' Despoticum uralkodás hozattatott-bé, a' melly az emberi jó erköltsöket meg-fojtotta, a' mellyért-is ök a' régi vadſágba viſzſza estek, azért-is mostanában Africa azon réſze a' világnak, a' mellybe leg-kevesebb Törvény, jó Rendtartás, értelmes ſzokás, jó Uralkodás, Tudomány, és bölts Vallás vagyon.

A' melly réſzit mi a' világnak lakjuk, úgy mint Európa, kissebb ama kettönél, még-is a' világnak többi réſzeit mindenekbe fel-múlya, éjtſzak felé fekſzik ugyan, és ſok hideg tartománnyai-is vannak, mellyért-is későbben népeſedett-meg mint Ázsia, és Africa, és ezektül ſok edgyet-mást-is költsönözött, ſok tudományokat és mesterſégeket tanúlt. Ez-is ſok puſztításokat ſzenvedett, és több mint fele réſze kéſő vetkezett-ki maga vadſágából, de még-is már most mint egy 400 Eſztendöktül fogvást, olly állapatba helyheztette magát, hogy tsak önnön magok az ebbe lakó emberek leſznek okai, ha abba magokat bóldogokká nem teſzik. Ezen réſze a' világnak, mindenkép' esméretes, itten az emberek a' ſzelíd, és jó erköltsöket fel-vették, barátſágosak, társalkodók, és munkásakis lettek, azért-is a' Kereskedés virágzik benne, mindenféle tudományok a' lehetöſégik fel-emel-

tettek, mellyek által leg-jobb, leg-haſznosabb Törvények, és ſzokások hozattattak-bé, a' Bajnoki vagy-is hadi Tudomány-is igen nagyra ment, mellyért-is olly bátorſág vagyon ebbe, hogy a' több világ réſzeitül nem tarthat, és ki-ki tsendes békeſségbe elhet. Vajha az ebbe lakozó Fejedelmeknek ſzívét a' többekre való vágyódás ne háborgatná! Európába az igaz Kereſztyén vallás-is uralkodik, a' melly kit-kit ezen ideig tartandó Világból amaz örökké tartandó bóldog világba vezethet.

Amerikát Columbus nevezetü bölts Genuai ſzületés találta-fel, mint egy 300 eſztendők előtt, a' ki-is majd tsak nem ſzerentsétlenül jára ezen nagy végbe vitt dolgáért, utánna Americus Veſputius tovább mene, mellyért-is az ő nevére kereſzteltetett Amerikának, holott inkább az ő első fel-találójára való nézve Columbia nevet érdemlett vólna. Az Európabéliek bé-hozták ebbe magok vallásait, úgy Törvényeket, és ſzokásokat-is. Fekſzik ez Dél, és Nap-nyúgott felé, de még egéſzlen nem esméretes, hogy pedig olly későn találtatott-fel, nem más oka léſzen, hanem hogy az emberi Nemzetnek, ebbe leg-későbben eshetett-meg az ő ſzaporodása. Ennek réſzei leg-inkább melegek, azért-is benne mindenféle földi gyümöltsnek, és kintseknek nagy bőſége vagyon, a' mellyekbül az Európabéliek igen könnyen nagy haſznokat-is hajtottak, és még most-is hajtanak magoknak, Már az előtt-is lakták eztet némelly kevés ſzelíd emberek, de az Európaiak, még-is több haſznos tudományokat, és mesterſégeket vittékbé, és így azok ſokat tanúltak ezektül, de általok ſzerentsétlenek-is lettek.

Mind

Mind ezen dolgok mint mentek véghez vólta képpen a' História' tudománnya nyilatkoztattya-ki. Ezen tudomány pedig két féle, közönſéges tudnia illik: és különös, az az: *Univerſalis* és *Particularis*. Ez tsak különös Orſzágoknak, p. o. Olaſz Orſzágnak, a' Római Birodalomnak, vagy-is Magyar Orſzágnak 's a' t. leírását terjeſzti ſzemünk eleibe, a' másika pedig az egéſz Világnak Históriáját foglalja magába. A' nagy Monárcháknak, vagy-is Bajnokoknak életek le-írása nem mondattathatik historiának, hanem tsak élet le-írásnak, ſzintúgy a' Mesék, és Fabulák le-írásai-is (bár azokból, ſok jó erköltsi oktatást vehet-is ki az ember) az illyetén munkák neveiket magok adgyák értésre.

Mind ezeket ki-ki meg-értvén, ne várja tőlem, hogy a' midőn harmadſzori Scythiából való ki-jövetelét Őseinknek elő-fogom hozni, hogy Hazánknak históriájába ennél tovább mennyek, mert az tárgyom ellen lenne, mivel a' világnak közönſéges históriáját nem pedig különöst írok, a' kik eztet tudni óhajtják, útasítom azokat, Bonfinius, Istvánfi, Turótzi, Révai Péter, és örök emlékezetnek ditső Oſzlopát érdemlő Pray Úrnak, utánna Pálma, és Katona Uraknak nagy ſzorgalommal írtt deák munkáira. A' deák nyelvet pedig nem értőket Heltai Gáſpár, és másoktól ki-adott magyar Kronikákra. Letenyei János Úr Béla Király nevetlen Notáriuſsának magyar nyelvünkre által tett, 's dítséretet érdemlő fordítására. Végtére T. Pater Aloysius Szekérnek a' Magyarok eredetéről írtt különös betsű munkájára.

Ugyan tsak ollyan ki-vételt téſzek itten még-is, hogy ollyan Orſzágokról, a' mellyek

igen nagy változást okoztak a' Világba, mint p. o. a' Görögök, Rómaiak, Németek, Törökök Orſzágai, ezek mellett hasonló nagy változást okozott nevezetes embereknek, úgy mint Nagy Sándor, Hannibal, Scipio Africanus, Atilla, Nagy Károly, Mahometről bövebben fogok írni, mivel ezeknek el-mulatásával, ſok, és nagy dolgoknak ſzükſéges tudománnyát el-temetném.

Ki-tettem én fellyeb, hogy a' Históriának tudománnya nem más légyen, hanem a' valóſsággal meg-történt dolgoknak le-írása, de talán ſok olvasó ezen végzéssel, az az: *Definitió*val nem fog meg-elégedni, hanem aztat fogja tőlem kívánni, hogy mutassam-meg az elő forduländó dolgoknak valóſságát. Hellyes kívánſág! meg-is fogom mutatni, de nem másképpen, hanem azon régi hiteles Authoroknak meg-nevezéſével, a' mellyekből, mint annyi kút fejekből a' történeteket ki-ſzedtem. Mivel pedig minden Universitások, 's azokban tanító minden Doctorok ſőt Fejedelmek-is, különösen Felſéges Udvarunk, azoknak ki-nyomtatására adott Privilegiumával meg-erősítése, azoknak állítását helyeseknek lenni meg-esmérték, az én citálásomat-is mivel őket követem, mindennek helybe kelletik hagyni, és ſenki a' dolgoknak valóſságáról velem ne kotzódgyon, hanem ezeknél hitelesseb Authorokat mutasson kétſégeskedésſégében. Ki-is fogom én tenni minden Tzikkelyek előtt azon jóknak meg-esmért Authorok neveit.

Jól lehet pedig én a' világnak közönſéges históriáját írom, de még ſem megyek annyira viſzſza, hogy aztat a' világ teremtésétől kezdgyem, mert a' víz-özön miatt, Noén, és az ő

házá-

háza-népén kívül, egy ember sem maradott-meg, következés képpen Author sem támadhatott, a' melly a' víz-özönig meg-történt dolgokat le-írhatta vólna, a' víz-özön után idők folytával Moyses születtetvén, ö írta-le a' Teremtésnek históriáját, a' ki-is olly hiteles, és minden kétségeskedés nélkül való Author, hogy írását nem tsak critizálni nem lehet, de nem-is szabad, mivel az ö írásai a' Sz. Könyvnek, az az: Bibliának első, és edgyik része. Azért-is valaki a' víz-özönig történt Istennek tsudálatos dolgait tudni kívánnyák, mind azokat útasítom ezen Szent Könyvnek olvasására, én pedig e' jelen való munkámat a' víz-özöntül kezdem.

Lehetnek megint olly Curiosus Olvasók, a' kik újjonnan Kochokból olly meleg kérdést hengeríthetnek elömbe, hogy azon régi Authorok a' történeteknek valóságát miként adhattyák elönkbe, mivel azon régi idökbe még az írásnak, 's olvasásnak tsak nyoma sem vala. Erre így felelek: hogy egy Históriát írónak, három részre kelletik fel-osztani az idök folyását, tudnia illik: A' Régi, közép, és újjabb idökre, és én-is így fogom fel-osztani. A' Régi idökbe, a' midön még az írás fel-nem-találtatott, az Authorok a' történt dolgoknak valóságához másképpen nem juthattak, hanem Traditiók által p. o. egy Atya hallotta, hogy ez, vagy amaz dolog így történt Ösheinél, el-beszéllette maga fiának, ez szintén úgy a' magáénak, és így fiúrúl fiúra, kézrül kézre ment ezen hírdetés mind addig, míglen az írás fel-találtatott, és a' dolog-is írásba nem vévödött.

Sok Nemzetek pedig, ditsösségesen végzett dolgaikról, énekeket gondoltak-ki, a' mellyeket majd szívek meg-szakadásáig énekelték, és

ezeket-is a' maradékok meg-tanúlván énekelték, és végtére ezekbül-is ſok dolgoknak valóſága ki-tanúltatott, és írásba vétetödött. Gyakran még most-is hazánkba a' paraſzt Nép ſzájából hallunk öseiknek dolgairól mindenféle emlékeztetö mondásokat, és énekeket-is, úgy mint Mátyás Királyról, Tóldi Miklósról, Kenyési Pálról, 's többekről másokról. Már mivel ezek a' betüt ſem esmérik, nem lehet másképpen, hanem hogy ök ezeket Traditiókból tudgyák.

A' közép idökbe eleintén ſzint így folytak a' dolgok, de tsak hamar a' betük, és írás, úgy a' nyomtatásnak módgya-is, ámbár nem olly tökélletesſégben mint ma vagynak, fel-találtatván, minden illyen dolgok írásban vétetödtek, és jól lehet nem minden írások maradtak-meg, mivel azokból a' föld indúlásokban, a' háborúkban, tüzek, és ár-vizek támadásaiban-is ſzámtalanok el-veſztek. Tsak az Alexandriai Könyvtárban, mellynek e' világon mássa nem vólt, melly ki-mondhatatlan ſok könyveket, és kézi írásokat nem égettetett-meg Kalif Ómár. Hogy több illy káros, és ſzomorú esetekrül ne ſzóllyak, a' midön Hazánkba, a' tudva lévö Mohátsi veſzedelem után, a' Törökök Buda Várát meg-vették, és abba Mátyás Királynak felette nagy költſéggel fel-állított Könyv-tárát fel-prédálták, és ſemmivé tették, mennyi ezer könyvek, különössen kéz-írások örökös veſzendöſégre nem jutottak. De még-is ſok illyen kézi-írások, és könyvek-is a' Fejedelmek, Universitások, Klastromok, és Káptalanok könyv-táraikban ſértödés nélkül meg-maradtak. A' Monumentumokból, az az: Épületeknek, Kép-faragásoknak, Temetö Köveknek, Márványoknak darabjaiból-is, régi pénzekbül, és a' Hyeroglifu-

ſumokból, az az: néminémü figurátskákból, ſokat tanúltak-ki a' Túdósok, és mind azokat írásba vették.

Az újjabb időkbe mind ezen nehézſégek meg-győzettettek, mert a' régi Authorok megtörvén a' jeget, könnyebb lett mindennémü dolgokat rendbe ſzedni, és azokat fel-jegyzeni, annyival inkább, mivel már a' nyomtatás-is nem tsak fel-találtatott, de olly karba-is tétetett, a' mellyen felül már alig mehet.

Az ollyan Authorok főképpen hitelesek, a' kik hamar írtak a' dolgok történetei eſztendejek után, ezeknél-is hitelessebbek a' Synchronus Authorok, Synchronus Authornak pedig az ollyan neveztetik, a' ki akkor élt, a' midőn a' dolog történt p. o. Xenophon, a' ki Cyrusnak életét le-írta, Synchronus Author, mert vele ment háborúba Artaxerxes Memnon testvére ellen, és így vele egy időbe élt, és dolgait ſzemeivel látta.

Mind ezeket meg-értvén javoslom én minden históriát ſzerető Olvasónak, hogy a' Pyrhonismust, az az: minden dolgokról való kétſégeskedést tegye-le, ne légyen ſzör ſzál hasogató, mert így igen kevés, vagy épen ſemmi haſznát ſem fogja venni olvasásának, adgyon hitelt olly jeles Authorok ki-tételeinek, a' kiknek írái a' Fejedelmek, Doctorok, és fő Oskolák által helybe hagyattattak.

A' melly Olvasók a' Geometria, Geographia tudományokat értik, javaslom azoknak, hogy a' midőn a' világnak közönſéges históriáját olvasni fogják, a' világrúl kéſzült Rajzolatokat, az az: Geographica Mappákat ſzemek eleibe tegyék, mert így a' világnak réſzeiben fekvő Országok, Városok, Tengerek, nagy folyóvizek, nagy Tavak, Hegyek, Völgyek, és Tér-

ſégek

ſégek ſzemek eleibe fognak tûnni, a' mellyekbûl nagy meg-világosítást fognak nyerni. Mindazonáltal azok-is, a' kik ezen Tudományokat nem tanúlták, meg-nem-tsökkennyenek, és olvaſásokat félbe ne ſzakaſzſzák, mert Mappák nélkûl-is, olvasásoknak nagy áron meg-nem-vehetô haſznát fogják venni. A' jó emlékezet mind ezekhez leg-inkább ſzükſéges, azért-is az eſztendôknek ſzámát, a' nagy Városoknak, Nagy Embereknek neveit, a' mennyire lehet, emlékezetekbe igyekezzenek meg-tartani.

Én ezen munkámat Réſzekre oſztom, a' Réſzeket pedig Tzikkelyekre; az igen régi Nemzetekrôl, úgy mint az Ægyiptusbéliekrûl, Phæniciusokról, Scytákról, Chinaiakról igen rövideden fogok írni, mivel ezen Nemzeteknek Birodalmai közûl, ſok már nem-is áll, és a' mellyek álnak-is, olly alá ſzállott állapatban vannak, a' mellyeket ſem követni, ſem rólok ſokat ſzóllani nem méltó. Az Izraëlitáknak, Médusoknak, Babylóniaiaknak Orſzáglásokat-is rövideden fogom ki-tenni, és az ezekrûl többet tudni kívánokat a' Szent Írásnak olvasására fogom útasítani.

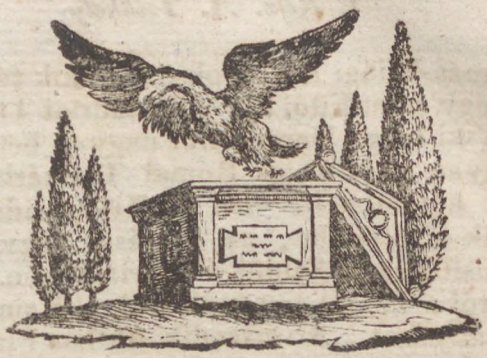
A' midôn egyſzer a' Görögökrûl, Rómaiakról, 's több illy jeles emberekrûl fogok ſzóllani, már itten nagy mezô fog ſzemembe tûnni, mellyért-is az illyen Nemzetek történeteinek folyását, mivel ſok eſztendôket foglalnak magokba, Periodusokra, az az: bizonyos idôk ſzakaſzſzaira fogom fel-oſztani, a' midôn pedig illyen Periodusok ſok eſztendôket találnak magokba foglalni, a' dolgoknak könnyebb meghatározására, és az elmének meg-könnyebbítésére való nézve Epochákra, az az: kevesseb eſztendôk folytának meg-jegyzésére fogom tenni.

ni; p. o. Nagy Sándor idejétől Scipiónak addig való idejéig, miglen ő Hanibalnak halálát okozta. Ha ezen munkámba való bé-vezetésemet minden Kegyes Olvasó fogja követni, igérem, hogy Olvasásának bő haſznát fogja venni, a' mellyet ſzívemből kívánom.

Zoilushoz.

Zoilus fogait, látom, vigyoríttya,
Hogy munkám mardossa, a' harag indíttya.
Kaján irígyſége, ezt vele téteti,
Mellyért a' mi haſznos, még azt-is meg-veti.
De mardosásától nem fog folyni vérem,
Söt reménylem meginț adódik olly bérem,
A' minő ditső bért, én már egyſzer nyertem,
Midőn egy munkámba roſzſzat nem kevertem,
Még-is egy Zoilus kezdé martzongani,
És mint Anonymus ellenem ſzóllani,
Egy hoſzſzú levélben: a' mellyet nevettem,
És úgy mint Mopsusnak hangját meg-vetettem.
Mert a' Közönſégnek munkám nagyon tetſzett;
Azért fogaival engem meg ſem metzett.
Azomba ő maga, egy Verses munkát írt,
A' mellyel magának talám ásott-is sírt.
Mert azért lábain most lántzok zörgenek,
Jupiter menykövi ellene dörgenek.
Így jár! ſzabadgyába kinek foly pennája,
És kinek fék nélkül, zabolátlan ſzája.

Én ugyan kívánom Isten ſzabadítsa,
És eſzét ezután jobbakra fordíttsa.
Ha tán más Zoilust az irígyſég ſzülne,
Ki e' munkám ellen újra fel-hevülne,
Tél van! jobb ha fagyos répába bé-harap,
Mint gúnyóló 's tsatska nyelvével belém kap
Mert olly kút fejekbül e' munkám tsirázik,
Mellyekbe bé-mártott pennám nem hibázik.
De mit-is árthatna egy hitvány Zoilus,
Mivel édes Hazám mellettem Troilus.
Ô léſzen istápom, ö léſzen óltalma,
És így egy fritska leſz Zoilus jutalma.
Mert néki ajánlni eztet méréſzlettem,
Mivel kebelébe e' világra lettem.



ELSÖ RÉSZ.

A régi Nemzetekről.

ELSÖ TZIKKELY.

A Zsidókról, vagy-is Izraélitákról.

Ki-tettem én az én Bé-vezetésembe, hogy valamint azon Authorok, a' mellyekből ezen Közenséges Világ Históriáját írom, a' történetek valóságára való nézve, azon régi Authorok neveit ki-tették, a' mellyekkel mint annyi Tanúbizonyságokkal éltek, én-is minden Tzikkelyem elött ki fogom tenni; azért-is, az Izraélitákról kezdvén munkámat, ki-tészem itten, hogy leg-régibb, leg-hitelesebb Author, a' ki ezen Nemzetről írt, Moyses. Leg-hitelesebb, mert ennek írását kétségbe, annál inkább Crisis alá nem szabad venni, mivel ez a' Szent Írásba kitétetett O Testamentomnak elsö Része. Vannak

még

még más Világi Authorok-is, a' kik félölök írtak, úgy mint Filó, egy Alexandriai Túdós Zsidó, a' ki maga Nemzetétöl nagyon betsültetett, és ugyan ettöl Cajus Római Tsáfzárhoz mint követ küldettetett. Élt ez Kristus ideje táján 40-dik eſztendöbe, az ö írásai nagyon megvilágoſíttyák a' Zsidók Históriáját p. o. a' Cherubinról a' lángal égö pallosról, a' Kain és Ábel áldozattyáról. A' második Author Flávius József, a' ki Mathatiásnak Jerusálemi Fö Papnak fia vólt, ſzületett ö Kristus ideje táján 37 Eſztendöbe, és a' midön Vespaſiánus 67-ben mint Római Fö Vezér Jototapát meg-vette, rabſágba esett, de meg-jövendölvén Vespaſiánusnak, hogy Tsáfzárſágra fogna emeltetni, és ez bé-is tellyesedvén, ſzabaddá tette ötet. Jelen vala ö a' midön Titus Jerusálemet meg-vette, ezek után Rómába élt. Az ö írásai, a' mellyeket a' Zsidók régiſégekrül írt, jobbak azoknál, a' mellyeket az ö Háborúſágokról írt.

Írtak a' Zsidókról Strábó, Tacitus, Plutarchus-is, ugyan tsak leg-tsudálatossabban felölök Justinus így ír: A' Zsidók, úgy mond: ſzármaznak Damascusból, melly név eredetét vette az ö edgyik Királyokról. Ezen Királyok után valának itt Királyok Agelus, Adores, Abrahám, és Izráel. Ezen utólsónak tíz fiai vóltak, kik között annyi réſzekre oſztotta ö fel maga Orſzágát, edgyik Judás nevü fiáról, az egéſz Nemzet Judának neveztetett. Izráelnek leg-iffiabb fiát, el-adták az ö Báttyai, mivel az ö nagy böltsesſégét irígylették, valamelly kereskedöknek, eztet Józsefnek hívták, a' ki Mágus-is vólt, mivel az álmokat tudta meg-fejteni, és jövendölése által Ægyiptust-is, az éhſégtöl meg-mentette. Józsefnek a' fia Moyses, az ö Atyáról

reá

reá hárúlt mind böltsesſégével, úgy ſzintén ſzépſſégével kedvessé tette magát ezen Nemzetnél; mikor Ægyiptomba a' Zsidók pokolvarásak vóltak, ki-hajtatott ő azokkal onnan, hogy a' többi nép között ezen nyavalya el-ne-tenyéſzſzen, és mivel ő a' Zsidók Vezére vala, azon alkalmatosſággal el-vitte magával az Ægyiptusbélieknek az ő ſzentſégeit.

Ezen Justiniánus Author hallott válahol a' Zsidókrúl harangozni, de azon harang kötele a' Moyses kezébe vólt, azért-is a' mit fellyebb javaslottam, úgy most-is javaslom minden olvaſónak, hogy a' ki tsalhatatlan és meg-másolhatatlan értekezést felölök kíván venni, a' Szent Irást olvassa. Ugyan tsak igen rövideden mégis némelly világi Authorok után irántok ezeket téſzem-ki.

Az Ararát hegyén mint egy eſztendeig állott Noë a' maga Bárkájával, a' mellybe bé-vóltak zárva az ő háza népén kívül, minden ollyan állatok közül egy-egy pár, a' mellyek a' vízbe nem élhettek. Meg-ſzünvén a' víz-özön, mind ezen állatok ki-botsájtattak a' ſzárazra, maga-is Noë tselédivel egygyütt ki-jöve, hogy az Úr Istennek akarattya ſzerént az emberi Nemzet megint meg-ſzaporítatasson. Le-ſzálván az Arméniai hegyekről Noë, a' hol utólſzor nyúgodott az ő bárkája, a' térſégre, leg-ottan maga tselédgyével a' föld munkállásához fogott, ſokat el-felejtettek ők azon munkállásokból, a' mellyeket a' víz-özön előtt élt emberek tudtak, de a' ſzorgalmatosſág újjakat találtatott-fel velek, a' mint-is önnön maga Noë találta-fel a' ſzöllő müvelést, egyſzersmind tapaſztalta-is, hogy a' borral való mértékletlen élés, mind a' testnek mind a' Léleknek ártalmas légyen.

Minek utánna ö egy ideig azon nagy térségen, melly az Euphrates, és Tigris vizei között vala, és azután Mesopotamiának neveztetett, élt vólna, nagyon el-szaporodtak az ö maradéki, mert ö maga meg-hólt, az ö halála pedig történt, a' világ teremtése után két ezer esztendöknek el-folytával. Épen ezen nagy el-szaporodás kénszeríttette öket, mindég tovább tovább magok barom nyájaikkal egymástól elmenni, mert tudgyuk aztat, hogy sok emberek sok barmokkal ha egy helybe maradnak, hamar szükségeket szevednek. De még-is ök egymáshoz közel kívántak lenni, azért-is el-tökéllették magokban, hogy egy Várost egy igen magas toronnyal fognának épiteni, hogy így a' midön egymástól távúl fognának lenni, meglátván azon tornyot, hamar öszve-gyülhessenek. De ezen szándékjok az Ur Istennek bölts fel-tételei ellen vóltak, mivel ö Szent Felsége azt kívánta, hogy az emberi Nemzet a' világba elterjedgyen, aztat meg-esmérje, és mind azon javakkal, a' mellyeket számára teremtett, éllyen, és sok más egyébnek-is haszнát vehesse. Azért-is ezen szándékokat meg-gátolta; de ezen gátlás-is nagy haszнot okozott nékiek, mivel mind eddig tsak egy nyelven szóllottak, kétség kívül a' Zsidó nyelv vala ez. De most több nyelveket hozott bé közikbe, a' mellyekkel sokkal jobban mindeneket meg-esmérhettek, és meg-nevezhettek. Ezen külömb-féle nyelvek kénszeríttették öket egymástól el-távozni, mert a' kik egy nyelvet értettek, azok el-is váltak azoktól, a' kik ezen nyelvet nem értették.

Azért nagy seregek, hol a' szomszéd, hol pedig a' távol lévö Tartományokat szállották-meg, a' mellyekböl idö jártával Nemzetek állottak-

tak-fel. Mind ezen Népek Noënak három fiától származtak. Úgy mint: Jáphet, Chám, és Semtől. Hogy pedig tudhassuk, hogy melly Nemzetek vóltak leg-régiebbek, és mellyik részei a' világnak töltek-bé leg-hamarébb lakosokkal, Moysesnek Könyveit kelletik segítségül venni. Jáphetnek maradéki leg-messzebbre terjedtek-el, ezektől sok Nemzetek származtak Ázsiának éjtszaki és nap-nyúgotti részében; ezen Nemzetek leg-inkább vóltak, a' Scyták, a' mellyeknek mi Magyarok-is maradéki vagyunk, a' Cimmeriusok, Görögök, és más Névvel nevezetett Népek-is, a' kik Ázsia, és Európa között fekvő szigeteknek első lakossai vóltak, melly szigetek idővel Európához estek. Cham töke Atya vólt azon Nemzeteknek, a' kik déli részibe Ázsiának le-telepedtek, úgy mint: a' Babyloniaiaknak, Arabusoknak, Phæniciusoknak, Kananitáknak, Ægyiptiusoknak, másoknak-is, a' kik Afrikába tették-le magokat. Sem vala végtére nemző Attyok a' Zsidóknak, vagy-is Izraélitáknak, Persáknak, Asyriusoknak, Syrusoknak, Chaldæusoknak, és némelly Arabusoknak, szóval mind ollyan Nemzeteknek, a' kik Ázsiának Napkeleti, és déli részeit szállották-meg.

Mind ezen most meg-nevezett Népek után, igen későn kezdettek a' Zsidók egy Nemzetet és Országlást formálni, mind addig, míglen Ægyiptusból ki nem mentek, csak vándorló Pásztorok, és más Nemzetek Sclavussai, az az: mint egy rab szolgai vóltak. Még nevek sem vólt esméretes e' világba, a' midőn sok Nemzetek és Országok már állottak; hogy pedig még-is az ő históriájokat, a' többi sokkal régibb Nemzetek históriájok elibe tészem, úgy tartom, hogy

eztet helyesen tselekeſzem, mivel elsöben; az ö Könyveikből a' világ teremtését leg-jobban ki-tanúlhattyuk. Másodſzor, mivel ez a' Népet az Ur Isten a' többi nemzetek között leg-inkább meg-ſzerette, és ki-is válaſztotta, hogy ezen nemzetből való ſzűztül ſzületessen az ö Sz. Fia, a' mi váltſágunk díjjára. Harmadſzor mivel a' Zsidók Könyvei a' mi igaz Kereſztyén hitünknek fundamentoma, a' mellyet Kristus Urunk ugyan közöttök-is leg-elsöben világoſságra hozta, és tanította, ezek tehát okaim, a' mellyekért méltán a' Zsidók Históriáját más Nemzetek históriájának eleibe tettem.

A' nemzetek így el-ſzaporodván, az Istentül beléjek öntetett indúlat öſztönözte öket, hogy ötet világ Teremtöjének meg-esmérjék lenni, magokba mint egy meg-is esmérték ök aztat, hogy kelletik lenni, egy olly nagy hatalomnak, és erönek, a' ki ezen nagy dolgot véghez vitte; de az emberi gyarlóſág-is bennek vólt, mellyért-is ſzemeikkel kívánták ök látni, azon Teremtöt, és így valamit ök képzelödésekben nagynak, és tsudálatosnak láttak, aztat vélték ök Teremtönek lenni, úgy mint: a' Napot, Hóldot és Tsillagokat, mert a' Teremtönek Istenſégét határozott elméjekkel meg-nem-foghatták, és innét, 's illyenekből vette eredetét a' bálványozás. Söt ezek után annyira ment az ö vakſágok, hogy az hóltakat-is, vagy élö állatokat-is imádták, ezen bálványozások az Ázsiai Nemzetek között állottak-fel.

Látván a' nagy böltsesſégü Úr Isten, hogy így az egéſz emberi nemzet örök kárhozatra jutna, Ábrahámot válaſztotta a' Sem maradéki közül valót, hogy valamint ö, úgy maradéki-is ötet Istennek lenni, meg-esmérjék, és az ö

Szent

Sz. Törvényeit-is tartsák-meg, az Úr Isten ſzabott-is törvényeket, a' mellyeket, hogy Ábráhám ezen Néppel tartassa-meg. Mivel ők a' gyilkoskodást meg-ſzokták, törvényül ki-adattatott, hogy valaki mást meg-öl, ö-is életessen-meg, a' ki a' Sabatot fel-törte meg-követtetett; fel-törte pedig eztet nem tsak valamelly munkának végbe-vitelével, hanem ha tsak valamit vett, vagy eladott-is, avagy tsak tüzet rakott-is. A' gyermekek, kik ſzülőiknek ellent állottak, meg-követtettek, az adóssok, kik meg-nem-fizethettek, ſzolgákká lettek, és több illy kemény büntetések lévén, még-is a' bálványozásra vetemedtek.

Ábrahám Chaldæába lakott, a' hol a' bálványozás nagyon uralkodott, azért-is által-ment ö Kanahánba, mivel pedig ö az Euphrates vizén az Óvéivel által jött, a' Kananiták őket Hebræusoknak, az az: Zsidóknak nevezték, a' melly név rajtok-is maradott. Ötet válaſztotta tehát az Úr Isten a' többi emberek közzül ki, és meg-parantsolta nékie, hogy más Istent ne esmérjenek egyedül ötet, és tsak néki ſzolgállyanak; egyſzersmind, meg-is igérte nékie, ha engedelmes léſzen, hogy az ö maradékát nagyon meg-fogja ſzaporítani, és a' Kanahán földgyét néki fogja adni, a' hol-is mindennek bövſégébe fog élni, és valahára mind a' többi Nemzeteket-is ſzerentséssé fogja tenni.

Maga az Úr Isten gyakran beſzéllett Ábrahámmal, és nem tsak a' mit kíván meg-tanította, ſőt meg-is erősítette, de mind ezek mellett engedelmesſégét ollyan nagy próbára tette, mellynél nagyobb nem lehetett, mert már öregſégébe meg-áldotta ötet egy fiú magzattal, a' mellyet Öreg Sára Feleſége ſzült, és Izsaáknak neveztetett, eztet kívánta, hogy áldozza-fel

nékie, kész lett azonnal erre Ábrahám, sőt önön maga Izsák hátán vitte a' tüzre való szükséges fát, és a' midőn fiának meg-öléséhez akarna fogni, látván az Úr Isten az ő szeretettel tellyes szívét, és nagy engedelmességét, meg-elégedett azzal, hogy buzgó készségét meg-mutatta, mingyárt-is egy áldozatra való állatot meg-látván Ábrahám, Isteni szózat által meg-taníttatott, hogy fiának engedgyen-meg, és helyette ezen állatot áldozza-fel, ki-is így tselekedett. Megjegyzettette annak utánna Ábrahámot, és az ő maradékit az Úr Isten a' környül-metéltetés által, hogy a' többi Nemzetektől külömböztessenek, a' mellyet-is magokon véghez-is vittek. Egész hólta Napjáig nagy hittel, és engedelmességgel viseltetett ő az Úr Istenhez, és a' midőn meg-hala 160 esztendős volt, ő leg-inkább Kanahánba lakott, a' hol-is maga nyájaival fel 's alá járkált, alkalmasint meg-is gazdagodott, mert nagy barmok nyájaival, szolgák, és szolgálókkal bírt.

Izsák az ő fia, és Jákob az ő unokája, követték mindenkép az ő nyomdokát, ezek Kanahánba nem tsak a' nyájak legelésében foglalatoskodtak, hanem jó erköltseik által meg-maradtak az Isteni tiszteletben, és benne való hitben, azért-is; most azon jövendölések, a' mellyeket az Úr Isten Ábrahámnak igért, bé-tellyesedni kezdettek, az ő Nemzetségek szaporodni kezdett, különösen Jákóbot 12 fiakkal áldotta-meg, a' kik törzsök Attyai lettek azon nagy számú Népeknek, mellyek Izraëlitáknak nevezettek, mivel Jákóbot az Úr Isten az ő nagy álhatatosságáért Izráelnek nevezte. Ő a' fiai között a' leg-iffiabbat Józsefet leg-inkább szerette, eztet irígyelvén a' többi Testvéri, el-adták

ták ötet Ægyiptusba, a' hol-is ötet az Úr Isten a' Király után leg-nagyobb Uraſágra fel-emelte, és a' midön nagy éhſég vala Kanahánba, ö a' Testvérin nagyon ſegített, ſöt örvendett, hogy aztat tehette.

Akkor ment-bé Jákób Ægyiptusba a' maga felekezetével, és az ö maradéki 250 eſztendökig laktak ezen Tartományba, azon üdö alatt Istennek rendelése által annyira meg-ſzaporodtak, hogy tsak fegyvert fogható férſiakat 600000-reket ſzámláltak magok között, öſzveſéggel pedig két milliom léleknél többen vóltak, holott Jákób, tsak hetvened magával méne-bé. De épen azon üdöbe úgy látzatott, mintha ezen népnek el-kellene puſztúlni; mert az Ægyiptusi Király az ö ſokaſágoktól félni kezdett, aztat gondolván, hogy ezek az ö ellenſégeivel fogják magokat egyesíteni, 's végtére Királyſágától meg-foſztyák ötet, azért-is minden-féle ſzorongatásokkal meg-erötelenníteni, és fogyaſztani akarta öket, nehéz munkákkal terhelte öket, végtére meg-parantsolta, hogy minden elsö ſzületett férjfi gyermekeik öletessenek-meg, de az Úr Isten ſegített rajtok, tsak hogy a' benne való hitben erösítessenek-meg ez által.

Üdövel Moyzses ſzülettetvén, ö ugyan a' Királyi udvarba neveltetett-fel, és nagy reménysége lehetett az Uraſágra való fel-menetelre, de ö mindeneket meg-vetvén, az Udvart el-hagyta, és mene az ö ſzerentsétlen, és meg-vettetett Nemzetéhez az Izraélitákhoz. De innét-is el-kelletett nékie távozni, és Arabiába ſzökni, a' hol-is az Isten meg-parantsolta néki, hogy az ö Nevébe az Ægyiptusi Királynak jelentse-meg, hogy ö az Izráëlitákat ſzabadon el-menni engedgye, ebbe ellent álván a' Király, Moyzses

Istentül néki adatott hatalom által nagy tsudákat tett, réfz fzerént azért, hogy meg-mutassa, hogy ö az Úr Istentül küldetett légyen, réfz fzerént pedig, hogy a' Királyt az ö engedetlenfégéért meg-büntesse, következtek-is egéfz Orfzágára ifzonyú büntetések, végtére egy éjjel, minden Ægyiptusi férjfi elsö fzült gyermekek életeket el-veſztették.

Ezen nagy, és fzörnyü tsapásoktól megrettenvén a' Király, fzabad ki-menetelt engedett nékiek, de hamar meg-is bánta, mert látta, hogy Moyzses a' Népet egyenesen nem vezeti a' fzárazon Ázsia felé, hanem a' Veres Tenger felé, azért-is igen nagy fzámú fereggel utánnok mene, de Moyzses elött két felé vált a' Tenger, és ö, maga Izraëlitáival fzáraz lábbal által mene, a' Királyt pedig bé-borítá a' Tenger, mindnyájan-is oda veſztek.

Moyzses már Arábiába vólt, és már közel a' meg-igért Kanahán földgyéhez, de ök magok vóltak okai, hogy annyi fok ezerek közül, tsak ketten juthattak oda-bé, mert a' midön terméketlen, és nehéz útazasú puſztákon mentek vólna, egy kevés inféget kezdettek fzenvedni, a' mellyel az Úr Isten az ö álhatatosfágokat tsak próbálta, leg ottan eddig velek tett Isteni nagy jófágokról meg-felejtkezvén, annyira zúgolódtak, és ellenkeztek, hogy gondolatlan kívánfágokra fakadtak, utóllyára a' bálványozáshoz hozzá fogtak. Igen keveset hafznált, hogy itt-is hafznokra az Úr Isten nagy tsudákat tett, vagy-is különös büntetésekkel öket ostorozta, azért negyven eſztendeig kelletett nékiek ezen a' puſztákon vándorlani, melly üdö alatt mindnyájan azok, a' kik Ægyiptusból ki-jöttek, kihóltak, és ugyan annyi Új Izraëliták helyekbe fzaporodtak.

Az

Az alatt míg ök Móyzsessel itt tévelygettek, az Úr Istentül mind világi, úgy Egyházi Uj Törvényeket kaptak, ez azért vólt szükséges, hogy ezen Nép az Istennek szándékiban megtartattasson, és a' bálványozástól el-vonattathasson, és a' többi Nemzetekkel a' törvénybe ne egyezhessen. Ezen Törvények a' Sinai hegyén adattattak-ki az Isten által Moyzsesnek, néminémü meszszességre ezen hegytül öszve-is gyültek ök, a' mellyre az Úr Isten felyhök között nagy villámlásokkal dörgésekkel és füst, föld indúlással le-is ereszkedett, ki-is adta a' tíz parantsolatot, nagyon meg-rémültek itt az Izraëliták, és azt óhajtották, hogy ennek utánna ne egyenessen az Istentöl, hanem Moyzestöl tanittassanak-meg mindenekre. De addig-is míglen Moyzses a' hegyen vólt, által hágták az elsö parantsolatot, mert arany borjút öntettek magoknak, aztat imádták, és úgy tántzoltak körülötte, mind most szoktak tántzolni a' Frantziák szabadságok fája körül. El-is törte Moyzses haragjába a' táblákat, az Izraëliták meg-büntettek, de meg-engedett még-is az Isten nékiek.

Azon parantsolatok ki-adása után adott az Úr Isten Moyzsesnek több parantsolatokat-is, különösen a' külsö szolgálatokról, áldozatokról, és szokásokról, a' mellyek némelly erre rendeltetett személlyek által, az az: Papok által egy bizonyos helyen az öszve gyüllésnek tudnia illik, Sátorába vitetessenek véghez, mind ezen nehéz törvények, szokások, és Tzeremoniák, mellyek tsak figurái vóltak az Úr Istentül rendelendö igaz Hitnek, meg-tartóztathatták vólna öket a' bálványozástól, különösen pedig az; hogy önnön magát az Úr Isten, az ö Uroknak, Vezéreknek vallotta lenni, de nem; mert so-

kaknak meg-vólt már romolva a' ſzívek. Ezen új Törvények pedig el-nem-rontották az ő régi ſzokásokat.

Mind eddig ők tsak magok nyájaikkal tévelygő Páſztorok vóltak, és minden Nemzetſégnek az üdösbike parantsolt. Az ő dolgaik még Arabiába-is így folytak, de ugyan tsak azzal a' külömbſéggel, hogy ők Moyzsest mindnyájan magok Fő Vezérének, Törvényt Tévőjöknek és Bírójoknak tartották lenni, de maga-is Moyzses az igéret földére bé-nem-mehetett, mivel ő-is egykor, a' nép békételenſégében réſzes vala, de ugyan tsak az Úr Isten néki azon földet meg-mutatta, és annak utánna meg-hala.

Helyébe az ő Tanítvánnya, és baráttya Józsue válaſztatott, ez bé-is vitte az Izraëlitákat Kanahánba, és ötet az Úr Isten tsudákkal óltalmazta. Ezen fóld, melly az Istentől igértetetnek neveztetett, a' Jordán vizétől fogvást egéſz a' közép föld tengerig terjedett, és Phænitziának határától egéſz Arábiáig; de nagy darab földek tartoztak még ehez Jordán vizének napkeleti réſzén-is, és ez felette ſzép, és termékeny Orſzág vala. Az Izraëliták nem egéſzlen tették-le a' Páſztori életet abba, de még-is már Városokban laktak, és magokat a' föld mivelésre, de nem tsak a' ſzántásra, hanem a' kertek, ſzőlők, és Olaj hegyeknek munkálására-is adták. Ők ezen tartományba ſok Pogányokat találtak, a' kiket ők ugyan meg-győztek, de az Isten parantsolattya ſzerént mindnyájokat tartoztak vólna ki-írtani, hogy általok a' bálványozásra ne vitethettek vólna; de mivel eztet nem tselekedték, hamar-is vétkeztek, mellyért-is ugyan ezen Népek által bűntette-meg őket az Úr Isten, mivel őket az ő hatalmok alá vetette.

Ezen

Ezen ſzerentsétlenſég az Izraëlitákat gondolkozásra hozta, meg-bánták vétkeiket, meg-jobbíttották magokat, és az Istent ſegitſégül hívták, az Úr Isten megint maga kegyelmét némelly különös nagy Vezérek, és Uralkodók által meg-is mutatta. Mi azokat Bíráknak nevezzük, de nem vóltak ök tsupán elöjárók, hanem ezeken felül az Úr Istentül fel-ébreſztetett Vezérek-is, a' kik az ö ellenſégeiken győzedelmeskedtek, és ollykor Fö Papok-is, a' kik a' Isteni ſzolgálatra vígyáztak, mind Sámuel, a' ki utólsó vala közöttök, és leg-buzgóbb ſzolgája az Istennek; ezen birodalomnak módgya, a' melly Jozsue után 400 eſztendökig tartott, az ö vallásokba meg-erösíthette vólna öket.

Az Izraëliták Kanahánba ſokáig éltek így, de ök nyúghatatlankodtak, és Királyt kívánták, mert aztat vélték, hogy egy embernek vezérléſe alatt győzedelmessebbek leſznek ellenſégeiken. Eztet úgy lehetett venni, mind az Úr Isten ellen való párt ütést, mivel ö Szent Felſége, mind Királlyok, mind Vezérek vala. Megengedte nékik ugyan az Úr Isten a' Király válaſztást, de meg-is jövendöltette nékiek, hogy a' Királyi hatalom, ſokſzor az ö maradékiknak kárára fog lenni, és ezzel magok magokat büntetik-meg.

Elsö Királlyok vala Saul, a' ki Isten ſegitſégével ſok ellenſégeiket meg-verte. Második vala Dávid páſztorból lett Király, ez-is az utólſó Kananitákat meg-győzte, és Jérusálembe-is, a' hol annak utánna 40 eſztendeig lakott, ſok vitézſégei után ö-is nagyon vétkezett, de megſiratván büneit, és Zsóltárokat tsinálván, megengedett nékie az Úr Isten, és az ö ſzíve ſzerént való embernek lennie mondotta. Az ö halála után Királyſágra emeltetett az ö fia Salamo, ez

még

még ifjú lévén nem elég böltsnek ítélte magát lenni ezen nagy hivatalra, azért-is nem kintset, nem vitézſéget kért ö az Úr Istentül, hanem böltsesſéget, meg-is nyerte eztet ö olly mértékbe, hogy tsudálkozására több Fejedelmek mentek, és e' felett nagy kintsekkel-is még annyira meg-áldotta, hogy minden Fejedelmek felett ö vala leggazdagabb, a' Phæniciusokkal kereskedést indított, és a' Kananitákat mindnyájokat meg-hódította. Szelíd terméſzetü vala, mellyért-is az Úr Isten érdemesnek ítélte ötet lenni, hogy a' Sátor helyett, ollyan épületet építsen nékie, a' mellybe ötet, a' Zsidók álandóúl dítsérjék.

Épített-is ö a' Moriah hegyén, a' melly Jéruzsálemhez tartozott, olly gazdag olly ſzép nagy roppant Templomot, a' mellynek ſoha mássa nem vólt, és nem-is léſzen. Ezzel ugyan Salomo nagy példát adott jobbágyainak az igaz Isten' imádására, de még-is öregſégébe ö azokat a' bálványozásra tsábította, és ekkor böltsesſégét-is el-veſztette, ugyan tsak ſzerentséjére meg-bánta ö ezen tselekedetét, és Predikátziókat írt, ki-is tette; hogy e' Világba minden dolgok, hívſágoknak hívſága vólna, 's nem vólna más bóldogſág, egyedül az Istent ſzeretni, és nékie híven ſzolgálni; munkált olly példa beſzédeket-is, a' mellyek meg-érdemlik, hogy azokat minden Kereſztény ember olvassa, és fejébe meg-tartsa.

Meg-hólt Salomo 40 eſztendökig tartott Uralkodása után, mint egy 1000 Eſztendökkel Kristus ſzületése elött. Ugyan tsak meg-éreſztette vele, és maradékival az Úr Isten töle való el-pártolását, mert a' leg-nagyobb réſze jobbágyinak el-ſzakadott töle, ez pedig illy formán esett-meg.

Reha-

Rehabeam az ő fia nem tarthatott-meg a' Nemzetek közzül kettőnél többet, ezek valának a' Juda, és Benjamin Nemzeti, és az elsőnek nevéről ezen birodalom Judæának, vagy-is Zsidó birodalomnak neveztetett, a' többi tíz Nemzetek Jeroboam alá adták magokat, és e' vala az Izraëliták Birodalma, ez nagy vólt, és a' Királyi lak-hely Samaria vala. A' Zsidók Királlyának pedig lakó-helye Jéruzsálem vala, és ezen Város azért tartatott amannál nagyobb betsbe, mivel itt vólt az Isten'Temploma. Ezen Királyok magok jobbágyaival edgyütt hamar a' bálványozáshoz fogtak, egymást útalván egymással háborúskodtak, sőt a' szomszéd bálványozó Népeket-is segítségekre híván egymás között nagy károkat tettek, hogy pedig ezen Nemzetek tellyességgel a' bálványozásnak ne adgyák magokat, Prófétákat, az az Tanítókat küldött az Isten közikbe, a' kik nékiek a' Zsidó vallást magyarázták, egyszersmind, meg-is jövendölték Messiásnak az ő el-jövetelét kinek-is tanítását ha követni nem fogják, végképpen el-fognak pusztúlni. Igen kevessen ezen Zsidók, és Izraëliták közül, követték ezen Próféták tanításait, azért-is az Úr Isten az Izraëliták Királlyát Népeikkel edgyütt meg-büntette, és a' midőn Hozseas vala Királlyok, ezen birodalmat az Assyriai Királyok által el-pusztította, a' kik sok Izraëlitákat maga Országaiba el-vittek. A' Zsidó Birodalom 150 esztendőkkel tovább állott, mivel nékiek több jámbor Királlyai vóltak, úgy mint: Hiskiás, és Józsiás, és többen mások-is, ugyan tsak mivel végtére ők sem éltek az Isten törvénnye szerént, a' Babiloniaiak által Zedekiás uralkodása alatt meg-rontattak, Jéruzsálem a' Templommal edgyütt meg-égettetett, és a' Babyloniai fogságba sok ezer Zsidó vitettetett: úgy

hogy

hogy a' midön már Világ teremtésétül fogva 3500 eſztendök el-múltak kevés, vala azon ſzerentsés Nemzetböl Palestinába.

A' bálványozó Orſzágokban bujdosó Izraëlitáknak meg-lehetössen vólt állapottyok, és néminémü ſzabadſágban éltek-is ök, de tsak még-is ki valának ök üzve magok Orſzágából, de mivel magok Törvénnyei ſzerént nem élhettek, meg-esmértek az Úr Istennek rajtok tett tsapását, és tselekedeteket ſiratni kezdették, meg-is halgatta öket ezen könyörülö Isten, és útat mútatott nékiek a' Hazájokba való viſzſzatérésre.

Hetven eſztendök el-folyta után Istennek rendeléséböl meg-engedte nékiek Cyrus a' Persák Királlya az ö hazájokba való bé-menetelt. Ez meg-történén: némelly Palestinába maradott Izraëlitákból, és némelly oda érkezett Pogányokbúl új nemzet álla-fel, ezek a' Samariták vóltak, a' kik elöſzör bálványozók lévén, annak utánna ugyan tsak közelítettek a' Zsidó valláshoz, de még-is némellyekben külömböztek. Ezek, és némelly Pogány elöjárók ellenzették a' Templomnak fel-épitését, ſzintén úgy Jéruzsálem Várossának-is, és tsak húſz eſztendök után kaptak a' Királytúl erre engedelmet. Erre tsak hamar Esra, a' Persia Királytól ebbe az Orſzágba mint Gubernátor küldettetvén ſegítſégére lett a' maga Nemzetének a' Zsidóknak, öſzve ſzedte az ö Szent Irásait, és kötelezte öket valamint az Isteni, úgy Világi Törvényeiknek, úgy ſzokásaiknak meg-tartására, idövel az ö követöje ezen Tiſztſégben Nehemia vala, és alatta a' Fö Papok, a' kik megint fel-állottak, nyertek valamelly hatalmat a' Világi dolgokban-is, ugyan tsak Cyrustúl fogva két ſzáz eſztendeig maradtak a' Zsidók a' Persák ha-

hatalma alatt, annak utánna kevés ideig a' Macedóniaiak alatt vóltak, ezek után pedig, az Égyiptusi Királyok hatalma alá estek, és ezen Királyok ſokakat közülök a' magok Orſzágaiban-is bé-küldöttek, a' hol-is ezen már Görögül beſzéllő Zsidók, a' Sz. Bibliát görög nyelvre által fordították, a' melly igen haſznos munka-is lett.

De mint egy 170 eſztendők el-folyta után nagyon nyomattattak a' Zsidók Palæstinába a' Syriusok Királlya Antiochus által, hogy a' Pogány vallásra állyanak, ſokan a' ſanyarúſágot ki ſem álhatván bálványoztak. Találkozott azomba egy Vitéz Nemzetſég, a' Chasmonerek, vagy-is Maccabæusok, a' mellynek fejei Matathiás Fő Pap, és az ő öt fiai valának. Ezek férfiú módra-is óltalmazták magok vallását, a' mint-is látván Matathiás, hogy egy Zsidó bálványozna, meg-ölte mingyárt ötet, és bálványozó óltárát-is földig le-rontotta, addig-is hartzoltak Mathatiás, és az ő öt fiai, míglen mint egy ſzáz eſztendőkkel Kristus ſzületése előtt Maccabæusok Nemzetébül Királyok vala. Úgy-is történt ez, de ezen Maccabæusok Nemzetekbül való Királyok meg-nem-alkhattak egymással, jól lehet Testvérek valának, és addig háborúskodtak egymással, míglen Orſzágjaikat viſzſza vonásba nem hozták, a' mellynek-is vége az vala, hogy megint idegen Nemzetbéli uralkodókat nyertek; főképpen a' Rómaiak, úgy tudták annak haſznát venni, hogy Kristus ſzületése előtt hatvan eſztendőkkel tetſzések ſzerént rendeltek nékiek fejedelmeket, és éppen akkor tétettetett általok Heródes-is, ki Idumæábéli vólt, Zsidók Királlyává mint egy 40 eſztendőkkel Kristus ſzületése előtt, ő igen bölts, és Vitéz ember-is vala, de ezek mellett nagyon álnok, tsalárd, és

két

két ſzínű-is vólt, mutatta magát, hogy a' Zsidó vallással tartana; kéz alatt pedig a' bálványozásnak vala elö mozdítója, ezen Királyok alatt éltek a' Zsidók, hogy a' Világ meg-váltója ſzülettetett.

Mind ezekhez még aztat téſzem, hogy Heródes áll ortzás, ravaſz de kegyetlen ember-is vólt, ſokakat meg-öletett, ſöt egy önnön feleſégét - is, néhány gyermekeit, és Atyafiait-is; meg-hólt ö Kristus ſzületése után mint egy egéſz eſztendövel, az ö birodalma az ö Gyermekeinek keze között maradott, de az ö halála után nem éppen 40 eſztendök el-folytok után, nem vala többé Királyok, hanem a' Rómaiak Gubernátorokat rendeltek tartományaikba, illyen vala Pilátus-is. A' midön Titus meg-vette Jéruzsálemet, már az elött nagyon háborúskodtak ök a' Rómaiakkal, kikkel meg-békélvén nem roſz dolgok vala, hozzá-is fogtak a' Templom felépítéséhez, de nem bóldogúlhattak, mert betölt Jeremiásnak ſiralmas Prófétálása; a' rettenetes föld indúlás által valamit épittettek már a' Templomon, földig le-döntettetett, még ſem okosodtak, hanem újra a' Rómaiakkal háborút kezdettek; (Ezen háborúkat Flavius Joſephus ſzépen le-írja) de úgy meg-rontották öket a' Rómaiak, hogy földön futóva lettek. Eddig van a' régi Izraëliták históriája.

Kristus Urunk ſzületése után mint vala dolgok, kit kit az Új Testamentomnak olvasására útasítom. Elég az azon, hogy a' Nagy Istennek büntetö igazſágos oſtora hitetlenſégekért má-is érdekli öket, nintsen önnön Fejedelmek, ſem Orſzágok, hanem az egéſz Világon el-oſzolva más Nemzetek között nyomorognak.

A' mostan közöttünk élö Zsidók azt mondgyák, hogy vólna Orſzágok, mellynek neve

Sam-

Sambáthia, és ebbe Királyok-is, ezen Orſzág a' Tenger között vólna, ök oda nem mehetnének, mivel meſzſze vagyon, és a' Tengeren Sábest nem tarthatnának, és ezen Tengert egy Léviáthan nevezetü hal körül fogja, farkát a' ſzájába tartván; bent ezen Orſzágba egy felette nagyſágú Ökör-is vólna, mellynek neve Saribur, ez minden nap 1000 mázsa ſzénát fal-fel, a' midön Mesiások el-fog érkezni, ez módot fog találni, hogy Nemzeteket azon Orſzágba bé-vezethesſe, a' hol-is a' Zsidó Nemzet nagy vígaſságba léſzen, azon nagy halat, és ökröt akkor megfogják ölni, mellyekkel vendégeskedni-is fognak. Fel-virágzanak régi napjaik, és ök fognak lenni e' Világon leg-hatalmassabbak, mivel Mesiás minden más Fejedelmeket, és Nemzeteket az ö Királyok hatalma alá fogja vetni. Én úgy tartom, hogy néhányſzor meg-fog addig érni a' Nyirbe a' Dinnye, míg ök ezen üdöt érik, és nagyon tsudálkozom rajta, hogy a' Frantzia, Spanyol, Anglus, Holandus, és több Fejedelmeknek tengereken úſzkáló hajói, ſöt még Gróf Benyovski Móritz-is, Rontó Pállal ezen Orſzágra nem akadtak, azért-is ezen mondást egy együgyü költeménynek, és ostoba meſének kelletik tartani.

MÁSODIK TZIKKELY.

A' Babiloniakról, és Assyriusokról.

Ezen két Nemzetekrül-is valakik leg-hitelesebb tudósítást venni akarnak, mind azoknak a' Sz. Irást, hogy olvassák, javaslom. Ugyan tsak né-

melly Világi Authoroknak, a' kik igen régiek, rólok való vélekedéseit, és írásait most mingyárt igen rövideden ki fogom tenni, de épen ugyan azért, mivel azon Authorok ollyan üdökbe éltek, a' mellyekbe a' Fabulák kedvesek vóltak, és még az akkori elmék nem vóltak úgy meg-világosíttatva, mint a' későbbi üdökbe, ki-ki által fogja láthatni, hogy az ö velemények, és ki-adások, a' mesés költeményektül nem épen mentek, azért-is utánnok fogom tenni a' fent írt Nemzeteknek valóſágos történeteit.

Az elsö Herodotus, a' ki Caréliabéli vala, és Helikarnassusba ſzületett, Carélia most Natoliának neveztetik, melly kis Azsiai, a' hol pedig Halikarnassus állott, most egy alá való Bodru nevezetü Város áll, mind ezek a' Török Tsáſzár birodalma alatt vannak. Ezen Author 444 Eſztendöbe írt Kristus ſzületése elött.

A' második Etesiás vala, ki-is Enidusba Caria tartományba (a' melly hasonlóképpen Natoliába vagyon) ſzületett, és élt Kristus elött 406 Eſztendökkel. Ez az ifjú Cirus táborába vólt, és a' midön ezen Fejedelem, a' Báttyával Artaxerxes Memnonnal meg-ütközött, az ütközetet el-veſztvén Artaxerxestül el-fogadtatott, kinek-is Doktora lett, mivel ez, ſebbe esett, meg-is gyógyította ötet, és mellette maradván 17 Eſztendeig gyakorlotta Persiába maga Orvosi tudományát.

Ez mint Synchronus Author, az Assyriuſokról, és Persákról 20 Tómusokból álló Históriát írt, Aristoteles ugyan, hamisíttya az ö írását, de a' többi Authorok, úgy mint: Siciliai Diodorus, Trogus, és mások jónak tarttyák, egyedül az Indiaiakról ki-adott írásait tarttyák hibásnak lenni. Az ö írásait Photius Konstantinápolyi Patriarcha, a' ki 891 Eſztendöbe halt-meg, tartotta-meg.

Ugyan tsak hallyuk Etesiást, Siciliai Diodorussal, a' ki Cæsár idejébe élt, minémű meſéket írtak az Assyriusokról. Ninus, úgy mond, fel-indíttatván a' győzedelemnek kívánſágától, ſok Nemzeteket meg-hódoltat Ægyiptomba, és Indiába, meg-ſzûnvén egyſzer a' háborútúl, Ninive Városſát fel-építteti a' Tigris vize partyán, ennek kö falait, 100 láb magoſſágra emeltetifel, és 150 tornyokkal véteti körûl, mellynek mindenike 200 láb magoſſágot foglalt magába, hogy ezek valamint erösſégére, úgy ſzépſégéreis legyenek, a' Város kerûlete 480 Stadium vala, melly 30 mértföldeket téſzen, és így húſzſzor-is nagyobb lett vólna mint Béts, minden külsö Városſaival edgyütt.

El-végezvén Ninive épitését, megint a' háborúhoz fogott, és az ö Ármádája egy milliomból állott, mellynél egy Tiſzt vala, a' kinek Feleſége Semiramis vala, melly Aſzſzonyſág mivel nagy Vitézſégû vólt, beléje ſzeretett, és elis vette ötet, maga meg-halván a' Trónuſſát nékie hagyta. Semiramis fel-fuvalkodott terméſzettel bírván, az halhatatlan nevet óhajtotta, azért-is Babilon Városſát, kevés eſztendök alatt fel-épitette. Mindenek álmélkodásra valók vóltak itten, úgy mint: az Euphrates vizen által épitetett hídak, a' Levegö Égbe függö kertek, a' ſzámtalan gátak a' posványok körül, leg-nagyobb tsudák vóltak még-is az épületek, és a' Kép faragók munkái; a' Bél Temploma, és abba álló egy arany Statua, melly 40 láb magaſſágú vala. Több Városokat-is épitett ö, végtére az Indiai Király ellen háborút indított, az Ármádiájába vólt 300000 gyalokſág 250000 Lovaſſág, 100000 kaſzás ſzekér, mivel Elefántyai nem vóltak, 100000 ökröket öletett-meg, és Elefántok böre formájára kéſzítette ki azokat, mel-

lyekkel 100000 öſzvéreket bé-takartatott, és úgy ütközött-meg, de meg-verettetvén ſzaladásra vette dolgát, és kevés üdö múlva maga Orſzágába meg-hala.

Ninias az ö fia tsak árnyéka vólt a' Királyoknak, mivel a' Historikusok egéſz azon búja Sardanapálig, melly üdö 800 eſztendöket foglal magában, ſemmit ſem írnak felöle.

Etesiás után késöbben, de ſokkal jobban írt Babilonrúl, és Chaldæárúl Berosus; ſzületett ö Kristus ſzületése elött 268 Eſztendökkel, Nagy Sándornak Uralkodása alatt, és Babilonba a' Bélus Templomába Pap vólt, ugyan azon Templomnak Könyv Tárábúl ſzedte ö ki fundamentomát maga írásinak.

Berosus után Eſztendövel Abydenus írt Caldæárúl, kinek-is írásait Eusebius tartott-meg. Siciliai Diodorus-is írt az Assyriusokrúl, és Babilóniakrúl. Ugyan azon üdöbe írt rólok Nicolaus Damascus-is, á' ki Philosophus és Poëta-is vala, ez Augustusnak kedves embere vólt, és az ö életét a' maga életével együtt le-is írta. Ama általam fellyebb ki-tett Nagy Heródes-is kedvelte ötet; Nagynak írom ötet, mivel ezen Nevezet a' Zsidóktúl meg-adatáttatott nékie. Rollin Közönſéges Világ históriájának második Tomussába ſokat lehet olvasni ezekrúl.

Az Ázsiai Nemzetekrúl írt historiák még homályossabbak, a' többi Világ réſzeiben lakó nemzetek históriájánál, ſok régi Historikusok aztat írják, hogy Ninive, és Babilon, nagy két Orſzágok lettek vólna; ha pedig a' Criticusokat olvassuk, ki-tetſzik, hogy ezen két Városok közel állottak egymáshoz, és gyakran egy nevezettel-is illették azokat, hamar-is az Assyriuſok, a' Babiloniakkal egy Nemzetté lettek.

Ezek

Ezek azon régi Authorok, a' kik ezen nemzetekrûl illy tsudálatossan, és költeményesen írtak, én már most azon Újjabb Authorokból, a' mellyekbûl ezen munkámat ki-ſzedegettem, imigyen folytatom azon Nemzeteknek mind eredeteket, mind Orſzáglásokat, mind el-puſztúláſokat.

Az Assyriusok, és Babiloniak vóltak azon Nemzetek, a' mellyek a' Zsidóknak, és Izraëlitáknak birodalmait ſemmivé tették. Ezek legrégibb Népei vóltak Ázsiának, mellyért-is legelsök vóltak, a' kik a' Világnak nagy réſzét hatalmok alá hódolták, ök elsök állíttottak-fel Királyſágokat, ök elsök némelly Tudományokba, és Mesterſégekbe tették híressekké magokat, de ök elsök-is adták magokat a' Bálványozásra. Miképpen kezdödött a' Bálványozás, már fellyebb a' Zsidók Históriájában kitettem.

Midön az emberek Bábel építése után elſzéllyedtek a' Világba, Nimrod ebben a' Városban meg-maradott, és ottan fel-állíttotta az elsö Királyſágot. Azon Vidék igen ſzép, és termékeny vala, elsöben Sincárnak, annak utánna Chaldæának neveztetett, de annak utánna a' Városnak Nevérûl Babilonnak hivattatott. Ezen birodalom határozott Mesopotámiával, Arábiával, a' Persiai tengernek ſzorossával, és Tigris nagy folyó-vízzel, és még hasonló nagy vízzel az Euphratessel, a' melly mellett Babylon álla.

Itten telepedett le tehát Nimród egy falka emberekkel, a' kik ötet Uroknak lenni vallották. Ô igen jó Vadáſz vala, a' mint meg-is mentette ö, a' Népeket ſok fene vadaktól, mivel pedig ezen emberek Vitéz Vezért, Törvényt tévöt, és Bírót óhajtottak, látván ezen tulajdon-

ſágokat ő benne lenni, Fejedelmeknek válaſztották, és így ő vólt e' Világba az elsö Fejedelem, de az ő birodalma tsak kevés Városokbúl állott. És ennél többet ſem róla, ſem jobbágyairól az históriákba nem találunk.

Több írattatik azon második Birodalomról, a' melly azon üdöbe, ſzomſzédſágába Asur által állíttatott-fel. Ezen Fejedelem ennek fundamentomát úgy vetette-meg, hogy elsöben néhány Városokat épített, a' mellyek között leg-nevezetessebb vala Ninive, a' melly annak utánna így neveztetett, és a' Tigris vize partyán állott; ezen Orſzág, melly töle Assyriának neveztetett, feküdött az most meg-nevezett víz mellett, és késöbben így neveztetett tartományok között, úgy mint: Media, Susiána, és Armenia között, egy kelemetes, és mindeneknek bövſégével meg-áldatott réſzen. Ezen kis Orſzágból az ő fia vagy-is Unokája Ninus egy nagy Monarchiát tsinált, a' melly több Orſzágokat, Nemzeteket, és tartományokat hatalma alá-vetett. Magáévá tette ő, a' Babyloniai, Persiai, és Medusi Királyſágokat, és ezeken felül egy nagy réſzét Ázsiának. Az ő halála után Semiramis az ő Feleſége uralkodott ezen nagy Monarchiába. Elsö példa ő, hogy egy Aſzſzonyſág uralkodott vólna egéſz Orſzágokon, és Nemzeteken. Semiramisnak az uralkodásra tulajdonſági vóltak, dolgaiban igen tehetös vala, Vitéz-is, ő meg-nagyobbította, meg-is ékesítette Babylont, a' melly az Assyriai birodalomnak Fő Várossa leve, több Városokat, és helyſégeket-is épitetett, maga Orſzágait mind béjárta, és még Afrikába-is nyert tartományokat.

Végtére a' midön az Indiaiak ellen háborúba lett vólna, ſzerentsétlen vólt, talán többet tartott a' maga hírére, maga erejére, és gyönyörű-

rûſégeire mint jobbágyainak ſzerentséltetésére, ez a' Fejedelmekbe nagy hiba, a' mellyet nékiek kerûlni ſzükſéges.

Semiramis idejétûl fogva meg-ſzûnt azon nagy Assyriai hatalomnak az ô nagy ditsôſége a' Világba. Majd ezer eſztendôk folyta alatt, nem tudunk ſemmit az ô Királlyaikról, bár neveit tudgyuk. De azért nem kelletik azon következést felôlök ki-hozni, hogy így tehát roſzſzúl uralkodó Fejedelmek lettek vólna azok, mert ha mingyárt nagy háborúkat nem végzettek-is, vagy-is egyéb nagy dolgokat nem tettek-is, ugyan tsak még-is történhetett, hogy azok helyes törvényeket, és ſzokásokat hoztak bé Orſzágaikba, a' békeſséget ſzeretvén, és eztet fenn tartván, nem tsak gazdagok, de mindenképpen bóldogok-is lettek a' Népek alattok.

Végtére Sardanapalus lett Assyriai Monarcha. Ez többnyire túnyaſágba, és bújaſágba élt, a' mellyért ôtet az ô jobbágyai meg-vetették, ſôt fegyvert-is fogtak ellene. A' veſzedelem ôſztönözte ezen Királyt maga védelmezésére, gyûjtött-is ô hadi ſereget, és a' pártosokat többſzör mint egyſzer meg-is verte, de végtére a' midôn ezek ôtet Ninive Városſába bé-ſzoríttották, és bé-zárták, fel-gyújtotta maga Kaſtéllyát, és oda égettette magát egéſz udvarával, és minden kintsével, hogy kezeik közé ne eshessen, és eképpen lett vége ezen Nagy Monarchiának, és az ô fô Városſának-is.

Azon Fô Vezér, a' ki ezen Assyriai Monarchiát meg-rontotta, Arabaces vala, a' ki Media tartománnyának, a' melly a' mai Persiába állott, Gubernátora vólt, és innét következett, hogy ô, és utánna a' Medusok ezen Monarchia tartományinak Urai vóltak, de ſzáz Eſztendôk-

nek el-múlta után, három különös Királyságok állottak-fel ebbül.

Az Uj Assyriai Országh, a' mellynek Phul vala Királlya, és az újjonnan fel-építtetett Fő Várossa Ninive, nem tsak a' valóságos Assyriát bírták, de déli részében Ázsiának még több tartományokat-is, a' mint-is még a' Izraéliták Királyságát-is meg-hódolta. De ezen birodalom sem állott sokkal több ideig 150 esztendőknél, mert hamar eztet a' Medusok, és Babylóniaiak magok között fel-osztották, és ezen két Nemzet, a' mellyek az elébb jobbágyai vóltak az Assyriusoknak, mindenike magának új Királyságot álíta-fel. A' Medusok Országába Dejoces vala az első nevezetes Király, és Ecbatána az ő fő lak várossa. Persia több Országokkal egyetembe mind addig a' Medusok hatalmába vólt, míglen eztet 200 esztendők után a' Persák magokévá nem tették. Ezen Országnál hatalmassabb vala, de tsak kevés ideig állott a' Babyloniai Monárchia, a' mellyet Nabunassár álított-fel. Ezen birodalomnak utólsó Királlya Nabucadonozor, nagy meg-hódoltató vala, mivel ő nem tsak a' Zsidók Királyságát hatalma alá-hozta, de még a' Phæniciusokat-is, és mindenféle Arabiai Nemzeteket-is, hasonló képpen az Ægyiptusbélieket, és némelly Afrikai Népeket kénszerítette jobbágyaivá lenni. Babylont maga fő Várossát, leg-nagyobb, leg-erőssebb, és leg-szebb Várossá tette ő az akkori Világba, de épen ezen nagy hatalma, nagy Urasága, nagy tettei okozták, hogy ő kevély, fel-fuvalkodott, és gonosz emberré vált, mellyért-is ötet az Úr Isten tsudálatossan büntette-meg, mert sok esztendőkig esze nélkül, szénát szalmát evett; de ugyan tsak eszét megint viszsza nyerte. Hamar ő utánna a' Per-

a' Persiai Király Círus, a' ki már a' más két Királyſágokat-is bírta; ezen Új Babyloniai Monarchiának-is véget vetett. Azon ſzép, de az ő Királlyaiban kevélykedő Babylon, abba az időbe, olly veſzendő ſorsra jutott, hogy valamint az Úr Isten Prófétái által meg-jövendöltette, utólsyára ollyan puſzta lett, hogy azon a' hellyen a' hol állott, ſemminémű nyoma nem maradott.

Kristus Urunk ſzületése előtt hatod fél ſzáz eſztendőkkel, mind ezen birodalmak nem tsak idegen hatalmasſágok alá jutottak, hanem azon Nemzetek-is, a' mellyektől fel-állíttattak, úgy mint: a' Babilóniaiak, Assyriusok, és Medusok, a' más Nemzetektől különössek; úgy meg-ſzüntek lenni, hogy végtére még a' nevek-is a' feledékenyſégnek honnyába el-temettetett.

A' Babyloniak, és Assyriusok, egy nyelven ſzóllottak, melly nyelv a' Zsidókétúl még az írásba-is igen keveset külömbözött. Vitézek-is vóltak ők, de a' bújaſágba különössen a' Babyloniaiak nagyon el-merülve vóltak. Ezen Nemzetek, nem tsak ollyan Királyok hatalma alatt éltek, a' kik magok birodalmát az ő Successorinak örökössen hagyták, hanem ollyanok alatt-is, a' kik határozatlan hatalommal uralkodtak rajtok, és ezen Orſzágokba vette eredetét a' ſzabad akarat ſzerént való Uralkodás, a' mellyet annak utánna ezen görög ſzóval Despotismus kereſzteltek-meg. Ritkán mutatták ők meg magokat magok jobbágyainak, és majd tsak nem Isten gyanánt imádtatták velek magokat és ugyan azért gyakran magok jobbágyaival kegyetlenül, és igazſágtalanúl-is bántak, ámbár jó törvényeket adtak-is ki, a' mellyeket, ők tsak addig tartották-meg, a' meddig nékiek tetſzett, és ezen Birodalom formája még most-is

Ázsiának ſok Orſzágaiban meg-tartatik, a' hol a' Kereſztény vallás bé-nem-vévödött.

A' Babyloniak, és Assyriusok, nem vóltak ollyan belsö ihlelés nélkül való emberek, a' kik az Úr Istent lenni, és az ö parantsolati után élni magokba meg-nem-esmérték vólna, de épen talán ök vóltak az elsök, a' kik ezen ſúgárlást meg-vetették, és a' bálványozásnak adták magokat, és ugyan ezért hagyta-el Ábrahám-is ezen Orſzágokat, jól lehet hazája vóltak.

A' bálványozás, melly a' Nemzeteknél elſöben az égi jegyeknek imádásából állott, megtanította öket a' hólt testeknek imádására-is, különös magok Királlyaik hólt testeknek imádására. Mivel pedig a' Templomok, és faragott képek, mellyek erre alkalmaztattak, az aranytúl, ezestöl, és más dragaſágoktól ragyogtak, azon ö általok képzelt Istenſégeknek mindég több-több Tzeremoniák gondoltattak-ki, a' mellyek a' mennyi haſznokra vala a' bálványozó Papoknak, ſzint' annyi gyönyörüſéget okoztak a' Népek ſzíveikbe, azért nem-is lehet tsudállani, hogy ebbe olly nagy meg-tettzések vala; illyen nagy bünhödést az emberek régen meg-ſzokták vólt, az Istennek világos parantsolattyai ellen tenni. Söt ha Herodotusnak, és Strabónak hitelt lehet adni, még az Isteni ſzolgálatban-is fajtalanſágot követtek-el.

Minden Leány törvény ſzerént tartozott idegen ſzemély által a' Mylíta, vagy-is Vénus Templomába magát meg-ſzeplösíttetni, és ezen fajtalanſág után adott a' Leány a' férjfinak egy darab pénzt illyen mondással: *Én kiáltok te éretted, Mylita Isten Aſzſzonyhoz.* Ugyan Herodotus írja, hogy annak utánna a' Babylóni Leányok igen erkölcsösökké lettek. Justinus ezeket a' Tziprusi Leányokról, Ælianus pedig az

Ly-

Lydiaiakról írja, kik között ez törvény lett vólna. Foguet Frantzia Author így ítél ezekrül, hogy eztet közöttök a' Babona okozta vólna, mert ez által, úgy mond, a' Leányok erköltsösſek lettek, mivel Vénus Istenſége igen roſznak tartatott, és illy magok fel-áldozásával gondolták, hogy ötet meg-engeſztelik.

Míglen Czirus Babylont meg-nem-vette, mind addig nem uralkodott ottan a' bújaſág, eztet a' Persák hozták-bé. Ugyan tsak a' többi Azsiai Aſzſzony ſzemélyek felett több ſzabadſággal éltek a' Babylóniai Aſzſzony népek, mert ezeknek a' Férjfiakkal ſzabad vólt enni, a' többieknek pedig nem.

Berosus azt írja, hogy a' Babylóniaiak egy öt napi Ünneplést tartottak, és ekkor az Urak ſzolgáltak magok ſzolgáiknak.

Hogy nálok az emberi Nemzet fogyatkozást ne lásson, a' ſzép Leányokat kotyavetyére botsájtották, az ékteleneknek pedig pénzt adtak, hogy Urakat vehessenek magoknak, talán a' mostani Zsidók innét vették ebben való magok ſzokássát.

A' Babylóniaknak ſok Papjai vóltak, a' kik az ö hazájokról Chaldæáról, Chaldæusoknak neveztettek, ezen hivatal örökös vólt nálok, és innét esett, hogy minden tudományokat, és minden dolgoknak meg-esmérését titokban tartották, és a' Babylóniakat mindenekre reá vehették. Ök jövendölök, álom fejtök-is vóltak, és azzal-is kérkedtek, hogy ök terméſzet felett való dolgokat-is, az az: néminémü boſzorkányſágokat véghez vinni tudnának. A' mi nékiek betsületekre vált, és haſznos-is vólt, az vala: hogy ök az Astronomiát, az az: az égi testek, különössen tsillagok járásának tudománnyát elsök találták-fel. Eztet ugyan meg-nem-akarják

ják engedni az Ægyiptusbéliek, de úgy vagyon a' dolog, mert Mesopotámia, igen ſzép, bő, és kies térſég vala, mellyért-is mindent jobban láthattak, mint az Ægyiptusiak, mivel ezeket a' Nilus Vizének áradássa gátolta, és gyakran vastag köd-is borította tartományokat. A' Napot ők Belusnak, melly név az ő nyelveken Urat jelentet, a' Hóldot pedig Nébónak nevezték, és ezen két égi testeket tartották ők fő Istenſégnek lenni. A' Belusnak ſzenteltetett Templomba bálványoztak az ő Papjaik, és ennek közepén állott egy magas Torony, a' mellyről ők vizsgálták a' Tsillagok járását.

A' Astronomia tudománnyából, a' melly taníttya a' tsillagok járását ki-vehették vólna ők az Istennek lételét, és nagy hatalmát, de ők tsak álmélkodtak az égi testeknek nagy erején és nem gondolhatták-meg, hogy azok erejeket honnan vegyék, azért-is vetemedtek azoknak imádására.

Nem más okozta nálok ezen tudománynak tanúlását, egyedûl a' ſzükſég; mert a' ſzántásra, 's több földi munkákra való nézve tudni kelletett nékiek az égi jegyek után az eſztendőnek réſzeit, hogy azok után munkájokat rendeſſen folytathassák. És mivel még akkor a' Magnes tőnek híre ſem vala, a' tengereken való hajózásokra ſzükſéges vala nékiek a' tsillagok járásának esmérete. Mivel pedig Chaldæába az ég mindég tiſzta vólt, és igen nagy vala a' térſég, azokat könnyen vizsgálhatták. Mind ezekhez még az-is járúl, hogy ők ſzántó vető, és Páſztor emberek lévén, és éjjel nappal a' mezőbe lakván, aztat könnyen véghez vihették.

A' Chaldæusok a' mellett, hogy az égi jegyeket nagyon vizsgálták, még-is nagy hibákat ejtettek, mert jól azokat meg-nem-esmérvén, imád-

imádni kezdették, és még mind ezek felett, olly hívſágos tudományt tulajdonítottak magoknak, mintha ök a' tsillagok járásából az emberéknek ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen jövendöbéli eseteit meg-tudnák elöre mondani: és ismét ſzármazott azon tudomány-is, a' mellyet ſokan a' tsillagok bé-folyásának, vagy-is Influxus Siderum neveznek.

Ök mindazonáltal, azoknak annyi mennyi meg-esmérések után az eſztendöt 12 holnapokra, és 365 napokra fel-oſztották. A' ſzép tudományok, és ſzép mesterſégek leg elsöben ö általok kezdöttek, de épen ezek vóltak okai-is, hogy ök magokat a' búja, és puha életnek adták, aztat az egyet hibásan tartották, hogy az ö Tanítványai úgy gondolkodgyanak, mind azoknak oktatói, mert így Dyonisius ſzerént, a' gondolkozásnak nem vólt nálok ollyan ſzabadſága, mint a' Görögöknél. Errül ama híres Angliai Cancellarius Baco, maga elméikedését így téſzi ki: *Oportet diſcentem credere, oportet jam edoctum judicio ſuo uti. De augment. Scient.* az az: ſzükſég egy Tanúlónak hinni, de ſzükſég egy ki-tanúltnak maga ítéletével élni.

A' Chaldæusok a' Poësisba, és Muzsikábais gyakorlották magokat, és a' mérés tudománynak fundamentomát-is ök tették-meg, és ök vóltak elsök, a' kik mindenféle tudományokat kezdettek, már ök építtettek ſzép és nagy Templomokat, Kastélyokat-is, dolgoztak köbül, és mindenféle Metallumokból, Képeket faragtak, de ezeket bálványozásokra-is fordították. Az öltözeteket-is ök meg-tsínosíttották, ſzép váſznakat, és ſzör, 's ſelyem matériákat-is munkáltak, ſzint' úgy ſzönyegeket-is, ezüstel arannyal vartak, de mind ezekkel vſzſza élvén, hívſágba bújaſágba egéſzlen bé-merültek, és ezek által végsö el-puſztúlásra-is jutottak.

HARMADIK TZIKKELY.

A' Phæniciusokról.

Ezen felettébb régi Nemzetről valamelly dolgok a' Szent Írásba találtatnak, mind azok leghitelessebbek; találkoznak mindazonáltal némelly más Authorok-is, a' kik felőlök írtak, ezek között első Tyrusi, vagy-is Berytusi Sanchoniaton, a' ki Jozsue idejébe, és Eusebiusnak bizonyſága ſzerént a' Trójai veſzedelem előtt 2800 Eſztendőkkel élt. Ő a' Phæniciusok, és Ægyiptusiak historiájokat Phæniciusi nyelven írta, úgy a' Világ teremtéséről, és a' Phæniciusi Istenekről írt Könyveit-is. A' Phæniciusok historiájához való matériákat réſz ſzerént ő egy Hierombal nevezetű Paptól, réſz ſzerént pedig, a' Városok Kronikáibúl, és a' Templomokba tartatott írásokból vette. Ezek mellett a' Thoyt, vagy-is Toth, a' kit a' Görögök Hermesnek, a' Deákok pedig Merkuriusnak neveztek, írásait olvasta, mivel ő eztet leg-régibb Írónak, és a' betűk fel-találójának-is tartotta lenni. Az ő írásait Biblosi Philó, a' ki az Rómaiaknál Vespasiánus idejétől fogvást egéſz Hadriánus Tsáſzárig, nyelvek' tanítója vala, görög nyelvre fordította.

Írtak még ezen Authorok a' Phæniciusokról, úgy mint: Siciliai Diodorus, a' kirül már más helyen-is emlékeztem, Curtius, Plutarchus, Appianus, Justinus, Pausanias, és Orosius, a' kikről következendő helyeken bővebben fogok ſzóllani, majd leg-haſznossabb dolgokat pedig felőlök lehet találni, az Anglussoknak Közönſéges Históriájában, a' melly már Németh nyelvre-is által vagyon fordítva.

Ezen

Ezen Nemzetnek Historiája, egy igen munkás, és ſzorgalmatos Népet tünet ſzemünkbe, ſöt ollyat, a' melly még a' leg-félelmessebb, és majd a' leg-erössebb Elementummal-is, tudnia illik: a' vízzel bírt; mert ezen Nemzet bátorkodott legelső a' Tengerek habjai között hajózni, és a' ſzomſzéd nemzetekkel-is kereskedni, mellyért-is a' Szent Írás öket Cananitáknak, az az: kereskedöknek nevezi. A' Phæniciusok nem vóltak ugyan ollyan hatalmasak, mint a' Babylóniaiak, vagy-is Assyriusok, és olly nagy birodalmat nem-is állíttottak-fel mint ezek, ſem a' Religió dolgában 's annak törvénnyeinek megtartásában olly nevezetesek mint az Izraëliták, de még-is a' Históriába a' régi Nèmzetek között helyet méltán érdemlenek. Leg-inkább tulajdoníttatik nékiek a' hajózás, kereskedés, és az írásnak fel-találása, ök ugyan a' Világot háborúk által nem békételeníttették, de az embereket egymással jobban meg-esmértették, és öſzve-is kötötték, az esméretlen nemzeteknek terméseit, jóſzágait közikbe hozván, és ezeket mesterſéges találmánnyok által ſzaporítani megis tanították.

Ezen név Phænicia, a' mellyről az ö Orſzágok-is így neveztetett, egy Phænix nevü Fejedelmekről vette eredetét. Az ö Orſzágok napnyúgott felé körül vétettetett a' földnek közép tengerével, dél felé pedig Palæstinával, Napkelett, és éjtſzak felöl pedig Syria tartomány vala határa, az ö kerülete tehát épen nem vala nagy, de az ö tenger, és Libanus hegye mellett való fekvése, több más terméſzetnek adományival öſztönözték lakossait az élet módgyának ſzorgalmatosſágára. Ezek vóltak maradéki Canaánnak egy a' Noë Unokái közül valónak, és így azon Cananitákkal, a' kiket az Izraéli-

éliták ki-írtottak, egy eredetüek vóltak. Eleintén a' Veres tenger mellett laktak, de tsak hamar a' földnek közép tengere mellett vették lakásokat. Itten néhány Városokat építtettek, a' mellyek között Sydon, és Tyrus leg-nevezetesſebbek valának. Ők öſzveſégessen nem engedelmeskedtek egy Fejedelemnek, de még-is mindnyájan egy öſztönnel bírták az ő elő-vételeikbe, és találmányokban. Religiójok-is egy különös Bálványozás vala, a' mellyet a' Görögök, Rómaiak-is követtek.

A' Phæniciusok régi historiájokba, ſzint annyi homályos, és kétſéges dolgok adgyák elő magokat, valamint, ki-vévén az Izraëlitákat, több régi Nemzetekébe foglaltatnak, az az egy igaz; hogy Sidon, Kanaánnak fia építette Sidon Városſát, a' melly-is az ő nevét viselte, ennek, és a' körülötte való tartománynak lakossai meg-ſzaporodtak önnön munkájok, és foglalatosſágok alatt (mert az illyen ſzorgalmatosſágok meg-ſzokták ſzaporítani az emberi Nemet, és aztat egésſégbe-is tarttyák) annyira, hogy két ſzáz eſztendők el-folyta után a' Sidóniaiak már a' tengeren hajózó nemzetek közé ſzámláltattak. A' Babyloniai Király ugyan Nebucadnézár el-puſztította az ő Városokat, de tsak hamar megint helyre álla, és egy ideig a' Perſák birodalma alatt vala. A' Persák kezei közül ők magokat ki-ſzabadíttották, de olly ſzerentsétlenek vóltak, hogy önnön magok Királlya öket ugyan a' Persák Királlyának Darius Ochusnak által adta; de leg-többen a' lakosok közül, házaikkal, 's minden kintseikkel inkább meg-égették magokat, mint ſem hogy meg-hódoltak vólna.

Sidon megint fel-építtetett, de tsak hamar megint Nagy Sándornak hatalma alá esett.

A' Phæ-

A' Phæniciai apróbb tartományok között; de ſokkal késsöbben álla-fel a' Tyrusi birodalom, a' melly nagyon virágzott, és híres-is vala, egy a' többi Királlyai közül való, Hírám nevezetü nagy baráttya vala az Izraëliták két Királlyának, Dávidnak, és Salomónak, ſok épületre való fákat engedett-is ez nékiek, a' Libanus erdejébül a' Jéruzsálemi Templomnak, 's több más Kastélyoknak, és hajóknak épitésére; tanúlt Mester embereket, napi ſzámossokat-is, ſöt nagy ſumma pénzeket-is más portékákért, 's földi termésekért. És ezeknek jobbágyait az Izraëlitákat a' hajózás mesterſégére-is meg-taníttatta. Az ö Orſzágába békeſség, mindenek bövſége, ſzép Mesterſégek, és bölts törvények virágzottak, és így ſokáig állott Tyrus, egy vólt a' leg-ſzebb, és leg-gazdagabb Városok közül való, és hatalmát még a' ſzerentsés háborúk által-is meg-mutatta.

Végtére ez-is Nebucadnezár által meg-vétettetett, és el-rontattatott, de még-is előre annak lakossai, a' közel lévö ſzigetekbe, és Városokba ſzaladván, magokat meg-mentették, a' hol-is egy Várost építtettek, a' mellynek a' régi Tyrus helyett, megint Tyrus Nevet adtak, de ez-is utóllyára Nagy Sándor által puſztulásra jutott, a' mellyet ö; egy kemény védelmezés után meg-vett, és tüz által hamuvá tette, a' lakosokat pedig réſz ſzerént meg-ölte, réſz ſzerént pedig el-adta. Fel-épitette ö aztat ugyan tsak, és népekkel meg-is ſzállittatta, és egy töltés által a' földel egyesítette-is, de az abba eddig uralkodott kereskedést, és hajózást által tette a' maga nevére építtetett Városba Alexandriába, és így a' Phæniciusokról, a' Görögökre hozta által, és nem-is vólt többé a' Phæniciuſoknak Fejedelmek, hanem majd egy, majd

más Nemzetek uralkodtak rajtok mind addig, míglen utólsyára a' nevek-is el-veſzett. Már most azon az hellyen, a' mellyen azon fényes Tyrus Várossa állott, nem látzattatik más, hanem tsak egymásra omlott kő halmok, és halászoknak Vinnyói. És a' régi Sidon Várossának helyén áll egy Said, vagy-is Seide nevezetű kis Város, a' mellynek még tsak Tenger réve ſintsen. A' többi nevezetes Phænitziai Városok közűl, a' mellyeknek különös Fejedelmei vóltak, Berytusnak tsak árnyéka látzattatik Barutt név alatt, ſzintén illyen állapatban vagyon Tripolis-is, a' mellyet most Tripoli di Soria neveznek, és mind ezen Városok az Azsiai Rév partokon álló kereskedő helyſégekhez ſzámláltatnak, a' mellyeket ma Levanténak neveznek.

Több más régi Nemzeteket-is a' Phæniciuſokon kívűl, értek illyen ſzomorú esetek; de egy ſem ſzenvedett fogyatkozást abba, hogy magokat a' Világba ſzerentséssekké, és haſznossokká nem tehették vólna, a' mi a' haſznot illeti: mind annyi ſok régi Nemzetek közűl valók a' Phæniciusok, mivel az Ur Isten olly éſzbéli tulajdonſágokkal ajándékozta-meg őket, hogy a' betűknek formálássa általok találtatott-fel 1000, vagy-is 1900 Eſztendőkkel, a' Világ teremtése után, közöttök pediglen ezeknek feltalálója Hermes, az az Mercurius vala, ezen tudomány rólok hárámlott, az Assyriusokra, Izraëlitákra, Ægyiptiusokra, a' Görögökre, Rómaiakra, ezekrűl, minden Európai Nemzetekre, ſőt az egéſz Világra.

Ki-mondhatatlan nagy haſzon áradott ez által az emberi Nemre, mert már most a' Népek, ezen jegyek, vagy-is figúrák által, a' mellyek betűknek neveztetnek, a' leg-nagyobb meſzſzeſégre, közölhetik egymással önnön ſzándék-

jo-

jokat, vagy tsak gondolatokat-is, és mind azon dolgokat, a' mellyek az emberek javára, haſznára ſzolgálnak, e' mellett minden bölts tudományokat, új találmányokat írásba tévén, ſzámtalan eſztendőkig meg-tarthattyák, és a' legkésőbb jövendőſégnek által adhattyák. Míglen ezen találmány Világoſſágra jött, kéntelenek vóltak az emberek igen fáradſágos, és mégis elégtelen eſzközökkel az illyeténekbe élni, hogy a' meg-történt dolgoknak emlékezetét megtarthassák és azokat a' késő maradéknak által adhassák. Így az Atyák azokról magok Fiaihoz s Unokáihoz ſzavakkal beſzéllettek, de ezek; azon ſzavakat idővel könnyen meg-változtathatták, vagy-is meg-hamisſíthatták. Munkáltattak fa, föt-kö emlékeztető darabok-is, vagy-is tartattak azoknak emlékezetére eſztendőbéli ünneplések, tsináltattak énekek-is rólok, a' mellyeket bé-téve meg-kelletett tanúlni, és üdő ſzakaſzokként énekelni; képeket-is feſtettettek, vagy-is faragtattak, mellyek által kívántak magok ſzavainak, és gondolattyaiknak álandóſágot adni, az az: le-jegyzettettek ollyan ſzemélyek, vagy-is történt dolgok, a' mellyeket képzeltetni, avagy rólok beſzélleni akartak. De mind ezen eſzközök nagy alkalmatlanſággal estek-meg, mivel azok két féle képzelleteket-is foglaltak magokban. Utóllyára ezen betűk feltaláltatván, öſzve rakattattak, és hanggal, melly Atyaſiſágos a' beſzéddel, és a' melly nem a' dolgot magát, hanem tsak a' ſzavakat adgya-ki, és azon betűk olly ſok féle módon ſzerkeſztettek együvé, hogy azok a' hang által minden dolgokat, a' ſzemnek, és éſznek, meg-foghatókká tették, a' melly nagy tudomány ma-is, föt Világ el-fogytáig-is fog gyakoroltatni.

Ki-tettem de tsak rövideden fellyebb, hogy a' kereskedésnek-is fel-találásában ők vóltak elsők, nintsen-is külömben, és nem más, hanem a' szükség kénszeríttette őket arra, mert a' közép tengernek partyán tettek-le magokat, melly föld igen sovány, és terméketlen vala, az élelemben fogyatkozást szenvedvén, kénteleníttek életek meg-tartására módot keresni. Meg-gondolták ők azt, hogy ámbár a' Tenger az Országokat egymástól el-szakasztotta, de még-is a' Nemzetek egymással nem tsak esméretessek, de szövetségessek-is lehetnek. Mivel pedig látták, hogy a' Tengeren nagy darab fák úszkálnak, fenékre nem mennek, 's el-nem-süllyednek, próbára vették fejeket; elsöben tsak tekenő forma kis ladikot munkálván, belé ültek, és a' tenger szélin hajókázni kezdettek, mivel hogy el-nem-merültek, nagyobb, és nagyobb hajókat tsináltak, a' mellyeket portékakkal meg-is rakták, és így a' tenger habjai között útat nyitottak magoknak a' kereskedésre. Az tartatik felölök, hogy ezen próbát ők tsak hamar a' víz-özön után tselekedték vólna, a' leg-tsudálatossabb, hogy a' hajózás az Astronomia tudománnyát, és más nagy tudományokat-is megkívánnya, ők még-is ennyire miként mehettek? de ők-is a' Medve tsillagot vették Kalaúzúl, és tsak közel a' földhöz evezdtek. Ki-gondolta vólna akkor, hogy egy tő fogna lenni a' legnagyobb hajóknak út mutatója, de mennyire nem mégyen az emberi szorgalmatosság, főkép ha inség kénszerítésse-is ehez járúl.

Azért-is míglen az Ægyiptusbéliek útálták a' tengert, a' Phæniciusok minden féle nagy haszonnal úszkáltak azon, bé-mentek Cyprus, és Rhodus szigetekbe, Görög Országba, Siciliába, és Sardiniába, és mindenütt Coloniákat állítottak-

tak-fel, az az: némelly réſzeit ezeknek megſzállották. Spanyiol Orſzágba-is bé-mentek, és a' mai Andalusiából, ſok mézet, viaſzkot, ſzurkot, vasat, ónt, és rezet hoztak-ki, azon tengernek ſzorossán-is által mentek, a' melly Africát Spanyiol Orſzágtól el-válaſztya, és egéſzlen a' mostani Anglia Orſzágának tenger partyához érkeztek, Ægyiptusból ki-menvén egéſz Africát körül evedzték. A' mint tsak azon most említett tenger ſzorossán (a' melly ma Gibraltárnak hivattatik) által-mentek, az ezüstnek olly bövſégébe vóltak, hogy Vasmatskáikat, nem ónnal vagy vassal, hanem ezüstel borították-bé. Strábó azt írja felölök, hogy hamar Trójának veſzedelme után Africának déli réſzén le-is telepedtek.

A' Sz. Írás ezt adgya elönkbe rólok, hogy a' Salomó Flottái, mellyeket a' Phæniciusok vezérlettek, hoſzſzú útazásokat tettek Ophyr, és Tharsisba, a' mellyek Æthiopiába vóltak, és Sophala Királyſágnak tartattak, a' honnan-is három eſztendök múltával, arany, ezüst, Elephant tsont, és több minden féle drága ſzerekkel meg-rakodván tértek viſzſza.

Leg-tsudálatossabb dolog az, hogy Kristus elött 610 eſztendökkel Nechos Ægyiptusi Király meg-parantsolta nékiek, hogy a' veres tengerrül hajózzanak-ki, és az Africai tengert-is el-hagyván a' nagy Oceánuson hajózzanak; kereſztül menvén a' Hercules Oſzlopán, az az: a' Cadixi tenger ſzoroson, és mennyenek a' közép tengerre-is, ezt mind véghez vitték, 's három eſztendök múlva, a' Nilus vize ki-folytánál megjelentek.

Az ö kereskedö hajóik gömbölyük vóltak, de idövel hadi hajókat-is épitettek, a' mellyek hegyessek vóltak, és nagy kérdés ha öket nem

lehet-é inkább tsudallani, mint sem a' mostani Tengeri hatalmasságokat.

Szóval: a' Világba ők hozták bé a' kereskedést, a' melly nélkül az emberi ırsasság meg sem-is állhatna, mert a' mit a' természet egy országtól meg-tagadott, aztat a' kereskedés más Országból ki-pótollya, mert tudva vagyon, hogy a' miben egy Ország bővelkedik, a' másba már ez, nem találtatik. A' kereskedésnek tudománnya tehát, melly a' Phæniciusoktól találtatottfel, egy olly nagy jó, a' melly nélkül az emberi nemzet el-nem-lehet, ha ennek nem a' kintseknek rakásra való gyüjtése, nem a' meg-gazdagodásnak áhitássa, nem az irígységnek mirígye a' tárgya, hanem ha minden kereskedőt a' felebaráti szeretet, a' köz jó és másnak-is haſznát kívánó indúlat lelkesít.

Ezen igen haſznos tudományon kívül, idő jártával más tudományokba-is kezdették magokat a' Phæniciusok gyakorlani, különössen a' szép mesterségekben. Ők munkálták leg-elsők a' veres matériákat, ezen színt pedig akkor tsak Királyok viselték, olly ritka, és drága vala. Az mondattatik felőlök, hogy ők meg-sejtettek vólna Tyrus mellett a' Tenger partyán egy megéhezett Juhász Kuvaszt, a' melly egy Tengeri Tsigét rágván, abból igen szép veres matéria folyt-ki, a' mellyel azon Kutyának az orra körül való szőre egészlen bé-festődött, minekvárt-is több illyen Tsigákat őszve szedtek vólna ők, és úgy tudták azokat haſználni, hogy bár annak utánna mások-is illyen Tsigákat találtak, még-is a' Tyrusbélieknek veres festékjek a' többieknél sokkal többre betsültetett.

Az Üveget-is ők találtak-fel, melly-is történetből így esett. Sidon Várossa mellett vala, egy kis folyó, a' mellybe a' tenger sok igen

apró

apró fövényt, mosott-bé, némelly kereskedők, a' kiknek hajói Saletrommal valának meg-terhelve, ezen patak mellett a' tengeren meg-állottak, a' kereskedők a' partra ki-jövén, 's főzni akarván nem találtak követ, a' mellyre főző bográtsokat tehették vólna, azért-is darab Salétromokat hozván, reájok tették a' bográtsokat, a' midőn ezek öfzve keveredve azon fövénnyel égni kezdettek, egy által látható nedves folyás látzatott, a' melly az üvegnek fundamentoma vólt. Eztet látván a' Phæniciusok próbálták, 's Magnest kevertek közibe, és több apró köveket, Tsiga darabokat-is, és így tovább-tovább menvén, nem tsak az üveget feltalálták, de még annak fuvását, pallérozását, és metzését-is. Sidonba munkálták az első tükröket-is, de ezek eleintén Metallumokból kéfzíttettek. Ezen Város lett híres a' vékony Váfznakról-is, közönfégessen a' Sidonbéliek, mind fákból, mind metallumokból, mind köből olly jeles munkákat tettek, még az öltöző ruhában-is, hogy ha valaki valamelly fzép müvet meglátott, mesterféges ékesfégek miatt aztat Sidoniai találmánynak, és müvnek nevezte.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Az Ægyiptusiakról.

Ezen igen régi Orfzágokról író Authorok nem mások, hanem tsak azok, a' kik az eddig kitett Nemzetekről írtak, és így itt-is leg-főbb Author Herodotus, és egy Ægyiptusi Manethon nevezetű fő Pap, a' többi Authorok aláb fog-

nak meg-neveztetni ezen felölök folyó Tzikkelyben. Vannak ugyan még Ázsiai Nemzetek hátra, kivált a' Persák, kiknek le-írásokat mingyárt a' Phæniciusok után kelletett vólna bé-iktatnom; de mivel ezen Nemzetnek leg-inkább a' Görögökkel vala leg-több háborúja, azért-is dolgoknak könnyebb meg-értésére való nézve azoknak historiáját a' Görögöknek historiája elibe fogom ki-tenni.

Ki-jövök tehát már most Ázsiából, és Africába éppen ott állok-meg, a' hol ezen Világnak két réſzei egymással egyesülnek, mivel éppen ott vagyon Ægyiptom Orſzága, a' mellybe a' leg-elsö Királyſág e' Világba állíttatott-fel. Ezen Orſzág, és annak lakossai már a' régi üdökbe-is nevezetések vóltak, mindenkor bölts, és találó Népeknek tartattak, a' mellyektül más Nemzetek ſokat tanúltak. Különössen mivel ezen Orſzág a' bölts Törvények, Tudományok, ſzép Mesterſégek Hazájának neveztetett, kétſég kívül azért, mivel ezek réſz ſzerént itten találtattak-fel, vagy itten jobban ki-palléroztattak és jobban-is virágzottak. Ezen Orſzágba az Izraëliták-is ſokáig laktak a' mint a' Zsidókrúl írt tzikkelyembe ki-tettem, Moyzses-is, az ö Törvény tévöjök itt ſzületett, és itten-is neveltetett-fel.

Hogy ezen Orſzág Ægyiptusnak neveztetik, nem más léſzen az oka, hanem talán a' Görögök valamelly Királyokról kereſztelték ezen névre, mert a' régi üdökbe Mizraim vala a' neve, és még most-is, a' Napkeleti nemzetektöl Mesrnek neveztetik. Ezen Orſzág, mivel napkelet felöl Palæstinát, és Arabiát éri, egyesítetik Ázsiával, de még-is ezen Világ réſzétül valamennyire az Arábiai tengernek ſzorossa által el-válaſztatik, Dél, és nap nyúgott felöl határos

ros Æthiopiával a' ſzeretsenek Orſzágával, és több Africának Tartománnyaival, végtére éjtſzak felöl a' közép Tengerrel vétettetik körül.

Ezen Orſzágba a' Levegö ég mindenkor világos, a' földgye felette termékeny, a' gyümöltse igen jó ízü, és egésséges. De felette nagy ſzorgalmatosſág, és fáradſág kivántatott ahoz, hogy ezen Orſzágot egy egéſz Nemzet lakhassa, mert eztet a' Nilus vize minden eſztendöbe el-borította, és még most-is boríttya. De éppen ezen Nilus vize okozza a' nagy termékenyſéget, és minden gazdagſágokat, másképpen ſemmiek ſem termene mivel Ægyiptusba ſoha ſem esik esső. Ezen víz buzog ki a' földbül Abyssiniába, az az: a' ſzeretsenek Orſzágába Africába, és itten a' ſok essöktöl megáradván, nagy zúgással, a' mellyet néhány mért-földnyire lehet hallani, hét ágakba köſziklákról dül-bé Ægyiptusba (éppen így folybé a' Duna vize-is a' fekete Tengerbe) Május hólnapjának kezdetével kezd ö dagadni, és majd tsak nem éſzre vehetetlen képpen mind addig nö, míglen ſzükſéges áradását és magasſágát el-nem-éri, a' melly-is egéſz Október hólnapjáig tart. A' Régiek ezen áradásnak okát nem tudták, azért ſok féle gondolatokra vetemedtek, mivel a' kétſéges dolgokban az emberek mindenféle képpen ſzoktanak ítélni; de már most tudva vagyon, hogy Æthiópiába minden eſztendöbe öt holnapig esik az essö, tudnia illik: Aprilistül fogva Septemberig, és ezen hoſzſzas esözéstül árad-meg a' Nilus vize. És imé így fejtödnek-meg a' Nilus vizének áradásáról költött ſok Mesék.

Ezen víz valamelly kövér iſzapot hoz magával, és ezzel bé-borítván a' földet kövérre trágyázza, és termékennyé téſzi Ægyiptust, a'

nagyon száraz, és fövényes földeket a' világon leg-jobb szántó-földeké úgy annyira tészi, hogy azokat minden más munka nélkül tsak bé-vetni szükséges, és rövid üdö alatt mindennémü veteményt aratni lehet.

Mind Télbe, mind Nyárba gyönyörüséges tekéntetet ötlett Ægyiptus a' nézök szemeibe, mert nyárba úgy tetszik, mintha egy Városokkal, falukkal, kertekkel, és berkekkel megrakott Tenger vólna, Télbe pedig egy igen szép térség, a' mellyen mindenféle barmok nyájai legelnek, és a' melly tele vagyon munkás emberekkel, városokkal, falukkal, Pomarants, Tzitron, 's több más jó illatú fákkal, a' mellyek a' midön virágzanak, szagokkal az egész levegöt bé-töltik.

Ezen Országról-is mint több régi Országokról ki-vévén az Izraëlitákat, sok költemények vannak, fel-állását pedig számlálhatatlan esztendökre teszik-ki, a' Thébai Papok ugyan Herodotus bizonysága szerént, a' ki a' maga jegyzéseit Ægyiptusba szedte öszve 11340 Esztendökre teszik-ki, mások pedig allyig száz ezer esztendökkel elégednek-meg. Manethon egy Ægyiptusi Pap, a' ki Kristus elött 300 esztendökkel élt, azt írja, hogy eleintén Ægyiptusba egész fél Istenek uralkodtak vólna; és Vulcánus lett vólna az elsö, mellynek uralkodása 9000 Esztendökig tartott vólna. Ezen hamis Istenek után következtek vólna Dynastiák (ez tészen ollyan uradalmakat, a' mellyikének mindenikének különös Fejedelme vagyon) és hogy ezen Dynastiák 5000 esztendeig állottak vólna, de meg-nem-nevezi ezen Dynastiáknak Fejedelmeit, azért-is Manethon elö-adását-is, a' mesék közé kelletik számlálni.

Több

Több illyen régieknek fabuláit el-hagyom én, és aztat tészem-ki, hogy Noë fiának Chamnak maradéki szállották-meg ezen földet, és 1800, és 1900 esztendők között leve első Királyok az ottan meg-szaporodott Népnek Menos, a' kitül ezen nép a' Religió dolgába tanítást kapott: ö ezen semlyékes Országot meg-is jobbította, mivel ö a' Nilus vizének hasznossabb folyására különös árkokat ásatott, és nagy tavaknak való helyet-is munkáltatott, de egyszersmind, ö maga jobbágyait pompára, és bujaságra-is szoktatta vólna. De ha az igazat meg-kell vallani, a' régi Ægyiptusok Historiája, szint ollyan homályos, valamint a' többi régi Nemzeteké. De még-is láttyuk, hogy minden Nemzetek a' magok eredetekrül való emlékezetet, és az ö érdemes Fejedelmeiknek, 's Törvény tévöiknek neveiket-is, ha bár nem mingyárt írásba-is, de kézrül kézre való szóval, és jegyekkel való által adásokkal még-is meg-hagyták.

Innét tudgyuk, hogy az Ægyiptusbéliek Osirist, minden Királlyok felett leg-inkább betsülték; de ötet-is az ö még akkor rajtok uralkodott vakságok meg-istenesítette, talán ö vala első Királyok, vagy-is aztat képzellették felöle, hogy ö nem tsak a' vólna, a' ki a' Világnak mind a' három részét hatalma alá vetette vólna; de azon felül még az-is, a' ki öket a' Világnak minden fortéllyaira, és a' kelemetes életnek módgyára meg-tanította.

Osiris tanította a' szántásra az Ægyiptusiakat, sőt az ekét-is ö találta-ki, igaz ugyan, hogy a' Noë maradéki tudták már a' szántást, de a' Népeknek el-széllyedése, a' mostoha üdök el-felejtették aztat velek, különössen ollyan tartományokban, a' hol a' földnek művelése igen

ne-

nehéz vólt. Valóban sok munkába-is tölt míglen idörül idöre, jobb jobb ezen munkához való szereket találtak-fel, és míg a' kenyér sütést-is fel-találták, mert sok Nemzetek, tsak megszáraſztották a' búza magvát, és úgy ették, máſok pedig öſzve törték vizet öntöttek reája, és mint a' levest úgy hörböltek, mind a' malmokat, mind a' kenyér sütést az Ægyiptus béliek találták-fel, jól lehet nálok még olly tökélletesſégbe mind ezek még nem vóltak mint most vannak, ugyan azért adtak Osirisnek Isteni tiſztelletet. De nékünk-is illö betsben tartani a' ſzántó vetö embereket, mert az ö fáradſágos munkájok nélkül ſemminémü mesterſég meg-nemálhat, és bár paraſztok folytattyák ezt, ezek még-is jót tévö barátink.

Az Ægyiptusbéliek más haſznos mesterſégekben-is hamar elö-mentek. Mihelyest a' Phæniciusoktól az írás Orſzágokba-is bé-jött, legottan minden Nemzetek felett az Ægyiptusiak tudták aztat magok haſznokra fordítani. És még Abraham ideje táján az ö edgyik Királyok Osymondás egy Könyvtárt, a' mellyet a' Historiák leg-elsönek mondanak lenni e' Világba állított-fel, mellynek homlokára ezen ſzavakat írattatta: *A' Léleknek orvos Kamarája*, mert valamint az orvoſságok haſználnak a' beteg test fel-gyógyulására, úgy a' jó Könyvek-is, de tsak a' jók, a' betegſégben sínlö lelkeknek orvosló ſzerei. Valóſsággal az Ægyiptusiak már Moyzses idejébe-is némelly bölts tudományokra való nézve dítsértettek. Már az elött régen az Ægyiptuſiakon Királyok-is uralkodtak, a' kik az ö nyelveken Pháraóknak neveztettek, mivel ezen ſzó Pharaó: Ægyiptus nyelven aztat téſzi, Király. Üdövel ugyan tsak Ægyiptus, ſöt több vele határos Tartományok-is egy Király alá jöttek.

Leg-

Leg-hatalmassabb ezen Királyok között Sesostris vala, ez fel-tette magába, hogy ö az egéſz Világot meg-fogja hódoltatni, ez ollyan fel-tétel, a' melly ſok embereknek tetſzik, és képzelt-fénnye ſzemeikbe ragyok, magába pedig igazſágtalan, éſz nélkül való, a' mellyért-is lehetetlen. És ha mingyárt eztet véghez vihette vólna-is, még ſem tarthatta vólna-meg az egéſz Világot, ſzám nélkül való ellene fel-állott ellenſégei miatt, mivel ki-ki a' magáét viſzſza kívánta vólna, a' mellyekhez nékie ſemmi jussa ſem vólt. Ugyan tsak ki-mondhatatlan ſzámú Katonaſággal mind vízen, mind ſzárazon ki-mene Sesostris maga Orſzágából, és ſok tartományokat, és ſzigeteket meg-hódoltatott ö mind a' három réſzébe a' Világnak, különössen Azsiába, és ſok eſztendökig zsákmányozott, és puſztított, az alatt maga Ægyiptusi Orſzágát majd egéſzlen el-veſztette, mivel aztat az ö Testvére elfoglalta; ezt halván viſzſza-tért ö Ægyiptusba teménytelen ugyan kintsel, és ſok minden Nemzetekből való rabokkal, de még-is nagyobb kárral, és kevessebb fortéllyal, mint ſem háborújából reménylett, mert majd minden tartományai el-pártoltak tőle, és majd tsak nem élete el-veſztésével, és terhes faradſágokkal nyerte azokat viſzſza, és annak utánna nem tsak mególtalmazta, de meg-is ſzépíttette aztat, és haſznát-is tudta venni.

A' Nilus vize, hogy haſználhasson Ægyiptusnak, tizen-öt réſnyi magasſágra kelletik nékie a' föld felett áradni, de ezen áradás Sesostris Király uralkodása alatt, tetemes károkat-is tett a' Városokba, azért nagy munkával földből dombokat hányatott-fel, és ezen kiesſégekre épitette a' Városokat, és minden Városba egy Templomot-is épittetett, a' mellyen egyedül ide-

gen

gen népek, rabok, és Sclávusok dolgoztak, azért-is mindenikére ezen szavakat irattatta-fel: *Ezen egy Ægyiptusi ember sem dolgozott.*

A' mint fellyebb ki-tettem, Sesostris sok vízi tsatornákat-is ásatatta, Mæotis Tavát-is ő munkáltatta, a' mellynek közepén két magas Pyramisok, az az: Őszlopok állottak, a' mellyek nagy részét a' Nilus vizének magokba vették, azon okokra való nézve, hogy ez által ennek szükség felett való áradássa meg-gátoltattasson, vagy-is ha elegendő képpen meg-nem áradna, azokból a' víz ki-botsájtathasson. Ha Herodotus, és Diodorus Authoroknak hitel adattathatik, ezen tónak kerületét 3600 Stadiumnak, az az 180 Németh mért-földeknek teszik-ki, a' mélységét pedig 300 lábnyinak, a' melly el-hihetetlen nagyság. A' régi üdőkbe élt leg-jobb Geographus Pomponius Mela annak egész kerületét 20000 lépéseket magába foglalni írja, azon tudósitás sok pedig, a' mellyeket a' leg-újjabb útázók ki-adtak, hat vagy hét mert földekre teszik aztat, a' mellyekből által láthatni, mellý hibássak vóltak a' Régieknek állíttássai.

Rollin, és utánna Pater Tournemine egy Frantzia Pap, aztat állíttyák, hogy Sesostris, azon Király lett vólna Ægyiptusba, a' ki az Izraëlitákat első terhelte vólna munkákkal, de ez kétséges dolog, aztat lehet felőle tartani, hogy az Ægyiptusbélieknek Királlyok vala Sesostris, a' ki-is sok Országokat hatalma alá vett, és nagy dolgokat-is vitt véghez, de hogy még-is felőle több fabulákat, mint sem valóságokat hagytak a' régi Authorok. Az ő halála után, mingyárt hanyatlani kezdett a' birodalom, de ez szokott következése, a' nagy hódoltatásnak.

Sesostrisba-is meg-vólt a' fel-fúvalkodásnak gyarlósága, mert hogy ő maga Nagyságát, ha-

hatalmát meg-mutassa, valamikor a' Templomba ment, ſzekerét azon Fejedelmek által vonatta, a' kiket meg-hódítván el-fogott, evvel ámbár kegyetlenſégét meg-mutatta, de egyſzersmind némínémü képpen kegyesnek-is lenni magát látzatatta, mert maga jobbágyaival ſoha ſem dolgoztatott, hanem az idegen Nemzetek által, a' kiket el-fogott, és Sclávussai lettek, vitettetett mindeneket véghez. Ez ugyan dítséretes dolog lett vólna benne, ha kevélyſégének az emberiſég áldozattya nem lett vólna.

Harmintz Districtusokra, vagy-is ſzakaſzokra oſztotta ö fel Ægyiptust, és azokat a' leg-érdemessebb embereknek kórmányozása alá adá, de a' többi tartományokba, a' mellyeket meg-hódoltatott Katonákat, és Papokat helyheztetett a' Kormányra, igaz dolog ugyan, hogy a' Katonák bö jutalmat érdemlettek töle, mivel általok vétettettek-el azon tartományok, de ez által nagyon meg-is rèntotta öket, mert Katonái Uraſágokra kapván meg-lágyúltak, ſöt bújják lettek, és annak utánna olly méréſzſéggel, olly ſerényſéggel nem-is vitték köttelesſégeket végbe.

A' mi a' Papokat illeti, ezekkel-is nem másképpen történt a' dolog, mert meg-gazdagodván, már nem olly buzgóſággal vitték véghez az áldozatokat, nagyobb gondgyok vólt az adónak be-vételére mind az Oltárra, ſöt nem tsak a' polgári, de végtére a' Királyi hatalomba-is bé-avatták magokat, utóllyára mind a' Népet, mind magát a' Királyt igazgatták, ök foglalták-el minden elsö hivatalokat, ök bírtak a' Törvényekkel, Archivumokkal, és így ki hiheti-el, hogy azon Traditiók, a' mellyeket írásaikból a' Görögök öſzve ſzedtek, mind igazak vólnának, mivel a' mi, és a' mint nékiek tetſzett, mindede-

deneket úgy tettek-fel. Sesostris a' Fő Törvény ſzéket harmintz Fő Bírák által kormányoztatta, a' kiket három réſzre fel-oſztván az Országnak három fő Városſaiba, úgy mint Heliópolis, Memphis, és Thébébe helyheztette, mivel az Országot-is három réſzre oſztotta, ezeknek a' midőn hivatalokat fel-vették, hitet kelletett le-tenni, hogy ha mingyárt önnön maga a' Király fogná-is parantsolni, hogy hamis ítéletet tegyenek, még ſem fogják tselekedni. A' midőn ki-tanúlta a' Præses egy valaki felől, hogy ártatlan vólna, aztat egy figurátskával, a' melly az igazſágot jelentette, meg-illette, és ſzóval meg-mondotta, hogy igazſága vólna, ſenki ſem-is kételkedett annak utánna a' dolognak valóſágárúl, ſőt úgy tartották, mintha azon figurátska, tudnia illik: az igazſág maga ſzóllotta vólna aztat.

Tudni való dolog, hogy az Orſzágokat, és azokba való jó rendet jó ſzokást, tsak a' jó törvények tarttyák fent, még a' régi Nemzetek között, ſemminémű Törvények nem vólták, a' midőn már Ægyiptus Orſzága ezek által igazgattatott, és ezek által virágzott-is.

Menes hozta-bé első a' Házaſſág törvényét; a' Bátya el-vehette Testvér húgát, ezen törvényt azon a' babonás fundamentomon építette, mivel úgy mond Osiris-is maga húgát Isist el-vette. Mindennek a' Papokon kívül a' Polygamia, az az: több feleſég tartás meg-vólt engedve. Keménnyen meg-büntettetett a' Házaſſág-törés, mivel ez, a' polgári ſzer tartásnak fundamentomát rontya-meg. A' házaſſágot feltörő Férjfiak, ezer veſzſzők tsapássaival büntettettek-meg. Az Aſzonyoknak pedig az orrok vágattatott-el. Én úgy tartom, hogy ha ezen Törvény Hazánkba-is vólna, a' Tyrolerek fokkal

kal kevessebb tabák Pixisseket adnának-el, mint ſem most adnak-el. A' bátortalan Katonák, meg-bélyegeſztettek.

A' hamis vádoló azon büntetéssel büntettetett, a' mellyet a' nyert vólna, a' mellyet a' bévádoltatott nyert vólna, ha vádgya igaz lett vólna. A' hamis pénz Veröknek, és az Irás meg-hamisſítóknak keze vágattatott-el. A' gyilkos meg-ölettetett, ha tsak Sclávust ölt-is meg. Az ollyan, a' ki valakit a' Gyilkos kezétül megmenthetett vólna, és meg-nem-mentette, halálra ítéltetett, ha pedig meg-nem-menthette, és a' gyilkost bé-nem-jelentette az elöjárók elött, keményen meg-ostoroztatott, és a' hol meg-ölettetett, azon helyhez leg-közelébb való Város tartozott a' meg-ölettetett pompásan el-temetni. Az ollyan Atyának, a' ki maga gyermekét meg-ölte nem vólt más büntetése, hanem maga megölt gyermekét, három nap, és annyi éjjel a' Strázsa elött, ölébe kelletett tartani, kétség kívül a' terméſzet vólt itten az illyen Atyának kínzó Hóhéra. Ha a' terhes Aſzſzony nagyot vétett, míglen terhétül meg-nem-ſzabadúlt, mind addig ítélet nem hozzatott fejére, jele vólt ez, hogy a' gyermekek fel-nevelésében igyekeztek.

Léſzen ezen munkámba ollyan Nemzetekről-is ſzó, a' kik ezen tekéntetben, vagy tudatlanſág, vagy-is emberi érzékenyſéggel nem bírván, kegyetlenül bántak magzattyaikkal.

Az Ægyiptusbéliek minden különös embert úgy néztek mint tagját az Orſzágnak, azért-is, ha ki adós vólt valakinek, annak ſzeméllye minden erőſzak tételtül ment vala, hanem értékével, 's jóſzágával fizetett, és azon erőſzakok, a' mellyek valaha a' régi Rómaiak között ſzokásba vóltak, nem esmértettek itten. Asychis igen haſznos dolgot talált-fel, a' keres-

kedés meg-tartatásába, ö aztat parantsolta, hogy az adós, ha másképpen ki-nem-elégíthette maga Creditorát, az Attyának bé-balzamirozott testét adgya nékie zálogba, és ha ezen zálogot ki-nem-válthatván meg-találna halni, el-ne-temettessen. Ez-is még a' vadſágnak egy jele vala.

Az ö leg-jobb Törvénnyei között még a' vólt, a' mellyet Amasis Sesostrisnak testvér ötse, a' ki ezen báttyát Ægyiptustól akkor meg-foſztotta, a' midön ez, a' fent ki-tett háborúkba vala, ſzerzett; hogy tudnia illik: ki-ki a' ki maga élete módgyát minden eſztendöbe a' Gubernátornak meg-nem-mutathattya, életét veſzejtse; ezen büntetés nehéz vólt ugyan, mivel eztet tsak gyilkosok, és tolvajok érdemlették; de a' tárgya ennek kiváltképpen haſznos vala, mert ez által a' túnya henyélés ki-írtatott, minden polgár haſznos lett az Orſzágnak, a' tolvajſág, egymást meg-tsalás meg-ſzünt az Orſzágba. Solon-is a' Athenabéliek közé bé-hozta eztet úgy mind kötelesſéget. Vallyon a' mai világba a' ſok dolgatlan és rest emberekre való nézve nem lehetne-é illyen törvényt bé-hozni, leg-alább mivel azoknak meg-ölettetését a' természetnek törvénnye meg-nem-engedi, nem lehetne-é, azoknak meg-ölettetések helyett valamelly testbe büntetö törvényt bé-hozni, melly által ki-ki haſznos, és munkás emberré tétetetne.

Azon törvények nem igen helyes vala, a' melly azt tartotta, hogy ki-ki Eleinek ſzokáſſát mesterſégét kövesse; mert tudgyuk, hogy ſok Atyák tanúltak, jó mester emberek-is vóltak, a' fiaik pedig talentumok fogyatkozása miatt annyira nem mehettek; tudgyuk aztat-is, hogy ſok ſzülöknek magzati, ſokkal többre men-

tek

tek Attyoknál, leg-tanátsossabb tehát kit-kit maga hajlandóſága mellett hagyni. Vóltak több hibás Törvények-is az Ægyiptusiaknál, mert Siciliai Diodorus aztat írja felôlök, hogy nálok a' tolvajoknak feje vólt, és ha a' kárt vallott ehez ment, és meg-bizonyíthatta, hogy az el-lopattatott jóſzág övé vólna, tehát három réſzit jóſzágának viſzſza-kapta, de a' negyedik réſz, a' Tolvajok fejénél maradott, és hogy ezen ſzokás törvény lett vólna közöttök. Így tehát a' tolvajkodás néminémü képpen ſzabad vólt nálok.

Leg-méltóbb vólt az az álmélkodásra, hogy ök a' meg-hóltaknak-is Processust formáltak, a' midön Memphisbe, a' melly fö Városok vala, halott vitettetett el-temettetni, tehát 40 Bírák a' tenger partyán, a' mellyen az halottnak által kelletett vitettetni, állottak, és itten mindennek ſzabad vólt a' halott ellen panaſzt tenni, hogy ö vagy botránkoztató életet élt, vagyis, hogy adós vala; ha ezen hibák közül egygyike, vagy másika reája bizonyosodott, el-nem-temettetett, és az Attyafiai mind addig magok házaikba tartották, valameddig bünei meg-nem-botsájtattak a' néptül, vagy-is adóſſága meg-nem-fizetödött, ezek meg-történvén, el-temettetett. Ha pedig ſemmi panaſz ellene nem vala, vagy-is a' panaſzokat a' Bírák helytelenéknek meg-esmértek lenni, már akkor pompássan temettetett-el, és akkor az Attyafiai minden erköltseit elö ſzámlálták, de ſzármazásáról egy ſzót ſem ſzóllottak, mivel az Ægyiptusiak egymást hasonlóknak, és nemesseknek magok között tartották lenni.

Ezen törvény alól még a' Királyok-is hóltok után nem valának ki-véve, a' midön a' Király meg-hólt, teste a' bólt elött a' mellybe el-

temettetett, látásra hetven két napig ki-tétettett, ezen napok alatt ſzabad vólt mindennek ellene panaſzt tenni, ha reája bizonyosodott, hogy roſzſzúl uralkodott vólna, el-nem-temettetett, míglen a' nép vétkeit meg-nem-botsájtotta. Ellenbe ha ötet uralkodásáért ez ſzerette, a' Papokat felette kérte a' Nép, hogy az ő jó erköltsiről ſokat ſzóllyanak.

A' Királyokat a' Törvények ſzint' úgy kötelezték mint a' Népet, és ugyan azért tartattak a' Törvények nagy tekéntetben, mivel példát látták ezeknek meg-tartásával magok Királyaikban, ſőt valamint éjjel, úgy nappal-is vóltak némelly órák, mellyek alatt a' Királyok némelly kötelesſégeiket meg-tenni tartoztak, mingyárt korán reggel azon írásokat, a' mellyekbe a' tartományok mindeneket tudtára adták, tartozta el-olvasni. Annak utánna maga udvarnokival a' Templomba mene, a' hol-is a' Fő Pap minek utánna az áldozatot el-végzette, az ollyan Királyért könyörgött, a' ki igazán uralkodott, és ezen Fő Pap elő hozta, 's dítsérte-is az ő jó erköltseit, hogy tudnia illik: ő az Isteneknek engedelmes, ſzereti maga népét, az igazſágnak baráttya, Úra a' maga Passioinak, és inkább jutalmazni, mint ſem bűntetni tudna. De egy-ſzersmind ótsárlotta-is ő azon hibákat, a' mellyeket a' Király el-követett, de ezen hibákat, mind az ő Tanátsossira hárította, így tehát hibái ki-tétettettek ugyan, de az ő ſzentſéges ſzeméllye még-is meg-kiméltetett. Annak utánna olvastattak példák előtte, hogy melly nagy emberek, minémű nagy dolgokat nem vittek végbe, melly mértékletessen éltek azok, minémű jó erköltsű emberek vóltak körűlöttök, hogy a roſz társalkodás által meg-ne-romolhassanak. A' Királyok más parantsolatokat nem adhattak,

íté-

ítéleteket ſem hozhattak, tsak ollyakat, a' mellyek törvény ſzerént vóltak munkálva, mind addig ſzerentsés-is vala az Orſzág míg ezeket meg-tartotta. Azért-is innét történt, hogy az Ægyiptusiak magok Királlyokat felette ſzerették, és halálok után nagyon meg-firatták.

Az-is egy különös ſzokás vólt közöttök; hogy a' midőn vendégeskedtek, egy koporsó hozattatott-bé a' ſzobába, a' mellybe vagy egy faragott halotti kép, vagy-is egy valóſágos halott vala, ez az aſztal körül, körül hordattatván így kiáltoztak: Egyetek, igyatok, vígán legyetek, mert tiédvel ti-is erre fogtok jutni. Ezzel talán az emberi halandóſágot kívántak ſzemek elött viſelni.

Az Ægyiptusi Papok bálványozók, és babonások vóltak, azért-is a' néppel a' Tengert meg-útáltatták, és a' rajta való hajózást-is megtiltották, ſőt ezen Pogány Papok a' halak, és a' Sónak meg-evéſſét-is halálos véteknek lenni elöttök prédikállottak, és magok nem-is éltek ezekkel, azért mivel a' tenger ſós, és a' halak benne tenyéſznek, és laknak. Ezen ostoba babonaſágot tsak ezen az okon épitették, hogy ök a' tengert Tyhonnak képzellették lenni, a' ki Osirisnek, általok meg-istenesített Királynak ellenſége vólt. Mivel pedig Herodotus ezen Papoknak (ha azoknak nevezni lehet) tanítványa vala, valamiket ö Ægyiptusról ír, mind azok igen homályos, és fabulákkal tellyes dolgok, és ezen Nemzetekről nem-is lehet valami bizonyost írni egéſz Psammitichus Király idejéig, ſőt ſok elötte uralkodó Királyoknak neveit, ha az eſztendöknek ſorát veſzſzük, ki ſem tették, a' kiket pedig meg-neveznek, azoknak uralkodások-is, a' mint mondám, mesékből állanak.

Azon homályosság el-enyészik Psammiticus Király idejétül fogva, a' ki-is uralkodott Kristus Urunk születése előtt 670 esztendőkkel, ezen Fejedelem jobban meg-világosodott elmével bírt, mint az előtte való Királyok, által látta miből lehet nékie leg-nagyobb haszna, azért-is meg-nyitatta maga Tenger rév partyait az idegen Országbélieknek, sőt a' Görögökkel a' kereskedést-is el-kezdette. De róla-is Herodotus így mesél, és mint egy bizonyosnak írja; hogy Psammiticus kívánta vólna tudni, hogy mellyik Nemzet légyen e' Világba leg-régibb, azért-is két gyermekeket úgy neveltetett-fel, hogy ezek tsak egy szótskát sem hallottak beszélleni, a' midőn már két esztendősek vóltak, mind a' ketten egyszersmind, ezen szót Beckos, melly Phrygiai nyelvén kenyeret tészen mondották vólna-ki, és azon üdőtül fogva az Ægyiptusiak, a' Phrygiabélieknek engedték vólna a' régiséget. Ha ez igaz, Herodótust annyira nem lehet tsudálni, mint ollyan még meg-nem-világosítatott üdőkbe élt Authort, mint valamelly Goropius Becanus Túdóst, a' ki ezen írásából Herodotusnak eztet hozza-ki, hogy a' Németh nyelv anya nyelv légyen, mivel ezen német szó Becker, azon Phrygiai szóval Becco atyafiságos.

Nechos Psammiticusnak fia, vízi tsatornákat kezdett ásattatni, mivel a' Nilus vizét a' veres tengerbe akarta hozni, de mivel észre vette, hogy ezen Tenger fellyebb vólna az Ægyiptusi földnél, és ebből ki-mondhatatlan kára következne, fenn hagyott ezen munkán minek utánna 12000 dolgosokat el-veszтett ennél. Ugyan tsak az ő parantsolattyára útaztak a' Phæniciusok egész Africa körül.

Apries

Apries Nechosnak fia, Amasis által a' Trónusról le-vettettetett, Amasisnak uralkodása azért vólt dítséretes, mivel ö a' kereskedést nagyon folytatta, és a' Görögöket maga Orfzágába bé-hozta. Solon, és Pythagoras meg látogatták ötet, és az Ægyiptusi titkok közé, az az: Papjaik közé bé-írattatták magokat. Jól lehet Amasis a' Trónuson magát alkalmasint meg-erösíttette; de mivel alatsony eredetü vala, által látta, hogy ötet útálni fogják. Azon erköltsi tudományt, a' mellyet ö jobbágyainak alatsony születésérül adott, hogy itt ki-tegyem meg-érdemli. Ö egy nagy Medentzét, a' mellybe a' lábait fzokta vólt mosni, el-olvafztatott, és abból egy Istenfégnek Képét öntetette, a' mellyet imádásra ki-is tett, ehez ö a' Népet öfzve-is hivatta, és így fzóllott hozzájok: *Imé ezen Istent a' mellyet mostan tik imádtok, leg-alább való dolog végbe vitelének edénnye vólt, azért-is, ne nézzétek ti-is az én eredetemet, hanem már mind Királyotokat tifztellyetek.* Ugyan tsak az ö böltsesfégéért tifztelték-is ötet az ö jobbágyai. Az ö fiának Psammenitusnak idejében ezen birodalom fzolgálat alá jutott, Cambyses a' Perfák Királlya, és Cyrusnak fia meg-győzte öket Kristus Urunk elött 525 eftendöbe, az ö hamis Istenek Apis meg-ölettetett, az ö Templomaik hamuvá tétettettek, és az ö Papjaik gyalázatossan meg-vefzfzöztettek, és Ægyiptus, a' mint alább fogjuk látni, a' Persák alá vettettetett, vagy leg-alább adóztak ezeknek, valameddig Nagy Sándor a' Persiai Trónust femmivé nem tette, és abból új Birodalom nem támadott, a' mellyröl annak idejébe fzó-is léfzen.

Találtatnak még ma-is a' régi Ægyiptusiak maradéki közül a' Coptusoknak neve alatt Ægyiptusba, a' kik a' midön Coptusi nyelven

ſzóllanak a' régi Ægyiptusi nyelvbül ſok ſzavakat kevernek magok beſzédgye közé, de ezen Coptusok ſanyarú, és meg-vetett életet élnek. Ægyiptusba leg-tanúltabbak vóltak a' Papok, a' tudományokat ezek magok között tartottak-meg, hogy a' népeken uralkodhassanak, mivel a' Trónusra tsak közülök, és a' Katona rend közül emeltettek-fel a' Királyok, és ha ezen rendbül válaſztatott-is egy valaki a' Királyſágra, bé-kelletett magát írattatni a' Papok közé. A' mi a' Religió dolgát illeti, ök bálványozók vóltak, ſok fél, és egéſz Isteneket tartottak lenni, a' kiknek ök hólt, és eleven embereket-is áldoztak-fel, ſöt még a' bálványozóknál-is roſzſzabbak vóltak, mert a' mellett, hogy a' Planétákat Isisnek 's Osirisnek képébe imádták, még a' plántákat-is ezen tiſztelettel illették, és a' mint Juvenalis írja, leg-inkább a' veres hagymát imádták ezek között.

Az ö Philosophiájok homályos vólt, és Theologiájokkal öſzve zúrva zavarva, ugyan tsak hittek ök egy valamit mindeneknek alkotójának lenni, és eztet egy képbe le-is abrázolták, kinek a' ſzájába egy tojás vólt festve, melly a' Világot jelentette, Sceptrumot-is írtak kezébe; ezen képzellet találtatik a' Chaldæusok, Perſák, Indusok, és Chinaiak között-is. Plutarchus aztat írja, hogy egy Ægyiptusi Templomba ezen írás lett vólna: *Én vagyok minden, a' mi vólt, most vagyon, és fog lenni, ſemmi halandó fel-nem-emelte még azon kárpitot, a' melly engemet takar.* És ezen írást most némelly régi Templomokba-is lehet Ægyiptusba olvasni: *Te néked, a' ki ſzemélyedbe minden vagy Isis Isten Aſſzony.* De ámbár a Teremtörül néminémü terméſzetbéli képzelödéssel bírták, és bár a' Lelket halhatatlannak tartották,

de

de még-is aztat hitték, hogy ha meg-halnak, Lelkeik, más teremtett állatokba fognának menni; mind ezekre való nézve, ámbár az Ægyiptusbéliek Templomokat, és azokba Oltárokat-is építettek, még-is Pogányok, és bálványozók vóltak. Mindenek felett az ő Papjaik aztat-is el-hitették a' Néppel, hogy ők a' jövendőbéli dolgoknak meg-mondói, és meg-is festői, az az: Próféták vólnának, és innét származtak az úgy mondattatni szokott Oraculumok: a' nép ez által nagyon meg-tsalattatott, a' Papok pedig nem tsak nagy tiszteletet, de sok adományt-is nyertek; ők Memphis Várossába, a' mellybe Apollónak szenteltetett Temploma állott, az óltárra ollyan nagy Képeket faragtattak, a' mellyekbe magok bé-bújhattak, így el-rejtezvén a' kérdésekre úgy feleltek, a' mint a' népnek tetzhetősnek ítélték lenni, gyakran ugyan feleleteknek Æquivocum, az az kettős vala értelmek, de a' többi Papok a' Népnek szája íze szerént magyarázták azokat.

Az Ægyiptusiak az orvosi tudományból tsak annyit tudtak, hogy a' mit a' fiú az Orvoslás dolgában hallott, azt fejébe meg-tartotta, és mivel az Attyától hallotta, tsalhatatlan jónak lenni ítélte, és a' szerént-is gyógyított. Ők a' beteget az Utzára ki-tették, és a' mit az által menők javaslottak, fel-írták, és szent Könyveik közé bé-is tették, és ha valamelly orvos ezen Recipék szerént nem orvoslott, halállal büntették. Leg-nagyobb tudomány vólt nálok a' Balzamirozás; jele, hogy a' füveknek nemeit, és erejét jól esmérték, ezekbül ők keneteket tsináltak, a' mellyekkel a' meg-hóltak testét békenték, a' mellyek sok száz esztendőkig el-nemfenyvedtek, utóllyára mind a' korom meg-feketedtek, az így bé-balzamírozott testeknek Mu-

mia a' neve, és még most-is találtatnak Ægyiptusba a' temetö helyeken illyen Mumiák, Lypsiába-is láttam egyet az Universitás Könyvek-tárába. Ök eztet azért tselekedték, mert aztat hitték, hogy míglen a' test el-nem-fenyved, mind addig, a' lélek benne vólna, következés képpen élne. De az Anatomiáról, az az: az emberi tagok fel-bontásának tudománnyáról semmit sem tudtak, sőt a' meg-hóltak testeit mint egy szent Ereklyéknek tartották, és a' ki azokhoz nyúlt, meg-ölettetett, azért-is a' kik a' balzamirozásnál a' hólt testekhez nyúltak-is, azoknak, de tsak kevés üdöre el-kelletett szökni, ezek nem-is metzettek-el semminémü tagot a' testül, hanem a' vizet, és nedvességet szivárogtatták-ki abból.

Ezen Ægyiptusi Papok bár némelly tudományokba vándorlottak vóltak-is, de épen a' Religió dolgába nagyon balgatagok vóltak, mert Apis-is, a' mellyel Sesostrisnak leg-főbb istenségét képzelteték nem más vólt, hanem egy fejér, fekete pontokkal tarkáztatott Bika. a' midőn ez meg-döglött, felette siratták, és abba nagyon törték fejeket, hogy helyette minémü állatott imádgyanak, imádtak-is ök utánna Matskát, Kutyát-is, Solymot, Farkast, és Crocodillust-is, ezeknek tartása sokba tölt, a' leg-nagyobb Urak szolgáltak nékiek, és ha megdöglöttek, különös nagy pompával temettettekel. Ök ezektül tanátsot-is kértek mint a' Oraculomoktól, és ünnepe napján mind az Férfiak, úgy az Aszszonyok-is ostorozták magokat, azomba Diána ünnepe napján leg-nagyobb illetlenségeket vittek véghez. Religiójok aztat-is hozta magával, hogy búzát, és Babot ne egyenek, és tsak Olyrával éltek, a' melly talán Rizskása vólt. Ugyan Religiójok szerént ök az idegeneket

ket-is útálták, sőt azon késekkel sem ettek, a' mellyeket egyszer az idegenek kezekbe fogtak, és az idegenek számára, más házi eszközöket-is tartottak. A' környül metéltetés nálok-is megvólt, sőt Pythagoras-is kénteleníttetett eztet magán véghez vitettetni, hogy Papjaikkal társalkodhasson. Ugyan tsak valamint minden Nemzetek időrül időre jobban ki-pallérozottattak, és a' Tudományokba-is előre mentek, úgy az Ægyiptusbélieknek-is azon vadságnak, mellyel körül vóltak véve hályoga szemekrül le-esvén, az igazságot jobban kezdették meg-esmérni. De még-is Religiójok szokását le-nem-tették, hanem a' Világi haszon vételbe jobban bé-néztek, írtóztak ők a' tengertül, a' mint fellyebb ki-tettem, azért-is a' hajózásról semmit sem tudták, de látván a' szomszéd Nemzeteket, hogy azok melly nagy hasznot nem vesznek a' kereskedésből, azon babonás képzelődésekről a' tenger iránt le-tettek, hajókat építtettek, a' Görögökkel való kereskedéshez hozzá-is fogtak, mindazonáltal minden kétség kívül, az ő első bémenetelek Görög Országba, a' Phæniciusok hajóin kelletett meg-történni. Nagyon alkalmatos-is vólt az ő Fő Városok Cairo, mellynek helyén valaha Memphis Várossa állott, a' kereskedésre, mert innen hajóikkal ki-mehettek minden részeire a' Világnak, ugyan hajózások miatt meg-tanúlták az ő Papjaik az Astronomiát-is, ezek azon Papok, a' mellyekről Moyzses Könyvébe olvassuk: hogy az Ægyiptusi Varázslók vagy Babonások, az Izraëliták Törvény Tévőiknek tsuda tételeiket követni akarták. Valósággal értették-is ők azon Tudományt, a' melly Természetbéli boszorkányságnak nevezetik, és ollyas dolgokat-is vittek véghez, a' mellyeket a' gyengébb ítéletű emberek látván,

ter-

terméſzet felett való dolgoknak, az az: ördöngöſségeknek lenni tartották.

Meg-kelletik aztat engedni, hogy üdövel ſok mindenféle ſzép tudományok háromlottak az Ægyiptusbéliekről más nemzetekre-is. Legnagyobb gyönyörüſségeket tartották az Ægyiptusbéliek az Epületekben, és ezen mesterſégben minden más nemzeteket fenn haladták, és nem tsak Sesostris, de több Királyok-is ſokat építtettek.

Azon nagy négy ſzegletü, 's felette magas Oſzlopok, vagy-is Pyramisok bizonyſágai ezeknek, mellyek közül még most-is az Ægyiptusi puſztákon imitt, 's amott állanak, és ſzámok több húſznál, úgy mondattatik, hogy hárma, a' mellyek közel Cairó városſához állanak, még a' víz-özön előtt építtettek vólna, ezeknek egy óldala a' basis, vagy-is fundamentom felett 660 lábakat mér, az egéſz kerülettyek pedig 2640 lábakat foglalnak magokban, a' magaſſágok 500 lábak; a' tetejeken egy négy ſzegletü Altána, az az Folyosó épült, mellynek minden ſzeglete 16 lábak ſzélesſégét foglallya magába. Herodotus azt írja: hogy 100000 emberek dolgoztak ezeken 30 eſztendeig, és tsak a' kerti zöldſégeknek ára, a' mellyeket azon idő alatt megettek 1600 Talentumokra, az az, más fél milliom tallérokra ment vólna-fel. Azon két Pyramisok, a' mellyeket Ramisses Király állíttatott-fel, és a' mellyeken 20000 emberek dolgoztak, leg-nagyobbak vóltak, ezeket Constantinus Tsáſzár Rómába hozatta, ötödik Sixtus Pápa pedig fel-állíttatta, a' mellyeket ma-is lehet látni.

Mese állítás az, hogy ezeket József Jákóbnak fia a' hét bő eſztendők alatt Élés tároknak építette vólna, mert ezek Temetö helyei vóltak

tak a' Királyoknak. Lásd ezekrûl Niburg Úr útazásáról tett munkáit Pag. 190.

A' más felette nagy épûlet, a' mellyet az Ægyiptusi Királyok építtettek a' Labyrinthus vólt, ez fejér márványból állott, ennek kerûletébe 3000 paloták vóltak, fele a' fôld alatt, fele pedig a' fôld felett, ezek ſzint annyi menedék helyekkel úgy öſzve vóltak köttve, hogy a' ki ezen épûletbe bé-ment, út mutató vezér nélkûl ſoha ſem jött ki abból többé. Ezen épûletet 12 Királyok, a' kik edgyütt éltek, építtették Kristus Urunk ſzületése elôtt 600 eſztendôkkel.

Még egy nagy Bálvány forma épûlettyek vala, ennek az ô neve vala Sphinx, a' melly-is egy általok ki-gondolt' állatot mutatott, mellynek feje, és melyje egy ſzûzet ábrázolt, a' több tagjai pedig oroſzlányt jelentettek, kétſég kívûl ezen állatban a' Nilust képzellették, a' melly-is akkor önt-ki, a' midôn a' nap, a' ſzûzbe, vagy oroſzlyánba lép.

Azon Ægyiptusi Királyok, a' kik ezen nagy épûleteket ſzámtalan eſztendôk alatt építették, az emberi maradéknak tsak magok gazdagſágát, és pompáknak ſzeretetét kivánták meg-mutatni, de még-is nagy hírt 's nevet azért nem nyertek, hogy magok neveit ki nem tették, és hogy haſznoſſabb épûletéket nem építtettek, azért az egy ért néminémû dítséretet érdemlenek, hogy ſok ezer ſzegény embernek élelmet adtak, a' kik ezeken dolgoztak.

Aranybúl, ezûstbûl, rézbûl, és vasból-is ſzép müveket tettek ôk, hogy egyſzer a' mineráknak tûz által való el-olvaſztásokat meg-tanúlták, de a' tûznek meg-esmérése-is késsön jött közikbe, de ki tsudálhattya eztet? mivel amaz nevezetes útazó Magellan 1521 eſztendô-

be

be a' Mariani szigetbe bé-evezvén, és ottan tüzet rakattatván, a' vad emberek kik azon szigetbe laktak, látván a' tüzet, ollyan állatnak vélték lenni, a' melly fát enne.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

A' Sinaiakról, vagy-is Chinaiakról.

Minden Nemzetek között, a' kik a' föld színén laknak egy fintsen, a' melly magát olly réginek tartaná mint a' Chinaiak tarttyák, mert a' világnak teremtését nagyon fel-haladgya azon régiség, a' mellyet ök a' magok fel-állásokról tartanak, azért-is felette homályos az ö eredeteknek históriája, önnön Historikussai nagyon bizonytalánok. a' mi pedig még ehez járúl, az, hogy Könyveik nagyobb részrül a' tüz által meg-emésztettek, mert Schi-hoang-ti Tsáfzárjok 210 esztendökkel Kristus Urunk születése elött meg-égettette majd mind az ö Történettyeikről írt Könyveket, mivel felöle nem épen szája íze szerént írtak. Azért-is a' mi keveset felölök tudunk, egyedül a' Missionáriusoknak különössen a' Jésuitáknak köszönhettyük. Ezek közül leg-nagyobb dítséretet érdemel Pater Halde, mivel ö leg-több írásokat hagyott felölök. Második Author pedig a' ki rólok helyessen írt Deguingnes Ur, ki-is XIV. Lajos Frantzia Királynak Bibliothecáriussa vala.

Mindazonáltal a' régi idökbe-is szerette ezen Nemzet a' Históriabéli tudományt, és mais tartanak ök túdós Társaságokat, ezen némelly meg-maradott Könyveikből az ö Történettyeiket

ket ſzedik rendbe, azon Könyveik pedig ezek: első Nyen-y-see, ezen Könyv írásának tsak akkor léſzen vége, a' midőn ezen felette nagy Monárchia egyſzer meg-ſzűnik lenni, mert minden a' kinek tetſzik, egy darabb papirosra írja az Uralkodó Tsáſzárnak életét, egy Almáriomok áll a' városok házába, a' mellyen hasadék vagyon, ezen a' hasadékon veti-bé mindenike maga darab papirossát; ezen Almáriumot pedig nem ſzabad fel-nyitni tsak a' Tsáſzár halála után, és akkor írják-le a' Társaſágok az ő életét.

Vannak nékiek még némelly régi Sz. Könyveik-is, ezek között kettő nevezetes, úgy mint: Schuking, a' mellybe az igen régi időknek történettyei foglaltattak. A' második Tsu-Tsu ebbe azon tizenkét Királyoknak életek írattatnak-le a' kik Lu nevezetű Orſzágban uralkodtak. Bambus Nád nevezetű Könyvök nem más, hanem egy régi Kronika. Seki majd leg-jobb Könyvök, mivel ez, az ő régi Történettyeikről ſzóll, mind ezek, a' fent említett égésben még-is megmaradtak; de mindazonáltal ezek-is tele vannak, mint más régi Nemzeteknek Könyvei Fabulákkal, és mesékkel, ugyan tsak azon Túdós Társaſágok már most mind ezektűl tiſztogattyák a' Chinaiak történeteit, és valamint más Nemzetek úgy ezek-is írják már most az ő historiájokat, a' nagy Tsáſzárok, 's nagy emberek nagy Vezérek életeket, írják a' Városok dolgait-is, az Uralkodásnak, és ſzokásoknak, 's Törvényeknek módgyát-is, ſőt írnak ſokat az ott való ſzép nemről, a' ſzép Tudományokról, és Mesterſégekről-is. Mind ezeket előre kitévén így megyek tovább e' Nemzetnek le-írásába.

A' Chinaiaktól magoktól azon ki-adattatott írások, a' mellyek az ő eredeteket foglallyák ma-

magokba, tele vannak Fabulákkal, és mesékkel, mind ezek felett pedig olly homályosak, hogy tapogatódva - is igen kevés valóſágokat lehet azokból ki hozni, mert ök magok álássait, annyi idöknek ſzakaſzſzaira, és Dynastiákra teſzik, hogy azokat öſzve ſzámlálván néhány milliom eſztendöket foglalnak magokban, tudva vagyon pedig, hogy a' Világ teremtésétöl fogva nem folytak még el 6000 eſztendök, következés képpen nyilvánſágossan ki-tetſzik az ö jegyzéseknek, és eſztendök ſzámolásának felette való hibája.

Minek elötte Fohi a' Chinaiak Monarchiáját fel-álította vólna, azon nemzetek a' barmokhoz hasonló életet éltek, az erdökön bolyongottak, és tsak az aluvás, és magok táplálása vala leg-nagyobb ſzorgalmatoſságok, a' vadaknak véreket itták, a' mellyeket ök tollaſtól és ſzöröſtöl meg-is ették, ſemmit ſem tudtak a' házaſságról, a' Törvényekről, és az emberi társaſágról, és még - is ök ſok tudományoknak és ſzép mesterſégeknek fel - találását azon idöre tették - ki.

Azon Tudósok, a' kik most China Orſzágába laknak, meg - vetik ezen idö ſzámot, és Chronologiát, és aztat mondgyák, hogy egy az ö Tsáſzárjok közül való Chi-hoamti nevezetü Kristus Urunk ſzületése elött 213 Eſztendökkel minden Historicus Könyveket meg - égettetett, mivel némelly Tudósok ö felöle úgy írtak, hogy az ö írásaik rágalmazására ſzolgáltak, föképpen az ö pompás udvarára, hasonló által fel-álíttattatott pompás épülettyeire való nézve.

A' Chinaiak leg - inkább álíttyák régiſégeket a' tölök éſzre vett Hóld fogyatkozásainak egybe való ſzámlálásában; de ezeket annyi eſztendökre teſzik, a' mellyek a' világ fel-állását, na-

nagyon fel-múllyák, az első Hóld fogyatkozást 150 eſztendőkkel Yao Tsáſzárjok élte előtt teſzik-ki, ennek Freret Úrnak ſzámlálása ſzerént Kristus Urunk ſzületése előtt 2145 eſztendőkkel kellett vólna meg-történni. A' Chinaiak Fohi Tsáſzárokat Noënak mondgyák lenni, de mind ezek tsak a' nagy tudatlanſágnak gyümöltsei, azért ſzükſégesnek álítom lenni a' mostani újjabb Authorokból a' Chinaiakról valóſágosb tanúſágot venni.

Des Guignes jeles Frantzia Author, bizonyosnak lenni álíttya, hogy Ægyiptusból 1122 Eſztendőkkel Kristus Urunk ſzületése előtt egy Colonia jött-ki, a' melly Chinába le-is telepedett, és ez hozta vólna ki magával az Ægyiptusi historiát, a' melly egy vólna Chinabéliekével, és azon két első Dynastiák, a' mellyekről a' Chinai Hístoricusok emlékeznek, nem más vólna, hanem a' Thébai Királyoknak, a' kik Felső Ægyiptusba laktak, historiája. Már bár mint légyen a' dolog, az ugyan tsak bizonyos, hogy ezen két Nemzetek között nagy a' hasonlatoſság, a' Chinai írás-is az Ægyiptusiak Hieroglyphimukhoz, úgy az ő erköltsök, és ſzokáſſaik-is egymáshoz hasonlók. Azon nagy tiſztelettel vannak a' Chinabéliek magok Tsáſzárjokhoz, gyermekek magok ſzülőjökhöz, a' mellyekkel az Ægyiptusbéliek vóltak, ſzintén haſonló meg-vetéssel illetik az idegeneket, mint az Ægyiptusiak illették, és ſzint ollyan megvetői a' Tudományoknak a' föld munkállásának a' Chinaiak, mint amazok valának, ſzóval egy nemzet olly rest olly túnya, és gondatlan mint a' másika.

A' Chinaiak, valamint az Ægyiptusbéliek máſon nem tsudálkoznak, tsak azon, a' mit magok munkáltak, és ők mindég aztat teſzik, a'

mellyet mindenkor tettek. Ansons Úrnak útazásáról tett írásában tsudálatos egy Charactert lehet olvasni rólok. Ezen Admirál így teszi-ki eztet, hogy a' midőn ő maga nagy hadi hajójával a' Chinai rév partokhoz érkezett vólna, számtalan apró hajókkal körül vették ők az ő nagy hajóját, soha sem láttak azok még illyet, mégis aztat épen nem tsudálták, hanem magok ládikjaikat magaszták, holott ezen egy hajóval Anderson Admirál öszve törte vólna, a' Chinaiak egész tengeri erejeket.

Álván már egyszer ezen Monarchia, a' szomszédságokba lakó Tatárokkal sok véres háborúi vóltak, nem szenyvedhetvén ezeknek Országokba való gyakor bé-tsappásait zsákmányozásait, magok igen el-terjedett Országokat egy igen magos, és széles kő fallal körül kerítették, a' mellyet-is sok tornyokkal meg-erősíttették, de ezen erős kő falon-is által hágtak a' Tatárok, és az egész Országot meg-hódoltatták, és magokévá tették, és így már ma több Chinába a' Tatár nemzet mint az Ægyiptusiak maradékja. Ezen Tatárok Gengis Chánnak nemzetségébül valók vóltak, ki lett légyen ezen Gengis Chán, a' midőn a' Tatárokról lészen a' szó, akkor ki-fogom tenni. Ezen Tatárokban méltó aztat tsudállani, hogy ők egészlen el-foglalván a' Chinai nagy birodalmat, más meg-hódoltatók szokása szerént új törvényeket nékiek nem szabtak, hanem még ön magok a' Chinaiaknak törvénnyeikhez, és szokásaikhoz alkalmaztatták magokat, és velek egy nemzetté váltak, és ezen Tatárok annak utánna Yveneknek neveztettek, kétség kívül ők jónak találták azon Országba szokásba vett törvényeket. Üdők folytával Gengis Chánnak nemzetségébül kilentz Tsászárok uralkodtak egymás után Chinába, és

az

az ő Kronikájokba fel-nem-találtatik, hogy valaha ellenek a' régi Chinaiak fel-támadtak vólna: egy a' Gengis Chán maradéka közűl megőlettetett ugyan a' Trónuson, de ennek gyilkossa-is Tatár vala, és halála után az ő Fia minden háborodás nélkűl Attya helyébe arra felemeltetett.

A' kilentzedik Tsáfzár a' Gengis Chán nemzetébűl, fok Papjait Lamának, (Lama egy bálvány Istent téfzen) és Afzfzonyokat tartott maga mellett, eztet a' Bontzok (ezek Chinai Papok) nem fzenvedhetvén pártot-ütöttek ellene, és a' pártosok fejévé tették egy maga meg-hitt, inkább vakmerő mint fem méréfz embert, a' ki az ő Klastromokba fzolga vala: ez hamar-is úton álló tolvajokat, haramiákat, és több illyen fzörű falak embereket öfzve gyűjtvén, velek a' Tatárokat Chinából ki-üzte, és 1357 eftendőbe a' Chinai nemzetbűl Ming nevezet alatt Tsáfzárt emelt a' Trónusra, 276 eftendeig tartott megintlen uralkodások, ezen eftendőknek elfolytok után megint öfzve tsaportoztak a' Tatárok, és a' Tsáfzárfágot magokévá tették, és a' közűlök Trónusra lépett Tsáfzárnak Taitsoug vala neve, a' kinek leg-főbb igyekezete a' vala, hogy a' Bontzokat meg-ronthassa, nem-is vólt fzabad fenkinek közikbe állani míglen negyven eftendős nem vala; második igyekezete a' vala, hogy az emberi Nemet meg-fzaporíthassa, azért-is a' Bontzokkal kiknek feleségeik nem vóltak, a' metzetteket-is, ki-hajtatta udvarából: annyira-is fzaporodott ezen nemzet, hogy a' gyenge, vagy formátlan gyermekeket az útak mellé ki-tették, és ha valaki azokon nem könyörült, 's magához nem vette, mint az el-hányt kutya kölykök úgy veftek-el, jele ez-is az ő vadfágoknak.

Még most sem mentek nagyon elő a' szűletett Chinaiak a' tudományokba, de nem-is mehetnek, mert a' Chinaiak Alphabetumok, 80000 betükből áll, már tsak ezeknek meg-tanúlására-is egy egész embernek élete kívántatik. Némelly kézi munkákban ugyan elő-mentek, láttyuk eztet az ő Porcellánnyaikban, de a' kép írásban gyengék, ki-tetszik ez, ha ki ugyan porcellánnyaikra való festéseket jól meg-tekénti.

A' fő Tanátsossoknak, az az: Ministereknek nevei, Mandarin ő nálok, de a' tanáts adásban felette gyengék ezek, tudatlanságok miatt; az ő szolgálattyok tsak abból áll, hogy miként kedvezhessenek magok Fejedelmeknek. Még-is ezen Monarchia, tüköre a' többi Monarchiáknak abban, hogy annyi számtalan esztendőktül fogva meg-mozdíthatatlanúl áll; de ez talán innét következik, mivel a' Tsászárnak jövedelme igen nagy, melly ezer millió Frantzia Livrákra mégy, a' mint Des Guignes Úr ki-teszi, mellyért-is maga birodalmának formáját meg-tarttya, a' Mandarinok jól fizettetnek, 's meg-élégszenek azzal, hogy a' Tsászár Sclavussai lehetnek, a' népnek a' föld mivelés, és több más házi munkák, a' vallás dolga, ennek Tzeremoniái, határt vetnek a' fellyebb való gondolkozásra, és így régi szokásokba meg-maradnak, mivel immár egyszer ez a' nemzet ízlése, de így meg-is rögzenek sok régi szokások, a' mellyek gyakran károsak.

Vólt ugyan a' Chinaiaknak egy bölts, és tanúlt emberek, ennek neve Confucius vala, a' ki-is jó nembül Kristus Urunk születése előtt 550 esztendőkkel jött e' Világra, ki-is mingyárt ifjúságába a' tudományokra adta magát, nagy Philosophus-is vált belőle, midőn egyszer Fő

Man-

Mandarinſágra emeltetett, a' Tsáſzári Udvar, a' melly minden hívſágokkal tellyes vala, az ö jó tanáts adássait mind a' világi, mind a' vallásbéli dolgokban bé-nem-vévén, el-hagyta az udvart, másut a' jó erköltsöknek tanítójává lett, hamar-is mint egy 3000 Tanítványokat nyert, de ezek-is a' búja nép között halála után kevesre mehettek. Ugyan tsak némelly tanításait itten ki-téſzem, bár azok Crisis alatt vannak.

Elöſzör: Az az igaz Philosophus, a' ki a' dolgokat, és Könyveket fundamentomból esméri, a' ki mindeneket meg-fontol, a' ki magát az értelem alá adgya, és a' ki az igazſágnak úttyán bizonyos lépéssekkel mégyen.

Másodſzor: Vagyon egy bizonyos eſzelödés, vagy-is egy olly mennyei helyesség, a' melly minden embernek meg-van adatva, és ezen ajándékot, ha az ember el-is veſzti, mégis helyre álíthattya. A' mennyei eſzelödés a' ſzentek tulajdona, és ennek bé-töltése a' Böltseké.

Harmadſzor: A' Bölts, maga magának ſzoros meg-ítélöje, maga Tanúja, maga Vádolója, és maga Bírája.

Negyedſzer: A' ſzeretet, azon álandó hajlandóſág, a' melly minket kénſzerít aztat megérzeni, hogy magunkat tartozunk az emberi nemért fel-áldozni, és annak, vagy ſzerentséjébül, vagy ſzerentsétlenſégébül réſzt venni olly formán, mintha mink azzal egy individuum, az az egy meg-oſztathatatlanſág vólnánk. Ezek ezen Frantzia nyelven írt könyvben találtatnak, a' mellynek Czímje: *Encyclopedie Chinois.* Ennyit a' régi Chinaiakról.

HATODIK TZIKKELY.

Az Indiaiakról.

Azon Authorok, a' kik ezen Nemzetről írtak, Herodotus, és Etesiás, Onesicritus, a' ki Nagy Sándornak idejébe élt, ez után pedig Megasthanes, ki-is Kristus ſzületése előtt 312 eſztendőkkel Seleucus Nicanor Király idejébe élt, végtére azon nevezetes Alexandriai Könyv-Tárnak Bibliothecáriussa Ptolomæus Evergetes idejébe Kristus Urunk ſzületése előtt 275 eſztendőkkel Eratosthenes, a' kinek némelly írása darabjait Strábó tartotta-meg. Ugyan tsak írtak az Indiaiakról Siciliai Diodorus, Strábó, Curtius, Plutarchus, Justinus, Arrianus-is, és némelly új historicusok-is.

Mind ezek után aztat lehet mondani, hogy ha egy Nemzetnek régiſégét, és jó erköltseit a' földnek jóſágából, és termékenyſégéből lehet meg-ítélni, tehát ezek azon Indiaiak, a' kik a' Ganges vize mellyékét lakják, ezen következést pedig innét lehet ki-hozni, mert ámbár Etesiásnak némelly írásai az Indiaiakról rakva vannak valótalanſágokkal, és ámbár ſok Napkeleti Írók felölök felette mesésen írnak-is, mégis tudgyuk aztat, hogy a' régiek tanúlásnak okáért hozzájok útaztak, és még most-is ſok Túdósok aztat tarttyák, hogy az Ægyiptusbéliek, és Görögök magok Philosophiáját, és Theologiáját, az az: Religiójokat tőlök hozták vólna, ki. Arról épen nem lehet kételkedni, hogy azon tanítás, melly a' Léleknek egy testből, más testbe való által-menetelét foglallya ma-

gá-

gába, tőlök nem ſzármazott vólna, a' melly tudomány már elég bizonyſága a' régiſégnek, mivel ſzámtalan eſztendöktül fogva, a' tartatott Ægyiptusba, és Ázsiába, hogy a' lelkek egy testbül másba vándorlanak.

Ariánus, a' ki igen hiteles Historicus, azt írja felölök, hogy az Indiaiak mindnyájan ſzabad emberek vóltak, és magokat hét Classisokra, az az: rendekre oſztották, és ezen Classiſok más Classisokból ſoha feleſéget nem vettek magoknak, és így öſzve nem keveredtek, egyik Classis a' másikára vígyázott, és egymásnak jó, vagy roſz viseletekről a' Fejedelmet tudósították.

Azon Classis, melly a' föld mivelésben foglalatoskodott, a' többiek között nagy betsben tartatott, ſoha ebbül egy ſem ſzakaſztatott-el más dologra, ſöt erös törvény vólt nálok, hogy háborúnak idején-is, ſemmi némü erőſzak ezeknek ſzemélyeken, vagy jóſzágokon ne történnyen, mert által látták, hogy mindenbe fogyatkozást fognak látni, ha a' föld mivelés fog ſzenvedni, és nem fog gyakoroltatni. A' Brachmánusok Clasissa, a' kik az ö Papjai vóltak, minden Clasissok felett leg-jobban tiſzteltetett, mivel minden tudományok a' Religió dolgaival edgyüt kezeik között vóltak, ſöt ezek a' Fejedelemſégre-is vágytak. Ezen Classisok ſok ideig tartottak, de az ezek között való különöſség a' Polgári társaſágban, és Rend-tartásban nagy Károkat-is okozott, mert a' nevendék iſjúſág tsak önnön Clasissának ſzokásában öregedett-meg, már pedig üres képzelödés az, ha ki aztat hiſzi, hogy a' gyermekek hamaréb érik-el bóldogſágokat, ha Attyoknak élete módgyát, és mesterſégét követik, a' tapaſztalás valamint Ægyiptusba úgy Ázsiába-is meg-mutatta, hogy

ez hamis elö-tétel, sőt végtére ezen Classisok egymást meg-útálván egymás ellen törtek, és sokak közülök más Religiót-is vettek-bé, ez pedig mindenkor a' közönséges Társaságnak kárára szolgál.

Az Indiaiak sokkal tartoztak a' Brachmanusoknak, mivel ezek által nevezetessekké lettek, mert ezek úgy tiszteltettek, mint Persiába a' Máguſok, és Ægyiptusba a' Papok, minden adótól mentek vóltak, az udvarnál pedig Tanáts ülök vóltak, és a' közönséges népnek ítéletén uralkodtak, a' tsillagok tudománnyára, az az Astrologiára adták magokat, Prophéták, Theologusok, és Philosophusok-is vóltak, a' mellyeket magok erös testeknek sanyargatásában tartották lenni. A' mint-is ruházatlan a' napnak leg-hevesebb sütése alatt sok órákig meg-mozdúlhatatlanúl állottak, és minden féle gyötréssel kínozták testeket, azokat meg-vetették, a' kik vagy erötlenségek, vagy-is öregségek miatt meghaltak, és ha életeket meg-únták, elevenen égettették-meg magokat, eztet Calanus Nagy Sándornak hadi serege előtt meg-is tselekedte, sokan közülök semminémü ruházatot sem viseltek, mellyért-is Gymnosophistáknak nevezettek.

A' léleknek egy testbül más testbe való által menetele az ö Theologiájoknak leg-főbb tzikkelye vala, ugyan azért mindennémü hús ételtöl meg-tartóztatták magokat, ezzel ugyan használtak valamint a' négy lábú, úgy a' szárnyas jámbor, és vad állatoknak-is, mivel meg-nem-ölettettek, és a' szakátsok kezére nem jutottak; de ezek mellett által nem látták, hogy az Úr Isten mind ezeket azért teremtette, hogy az emberek éllyenek velek. Igen tartottak ök attól, hogy el-követett bünökért ne találtán

lel-

lelkek valamelly otsmány állatba bé-bújni ítéltessenek.

Strábónak bizonyſága ſzerént aztat hitték, hogy a' Világnak kezdete lett vólna, és végeis fogna lenni, a' mellyet egy Fő valóſág egéſzen a' maga jelen létével bé-töltött, és hogy a' téj, bor, olaj és méz, az elsö időkben, úgy folytak a' földön mint a' folyó-vizek, de mivel ezekkel viſzſza éltek az emberek, az Úr Isten mind ezektül meg-foſztotta öket, és arra ítélte, hogy ezentül magok munkálkodásaikból éllyenek. A' Brachmánusoknak egy igen régi Bedám nevezetü Könyvökbe az áll, hogy a' Fő Valóſág egy tiſzta, és tökélletes Lélek, és belöle folytak ki némelly lelkes valóſágok, vagy-is Angyalok, kik közül némellyek vétkeztek, a' mellyel magokat a' teremtésnek méltóſágától meg-foſztották, ezen roſz lelkeknek neve Deoutás, a' kik-is egy materiális világba ſzámkivettettek, a' hol-is felette ſok roſzſzakat okoznak, hogy pedig az emberek ezektül mentek lehesſenek, Vistnou emberi testet vett magára, és ſok próbák után, és ſok testekből, más testekbe által tételek után, a' lelkek megint az ö eredetekkel egyesítetni fognak, és úgy annak utánna bóldogſágba bé-fognak menni. Ezek fundamentomi az Indiai Theologiának, a' mellyből Pythagoras maga fő tanítását költsönözte.

Az Indiaiak tanítása ſzerént Brama, a' mellyről a' Brachmanusok neveztetnek, egy a' fő Lelkek közül való, a' kire a' világ különösſen bízattatott. Az emberré lett Vistnou pedig nem más, hanem az, a' mellyet a' Chinaiak Foe, a' Japoniabéliek pedig Amida nevezet alatt mint Istent imádnak. Az Indiai balgatag álmodozás a' régi időbe mindenfelé ki-terjedett.

Plátó egy részit ennek magaévá tette. Origenes a' keresztény tanítással kívánta eztet egyesíteni, tetszik ugyan mintha valami hasonlatosság vólna a' keresztény tanításhoz, de Bouchanville Úrnak állatása szerént; ha az jól megrostáltatik, tiszta gaz lévén egészlen által húl a' rostán, és nem marad más a' rostába, hanem hogy némelly tetzhető igazságon fundált természetbéli Religiójok vala. *Memoires de l' Academie des Inscript. Tom.* 18.

Az Indiaiak a' Világot egy egyenesre elterjedett testnek képzellik lenni, mellynek közepén egy nagy hegy áll, melly körül a' nap, hold, a' tsillagok, és a' többi Planéták a' magok Karikáiban forganak, és még a' Planéták felett hat Egeket álíttanak lenni, a' mellyek némelly úndokságaiktól meg-tisztíttatott második rangbéli Lelkeknek lakása. Ez ugyan egy furtsa de balgatag Astronomia: ki-tetszik, hogy az emberi elme mind addig mulattya magát Fabulákkal, míglen a' Természetnek meg-esmérésére nem jutt. Az Indiaiak sokra-is mentek vólna a' tudományokba, ha az illyetén képzelődésekben el-nem-merültek vólna, ugyan tsak a' Schach Játék, és az Arabiai tzifráknak feltalálása nékiek tulajdoníttatik, és hogy Nemzetekké lettek Freret Úr 3102 esztendőkre teszi Kristus Urunk születése előtt.

A' Babonaság közöttök nagyon uralkodott, és ollyan szokást hoztak-bé magok között, a' mellytől a' természet borzad. A' Férjnek halála történvén szabadságába állott egyikének feleségei közül magát meg-égettetni, és egy más között vetekedtek, hogy mellyike légyen az első, és erre a' Brachmanusok mint jó tselekedetre bíztatták. Mit nem tesz a' balgatagság; mint-

ha

ha az Úr Isten illy Tyrannusi dolgokkal engeſztelödne-meg. Én aztat tartom, hogy Hazánkba kevés Aſzſzonyſág találtatna, a' ki Ura halálának bánattyából tsak öt minutákig-is az égö gyertyán tsak a' kis újját-is kivánná tartani.

HETEDIK TZIKKELY.

A' Scytákról, és Celtákról.

Ezen két Nemzetekrül írtak Herodotus, Cæſar, Livius, Strábó, Plutarchus, és Justinus Authorok, de még-is különössen a' Scytákról valamelly jeles dolgokat meg-tudni igen nehéz, mivel ök a' Tudományokban nem foglalatoskodtak, ſöt még a' földnek mivelésére ſem adták magokat, nem ſzántottak vetettek, következés képpen ſemmi jeles történeteket magok után nem hagytak. A' puſztákon magok barmaikkal fel 's alá vándorló nép vala, és leginkább ragadományokból, és zsákmányozásból éltek. Justinus ugyan, és Horátius azt írják felölök, hogy nagyon erköltsös nemzet vala. Herodotus ellenbe ellenkezöt ír felölök, mert úgy mond: A' Scyták Leányainak nem vólt ſzabad addig férhez menni, míglen önnön kezeikkel leg-alább egy ellenſéget meg-nem-öltek. Ezen felül a' Scyták gyönyörködve ittak meg-ölött ellenſégeiknek fejek koponyáiból, és a' magok Isteneiknek embereket áldoztak-fel, és az ö Törvények tsak ollyan vala, a' minémüek a' Haramiákhoz illenek: igaz hogy a' Tolvajok-is állítanak fel magok között némi-némü terméſzetbéli törvényeket, a' mellyek vagy

ól-

óltalmazásokra ſzolgálnak, vagy-is rend tartásokra valók. Mind ezek után nem lehet egy nemzetet egy két illetlen tselekedetért alá valónak tartani, mert melly Nemzet vala böltsebb, vitézebb, ditsöſségesseb a' Rómaiaknál? pedig mellyik követett-el nagyobb barbárieseket, mivel ez maga mulatſágára eleven ſzaggattatta-el az embereket vadak által a' Circusba. Söt tekintsük a' mostani világot, melly barbáries lehet nagyobb a' baj-vivásnál, az az: Duellumnál? ez pedig ſok Orſzágokba tellyes ſzabadſággal még ma-is gyakoroltatik. Ugy tartom minden nemzetek a' régi időbe olly vadak vóltak, hogy ſokan közülök még írtóztatóbb dolgokat követtek-el mint a' Scyták, mert magok Isteneiknek ſzintén úgy áldoztak emberekkel, ſöt azokat meg-is ették, és még ma-is találkoznak illyenek Americának némelly réſzeiben.

Igaz ugyan, hogy a' Scyták vadak vóltak, és ſok Orſzágokat vérrel festették-bé, de még-is ſok Nemzetek, és Orſzágok állottak-fel közülök, mi-is Magyarok azoknak maradéki vagyunk. De fel-álván egy birodalom a' Scytha nevet el-veſztette, példák vagyunk mi ebbe, úgy a' Törökök-is, és többek mások.

A' Celták eleintén Galliát lakták, és Gomerieknek neveztettek, ezen nevezetet Gomerrül Noënak Unokájáról vették, a' mellynek maradéki vóltak, a' Rómaiak idejébe leg-inkább vóltak ök esméretessek, és belölök-is ſok Nemzetek, és Birodalmak állottak-fel; de minekutánna a' Rómaiak nagyon el-hatalmaztak, az ö nevek tellyesſéggel feledékenyſégbe jött. Ennyit a' Scytákról, és Celtákról.

NYÓL-

NYÓLTZADIK TZIKKELY.

A' Médusokról, és Persákról.

Ezen Két Nemzetekről minden Kegyes Olvasó a' Szent Írásba sokat olvashat, ugyan tsak vagynak Világi Authorok-is, a' kik rólok helyessen írtak, úgy mint Herodotus, és Etesiás, de még-is fent haladgya ezeket Xenophon, a' ki Socratesnek Tanítvánnya vala, és nagy Vezér-is. Született ö Kristus Születése előtt 449 esztendőbe, és meg-hala 359-be. Ö írta azon nevezetes Cyropædiát, a' mellyen azon munka értetődik, a' melly magába foglallya a' Nagy Czírus Persiai Királynak életét, azért tészem ki őtet hitelessebb Authornak a' fent nevezetteknél, mivel ö, az ifjú Czírussal egy időbe élt, sőt eztet a' háborúba követte-is, és így Synchronus Author.

Hogy a' Médusok, és Persák a' felette régi Nemzetek közül valók vóltak, minden kétség nélkül való dolog, mert ök még Ábrahám idejébe már nevezetes Nemzetek vóltak; de ezen két Nemzetről mind addig, a' meddig Czírus a' Trónusra nem jött kevés bizonyos dolgokat lehet írni, mivel mind addig a' régiek épen keveset írtak felölök, és azon kevés régi írások-is, tele vannak fabulákkal. A' Médusokról nem-is lehet sokat írni, mert meg-győzettetvén a' Perssáktól velek egy Nemzetté lettek, és ennek utánna egy Nemzetnek-is kelletik öket venni a' Perssákkal. Egyetlen egy dolgot, mellyet Diodorus a' Médusokról ír, illendő tudni.

Ö azt

Ő azt írja, hogy Arbaces, a' ki Assyriába Hely-Tartó, az az: Gubernátor vala, ama búja Sardanápalusnak igájára reá únván a' népet párt-ütésre hozta ellene, a' Médusok, ki-is vetették nyakokból az igát, és az Anarchiát, az az: minden fő nélkül való uralkodást, hozták-bé; de ezen uralkodás olly fúlyos lett, mint a' leg-keményebb Sclavitás, mert tapaſztalták, hogy a' zabolátlan ſzabadſág, minden roſzſzat áraſztott fejekre, azért-is, hogy azon Anarchiától meg-ſzabadúlhassanak, Dejocest magok bírájává válaſztották; ez, igazſágos jó törvényeket közikbe bé-hozván el-távozott tölök, az ő el-menetele után a' tökélletlen, és mértékletlen élet, megint a' régi roſzſzat nemzette közöttök, mellyért-is viſzſza hívták ötet, és Kristus ſzületése előtt 600 eſztendőkkel Királyokká válaſztották, de mihent a' Trónusra hágott, olly fel-fúvalkodott lett, hogy a' Despotismust kivánta bé-hozni, hogy őket gondolattya ſzerént való zabolába tarthassa, egy Palotába bé-zaratta magát, és tselédgyén kívül ſenkinek ſem vólt ſzabad hozzája bé-menni, az ideigeneknek Testvéreivel kelletett dolgokat végzeni, kegyetlenül meg-büntette azokat, a' kik előtte bátorkodtak pökni, vagy-is nevetni. Montesquieu Úr, a' ki nagy Frantzia Statisticus Író vólt, így ítél felőle, hogy ez jó mód vólt, a' Királyi méltóſágnak, de nem a' Királyi tiſzteletnek meg-erősítésére. De más Politicusok aztat tarttyák, hogy ez jó mód vólt, mind Királyi ſzeméllyének, mind tiſzteletének meg-útállására.

Tovább aztat írja Diodorus felőle, hogy Ecbatánát Orſzágának Fő Városát ő építette vólna, a' melly hét kő falakkal vala körül kerítve, minden kő falnak pedig felső réſze kü-

lö-

lönössen lett vólna bé-festve, ki zöldre, ki vörösre, ki kékre, 's a' t. a' két utólsónak pedig, egyikének ezüstös, másikának aranyos lett vólna a' pártázattya. De Diodorusnak Ecbatánáról tett le-írását hasonló mesének tartom ahoz, a' mellyet írt ugyan Mediába Bagistan nevü hegyrül; a' mellybe Semiramis Grottája, az az: mulatozó üregе lett vólna ki-vágva, és eztet száz Test örzöi vették vólna körül, úgy strázsálván ötet. Ugyan az ö állatása szerént, a' Médusok törvénnyek, és Religiójok egy vólt a' Persákéval, tsak hogy a' Médusok Királya, a' melly törvényt egyszer hozott, aztat meg-nem-változtathatta, a' Királyi magzatokat pedig az Aszszonyok, és metzettek nevelték-fel, a' Polygamia, az az: több feleség tartás, szabad vólt nálok, söt a' mint Strábó-is írja, azon részeiben az Országnak, a' mellyek hegyesek vóltak, minden férjfinak hét felesége vólt, és a' melly Aszszony meg-útáltatnak nem akart lenni, legalább-is öt Urának kelletett lenni. Ha ugyan tsak ez igaz vólt, az egész Ország egy fógorság vala. De hadgyuk-el ezen Országokat, és lássuk a' Persák dolgait Czyrustól fogva.

Persia, a' melly mostanában magok nyelvén Pharsnak, vagy-is Pharsistánnak neveztetik, a' régi idöbe Élamnak neveztetett Semnek egyik fiáról, a' kinek maradéka szállotta-meg azon földet, azon idöbe ezen Ország Média, Caramania, Susiána tartományokkal, és a' Persiai Tenger szorossával vétetödött körül, de idök folytával több szomszéd tartományokkal annyira meg-szaporodott, hogy végtére Királyság lett belöle, a' melly nap nyúgott felé, az Araxes, és Tigris folyó-vizei között, nap kelett felé az Indus vizéig, és a' Caspiusi tengerig nyúlt, és így alkalmasint a' mostani Persiával-

is

is határos vala. Jól lehet nyárba ottan felette nagy hévség vagyon, még-is a' régiek az ettől okoztatott terméketlenségen vízi tsatornák által tudtak segíteni, és a' természetnek sok féle szépségében böveltek, ebből ki-tetszik, hogy egy jó, és kegyes Uralkodás alatt az emberi szorgalmatosság mennyire nem mehet.

Persiába a' fának majd minden neme találtatik, bövséggel vagyon benne gyümölts, a' föld nevel hasznos füveket, ezek között, Rhabarbarát, Manát, Szenef leveleket, az egész világon leg-jobb Mákot, a' mellyből a' leg-jobb ízű Opium tsináltatik, a' melly a' napkeleti embereknek leg-kedvessebb italok, hasonló jó ízű Dinnyékben, és Ananaszokban bövelkednek, borok pedig sok, és igen jó vagyon. A' világnak semminémű részében nem teremnek szebb és jobb lovak mint Persiába. A' mint fellyebb ki-tettem, ezen Ország már Ábrahám idejébe állott, de tsak hamar az Assyriusoknak hatalmába esett. A' mint Assyria Kristus Urunk születése előtt nyóltz vagy-is 900 esztendökkel meg-rontatott, és sok részekre fel-osztattatott, a' Persák-is magok szabadságokat Királyt választani meg-nyerték, de nem sokáig bírtak ezzel, mert tsak hamar Médiának Királlyai alá estek.

Midön a' Persák a' Médusok hatalma alatt vóltak, Cambyses vala az ö fejek, mint egy hat száz esztendökkel Kristus születése előtt, kinek-is felesége Mandane Astyagesnek Médusok Királlyának Leánya vala. Ezen házasság pedig ekképpen történt.

Astyages Médusok Királlya azt álmodta, hogy az ö Leánya Mandané egy fiat fog szülni, a' ki idövel egész Ázsiának Ura fogna lenni, hogy ennek eleit vehesse, férhez adta ö ezen Leányát; de nem egy születéséhez illö Médus-

hoz,

hoz, hanem ítélete ſzerént egy alá való Persához, mellynek Cambyses vala neve, midön idővel az ő Leánya fiat ſzült, meg-parantsolta Harpagusnak, egy a' maga Fő Tiſztyei közül valónak, hogy öllye-meg a' gyermeket. Harpagus Mytridates Páſztorhoz vitte a' gyermeket; és által adta nékie, hogy ölné-meg, ezen Páſztor látván a' gyermeket, hogy gyönyörű vólna, meg-könyörült rajta, mivel pedig épen akkor holt-meg ezen Páſztornak épen illyen kis fiatskája, ennek helyébe bé-mutatta maga meg-hólt fiát, a' Mandané fiát pedig melly Czírusnak neveztetett, fel-nevelte. Meg-tudta Astyages hízelkedői által, hogy Harpagus parantsolattyát nem tellyesítette vólna, boſzſzút-állott rajta nagy kegyetlenſéggel, mert fiatskáját meg-süttette, és Harpagusnak önnön gyermekét meg-kelletett enni. Czírus tehát mint egy Páſztor fia úgy neveltetett, és az ő Nagy Attya Astyages nem tudta hol légyen, jól lehet aztat ki-tanúlta, hogy élne. Midön már tíz eſztendős vólna, történt, hogy több gyermekekkel jádzott, ezek ötet a' játékba Királynak tették, ezen gyermekek között vala egy Fő rendű Urnak fia-is, a' ki a' többiek között jádzott, de Czírusnak ſzavát nem akarta fogadni, a' mellyért-is ő eztet jól meg-veſzſzöztette: az Attya ezen gyermeknek Astyages Királyhoz ment panaſzra, a' Király elő hivatta Czírust, és kérdésre vette, hogy mért tselekedte vólna eztet? Czírus nagy bátorſággal, és ſzép ki-fejezésekkel így mentette magát: *Én Király vóltam! egy Királynak pedig engedelmeskedni kell az ő alatta valóinak, ez pedig tellyesſéggel parantsolatimat tellyesíteni nem akarta, azért veſzſzöztettem-meg.* Astyages az ő nagy Attya figyelemmel halgatta ſzavait, 's valamelly Istenes ihlelés által;

vagy a' terméſzettûl ſarkaltatván meg-érzette magába, hogy az ô unokája állana elôtte, mingyárt-is ôtet maga ſzülôihez Cambyseshez, és Mandanéhoz Persiába el-küldötte.

Midôn már olly kort ére Czírus, hogy fegyverrel bánhatna, Harpagus boſzſzút akarván állani Astyagesen, únſzollotta Czírust Nagy Attya ellen a' háborúra, és a' Médusokat párt-ütésre-is hozta, másképpen-is reá úntak ôk az ô kegyetlen Uralkodására. Czírus-is meg-tudta aztat, hogy alíg jött e' világra, már-is meg-akarta ölettetni, egyſzersmint aztat-is gondolóra vette, hogy Persiát vallyon a' Médusok kezéből ki-nem-tsafarhattya-é? a' dolog nagyon kétſéges vala, ugyan tsak gondolatinak ſok habzásai után a' Nagy Attyának meg-támadását el-tökéllette magában, de minek elôtte trombitáit meg-fúvattatta vólna, maga katonáit ôſzve ſzereglettette, és meg-parantsolta nékiek, hogy egy nagy tábla ſzántó fôldet, a' melly ſok tövis bokrokkal, kökény, Galagonya fákkal, kattan, 's bogáts gorékkal, és más hasonló gurdályokkal bé vala növe, írtsák-ki, véghez vitték ôk eztet, de nagy zúgolódással, ezen munkájok után, más napra-is az ôſzve ſereglést meg-parantsolta, a' Katonák ollyan vélekedésbe vóltak, hogy más nap-is illyen nehéz munkára fogja ôket venni, azomba a' zöld hantokra le-ültette ôket, és Úri módon meg-vendéglette. Annak utánna meg-kérdezte ôket, hogy a' két napok közûl, mellyike tetſzett vólna nékiek leg-inkább, és minek utánna ôk a' mai napot mondották lenni, bizonyoſſá tette mindnyájokat, hogy több illyen napokat, ſôt vígabbakat fognak érni, és minden nehéz ſzolgálat nélkûl valókat, ha ôtet híven fogják követni. Ezek után ki-nyilatkoztatta elôttök

ma-

maga ſzándékát, hogy ő a' Hazát ſzabadſágba akarja tenni, annyival-is inkább mivel magok-is az idegen uralkodásnak terhét viselni meg-únták volna; mingyárást-is, az ő Hadi ſerege mindenekre kéſz vólt, és ki-ki életét érette, 's hazájáért fel-áldozni magát ajánlotta. Ennek az a' következése lett, hogy maga nagy Attyát Astyages Királyt nem tsak meg-győzte, de Orſzágától-is meg-foſztotta, és Médiát maga Orſzágával egyesítette.

Tsudállani lehet Czírust, hogy ifjúſágának zsengéjében lévén már-is illy nagy dolgot vitt véghez, de talán ótsárlani-is lehet, hogy maga Nagy Attyával eztet tselekedte, a' mellyet minden Authorok így történt dolognak lenni írják, egyedül Xenophon vagyon ellenkező értelembe, ő így ír felőle: Czyrus, úgymond: Cambyses Persiai Királynak, és Mandanénak a' Médusok Királlya' Leánnyának fia vala, az Attya nékie Királyi nevelést adott, a' maga nagy Attyával Astyagessel jó értelembe élt, ſőt ennek fiának Cziaxaresnek ſegítette Babylont megvenni, és ezen Cziaxares Királynak halála után egyesítette ő Médiát Persiával. Ditsőſégessen uralkodott, az emberi Nemzetnek példája vólt, a' kiknek ſzíveit meg-is nyerte, és ezzel-is megmutatta, hogy Penthea Királynét el-fogván, aztat olly betsületbe tartotta, hogy ennek hálá-adására az ő Férje Abradatus Király az ő záſzlója alá bé-irattatta magát, végtére hogy Czírus ágyába hólt vólna-meg. Xenophonnak ezen le-írásában méltán lehet kétſégeskedni, mert ő Czírus mellett vólt, ſzerette-is ez ötet, és így a' le-írásában-is hízelkedhetett, mivel tsak ő maga ír így felőle.

Bizonyos dolog az, hogy Czírus egy nagy Birodalomnak fel-állíttója vala, mert a' mellett,

hogy Médiát magaévá tette, azon nevezetes Thymbrai ütközetbe meg-győzvén a' Babyloniakat Monárchiájokat semmivé tette, és hoszszas Ostrom után Babylon Várossait meg-vette, mert más folyamatba vitte az Euphrates vizét, és annak árkán bé-rohant Katonáival a' Város közepére épen akkor, a' midőn a' nép valamelly ünnepet tartván részegségbe vala el-merülve. 536 esztendőkkel Kristus előtt adta-ki azon parantsolatot, hogy a' Zsidók, a' kik már 70 esztendeig Babylonba raboskodtak, botsájtassanak-el, hogy Jéruzsálembe mehessenek, annyira-is terjesztette maga birodalmát, hogy azt napkelet felé az Indus vize, éjtszak felé a' Caspium tenger, és Pontus Euxinus, nap nyúgott felé az Ægeumi tenger, dél felé pedig Szeretseny Ország, és Arabiának tenger szorossai határozták.

Az ő leg-nagyobb hajlandósága vala az Országoknak meg-hódoltatása, minek utánna Babylont meg-vette, Lydia Országának ellene ment, ezen Ország kis Ázsiába vala, a' mellyet most Natoliának nevezik, és a' Török bírja, ama dus gazdag Crœsus Királyt meg-tamadta, a' kit-is nem tsak meg-verte, Országától meg-fosztotta, de magát-is el-fogta. Ezen Királynak nagyot kellétett ellene véteni, mivel halálra ítéltetvén ötet elevenen akarta meg-égetteti, a' mint-is, az arra el-rendelt napon a' rakás fa el-is készíttetett, ki-vitettetvén Crœsus vesztése helyére, midőn már a' rakás fán állana, így kiáltott-fel: *Ó Solon! Solon!* kérdeztetvén, hogy kit hívna? felelt: *Egy Solon nevezetű Philosophust, mert ez látván az én temérdek sok kintsemet, ezeket mondotta nékem: senki sem boldog halála előtt, mivel előre nem láthattya, mik történhetnek még meg halála előtt vele. Ez ollyan nagy igazság, a' melly most én nékem rettenetes*

pél-

példám. Ezen ſzavai Crœsusnak, annyira által hatottak Czírusnak ſzívén, hogy a' ſzerentsénck álhatatlanſágáról kezdvén gondolkodni, a' ſzíve meg-lágyúlt, és a' ſententziát meg-változtatván életének meg-engedett.

Végtére a' Massagéták Királynéja ellen fordította fegyverét, de ſzerentsétlenül, mert ez által nem tsak meg-verettetett, de meg-is ölettetett. Ezen Királyné, a' mellynek Tomiris vala neve, ſaját kezével egy vérrel meg-töltött edénybe vetette fejét, ezeket mondván: *Lakjál jól most vérrel, a' melly után te mindenkor ſzomjúhoztál.* Etesiás azt írja felôle, hogy ezen Királyné fel-feſzíttette vólna, de az ô hagyománnya meg-nem-álhatt, mivel a' többi Authorok, a' most fent meg-írt halállal ki-múltnak írják lenni. Ezen Királynénak Orſzága a' Caspium tenger mellett vala.

Ritkán hárúl az Atyák jó erköltse a' fiakra, és ha aztat meg-homályosíttyák, betsûletekre épen nem válik. Lássuk tehát nimémû bordába ſzövött Királyok uralkodtak Czírus után Persiába. Cambyses az ô fia, mint egy fene vad, úgy jelent-meg a' Trónuson, egy zabolázatlan harag vala az ô tulajdonſága. Amasis Ægyiptusi Király ellen minden igaz ok nélkûl forván haragja; fel-tette magába, hogy egéſz Orſzágát el-puſztíttya, és magaévá fogja tenni, meg-is indúlt maga hadi ſeregével, és Ægyiptusnak ſzélire érkezvén meg-tudta, hogy Amasis meghólt vólna, és hogy a' birodalom Psameticus kezére jutott vólna, még ſem ſzûnt-meg haragja vagy-is inkább azon igazſágtalan kívánſága, hogy Ægyiptust magaévá ne tegye, kéntelen vólt Psameticus vele meg-ütközni, nagy vér ontás után ugyan tsak Cambyses vólt gyözedelmes. Herodotus azt írja, hogy ſzemeivel látta

az ütközet helyét meg-ölettetett embereknek testeivel bé-takarva lenni, és az Ægyiptusiak koponyáit meg-lehetett külömbözni a' Persákétól, mert az Ægyiptusbélieknek Koponyái kemények vóltak mint a' kö, mivel ök gyermekségektöl fogvást le-nyírott' hajjal jártak, és így a' nap heve meg-keményítette azokat, ellenbe a' Persáké lágy vala, a' kik mindenkor fejeken Turbánt viseltek.

Cambyses egyszer maga jó baráttyától Peraspestül aztat kérdezte, hogy mit szóllanának ö felöle az ö fö Tanátsossai, és mások-is a' Társaságokba. *A' te nagy tulajdonságaidat*, felelt ez, *tsudállyák, tsak azt sajnállyák, hogy egy kevessé a' bort szereted.* A' Király erre ezeket mondotta: *Kétség kívül aztat tarttyák, hogy a' bor annyira viszen engemet, hogy eszemmel nem tudok éli, de várjál mingyárt meg-látod most.* Erre a' mondására kegyetlenül kezdett inni, és meg-parantsolta Peraspesnek, hogy a' fiát állíttsa a' Palota végére, és tartassa fel-felé a' bal karját; ez meg-esvén, kapá a' tegzét, és így szólla: *Most a' fiad szívét nyilammal által lövöm*, úgy által-is lötte, hogy mingyárt ki-adta a' lelkét, és erre fel-kiáltott: *Bízhatom-é magamat a' kezemre?*

Peraspes az ifjúnak Attya, hízelkedö ember lévén így felelt azon szavaira: *Apolló sem löhetett vólna találossabban.*

A' midön Cambyses Pelusium Várossát, a' melly a' Nílus parttyán Arábia szélin vala épitve, és idövel Damiátának neveztetett, ostromlotta vólna, maga Katonáinak elejekbe, sok matskákat, és kutyákat állíttatott, az Ægyiptusbéliek nem bátorkodtak reájok ütni, mivel a' mint fellyebb az ö rólok irt tzikkelybe ki-tettem, ök ezen állatokat imádták; de meg-is győzettetvén Városokat-is el-veszteték. Példa ez, hogy a' ba-

a' babonás képzelödés mind a' terméſzetet, mind a' Hazai ſzeretetet, és annak meg-tartását meggyözi, de azólta az Ægyiptusiak mindég más Fejedelmeknek Sclávussai-is vóltak. Cambyses fel-tette magába, hogy Æthiopiát, a' melly barbarus Orſzág vala, meg-hódoltattya, azért-is követſégnek ſzíne alatt kémeket küldött oda, az Æthiopabéliek leg-nagyobb ditsöſégnek tartván az eröt, a' mellyel-is ezzel más Nemzetek felett bírtak, azért-is az ö Királlyok, azon állortzás követeket, jól meg ſem halgatta, hanem éſzre vévén Cambysesnek tsalárdſágát, egy tegzet adott kezekben, hogy aztat adgyák magok Királlyának, és mondgyák-meg nékie, hogy addig el-nem-fogja venni Æthiopiát, míg ezen tegzet a' Persák ollyan könnyen meg-nem-hajtyák mint az Æthiopabéliek. Ezek után így ſzólla hozzájok: *Köſzönnyétek az Isteneknek! hogy eſzembe nem juttatták, hogy én meg-hódoltató legyek.* Próbálták a' Persák ezen tegzet meg-hajtani, de egyike ſem vihette aztat véghez, tsak Smerdis Cambysesnek Testvér Ötse, hogy pedig ne talántán az Æthiopabéli Királynak mondása ſzerint Smerdis elötte el-ne-vegye Æthiopiát, meg-ölette ötet feleſégével együtt. Ebböl-is ki-tetſzik, melly nagy hitelt adtak a' Régiek a' Varázslásnak-is. Ezek után maga Testvér húgát vette Feleſégül, de minek elötte eztet tselekedte vólna, meg-tudakozta maga Tanátsossaitól, ha ſzabad vólna-é néki tenni? kik-is, mivel hízelkedök vóltak, és rettegtekis töle, illy feleletet adtak: *Ha igazat akarunk ſzóllani, nintsen ollyan törvény, a' melly meg-engedné, hogy egy Bátya, maga Testvér húgát veheſſe-el, ellenbe vagyon ollyan, a' melly a' Persiai Királyoknak meg-engedi mind azokat tenni, a'*

mellyek nékiek tetszenek. És így ezen Vérséget motskoló házasságát véghez-is vitte.

Cambyses külsö Országoknak el-foglalásában szorgalmatoskodván leg-inkább Országán kívül vala, az alatt jobbágyai pártot ütöttek ellene, meg-halván eztet, sietséggel Országába viszsza tére, és önnön kezével kívánt boszszút állani rajtok, kardot rántott, és a' midön némelly Tanátsossait szabdalni kezdette, véletlen magát olly nagyon meg-sebessíttette, hogy sebébe meg-is hólt, és így szabadúlt-meg a' Világ egy Tyrannustól.

Halála után a' Persák egy Mágust, az az: túdós Papot válaszlottak Királyoknak, de a' ki a' Trónusra érdemes nem vala, ez Smerdisnek adta ki magát a' Cambyses Ötsének lenni, de a' Nagyok nem szenvedhetvén ötet, ösze esküttek ellene, és meg-is ölték, és Dáriust Hystaspisnak fiát válaszlották Királlyokká. Herodotus felöle aztat írja; hogy az ö lova ezen válaszlását nyerítése által meg-jelentette vólna nékie. De ezen Anecdotumot talán tsak a' mesék közé illö számlálni.

Dárius Babylon ostromához hozzá fogott, mivel a' lakosok fel-támadtak ellene, ezek nagy meg-átalkodással védelmezték magokat, és mindnyájokat, a' kik fegyvert nem foghattak, úgy mint: az Öregeket, Aszszonyokat, és Gyermekeket ki-küldötték a' Városból, és nehezen-is vette vólna-meg Dárius, hanem Zopyrus egy az ö Nagygyai közül való, magát érette fel-áldozta, orrát fülét magának el-vágattatta, és sok sebeket ejtetvén egész testén, bé-szökött a' Városba, és a' Városbélieknek aztat mondotta; hogy Dárius tsúfíttatta vólna így meg ötet, a' Babyloniak hitelt adtak nékie, sőt fö Vezérnek

tet-

tették, ſok ki-ütésekben tizen-öt, 16000 Katonáit meg-is verte ö Dáriusnak, útóllyára ugyan tsak által adta nékie a' Várost.

Meg-nem-érdemlette ezen maga fel-áldozást Dárius, mert a' mint felöle Herodotus ír, ö egy Tyrannus, és fel-fúvalkodott ember vala, mert tsak kevélyſégétöl ingereltetvén megtámadta ö a' Scytákat, ezen alkalmatosſággal minden fegyvert fagható ifjakat kénſzerített birodalmába a' háborúba menni, egy érdemes Chasus nevezetü öreg ember esedezett elötte, hogy három fiai közül tsak egyet-is engedgyen melette maradni, a' ki ötet öregſégébe táplállya, a' ketteje azomba el-mehetne háborúba, erre Dárius így ſzólla hozzája: *Te néked egy kevés, mind a' hármát meg-hagyom*, de mingyárt mind a' hármát meg-ölette. Ö ki ſzolgálná illyen Tyrannust, a' ki maga jobbágyaival illy ſenén játſzik.

A' Scyták ſzegény, de bátor ſzívü, és meggyözhetetlen népek vóltak, a' kik magok ditsöſégeket tsupán ſzabadſágokban álíttották lenni, az ö Fejedelmek, Dáriusnak egy Madarat, egy Egeret, egy Békát, és öt nyilakat küldött, nem tudta Dárius mit tartson ezen ajándékról, hanem egy táborába lévö Úr, így fejtette ki aztat; *Ha a' Persák ſzállani nem tudnak mint a' madár, vagy-is a' földbe nem tudnak úgy bé-bujni mint az Egér, vagy-is a' vízbe úgy bé-bukni mint a' béka, tehát meg-nem-menekednek a' Scyták nyilaitól.* A' Napkeletbélieknél ſzokásba vóltak az illyetén allegorica képzelödések. Akár mint esett ezen Prófétálás, ugyan tsak ezen Dáriusnak háborúja ſzerentsétlenül végezödött, mert minek utánna felette ſok népet veſztett, maga-is kénteleníttetett ſzaladással maga életét megmenteni, meg-tanúlta tehát, hogy nem olly kö-

nyü légyen egy ſzabad Nemzetet iga alá hozni, mint egy Sclávitáshoz ſzokottat el-nyomni.

Ezen fel-fúvalkodott, és nagy pompához ſzokott Nemzet Orſzágával edgyütt meg-ſzünt lenni, mint egy 300 eſztendökkel Kristus ſzületése elött, és így jártak többnyire minden régi napkeleti Monárchiák, és Birodalmak, a' mint ez munkámnak következendö ſzakaſzſzaiban ki-ki fogja látni. Oka ennek nem más, hanem hogy azon Nemzetek kíntseikbe úgy mondván úſztak, gyönyörüſégekben élvén, búja életre adták magokat, végtére el-restültek, gondatlanokká lettek, más ſzegény, de kemény, és bátor ſzívü emberek, és Nemzetek ki-tanúlván életek módgyát rajtok mentek, és nem tsak meg-verték, de Orſzágoktól-is meg-foſztották öket, és ſemmivé tették. De mindazonáltal a' midön most mingyárt a' Görögökröl fogok ſzóllani, még a' Persákból azon ſzakaſzomba nem keveset fogok elö adni. Még itten ezt az egy-gyet teſzem ki itt felölök, hogy a' midön ök a' Macedoniák által meg-hódoltattak, egy kis ſzegletibe azon régi Persiának, maradtak még közülök valók, ezek Parthusoknak neveztettek, és 90 eſztendök után magokat ſzabadoknak tették, és ollyan nagy Birodalmat emeltek-fel, a' melly Kristus Urunk ſzületésének ideje táján leg-félelmessebb, leg-vitézebb Nemzetet táplált kebelébe egéſz Ázsiába, de ezen Parthusokat nem kell tartani, a' mostani Persák fel-álíttóinak. Ugyan tsak vannak még a' mai Persák között, a' régi Persák közül valók Gauerek vagy-is Geberek neve alatt, ezek ugyan nagy ſzorongattatás alatt élnek, de még-is magok régi Vallá-ſokat meg-tarttyák.

Bé-

Bé-Fejezés a' régi Ázsiai Nemzetekrül.

Hogy Ázsiába vette eredetét a' Despotismus, annál bizonyossabb nintsen, és még ma-is bizonyſágúl láttyuk ebbe a' Törököket, kezdete ennek a' Médusok, és Persák között esett, az illyen útálatos Monarchiájában nem tsak ſzerentséjek a' Polgároknak, de még életek-is egy embernek határ nélkûl való akarattyától függ, a' ki földi Istennek véli magát lenni, és minden embereket lábaival kíván tapodni; az emberi terméſzetnek törvénnyére ſzemet ſem vét, hanem fel-fúvalkodásába meg-átalkodott ítélete ſzerént leg-főbb hatalmát tarttya lenni, ez vagy a' kardnak munkája, azt tarttya Deguines Úr, a' mellynek mindég ki-vonva kell lenni, vagy a' határt nem esmérő ſzabadſágnak rajzattya, a' melly a' polgárokat tetſzése ſzerént való békóba veti. Szabad légyen nékem eztet itt ki tenni, hogy ámbár Deguignes Úr nagy Statista vala, még-is a' Despotismus eredetének elegendő okát nem adgya, mert én aztat tartom, hogy nem más oka volt, hogy a' Despotismus e' világra ſzülettetett Ázsiába, egyedûl az: hogy a' midőn ez a' világra jött, még akkor a' Kristus Évangyélioma ki nem hirdettetett, ezen Sz. Tanítás az; a' melly az igazſágot az emberekkel meg-esmértette, azokat meg-világosította. Ezen Szent Tanítás az; a' melly minden kárban lévő embereknek mind Lelki, mind Testi ollyan Törvényeket ſzabott, a' mellyeknek terhe könyű, és igája édes, mivel a' Nagy böltseſſégű Úr Isten jól tudta, melly terhet viselhett-el az ember, nem-is adott lehetetlenſégeket, a' mellyek az emberi Nemzetet tsak kétſégbe ejthették vólna, ezen ki-jelentetett ſzent Törvé-

nyek;

nyek; vezérlői a' Teremtzet Törvénnyeinek, a' mellyek minden emberbe teremtésével bé-öntettettek. Ezen Szent Törvények mellett tudgya minden Fejedelem maga hatalmát, a' mellyet az Úr Isten néki adott népen való uralkodására, az alatta való nép-is tudgya, minémű engedelmességgel tartozik maga Fejedelméhez, és sem a' Fejedelem, sem a' Nép Istennek a' törvénnyeit valamint Lélekre, úgy testre való nézve által nem hághattyák a' fellyebb ki-tett okok miatt. Ha pedig a' Birodalom környül való állásai, úgy kívánnák, hogy a' Fejedelem némelly Országának haszniló Világi Törvényeket maga, vagy az Országbéli Constitutió szerint népének való edgyet értésével akarná bé-hozni; szükség, hogy az Istentül ki-adott törvényeket tartsa sinor mértékül.

Ezek így lévén tudgyuk, hogy jól lehet a' Kristus Évangyélioma leg-elsöben Ázsiába hírdettetett-is ki, még-is az időknek viszontagságai miatt tsak egy kis részibe virágzott, és már ma tsak szemenkint találtatnak abba Keresztények, következés képpen az abban Uralkodó Fejedelmek Pogányok lévén, a' Kristus szent tanítása által meg-nem-világosíttatván, meg sem-is szelíditettvén ki tsudálhattya, hogy ök vadságban lévén a' Despotica Uralkodást bé-hozták. Ó melly bóldogok azon népek, a' kik e' Világnak leg-kissebb részit Európát lakják, a' mellybe a' Kristusnak Szent Évangyélioma egészlen el-hatalmazott, a' melly meg-tanította mind a' Fejedelmeket miként uralkodgyanak, mind a' népeket, hogy nékiek miként engedelmeskedgyenek. Ugyan-is leg-jobb egy Monárchia, a' melly igazságos, és bölts törvények alá vagyon vettetve, a' mellyeknek tellyesítésében önnön maga a' Monárcha szorgalmatos, és a' ki

azo-

azokat sinor mértékének tarttya. Méltán hálát adhatunk mi a' Magyarok Istenének, hogy Hazánk Európába fekſzik, a' mellybe úgy el-terjedett az ö Szent Évangyéliuma, hogy már Apostoli Orſzágnak neveztetik, hálákat adhatunk azért-is, hogy mind eddig ollyan Fejedelmek alatt vóltunk, és még ma-is vagyunk, a' ki az igazſágot fent tarttya, és maga kegyelmét reánk böven áraſzttya, és ha mingyárt ollykor kénteleníttetik-is háborút vinni; de még-is mindég abban igyekſzik, hogy a' tsendes békeſséget helyre álíthassa, hogy annak édeſségét ſzárnyai alatt érezhessük.

A' Monarchiabéli Uralkodás leg-régibb, és leg-jobb-is, eztet Plátónak, Aristótelesnek, és Plutárchusnak-is meg-kelletett vallani, jól lehet ök a' Respublicánus kormányozásban éltek. A' Persiai Király-is Monarcha vólt, de e' mellett Despota, nem-is érdemel más nevet, ö ugyan minden Királyok Királlyának neveztette magát, de Tyrannus vólt, mert térden álva imádtatta magát, az ö Udvari ſzolgái leg-kisſebbet el-múlatván halállal büntette öket.

Xenophon aztat írja Dáriusról, hogy két embert meg-öletett tsak azért, hogy kezeket elötte öltözettyeikből ki-nem-vették. Már hasonlíttathatik-é illyen Despota, egy embert ſzeretö, és jól tévö Fejedelemhez, a' ki úgy környül vagyon véve ötet ſzeretö jobbágyaitól, mint egy jó Atya gyermekeitül; a' ki birodalmának erejét a' Törvények fenn tartásába tarttya lenni, a' ki tsak a' vétkessek ellen láttzatik félelmesnek lenni, az ö jobbágyainak ſzíveiket pedig úgy nézi mint érette ki-tett áldozatokat, melly áldozatok az Úr Isten elött-is kedvesek, a' kitöl tsak azért teremtetett Királynak, hogy öket ſzerentséssé tegye.

Plá-

Plátó ugyan aztat írja, hogy Persiába a' Trónusra fel-emelendő Hertzegeknek jó nevelések vala, mert mihent az Aſzſzonyok kezeik közül ki-jöttek, az Udvarban lévő Metzettektől, és ſzolgáktól, mindenféle testi gyakorlásokba oktattattak; ha egyſzer 14 Eſztendőket hátra tettek, négy bölts férjfiaknak adattak által, az egyike a' Magiába, az az: vallás dolgába tanította, és a' Birodalom kórmányozására-is. A' másika, hogy igazſágot ſzóllyon, és eztet fenn tartsa. A' harmadik, hogy maga paſsión tudgyon győzedelmeskedni. Végtére a' negyedik, hogy minden félelmeket miképpen tudhassa meg-vetni.

De már Czírus idejébe mind ezen oktatáſoknak haſzna nem vólt, mivel a' nagy kintsek, múlatſágok, búja élet, a' Persák Királlyainak ſzíveket meg-veſztegették, és el-felejtették velek, hogy ők-is emberek vólnának, magok magokat meg-istenesíttették, és Sclávuſsaik által imádtatták. Mi több; Xerxes olly parantsolatot adott-ki, hogy ha valaki a' hívſágnak olly módgyát találllya-fel, a' melly még nem hallatott, nagy jutalmat fog venni.

Vallyon vólt-é valaha illyen kárhoztató parantsolat? ebből ki-ki által láthattya, hogy ő ollyan Despota vólt, a' ki maga Serállyába aztat képzellette, hogy az egéſz Világ, tsak ő érette vólna teremtve.

Vóltak eleintén a' Persáknak jó Törvényei, de ezek a' Despotismus által meg-rontattak, ők az Orſzágot több Tartományokra felоſztották, és mindenikbe egy Satrapát, az az: Gubernátort helyheztettek, ezek önnön magától a' Királytól vették a' parantsolatokat, és mindenekről magának-is tettek jelentést, a' parantsolatok vételére követeket tartottak, a' kik éj-

jel

jel nappal vitték, mellyért-is a' Persák tartatnak a' Posták első fel-találóinak lenni. Hogy pedig a' Satrapák hatalmokkal viszsza ne éllyenek, a' Királyok személyek szerént látogatták a' tartományokat, vagy-is bölts Bíztossokat küldöttek, a' kik, Király fülének, és szemének neveztettek. Egy Fő Ministernek a' vala egyedül kötelessége, hogy minden reggel a' Királyt fel-költötte, és ezen igéket mondá néki. *Kellyfel Uram! és gondolkodgyál kötelességedről, a' mellyért tégedet, a' Nagy Orosmades* (így neveztetett a' Persák Istene) *a' Trónusra emelt.*

Az úgy neveztetni szokott Finantzia nélkül meg-nem-állhat egy Birodalom-is, e' nélkül el-veszti erejét, és végtére el-dül, de a' Persák minden tartományba Kints-Tárt állítottak-fel. Czírus, és Cambyses alatt maga magát taksálta a' Nép, és önként vitte-bé a' Király, és ármádájára való pénzt. Dárius Histaspis Kalmárnak neveztetett általok, mivel ő első gondolta-ki az adót, a' valóságos Persia ugyan nem fizetett, hanem tsak a' meg-hódoltatott Tartományok.

Az emberek szaporodása, és a' szántás, legerősbb Oszlopai egy Országnak, ugyan azért az elsöt, úgy nézték a' Persák, mint Isten ajándékát, és a' Király minden esztendőbe azoknak a' polgároknak, a' kiknek leg-több gyermekei vóltak ajándékot küldött, mivel pedig ezeknek élelem kívántatott, azért a' szántást nagy betsbe tartották. Xenophon így ír errül: *A' szántás*, úgy mond: *szoptató Dajkája az emberi Nemzetnek, kút forrása a' bövségnek, az egészségnek, és az ártatlan mulatságnak meg-tartója, nevelője a' jó erköltsöknek, és szokásoknak.* Azért-is valamint Ægyiptomba, úgy Persiába-is ez nagyra betsültetett, sőt vallásbéli kötelességnek tartották.

ták. A' nép tartozott számot adni a' Királynak a' föld munkállásáról, a' túnyák meg-büntettek, a' szorgalmatossak pedig meg-jutalmaztattak.

Egy nap az esztendőbe, a' szántókkal ebédelt a' Király, az ifjú Czírus önnön kezével sok gyümölts fákat-is ültetett. Chinába még ma-is bizonyos ünnep napon a' Tsászár az eke szarvát fogja, hogy népét példájával serkentse a' serény föld müvelésre.

A' Persák Czírus idejébe jó Katonák vóltak, és míglen meg-nem-élemedtek tartoztak-is szolgálni, a' fáradtságot nem sajnállották, a mellyel meg-is keményedtek, még békességbe-is fegyvert viseltek, eztet ugyan nem tselekedték a' Görögök, valamint még most-is békességbe a' Törökök fegyvert nem viselnek, mivel aztat tarttyák, hogy a' fegyver ellenkezésnek jele, a' fegyvernek békességben való hordását a' Barbarus Németek hozták-bé Európába.

A' Persák valása aztat tartotta, hogy ha ők háborúba halnak meg, annyival nagyobb boldogságba lesznek a' más Világon, Feleségeik, és Gyermekeik követték őket háborúba; de ebből több kár következett mint haszon, valamint az ő kaszás szekereikből, a' mellyek szoros helyeken többet le-kaszáltak önnön népeibül, mint az ellenségbül. Czírus halálá után a' puhaság véget vetett az ő Vitézségeknek, és majd minden Ázsiai Nemzetet ezen sors követte.

Persiába eleintén az igazság-is jól szolgáltatott; Cambyses az ollyan Bírót, a' ki magát pénz által meg-veszтegette, meg-ölette, és annak utánna meg-nyúzattatta, és bőrivel a' bíró széket bé-takartatta, a' mellyre az ő fiának kelletett ülni. Az én ítéletem szerént az ollyan bíró

ró nagy büntetést érdemlett, de fiára való nézve nagy barbaries vólt, mert valamint egy Atya fiának vétkéért nem büntethetik, úgy a' fiúis Attyáért nem számodozhat. Senki sem vétettetett-bé a' Tanástba, a' ki meg-érett eszü nem vala. Ha valaki bé-vádoltatott, a' vádoló szembe állíttatott vele, és ha a' vád meg-nem bizonyíttatott, a' vádoló azon büntetéssel büntettetett-meg, a' mellyet a' bé-vádoltatott nyert vólna, ha a' vád igaz lett vólna. A' Törvények ereje szerént-is, a' Király elsö vétkéért halállal senkit meg-nem-büntethetett; mivel miólta élt, több jót tehetett ö ezen egy vétkéért, másokra való nézve pedig azért, mivel ha tovább él, több jókat fog tselekedhetni, mint a' mennyi roszszat ezen egy vétke foglal magába; és a' kiket a' Király halállal büntettetett, bizonyossan többször gyakorlott vétkeiért történt-meg.

Ha a' Cziropædiának hitelt lehet adni, tehát a' szegények gyermekei bizonyos épületbe neveltettek-fel, hogy jó Pólgárokká vállyanak, és 17 eszendö korokig Attyok házán kívül vóltak bölts oktatók vezérlése alatt, a' kik így nem neveltettek semminémü hivatalokhoz nem juthattak, de a' szülöik gyakran meg-látogatták, és minden jóra intették öket, mivel a' szülök felöl ezen igék állottak az ö Szent Könyveikbe. *Ha ti szentek kívántok lenni, tehát a' ti Gyermekeiteket oktassátok jóra, mert az ö tselekedetek néktek fog tulajdonúttatni.* A' régi nemzeteknél a' gyermekeknek életérül, vagy-is haláláról a' szüléknek adattatott hatalomnak törvénnye, annyira vólt meg-könnyebítve a' Persáknál, hogy minden könyü, vagy elsö vétekért meg-nem-ölettethették öket, arról pedig, hogy ha a' Gyermek valamellyikét szülöi közül meg-ölné, törvény épen nem vólt, mivel ez nálok halhatat-

lan dolog vólt, erre alkalmatosságok sem vólt, sőt felette nagy tiszteletteI viseltettek hozzájok.

Azon erkölts, melly őket dítséretessekké tette, a' vólt, hogy ők soha sem hazudtak, és nem költsönöztek, ezeket tselekedni leg-rútabb dolognak tartották lenni, mert e' kettőből úgy mond: leg-több rosszak áradnak, de az ezekről tett törvénynek-is tsak addig vólt ereje, míglen a' bújaságba torkig nem merültek.

Az ő feslett életeket az Ázsiai szokásoknak lehet tulajdonítani, a' hol a' feleségek a' Metzeteknek őrizete alá adattak, a' Polygamia szabad vólt, ezzel az ágyasoknak tartása-is, és hogy az édes Annyoknak, és Testvéreknek-is meg-fertőztetések szabad vólt, de talám ez ritkán történt. Philó ugyan azt írja, hogy a' Zoroastres vallása, a' fiaknak az Annyokkal való házasságot javasollya. Az Ægyiptusiak vallása szerént egy Testvér maga testvérével őszve házassodhatott, és Plutarchus írása szerént Artaxerxes Memnon el-vette maga saját Leányát Annya tanátsára, a' ki nem szégyenlette nékie mondani: *Te vagy az édes Fiam! a' kit az Istenek a' Persáknak, úgy mint egyetlen egy Törvényt adtak, szabad vagy mindent tenni, és e' mellett meg-kell ítélned, mi illendő, mi illetlen, mi erkölts, mi erköltstelenség.* Az ő rosszaságok annyira ment, hogy a' bújaságot a' Királyokban tiszteltték; de ezen nagy tisztelet mellett az ő Sclavitások-is annyira ment, hogy ha a' Király parantsolatyából meg-veszszöztettek, meg-köszönték, hogy rólok méltóztatott meg-emlékezni. A' régi Philosophus ezeknek okát a' Sclavitás Lelkének tulajdoníttyák, mert úgy mond: melly gyengének, és bátortalannak kelletik ollyan népnek lenni, a' melly a' szabadságnak érzékenységével nem bír. Czírus vólt mind ezen tetemes hi-

bák-

báknak oka, mert ö bé-ſzíván a' Médusok ſzokását magát imádtatni akarta, és minden nagy Vitézſége mellett Nagy Sándorral együtt a' Világnak roſz példát adott.

Mindazonáltal minden Religiók felett, a' mellyeket a' régi emberek fundáltak, a' Persáké még leg-jobb vala, mivel egyike ſem közelített úgy az igaz Religióhoz. Herodotus roſzſzúl-is esmérte az ö Religiójokat öket bálványozóknak tartván, mivel a' Napot, Hóldot, és Tüzet imádták vólna; ök ezeket tsak képzelödéseknek tartották, és az Úr Istent egy álattyába imádták, a' kit-is ök hol Mythrásnak, hol pedig Orosmadesnek nevezték, és a' Napot, Hóldot, és Tüzet ennek erejének tartották lenni. Ö nékiek úgyan Templomok nem vólt, mert aztat tartották, hogy az Istenſég meg-bántatik, ha kö-falak közé zárattatik. Útálták a' Sabeismust, az az: a' Chaldæusok bálványozását. Két Zoroastres vólt Persiába, de azon Zoroastres, a' ki Dárius Histaspis idejébe élt, és Törvény tévö-is vala, jobbította-meg az ö Religiójokat.

Valamelly régi Sadder nevü Persiai Könyv, a' mellyet Hyde Tamás tett esméretessé Európába, igen ſzép erköltsi Tudományokat foglal magába. Ez a' Mágusok, vagy-is Papok kötelesſégét így teſzi-ki. Elsöben: Ö minden motsoktúl tartozik magát örzeni, mivel az Úr Isten ötet ſzentnek válaſztotta. Másodſzor: Ö a' tizedet a' Laicusoktól vegye-bé, de tsak úgy; mind a' Mindenható Alamisnájának Gondviselöje, és azon adót, mellyet a' Gazdagok fizetnek a' ſzegények között oſzſza-ki. Harmadſzor: Nékiek minden tudományokat ſzükſég tudni, mivel azért hívattattak, hogy oktassanak. Negyedſzer: Különössen az igazſágot a' tévelygéstül tudgyák meg-válaſztani. Ötödſzör: Az

Istent féllye, ſenkit ſe útállyon tsak a' bűnt. Hatodſzor: ha ő mingyárt az Isteni jelentésekre-is alkalmatos, és ha ez meg-történne, ki ne adgya és ne jelentse a' köz népnek, mert ez; az írott törvény ſzerént tartozik élni. Ha a Persák Papjai ezen regulákat meg-tartották, érdemesek vóltak azon hivatalra. Laërtius Diodenesnek ugyan írása ſzerént, az ő viseletek kép mutatás nélkül való vólt, ſzegény öltözetbe jártak, a' kemény földön feküdtek, kenyérrel, ſajttal, füvekkel, és gyökerekkel éltek, egéſz foglalatoſſágok az Istent dítsérni, és az embereket jóra oktatni vala. De valamint az Ægyiptusi, Chaldæusi Mágusok, hivſágokba buktak, ſzintén úgy a' Persiabéliek-is hanyatt homlok bé-estek abba, jól lehet Pliniusnak jegyzése ſzerént, eleintén a' Királyoknak Királya-is ő tőlök függött, és ſemminémű dologlok nélkül véghez nem ment, titokba tartották tudománnyaikat, ugyan tsak Themistoclessel közlötték, a' mint a' Görögök historiájokba fogjuk látni, mivel ő velek hazája ellen ſzolgált.

A' Napkeleti Történetek Írói egy Hushang nevezetű Királynak tulajdoníttyák a' Persiai törvényeknek alkotmányát, és Tartományoknak több ſzakaſzokra való fel-oſztását, úgy a' ſzántáshoz való ſzükſéges ſzereknek fel-találását-is, és az ezekről írott könyvének ezen Czímje vala. Az idők böltseſége. Ezen könyvbe ezek állanak: A' nagy Királyok Istenek e' földön a' hatalomba, böltseſégbe, és jóſágba, és annyira vannak fel-emelve a' többi embereken, a mennyire az Isten ő felettek; de ezen fent haladás nem öſztön, hogy ők a' magok jobbágyaival kegyetlenül bánnyanak, mert a' menykövet ritkán láttyuk dörgéssel hullani; de a' nap minden nap fénylik; egy büntetés után 10000 jóſágát

gát mutattya az Isten nékünk, ötet ſzükſég tehát a' Királyoknak követni, hogy ök annyi jót tegyenek, a' mennyit tsak tehetnek; meg-emlékezzenek, hogy ök ugyan valakinek az életét el-vehetik, de aztat viſzſza nem adhattyák, azért-is örizzek magokat, a' hirtelen ítélet hozástól, hogy meg-ne-bánnyák, mert a' meg-bánás többé helyre nem hozza a' dolgot, ſzemes-is légyen a' Ministerek válaſztásában, mert ha ezek lefznek-is a' nép meg-bántásának okai, annyit fog az ö Ministeritöl el-követett helytelenſég önéki, mint a' gyilkosnak, a' ki aztat mondgya; hogy nem ö ölt, hanem az ö kardgya.

Ennyit a' régi Persákról, de most mingyárt a' Görögök historiájába az újjabb Persákról nevezetes dolgok fognak elö adattatni.

Vóltak több régi Nemzetek-is, úgy mint: a' Phrygiusok, Lyciusok és Mesiusok, de mind ezek mivel olly nagy dolgokat nem vittek végheż, a' mellyek a' világba nagy változásokat okoztak vólna, a' mellett tsak fabulákból állanak, rólok való különös le-írást nem érdemlenek. Ezek leg-inkább kereskedö Nemzetek vóltak, különössen a' Phrygiusok, kik Kristus ſzületése elött 1200 eſztendökkel már ſok kintseket gyüjtöttek. Az igen régi Nemzetekrül aztat leg-inkább ſzükſég meg-jegyzeni, hogy azokat épen a' ſok kintsek puhákká, és gondatlanokká tették, más ſzomſzéd ſzegény, de vitéz Nemzetek eztet látván, rajtok mentek, Orſzágoktól, kintseiktöl meg-foſztották, és Sclávuſokká-is tették. Homérus aztat írja a' Priamus fiairól, hogy ezek tántzoltak dorbézoltak akkor-is, a' midön az ellenſég az Attyok Városſát vítta. Így hiválkodtak a' többi régi gazdag Nemzetek.

Aztat ugyan lehet tsudálni, hogy azon Gazdag Királyi Udvarokban néminémű képen némelly jó erkölcsök fenn tartattak, a' most említet Homérus azt írja, hogy Priamus Király, ha valahova útazni akart, az ő fiai magok fogták bé a' lovakat a' szekérbe, és bagazsiáját-is felrakták. A' szép nem, soha fedetlen ortzával nem ment ki házából, és a' Királyok Leányai nem szégyenlették a' szennyes ruhákat, a' patakba mosni. A' Moyzses Könyveibe-is találtatnak illyen példák.

MÁSO-

MÁSODIK RÉSZ.

A' GÖRÖGÖKRÖL.

Mivel már most ollyan Nemzetnek historiája adja elö magát, a' melly e' Világba nagy változásokat, és annyi mindenféle jeles dolgokat tselekedett, hogy azoknak vólta képpen való le-írása egy avagy két Tzikkellyekbe nem ſzoríttathatik; azért-is ezen Görög Nemzetnek historiáját több ſzakaſzokra, a' ſzakaſzokat pedig Tzikkelyekre fel-oſztani jónak ítéltem. Hogy pedig a' Kegyes Olvasó minden dolgokat mind könnyebben meg-érthesse, mind emlékezetébe jobban meg-tarthassa, az eſztendök ſzámát, a' Szakaſzokba ki-téſzem, a' Tzikkelybe pedig azon dolgokat, a' mellyek azon Eſztendök alatt történtek, a' mellyeket a' ſzakaſzok foglalnak magokba.

Ezeket elöre jelentvén, valamint az eddig rövideden le-írt régi Nemzetek historiájának eleibe ki-tettem azon jeles, és hiteles Authoroknak neveit, a' kik felölök írtak, úgy itten is a' történeteknek nagyobb hiedelmére való nézve, azon Authoroknak nevek-is, a' kik a Görögökröl írtak eképpen következnek.

Az elsö: a' már annyiſzor meg-neveztetett Herodotus, a' kinek nagy köſzönettel tartozik a' világ a' Görögök Históriájának meg-világoſításáért, ſokan ugyan kétſégeskedtek az ö íráſairól; de Heinrich István ſzép Apologiát, az az: Mentö írást adott ki ö róla. Ö a' Görögök

históriájának fundamentomát azon útazásából vette, a' mellyet egéſz Görög Orſzágon kereſztül tett, ſok dolgokat ſzemeivel látott, azért-is Synchronus Author.

Midőn az Olympiai játékok tartattak, ő a' játékok alatt a' Görögökrül írt históriáját olvaſta, a' melly-is olly nagy nevet ſzerzett nékie, mint az jádzóknak az ő diadalmok. Thucidides halgatván olvasását, könnyeket hullatott azért, hogy ő talán nem fog olly jelessen írhatni. De ugyan tsak Thucidides-is az első 21 eſztendeig tartott Peleponésusi háborút hathatósan le-írta, el-kelletett nékie hazáját hagyni, Thráciába el-is mene, a' hol a' Feleſégének gazdag arany Bányái vóltak, ő ſok kintseket-is oſztogatott a' Lacædemóniai, és Athénai Vezéreknek, tsak azért, hogy a' folyt háborúról igaz tanúſágot vehessen tőlök, ſok dolgokról vett-is, ellenbe ſokakat ſzemeivel-is látott. A' melly történeteket ő el-nem-végzett, azokat Xenophon, azon hét könyveibe, mellyekbe a' Görögök, és Perſág históriáit foglalta egéſz a' Mantinæánál tartott ütközetig el-végzette. Írt ő a' Lacædemóniai, és Athénai Respublikákról-is, és Socratesnek emlékezetet érdemlő dolgairól-is.

Ezen meg-nevezett Authorok után következik Polybius, a' ki Kristus előtt 204 Eſztendőkkel ſzületett. Ez ſok nagy útazásokat tett, Scipiókkal-is esméretes vólt, és jelen lévén Kartágó, és Corynthus Városoknak meg-vételénél, felette ſzépen le-írta a' második Punisi háborút, egéſzlen a' Macedóniai Birodalomnak el-puſztúlásáig; de az ő írásaiból ſok el-veſzett, a' melly munkáját Folard Úr munkájához függeſztett igen ſzép, és különössen haſznos a' hadi Tactikát értő hadi embereknek.

Cor-

Cornélius Néposnak munkája, a' mellyet a' Görög Vezérekrül, Persiai Görög Királyokrúl írt, nagy világosságot ád, a' Görög históriában. Siciliai Diodorus, Livius, Strábó, Flórus, és Justinus-is írták a' Görögökrül. Plutarchus, a' ki Kristus születése előtt 130-ba meg-hólt. Pausanias, a' ki 174-be Kristus előtt élt ezen históriához nagy segítő, mert ő Görög Országon, Macedonián, Olasz Országon keresztül útazott, mellynek az a' haszna vólt, hogy Görög Országot úgy le-írta, hogy ebbe nem tsak a' Nemzetet, hanem az Épületeket, Státuákat, Templomokat, és minden emlékezetre méltó dolgokat-is ki-tett? Imé ezen Authorok írtak leg-többet a' Görögökrül.

ELSŐ SZAKASZ.

A' Görögökről Inachus idejétül fogva a' Perssákkal való háborúig, a' Világ Teremtésétül 2100 *Esztendőket számlálván, egész* 2800 *Esztendőkig.*

ELSŐ TZIKKELY.

A' Görögöknek Eredetéről.

Semmi féle Nemzet a' Görögöknél sem vadabb, sem babonásabb nem vala, mert majd minden helységnek különös egész, vagy fél Istene, avagy Istennéje vala, mezítelen jártak, makkot ettek, a' házasságnak törvénnyérül semmit sem tudtak, a' Guliba építésnél más mesterséget nem tudtak

a' mellyekbe laktak, és még-is a' mint alább meg-fogjuk látni, idővel annyira mentek, hogy ők majd az egész Világnak a' tudományokba, és szép Mesterségekbe tanító mesterei vóltak.

A' víz-özön után mint egy 400 esztendőkkel találtattak azon Országba emberek, a' melly annak utánna Görög Országnak neveztetett, ezek mindnyájan Ázsiából jöttek oda, származtak pedig Javántól, vagy-is Jóntúl Japhetnek fiától Noënak Unokájától, azért-is elősször ők Jonierekneк neveztettek. Azon Ország azon fél-szíget vala, a' melly ma Moreának neveztetik, akkor pedig Livádia vala a' neve, de még ehez tartoztak Epyrus, a' melly most Albánia, Thessália, a' mellyet a' Törökök Janiachnak neveznek, és Macedónia-is, ezeket Napkelet, Dél, és Nap nyúgott felől keríttette a' közép Tenger, Éjtszak felől pedig ezen Tartományok, a' mellyek most, Dalmátziának, Szerviának, Bulgáriának, és Rómaniának hívattatnak, hajdan pedig Illyricumnak, Mæsiának, és Thrátziának neveztettek.

Ezen Tartományok, posványságokból, és sivatag erdőkből állottak, míglen az emberi szorgalom által lakásra, és termékenységre alkalmatossaknak nem hozattattak. Ezen Jonierek nem-is mentek mingyárt azon Országba, hanem kis Ázsiába, melly most Natólia, tették-le magokat, minek utánna nagyon el-szaporodtak, némelly része mene azon szigetekbe, a' mellyek nagy számmal Ázsia, és Európa között feküdtek, végtére ezeknek szomszédságába lévő tsak most fent meg-nevezett szigetbe szállottak-meg. Mivel pedig a' tengeren jöttek, ugyan azért Pelasgusoknak hívattattak. Királlyok-is vólt ő nékiek, a' kinek neve Inachus vala, hamar-is ők egy várost építtettek, a' mellynek Argos nevet

vet adtak, és ezen Város lett a' Királyoknak lak-helye. Mivel pedig ezen fél-ſziget-is felette posványos, és ſemlyékes vala, ebbül ezen Pelasgusok mindég továb, és továb mentek, végtére akadtak-is ſzomſzédſágokba egy jó Marha nevelö földre, a' mellyet ök Arcádiának nevezték, ugyan közülök más felé, más falka nép ment, kiket egy Græcus nevezetü vezetett, a' kirül-is utóllyára mindnyájan Græcusoknak neveztettek. A' mint fellyebb ki-tettem, ezek mindnyájan vadak vóltak, bizonyos lakó-helyek nem vala, barlangokba, vagy Gulibákba laktak, mezítelen avagy vadak börivel takarodzván jártak.

Ezek ſokak elött hihetetlen dolgoknak látzatnak lenni, mivel még a' víz-özön elött, az emberek esmérték a' társaſágot, a' földnek tudták haſznát venni, és annak gyümöltsével élni. De ez ezekbül következett, hogy ök terméketlen földre találtak vándorlásaik után, vad hússal, és gyökerekkel kéntelenítettek a' posványſágok, és rémitö erdök között magokat táplálni, és magok lévén végtére el-is vadúltak, nem vólt eleintén közöttök találós Fö, a' ki az élésnek módgyát fel tudta vólna találni, hajlandók vóltak az erőſzak tételekre, és gyilkoſſágokra, a' Religióban tsak néminémü homályos képzelödésekkel bírtak, és a' magok Isteneiknek, a' mellyeket nevezni ſem tudtak, emberekkel áldoztak. Idövel idegen Nemzetek érkeztek hozzájok, a' kik a' Religióra és mesterſégekre-is tanították öket; de a' kik nagy réſzét Görög Orſzágnak el-is vették tölök. Különösen Deucalion véget vetett a' Pelasgusok Uralkodásának.

Ezen vitéz ember Ázsiából a' Caucasus hegye mellöl jött ki, az ö Attya Prometheus, Fejedelem vólt azon Tartományba, a' ki az embereket ſok féle mesterſégekre tanította, a' többi

bi között; mint kellessen Státuákat agyagból munkálni, és a' kovából tüzet ütni. Épen erről az utólsóról azon Fabulát koholták felőle, hogy ő a' tüzet az égből le-lopta vólna a' földre, mellyért-is, a' balgatagság a' Poéták éneklései után, ötet meg-istenesíttette. Ezen Deucalion, és Prometheusnak fia, mind azokkal, a' kik vele jöttek, lakását vette Parnassusnak hegye körül Thessáliába, és kénszerítette a' Pelasgusokat vagy el-menni, vagy-is magokat alája adni, az ő maradéki Helleneknek neveztettek, és késsőbben a' Görögök-is ezen nevezetet nyerték. Mivel pedig ő nagy víz-özönt szenyvedett, azon Népet, a' melly ettül ment lett igyekezett megtartani. Ezen víz-özön a' Görögöktül úgy képzeltetett, mint az, a' melly Noë idejébe történt, a' mellyről ők-is hallottak. Igen szépen fabuláz erről Ovidius; hogy, úgy mond: az emberek el-követett gonoszságokért ezen víz-özönbe mind el-vesztek vólna, tsak Deucalion, és Pyrha az ő felesége maradtak életbe.

Valamint Deucalion bánt a' Görögökkel, szintén úgy több más idegen Nemzetek-is bántak velek, úgy jött közikbe Kristus születése előtt 2000 Esztendőkkel Ægyiptusból egy falka nép, a' kikről ollyan vélekedés vagyon, hogy ezeknek Vezéri lettek vólna azon híres Titánok, Saturnus, és Jupiter, kik annak utánna mint Istenek imádtattak. Ezek-is azon szigeteket vették-el a' Görögöktül, a' mellyek nékiek tetszettek, ezen Ægyiptusbéliek mindazonáltal magok Religióját, és Isteni szolgálattyokat hirdették közöttek, és a' jámborság erköltseire-is őket oktatni kezdették.

Ezen nép után 1582 Esztendőbe Kristus születése előtt ugyan Ægyiptusból jött ki Cecrops, ez vólt valósággal a' Görög Birodalomnak felá-

álítója, a' melly annak utánna több Királyok, és nagy Vezérek ſzorgalmatosſága által olly nagyra emelkedett. Bizonyos dolog az, hogy a' Görögök a' ſok föld indúlások, és víz-özönök által ſokat ſzenyvedtek, az Ægeusi Tenger-is ſok ſzigeteket a' földtül el-ſzakaſztott, és újjabb-újjabb ſzigeteket formált, a' mellyért-is illyen környül való állásokban nem határozhatták-meg gondolattyaikat a' Görögök, hogy hol vegyenek magoknak álandó lakást. Attica, melly most Livádiának neveztetik, maradott meg egyedül maga valóſágába, azért utóbb-is az Athénabéliek magokat Authotonoknak nevezték, mellyen aztat értették, hogy ök, azon Országbéliek legyenek, a' mellyet mindenkor lakták. Ide Atticába érkezett Cecrops, a' hol Actæus Király vala, ö ennek Leányát el-is vette, és meg-halván Actæus, Királlyá-is lett, ez megesvén Athéna Városát épittette, a' melly annak utánna Cecropiának-is neveztetett. Ezen Athéna lett idövel a' Tudományoknak tárháza, és mühelye, a' mellyből az egéſz világra ezek ki-folytak, benne léven mindenféle Tudósoknak ſzéke. Aztat méltán lehet tsudállani, hogy Atticába leg-termékenyetlenebb, és leg-ſoványabb vala a' föld, még-is a' leg-túdóssabb emberek itten féſzkeltek-meg. De a' nagy Úr Istennek meg-foghatatlan böltsesſége ebből-is ki-tetſzik, hogy a' mit valamelly Tartománynak nem ád, aztat más réſzben böven ki-pótollya.

Attica Tartománnya el-veſztette nevét, mert Athéna Városáról Athénának neveztetett, valamint a' Nép-is Athénabélinek. Cecrops mihent kéſz vala a' Városnak fel-építésével, ö abba mingyárt egy ítélö ſzéket állított-fel, a' mellynek neve Areopagus vala, a' melly egyedül a'

Gyil-

Gyilkosoknak meg-büntetésére vala fel-állítva, soha sem vala egy Ítélő széknek-is ennél nagyobb tekéntete. Ez az ég alatt éjjel tartatott, hoszszas beszéddel, allegátiókkal semmi elő nem hozattatott, nem vóltak itt exceptiók, a' causák nem condescendáltak, az Apellatióknak helye épen nem lehetett, mivel e' vólt a' leg-főbb Dicasterium, hanem mindenek rövideden, és summásan végzettettek. Demosthenes aztat írja ezen Areopagus felől, hogy a' Bírák soha sem tettek rosz ítéletet.

Cecrops halála után Erichtonius emeltetett a' Királyságra, ez: valamelly épen jeles dolgot nem tselekedett, hanem mivel szánta vólt, ő gondolta-ki a' szekeret, a' mellynek eleibe lovakat fogattatott. Vóltak több Királyok ez után Athénába, kik között leg-nevezetessebb Theseus vala, mert ő nem tsak vitéz vólt, de a' békességet-is fenn tudta tartani, és mint egy második alkotójának lehet Athénának ötet tartani, mert ő meg-bövíttette ezen Várost, a' szokást meg-jobbíttotta, és három Classisokra, az az: szakaszokra osztotta-fel a' lakossokat, úgy mint: Nemesekre, Mesterségeket tudókra, és szántó 's vetőkre, a' kikkel-is ő maga Királyi hatalmát egy aránt osztotta. Sok idegeneket bé-hozott a' Városba, és azon igyekezett, hogy a' törvények szerént az igazság annak rendi szerént szolgáltatasson ki nékiek, a' jó szokások gyökeret verjenek közöttök, a' Tudományok, 's Mesterségek virágozzanak. De még-is magok a' Városbéliek hálaadatlanúl meg-ölték ötet.

MÁSODIK TZIKKELY.

A' Görögök több Tartománnyaiknak felállításáról, és azon üdő alatt történt dolgokról.

Bizonyos dolog az, hogy Görög Orſzágba idegenek által tétettetett a' polgári életnek fundamentoma. Inachus után Argosba Danaus vala Király, ez-is Ægyiptusbéli vólt, ő hozta-bé a' ſzántást, és több más Mesterſégeket-is. Cadmus Phænitziábúl jött ki, és Bæotiába a' Görögök között le-telepedett, Théba Várossát meg-népesítette, néki köſzönhette Görög Orſzág mind a' ſzőlő mivelést, mind a' metallumoknak öntését, mind az Alphabétumnak közikbe való béhozattatását.

A' Görögök ámbár más Nemzetektűl ſok jó dolgokra taníttattak, ők még-is ſokáig meg-tartották magok vad terméſzeteket. Triptolomæus Ceresnek társa, halál veſzedelembe forgott, hogy a' ſzántást elő kivánta mozdítani, ſzintén úgy Bachus-is a' ſzőlők miveléséért. Bizonyſága ez az emberi ſorsnak, a' melly mennél tudatlanabb, és ſzerentsétlenebb a' maga javának elő-mozdításában, annyival inkább vakſágában kíván meg-maradni, a' haſznos munka nékie terh, és a' törvények meg-tartása el-viselhetetlen iga, mind ezeknek a' túnyaſágot, és vakſágot elibe teſzik, még az erköltsös Nemzetek között-is, ki-ki ſzerentsés akarna lenni, és még-is megvetik az ezen tárgyhoz vezető módokat, nagy példa ebbe America.

Minek

Minek utánna a' Görögök tartománnyaikkal edgyütt ſok apró Királyok alá jutottak, a' kik ſzünet nélkül háborúskodtak egymással, észre vették ök, hogy; ha békeſségbe akarnának élni, ſzükſég légyen egymás között kötést tenni, azért-is tsak hamar Cecrops után, és Deucalionnak víz-özöne után meg-vetette Amphyction ennek fundamentomát, a' melly az Orſzáglásnak remeke-is lett, tizenkét Városok kötést tettek egymással, melly kötésnek a' közönſéges jónak elö mozdítása vala tárgya, ezeknek követtyei minden eſztendöbe kétſzer öſzve gyültek Thermopilába tanátskozni, és ezekbül állott azon úgy mondani ſzokott Amphyctioni tanáts, a' melly a' Görögöknél olly híres lett. Ezek végzették-el mindennémü dolgait az öſzve kötötteknek, és fellyebb való Apellatió nem vólt, a' kik közöttök pártot találtak ütni, azok ellen leg-ottan fegyvert fogtak. Ezen Tanáts az ö Religiójokon fundáltatott, mivel kötelesſégébe állott óltalma alá venni a' Delphos Templomát, a' hova jártak Apollónak Oraculumát mindenekrül meg-kérdeni, mivel annak úgy hittek, mint mi az Évangyéliomnak.

Minek utánna Cadmus Thébai Király, a' ki ThébaVárossát épitette, uralkodott vólna, ugyan itten két egy testvérek a' Koronáért öſzve veſztek egymásal, úgy mint Eteocles, és Polynices. Eteocles ellen hét Királyok állottak-fel: rettentö példa! ha két Testvérek fére teſzik az atyafi ſzeretetet, és különös haſznokat vadáſzván engeſztelhetetlenül egymás ellen fel-indúlnak. Háborúskodtak 's verekedtek ezek, de mi lett az egéſz dologból? Nem más; hanem hogy egymást meg-ölték, hazájokat minek utánna vérbe úſztatták Théba Várossa-is puſztúlásra jutott. Ámbár Eteoclesnek igazſágtalanſága Polynicest

nicest ártatlannak lenni látzattatta, még-is az öregek ennek temetését meg-tíltották, mivel ö gerjeſztette-fel az háború tüzét.

Tsudálatos dolog az-is, hogy a' Görögök meſzſze Tartományokba-is bátorkodtak hajókon menni, mivel ök a' hajózás mesterſégét nem értették. Mágnes töjök nem vólt, tsak a' nagy medve Tsillag után igazgatták kórmányokat; a' vas matskát, és mérö ónt ſem esmérték, de még akkor nékiek, inkább tsónakjaik mint ſem nagy hajóik vóltak. Eustachius Homerusnak Comentátora aztat írja, hogy ök a' kereskedésre való nézve méréſzlették eztet tenni.

Jáson vólt az elsö, a' ki bátorkodott a' Tengeri hajózásra fejét vetni, ö indult Colchisba egy Asiai Tartományba, a' mellynek neve most Mingrélia, és a' melly a' Fekete Tenger mellet fekſzik, onnat kivánt ö valamelly kintseket viſzſza nyerni, a' mellyeket magáénak tartott, különössen valami arany gyapjút. A' leg-nagyobb hajó, a' mellyen Jáson vólt Argónak neveztetett, és ugyan ezen hajónak nevéröl minnyájan Argonautáknak neveztettek, ök ugyan azt a' mit kivántak meg-nyerték, még az arany gyapjút-is Médea ſegedelme által, de ki-mondhatatlan veſzedelmeket, mind ſzárazon, mind vízen ſzenvedtek, és ki tudgya, hogy boldogúltak volna-é? ha Hercules egy kiváltképpen való nagy vitéz, közöttök nem lett volna. Valakik ezen Argonautáknak útazását, az arany gyapjúnak el-nyerését, és ezen nagy vitézſégre való nézve ſok idökkel annak-utánna fel-állítatott arany gyapjas vitéz rendnek fel-állítását vóltaképpen kívánnyák tudni, mind-azokat útasítom Tiſztelendö Profeſſor Dugonits András úrnak betsés és minden dítséretet érdemlö munkájára, a' melly kevés hetekkel ez elött, a'

nyomtató prés alól ki-szabadúlt ezen Czím alatt: *A' gyapjas Vitézek.*

Bizonyos dolog az; hogy a' Görögök ezen útazások által, sokat tanúltak a' Tengerrül, és az azon-való kereskedésről, és háborúságról-is, és a' világnak meg-eseréséről-is, mivel Chíron által meg-taníttattak a' tsillagok járására, és több hasznos dolgokra-is. Ez orvos-is vólt, és jó musikus, bátor lovagló, és nagy jáger, az-az; vadász-is, a' kinek sok tanítvánnyai-is vóltak, kikből sok jeles emberek váltak. Ezek közzül főképpen vala Æsculapius, a' ki bár Argonaúta vólt, még-is a' Thessáliai Királyságra fel-emeltetett, ő vólt a' Görögök között leg-nagyobb orvos, leg-inkább füvekkel külső nyavalyákat gyógyított ő, és sebeket, mivel az emberek belső részeiről, és Anatomiáról még a' világ akkor nem-tudott, belső nyavalyáknak gyógyítását néminémű italokkal vitte-végben, de mivel természetes ételekkel éltek a' Görögök, ritkán vóltak belsőképpen betegek, mint a' mostani emberek, kik mindenféle tzifra, és fű-szerszámos ételeket esznek, kivált pedig erős italokat isznak. Æsculápiust-is az ő nagy tudománnyáért, a' Görögök meg-istenesítették. Ezen Argonautáknak útazását sokféle fabulákkal éneklik a' Poéták.

A' Thébai Királyok közzül vólt Amphion-is, ez nagy énekes, és musikus vala, ki-is musikálásával a' vad Görögöket, hogy minden-némű munkákat véghez vittek, és időrül időre meg-is szelídültek, azt tselekedte, melly-ért-is a' Poéták azt költötték felőle, hogy ő a' köveket-is muzsikálásával egy helyről más helyre ki-mozdította.

Vala még a' Thébabélieknek egy Ædippus nevezetű Királlyok, ez szánakozásra méltó Fe-

Fejedelem vala, mivel leg-nagyobb hibákat ejtett akarattya-ellen, és még ezekröl semmit-sem-is-tudott, a'mellyekért-is mint-egy kéttségbe való esés által maga magát megbüntette, minden emberi társaságtól el-távozván, a'mint-is illyen magánosságban hólt-meg. Míg élt a' meséknek meg-fejtöje vala, róla-is vétetödött azon mondás, ha ki valamire nem tudott felelni, vagy valamelly dolgot meg-nem foghatott: *Eztet csak Ædippus tudgya*, vagy-is: *Erre feleljen Ædippus.*

Lassan-lassan meg-esmérkedtek a' Görögök az idegen nemzetekkel, még azok-is, a' kik a' hozzájok tartozandó fél Szigetekbe laktak, és ez által közöttök több-több változások estek. Danaus-is Ægyiptusból hozzájok jött, magát Argósi Királynak tette, és az Ægyiptomi Religiót hozta közikbe, az ö maradéki közzül, sok jeles vitézek vóltak, mert ök tanúlatlanok lévén, csak a'méréssséget, erőt, és bátor meg-támadást tartották leg-nagyobb erköltsnek lenni. A' Danaus maradéki közzül leg-nagyobb Bajnok vala Herkules, azon idöben ennek senki ellent nem álhatott, ö minden embereket, 's vad állatokat, a'mellyek ötet meg-támadták meg-ölte, még a' hét-fejü Hydrát-is, de mind-ezek mellett még-is nagy lelkü, és jót tévö Vitéz vala, mert ö a' tolvajoktól, gyilkos emberektöl, fene vadaktól, és minden-féle mérges állatoktól ki-tisztította az országot, csupán azért, hogy a' Görögök tsendes békességben élhessenek, nem tsuda tehát, hogy a' Görögök ötet-is meg-istenesítették.

Ezen három Országokon kívül, úgy-mint Argós, Athéna, és Théba, még több Országok-is állottak-fel, úgy-mint Corynthus, Lacedæmon, vagy-is Spárta, és több illyenek,

de ezek; kis Királyságok vóltak, és ugyan azért ezekbe minden Király helyessen kórmányozhatta birodalmának dolgait, és hamar segítségére lehetett jobbágyainak, mert tsak kevés Városok tették ezen Királyságokat. De nem elégedtek-meg azzal a' Görögök, hogy az idegenek jó törvényeket, és a' Relígio Czeremóniáit-is bé-hozták közikbe, hanem igyekeztek elméjeket-is élesíttení, és ki-pallérozni, az igaz Istenről gondolkodni, a' szép Tudományokat és Mesterségeket elö-mozdítani, és magokat a' jó erköltsökbe gyakorlani. Mind-ezekbe elsö út-mutatójok Orpheus vala, Thráciából való, a' melly Országma Romániának neveztetik. Midön ö ki-jött, még sok Görögök olly vadak vóltak, hogy az erdökben laktak, mezítelen jártak, makkal 's gyökerekkel éltek, ezeknek meg-jámboríttásokra két eszközzel élt, a' Muzsikával tudni-illik, a' Poësissal, mivel a' Poësis, ha szép verseléssel, jó ízzel, tüzzel, válogatott szavakkal, méltóságos gondolatokkal vagyon munkálva, annyira bé-hat a' szívbe, hogy azt vagy örömre, vagy-is szomorúságra buzdíttya, a' mint tudniillik: a' környül való állások kívánják, hogy a' Poëta víg vagy szomorú dolgokról énekeljen, a' muzsika-is szintén ezt okozza, különössen ha még a' Poësissal egyesíttetik, ezen két tudományok atyafiassak-is egymással. És így Orpheus-is elrejtvén magát a' köfziklák, vagy-is leg-sürübben álló fák között énekelt, de egyszersmind lantyát-is verte, ezen ékes hangokat bámulva halgatták a' vad Görögök, és Orpheushoz mindég közelébb, és közelébb mentek, végtére annyira meg-bátorodtak, hogy ötet körül véve halgatták. Az ö énekei dítsérték a' társalkodó életet, magasztalták az Istennek ditsösségé-

ſégét, illyenekkel magához-is hódította öket, és napról napra jámborokká-is tette. Illyen nagy ereje vagyon a' Poëzisnak, és muzsikának, ha ezek igazán, és nem hívságossan alkalmaztatnak. Ugyan azért fabuláztak a' Régiek Orpheusról képzelödésekkel, hogy ö oroſzlányokat, és tigriseket jámborított-meg énekes muzsikálásával. Még többekre-is vitte ö a' Görögöket, mert a' Relígiónak tzeremóniáira-is oktatta, és hogy a' lélek halhatatlan vólna tanította, és arra-is, hogy e' világi élet után, vagy örökké tartandó bóldog jutalom, vagy-is kínos büntetés következne. A' füveknek erejére-is tanította öket, mivel értett valamit az orvosláshoz-is, de mind ezen oktatáſait énekekbe foglalta, mivel így mindenike jobban meg-tartotta a' fejébe, és víg kedvel-is énekelte.

Ezen idöben érkezett a' Görögökhöz egy bölts mester ember-is, ez Dedalus vala, ez vólt ö nálok elsö kép- faragó, és épitö mester, mert az ö idejéig a' ſtátuák, tsak gorombba fa, vagy-is kö darabok vóltak a' Görögöknél, a' mellyeken nem látott az ember ki-nyílt ſzemeket, vagy a' testtöl el-válaſztott kezeket, 's lábakat, ö jobbította meg azokat, azért-is a' mellyeket ö kéſzített, a' mondatott felölök, hogy látnának, és járnának, mint az eleven emberek.

Ezen Dedalus mint a' meredek hegyeken, úgy ſzintén a' völgyekben-is alkalmatos épületeket épített, és sok mindenféle müv ſzereket, az az; ſzerſzámokat-is gondolt-ki. Vólt nékie egy Talus nevezetü öttse-is, a' ki-is töle olly ſokat tanúlt, hogy az újj mindenféle találmányokba majd tsak nem fellyül haladta ötet. Ez egyſzer egy kígyónak áll-kaptzájára

akadott, a' mellyel egy darab fát által fûréſzelt, mindjárt-is ö vasból illy forma eſzköſzt munkált, és így ö találta fel a'fûréſzt. Ezek ketten találták fel a' gyalút, fúrót, és a' ſzegiet mértéket, a' tzirkalmot, eſztergát, még a' fazekas forgó aſztalt-is. Dédalus az; a' ki legelöſzör munkált a' hajókra árbutzfát, és a' váſzon vitorlákat-is ö ſzegezte reájok, a' mellyekbe a' ſzél meg-akadván, ſokkal könnyebben mentek a' hajók, mint az evedzök hajtásával. Azért-is fundáltatott azon fabula felöle, hogy viaſz ſzárnyakat ragaſztott magára, és egy helyröl más helyre ſzállott. Icarusról-is hasonlóképpen mesélnek a'Poéták, hogy ö-is viaſz ſzárnyakat kötött vólna magára; és a' midön már repült vólna, hevessen fütvén a' nap, ſzárnyai el-olvadtak vólna, és így ſzerentsétlenül a' Tengerbe esett vólna.

Hét ſzáz eſztendök múltak, míglen a' Görögök a' magok vadságából ki-vetkeztek, ök ſok apró Királyságok által el-vóltak válaſztva egymástól, azért-is ſem egy Relígiójok, ſem egyenlö Törvénnyek vagy-is ſzokások nem vala, és ámbár Amphyction alatt tizenkét városok kötést tettek egymás-között, de még-is ſemmi leg-kissebb dolgot ſem vittek végbe, mindazonáltal más nemzetek ſzokása ſzerént, a'kik alíg vetik le vadságokat, mindjárt nyughatatlanok, az háborúra hajlandók, könnyen hívök, és fenn héjjazók ſzoktak lenni, úgy ſzintén a' Görögök-is, vadságokat annyira a' mennyire el-veſztvén, más gondolatokra vetemedtek, és mindnyájan öſzve állottak, hogy egy nagy háborút vigyenek véghez a' Trójahéliek ellen kis Ázsiába, az az: mostani Natóliába.

HAR-

HARMADIK TZIKKELY.

A' Trójai háborúról rövideden.

Valamint hogy a' Görögök a' Pelasgusoktól származtak, szintén úgy a' Trójabéliek-is ezektől vették eredeteket; ezek közel a' Tengerhez egy várost építettek, a' mellyet Trójának neveztek, mivel pedig szorgalmatosok vóltak, sok kintsekkel bírtak, és a' városokat-is úgy fel-ékesítették, hogy fényessebb, és pompássabb város azon időben egy sem vala. A' melly időről vagyon itt a' szó, akkor Priámus Király uralkodott rajtok, a' ki-is ezen várost még több szép épületekkel fel-ékesítette, birodalmát-is nagyon ki-terjesztette, kegyes, és jó Fejedelem-is vala, hanem az ő fia Páris, annyira meg-bántotta a' Lacedæmoniai Királyt Menelaust, hogy mindnyájan a' Görögök fel-állottak ellene, bosszúkat akarván rajta ki-tölteni, a' mint-is Trója városát semmivé-is tették. Most látta leg-először a' világ, hogy sem Priámusnak sok kintse, sem Trója városának nagysága, sem az Ázsiai népeknek soksága, a' kik ezen városnak segítségére jöttek, az Európabéli erőnek, 's a' Görögök szövettségének ellent nem állhattak. Ezen háború, mivel olly sok nevezetes nagy Vezérek, és vitézek folytatták, mindég emlékezetbe fog maradni.

A' Görögök részéről több mint ezer hajókból álló egy flotta őszve gyült, a' mellyeken Görög katonák vóltak, de egyszersmind ezek

Révészek-is valának, minden Görög Fejedelem bírt ezen hajókból, ki többet ki kevesebbet, a' mellyeken önnön katonái vóltak, és mindeniken különös Admirállya-is, az az: Tengeri Fő Vezére vala, ugyan tsak mindnyájoknak Fő-Admirállyává Agamemnon Menelaus Királynak öttse választatott. Ezen flottával evedztek a' Görögök közel Trójához, sokat vereked-tek, mindenféle ki-gondolt mesterséges hadi eszközökkel törték a' város falait, és tornyait, rontották bástyáit, még-is kilentz esztendők folytak el, míglen ők azon Ázsiai népeket meggyőzték, a' kik a' Trójaiaknak segítségekre jöttek, és míglen a' szomszéd tartományokat úgy meg-hódoltatták, hogy azokból magoknak élést hordathattak. A' tizedik esztendő folyván, sok izzadások, 's tsaták után, ugyan tsak megvették ők Trójá-t, és hamuvá-is tették, és így a' Trójai birodalomnak-is vége lett. Mit nem okozott egy fiatal embernek az ő nyegédessége!

A' Poéták itt-is illyen fabulát koholtak, hogy a' Görögök egy nagy lovat munkáltak vólna, és ebbe a' magok leg-vitézebb katonáit bújtatták vólna, a' melly lovat magok a' Trójabéliek városokba bé-vontak, a' mellyből éjtzakának idején a' Görög vitézek ki-ugrándozván, az aluvó Trójaiakat mind meg-ölték vólna. Az az erről írt Poézis szépen hangzik, de a' dolognak valósága lantyok hangjával elenyészik.

Mind a' két részen nagy, és vitéz Vezérek vóltak, a' Görögök részén leg-nagyobb, és leg-vitézebb Vezér Áchylles vala, a' ki bátor, és szerentsés Fejedelem-is vólt, de mérges, és szabad akaratú, a' ki mindeneket tettzése szerént kívánt tenni, mintha a' Vezért sem-

mi-

minémű tőrvény nem kötelezné. A' Trójaiak közzül pedig Hector vala, egy a' Pryamus fiai közzül való, ſzintén olly nagy bajnok mint amaz, de ſzeretetre ſokkal méltóbb, mert kegyes, és embert ſzerető vólt, ugyan tsak minekutánna ő ſokáig védelmezte vólna Tróját, Achillestől meg-ölettetett. Más egy nagy Vezérjek-is vólt a' Görögöknek Ulysses nevezetű, ez igen ſokat tett fortéllyai és ſzép beſzédgye által. Az öreg Nestor mindég tsak a' békességet javaslotta, Palamédes pedig ezen háború alatt a' kotzka játékot találta fel, hogy a' katonák fáradtſágok után múlathassák magokat. Mind eddig a' Görögök illy nagy dolgot nem vittek végbe, de ez után félelmesſebbek-is lettek, és ezen időtől fogva az ő históriájok-is bizonyossabb, az idő ſzakaſzoknak meg-jegyzésével edjütt, ezen háború után kezdették ők a' világot esmérni, és azon orſzágokat-is, a' mellyek az ő orſzágaikon kívül valának, mivel ſokan az ő vezérei közzül minekutánna Trója düledéki alol haza tértenek vólna, nem maradtak-meg othon, hanem ki Olaſz orſzágban méne, kik a' ſzomſzéd ſzigetekben tették-le magokat, és Colóniákat állítottak fel, és azolta, a' háborúba, hajózásba, és kereskedésbe-is gyakorlottabbak lettek. De a' Trójai háború, ſok ezer Görögöket megis foſztott életétől, ezek között még Achillestis. Agamemnon pedig midőn haza érkezett vólna ſaját feleségének ingerlésére meg-ölettetett, ezen gyilkosságot ugyan a' fia Oreſztes meg-boſzſzúlta, mert önnön kezeivel édes Annyát meg-ölte. Ezért ugyan ötet, mivel Fejedelem vala, ſenki ſem bánthatta, de lelki esmérete még-is nagyon gyötrötte, mivel jól tudta, hogy azt ölte vólna meg, a' ki né-

kie életet adott, ezen gonosz tselekedete után bolygott, tévelygett ide, 's amoda Görög országba, valamint Kain, senki sem-is könyörült rajta, mivel ábrázattya-is gonosz tselekedetét ki-nyilatkoztatta.

A' Poéták ö felöle-is azt költötték, hogy a' fúriák, a' kiknek hajok kígyók, és égö fáklyákat tartanak kezekbe, fekete véres ruházatot viselnek, büntetésül mindenütt sarkába voltak. Az illyen Poézisi találmányokat, és több e' féléket senki se tartsa hasznalanoknak lenni, mert az illyen képzelödések olly béllyeget nyomnak az emberek szíveire, a' mellyek irtóztatóknak tetzvén, azokat, a' rosz dolgoknak meg-tételében gátollyák, és a' jóknak végbe vitelére ösztönözik, mert ezeknek ábrázolásai az emlékezetben meg-maradnak.

Oreszes ugyan tsak a' Religiónak némelly szokásában nyúgodalmát találta meg-bánván tselekedetét, de ugyan tsak ki-tetszik, hogy ö még a' vadságból nem vólt egészszen ki-vetkeztetve.

Sok töredelmei után végtére még-is szerentsés lett, mert Piladessel, a' ki Görög Vitéz vala; barátságot vetett, a' ki ötet semminémü inségében el-nem hagyta, minden viszontagságaiban, és szerentsétlenségeiben segítette, sőt bizonyos alkalmatossággal életét-is érette fel-áldozni akarta. Oreszes-is mind ezeket meg-esmérvén, nem kissebb szeretettel vólt hozzája. És ezen két régieknek barátsága például adatik elö, a' mostani Világba élö embereknek, valamint szintén, Dávidnak, és Jonathánnak barátságos szeretetek-is.

Azon idöben a' Görögök a' magok módgyok szerént erköltsössek vóltak, a' magok Isteneiknek áldoztak-is, és azoknak segítségre hí-

hívások nélkül semmihez sem-is fogtak, törvénnyek ugyan kevés vólt, de a' mennyi vólt-is mind azok igazságon, és böltseségen vóltak fundálva. Az ö Királlyaik gyakran tartottak ítélö széket, és igazságot szolgáltak, a' midön a' Sceptrumot, vagy valamelly fel-ékesítetett páltzát fenn tartottak, jele vólt ez, az esküvésnek; hogy nem fognának bal ítéletet tenni. A' mezei gazdálkodást, és a' barmok tartását olly betsbe tartották, hogy magok a'Királyok, és azoknak fiai-is azokba foglalatoskodtak. A' vendégek fogadásába-is bö kezüek vóltak, magok öltek berbetset, bárányt, borjút, vagy más állatokat, és magok segítették azokat a' vendégeknek meg-is készítteni, és ezen szokást mindég meg-is tartották, nem-is vóltak még akkor vendégfogadók, vajha ma se vólnának, a' mellyekbe az útazókat a' vendég fogadósok nyúzzák, azoknak szolgái pedig, vagy úgy hívattatni szokott Kelnerjei, mint a' nyúlaknak második börét húzzák le. Az ö gazdagságok ökrökbül, és lovakból állott, kereskedések pedig tserébül. Hajlandók vóltak ök az háborút két személyek viaskodása által elvégezni, és a' melly résznek bajvívója nyertes vólt, azon rész lett mindenbe nyertes, de az haragból támadott Duellumról semmit sem tudtak.

Az ö játékjaik állottak küszködésböl, ugrásból, futásból, parittyázásból, tsidák vetéséből, hogy így keményebbekké tegyék magokat. De még-is, még ekkor sem bújtak ki egészlen vad böreikbül, mert Sclávussaikon, a' kiket a' háborúba fogtak, nagyon hatalmaskodtak, meg-is ölték öket, a' meg-ölettetett ellenségnek testeit a' vadaknak hányták, és Vezér-

zérjeiknek temetésekor rabokat öltek, vagy azokat meg-égetvén hamvaikkal áldoztak nékiek.

A' Trójai veszedelemnek ideje tétettetik 1184 esztendőre Kristus Urunk születése előtt, de a' Parosba találtatott Chronológia szerént, a' mellyet Gróf Arundel márvány kövei megvilágosítottak, történt vólna 1202 esztendőbe. Ezen márványokra mettzett esztendők jegyzették az időt Cecropstúl fogva Fülepnek Nagy Sándor Attyának idejéig: mettzettettek pedig 264 esztendőbe a' Kristus előtt, a' mellyekről ezeket szükség tudni.

Első Jakab, és első Károly Ángliai Királyok alatt élt ama-nevezetes Gróf Arundel Ánglia országba; ez el-küldötte Pette Vilhelmet Olasz és Görög Országokba, Ázsiába-is, hogy régiségeket gyüjtsön számára, ez nagy fáradsággal, és költséggel szerzett-is egynéhány Márvány köveket, a' mellyeket 1627 esztendőbe London városába el-is küldötte, a' mellyek most említett Gróf Arundel Tamás házába, és kertyébe, mellyek a' Themse víznek partjára vóltak építve, fel-is állíttattak, Seidénus ezekről egy meg-világosító tractatust ki-is adott. Éppen a' midőn több illy köveket küldött Pette Ur, ki-ütötte magát azon tudva lévő nagy polgári háború Ángliába. Gróf Arundel el-hagyta a' maga palátiumát, és ezen jeles márvány kövek-is feledékenységre jutottak, sokat el-is loptak belőlök, sokat öszve törtek, és épületekre alkalmaztatták.

A' mellyeken írások vóltak, azoknak alig maradott meg fele, ámbár több 130 darabokná'-is maradott-meg. A' meg-maradott darabokat az említett Grófnak Unokája Hobárt Henrik

rik Úr, az Oxfordi Universitásnak ajándékozta, ezen Universitás annakutánna még több illyen régiségeket nyervén, azokról Seidénus írt, melly írást Humphred Prideux, és Maittaire hellyessen meg-magyarázták. Végtére az Oxfordi Vice-Cancellárius nak parantsolatjára, Brovne Jósef, és Sandler Richárd 1763 eſztendőbe az Académiának költségével ſzép munkát adtak ki ezen tzím alatt: *Marmora Oxonienſia e Typographia Clarendoniana in folio.* A' kik többet kívánnak tudni Trójának veſzedelméről útasíttom azokat Tiſztelendő, 's nagy érdemű Dugonits Professor Úrra tsak a' múlt hetekben ki-adott Trója Históriájának mint gyönyörű munkájának olvasására.

A' mint fellyebb ki-tettem, a' Trójai háború nagy károkat okozott a' Görögöknek, a' mellyeket mivel a' Királyok orſzágaikon kívül vóltak, mind a' földön, mind a' Tengereken latorkodó Tolvajok okoztak. Még-is mintegy 80 eſztendők múlta után leg-nagyobb ſzerentsétlenſég érte őket, mivel Hercules jóllehet nagy dolgokat vitt véghez, még-is a' Myceni Koronát el-nem nyerte, a' mellyet reménylett, ſőt még az ő maradéki a' kik Heráclideseknek neveztettek, annyira üldöztettek, hogy Görög Orſzágból kénteleníttettek ki-menni, de ezek éppen akkor, a' midőn leg-erőtelenebbnek tudták lenni Görög Orſzágot, fel-fegyverkezve viſzſza jöttek, és Árgóst, Spártát, és Mycenát meg-hódolták. A' Görögök nagy rettegésbe estek, ſok Colóniák a' Tengeren által-is mentek, kis Ázsiába, és a' túlsó réſzin fekvő Szigetekbe telepedtek le, a' hol-is újj Colóniákat állítottak-fel, a' mellyek között az Ióniai, Æóliai, és Doriai nevezetessek lettek.

A' Cré-

A' Crétai Király Minos (a' kit a' Poéták Pokolba Bíróságra emeltek) már régen Isteni ihleléssel bé-telve lenni magát hírdette, hogy újj törvényeket szabhasson, adott-is ö ki törvényeket, a' mellyeket ámbár Lycurgus mustráúl vette-is magának, de illy tsudálatos eredetet még sem érdemlenek, mert az ö törvényei tsak a' háborút foglalják magokba, és a' polgári rendetlenségről, 's azoknak meg-jobbításokról halgatnak, és így Minos jó katonákat formált, de roszsz polgárokat. A' többi törvénnyei között az-is volt, hogy az ifjaknak az házasságot tíltotta, és a' terméſzet felett való vétkeket jónak tartotta, azért; hogy így a' szülék sok gyermekekkel nem fognak terheltetni. De ezen törvénnyéért nem tsak bíróságot, de nagy Vezérséget-is érdemlett Pokolba.

A' midön a' Görögök ekképpen folytatták a' magok dolgait, ezen idönek szakaszsza, Heróicum, az az: vitézségekkel tellyes idönek neveztetik, de ha ki dolgaikba jól bé-teként, által fogja látni, hogy azon idöbe olly kegyetlen dolgok vitettek végbe, a' mellyeket igazságosan barbáriesnek lehet mondani. Mind ezekről leg-szebben írt Homérus, és az ö verseibül leg-inkább meg-lehet érteni ezen dolgoknak mivóltát.

Az akkori Görög Királyok, a' kiket hatalmassaknak képzelünk lenni, igen keskeny korlátok közzé vóltak szorítva, és jobbágyaikon gyenge hatalommal bírtak, mert egy különös tanátsba ítélték ök meg mindennémü dolgait jobbágyaiknak, de az ö ítéletek a' közönséges gyülésbe vagy helybe hagyattattak, vagy-is meg-vettettek nem tekíntvén arra, hogy a' Királytól hozattattak. A' Királyoknak leg-főbb hatalmok abbúl állott, hogy a' törvényes dol-

gok-

gokban leg-elsõ voksok vólt, a' panaſzſzokat meg-halgathatták, a' kissebb pöröket el-végezhették, a' Truppoknak hogy Vezérei vóltak, mindenek felett pedig hogy a' Religiónak fejei-is vóltak.

Erechteus Áthénai Király, maga testvér öttsének Buteusnak, a' ki Pap vala, haſználni kívánván, a' Királlyi hatalomtól el-válaſztotta a' Papi hatalmat, ez ollyan példa, a' mellyet a' Királyok ritkán követtek. A' Görögök leg-inkább háborúkba foglalatoskodtak, jól lehet a' Nemzetek törvényérûl ſemmit ſem tudtak, a' mellyet érteni ſzükſéges, mert máskép az háborúnak oka e' nélkûl ki-nem tanúltathatik. Ezen Törvény fundáltatik a' terméſzet törvénnyén, és Moráliſsán, és nem-is más; tsak az emberiſégnek törvénye, a' melly a' nemzeteknek egymással való bánásától veſzi erejét, mert valamint magam életének meg-tartása meg-engedi azt, hogy azon embert, a' ki életemet el-akarja venni meg-támadhassam, ſzintén úgy egy nemzetnek-is hatalma vagyon; ha õtet más nemzet meg-támadja, hogy magát óltalmazza. A' ki egy embert meg-öl, ha ez õtet meg-nem támadta, gyilkos az! vagy-is, ha valaki fegyverrel más jóſzágát el-veſzi, azon más, békeſséges ember lévén, Tolvajnak rablónak tartathatik. Szintén illyen nagy roſzſz, az igazſágtalan háború-is, mivel ez ſok embereknek meg-ölettetését, puſztításokat, és inſégeket vonſza maga után, minden háború pedig igazſágtalan, a' melly egyedûl passióból, fel-fúvalkodásból, ok-nélkûl való más orſzágoknak meg-támadásával kezdõdik, mert így a' meg-támadó fél, mind emberiſégnek, mind a' nemzetek törvényének határin által hág, mivel el-kezdett háborújának okát nem tudja adni.

ni. Ha pedig ezt veti a' latba, hogy az erősseknek, az az: fegyvernek törvénnye vólna a' kezébe! már egy érzékeny, és felebaráti szeretettel tellyes szívü ember ezeket nem halgathatja, és ez tsak a' Canibalok szózattya.

A' Görögök nem tudták még azon időbe mit tégyen ezen szó: *erkölts*! és mivel ők vagy másokat támadtak-meg, vagy-is másoktól támadtattak-meg, azon szó helyett ezen szót értették: *bátorság*! de épen ezen szó olly mérgessekké, és olly vaddá-is tette őket, hogy az ütközetekbe könyörületlenek, és a' diadalom után-is fene tigrisek vóltak, az el-fogattatott rabokat meg-ölették, az Aszszonyi nemmel, még a' Fejedelem Aszszonyokat-is ki-nem vévén, olly otsmányúl bántak, hogy azt a' szemérem tíltja ki-mondani, de nékik-is a' költsön gyakran viszsza adatott. Sok száz esztendők folytak-el, míglen az emberek tudták mi légyen az Emberiség.

NEGYEDIK TZIKKELY.

A' Görögöknek azon Heroicum időkbe történt dolgaikról, Tudománnyaikról, és Erköltseikről.

Azon nagy és híres Vezérek, a' kik az Iliadébe, az az: a' Trójai háborúba a' Görögök hadainak fejei vóltak, nem igen értették a' háborúskodásnak reguláit, mert Trójának ostromlása-is egy valóságos ostromláshoz nem hasonlíttathatott, mivel az ő táborok, és a' város között,

zött, olly tágas helyet hagytak, hogy egy ütközet helyének-is elegendő lett vólna. A' ſántzolásról, futó árkokról, mínákról, lajtorjákról, ostrom futásról ſemmit ſem tudtak. Az ő ütközetek, tsak testi erősſégbül állott, egyedül a' Pikák vetésébe mutattak valamelly kéſzſéget; azon ſzekereik, a' mellyeknek oldalai éles, és hegyes kaſzákkal úgy meg-vóltak rakva, valamint a' berenák ſzegekkel, gyakran inkább kárt, mint ſem haſznot okoztak. A' lovaglásról ſemmit ſem tudtak, a' felverés leg-nagyobb tulajdonſágok vala, és leſeket tudtak hányni, de mindenekbe fő tárgyok a' zsákmányozás vólt, mivel valamint a' Fő Tiſztek, úgy a' köznép-is illyetén nyereſégekből (ha annak lehet mondani) fizettettek. Hajdan ez a' Német Nemzetnek-is ſzokása vala, de talám minden Nemzeteknek, míglen azok vadſágaikba vóltak.

Az ő Flottájok Trója alatt 1200 hajókból állott, de a' mint Homérus írja, egy hajóba tsak tizenhat embereknek vólt helyek, mivel ezek tsak úgy vóltak épitve mint a' vad embereknek tsónakjai, és még azon időbe, ſok kézbéli mű ſzereknek ſem tudták haſznát venni.

Az ő nagy tudatlanſágok az Astronomiába, képzeltethet velünk, melly karba lehetett az ő hajózások. Ők ſokáig az eſztendőt-is, három, négy, vagy hat hólnapokra oſztották-fel, a' Tsillagokat nem esmérték, és a' Vénus Tsillagát-is, a' mellyet hajnalkor láttak, nem annak tartották lenni, a' melly estve ſzokott fel-tettzeni. Talám a' Phæniciusok és Ægyiptusbéliek nem hozták-bé magokkal Görög Országba a' tudományokat, és ha bé-hozták vólna-is, a' ſok háborúkba nem gyakorolhatták ők azokat, mert a' tudományok virágzá-

ſa békeſséget kíván, és így a' Görögök tsak kis Azsiába jutottak ezekhez, a' hol a' fegyver nem annyira villogott, és tsak mintegy 300 eſztendök el-folytával a' Trójai veſzedelem után, tette velek Homérus ezen világ réſzét esméretessé, és az ö Bajnoki két énekei kút forrási lettek közöttök a' tudományoknak.

Ki-tettem fellyebb miként vendégeskedtek ök, abból-is ki-tettzik akkori durvaſágok, mert a' Királyok magok ölték, magok nyúzták-meg az ökröt, vagy-is más állatot, és magok inkább rántották, mint ſem meg-ſütötték a' fel-kontzolt darabokat, mert nem tudták mi a' nyárs. Agamemnon maga így kéſzítette meg egy ökörnek hátúllyát, és azt Ajax eleibe tette. Akkor a' Görög Urak tsak úgy-is ettek mint a' farkasok.

Egy törvény ſzerént, a' melly Triptolemusnak tulajdoníttatik, nem vólt ſzabad az oktalan állatoknak ártani, és az Isteneknek-is másképpen áldozni, hanem gyümöltsel. Cecrops-is meg-tíltotta az állatokkal való áldozatot, de mivel a' tudományok fogyatkozása miatt nem valának még vóltokképpen megvilágosítva, ma ezen törvényhez, más napháshoz ragaſzkodtak, a' mellyért-is ma gyümöltsel, hólnap ökörrel, ſöt emberekkel-is áldoztak.

A' föld mivelést nagyon kedvelték, és az elsö törvény tévök ollyan törvényt tettek, hogy a' földek egyaránt oſztassanak-ki, és nem vólt ſzabad a' földet el-adni, vagy zálogba vetni, ſem azokat munkálatlan hagyni.

A' házaſág-is nagy tekintetbe tartatott, és a' házaſság törö meg-büntettetett, a' Férj pénz fizetéssel büntettetett, az Aſzſzonynak pedig, Attya, ha erre reá bizonyosodott a' házas-

zasſágnak törése, tartozott mind azon ajándékokat viſzſza adni, a' mellyeket néki a' Férje adott, mikor ez a' leányát nékie adta.

Jóllehet nálok az öregebbet a' fiak között illette vólna az Attyoknak örökſége, még-is az a' gyermekek között nyílakra oſztatott, a' mellyeket azok annakutánna húztak. A' gyilkosok halállal büntettettek, de még-is Darabantokat nem tartottak azoknak el-fogattatáſokra, míglen pedig az ö Processusok folyt, azon idö alatt ſzabad vólt nékiek el-ſzökni, vagy-is életeket pénzel meg-váltani. Így folytak a' Törvények a' barbarus Népek között, és még a' régi Németek között-is. Valamint az Ægyiptusbélieknek némelly titkaik vóltak, a' mellyeket ök ſzentſégnek tartottak, ſzíntén íllyen titkaik a' Görögöknek-is vóltak, a' mellyeket ök Athenába tartottak, és Eleusisi titkoknak neveztek, a' mellyeket Céres tiſztelétére ſzenteltek vólna-fel, ſokan ugyan azt tartyák, hogy maga Céres gondolta vólna ki azokat, és hogy ezek jó eſzközök lettek vólna az ö meg-világosításokra, és erköltseiknek meg-jobbítására, mivel ezek nem egyébbül hanem a' terméſzetbéli Relígiókból állottak vólna, mivel az Istennek egyſégéről, és a' jövendö életrül való tanítást foglalták magokba.

De ugyan tsak tsudálatos dolog, hogy ha ezekbül állottak azon titkok, mért tartattak azon jó tanítások titkoknak, annyival-is inkább, mivel Ciceró, azt mondgya, hogy azok, leg-nagyobb haſznok vólnának, a' mellyeket az Athenabéliek hagytak. *Mi azok által*, úgymond, *nem tsak az örvendetes élést meg-tanúltuk, hanem még reményſéget-is nyertünk a' bóldog halálal való ki-múlásra.* Ezek

ugyan szép dolgok, de még-is kelletett azon Eleusisi Titkokban más különös dolgoknak-is bé-foglaltatva lenni, a' mellyek világosságra nem jöttek.

Az oraculumoknak-is azon időbe a' Görögök nagyon hittek, sőtt semminémü dolgokhoz sem nyúltak, hanemha azoktól előre tanátsot kérdettek. Ezen oraculumok pedig nem egyebek vóltak, hanem nagy bálványok, az az: státuák, a' mellyek, valamellyikét az ő hamis Isteneknek képzellették, de a' Papok, és a' Papnék nagyon vakították, sőtt még-tsalták a' Görögöket, mivel soha semmi okos ember azoknak hitelt nem adhatott, mert azon oraculumok, mindég két értelmü szavakkal, mellyek deákul æquivocumoknak neveztetnek feleltek, és olly mesterségesen hangzatták a' feleleteket, mintha azon bálvány Isten félt vólna a' dolgoknak ki-menetele előtt, hogy az ő mondása másképpen ne magyaráztasson, olykor bé-is tellyesedtek azoknak feleletjei, vagy-is jövendölései, de tsak akkor, a' midőn a' Papok vagy-is Papnék akarták. Hogy pedig azon oraculumok szavakat ejtettek, innét esett, hogy a' bálványok ollyan nagy és üres státuák vóltak, a' mellyekbe egy ember bé-bújhatott, a' mint-is a'Papok, vagy Papnék bé-is bújtak azokba, és ők ejtették a' szavakat. A' Delphusi oraculum az Apolló Templomában leg-nevezetesebb vólt.

A' mi az ő Theologiájokat illeti, az nem vala más, hanem a' Mythologia, az az: a' hamis Isteneknek, és Istennéknek imádásokból állott, felette nagy képtelenség! és még-is vóltak ollyanok, a' kik ezen tudományt allegoricé, az az: külömbözö értelemmel mint a' szavak jelentik, egy Systémába akarták hozni, de ez olly hasznos munkát tett vólna, mintha valaki

egy

egy meg-kábúltnak álmodozásait mint igazságokat úgy fejtené-meg. Azon balgatag nép, mind bé-vette azon Isteneket, a' mellyeket az idegenek közikbe hoztak, és utollyára önnön maga meg-szaporította azoknak számát, új találmányai által, mindenféle költemények adtak nékik ezekre okot, és annyira ment ostobaságok, hogy sokan találtattak közöttök, a' kik a' dolgokat valóságnak tartották. Hogy a' Poéták a' nép Traditiójának hittek, a' bizonyos: azért-is Homérust, és Hesiodust, a' ki véle egy idöbe élt, a' Görög országi nép maga Theologussának tartotta. De a' késöbb idöbéli Poeták az ö Mytologiájokat tsak verseikben való jádzásra, és meg-élesítésekre alkalmaztatták, és még most-is alkalmaztattyák.

A' Philosophusoknak hagyatott-meg azon Tudomány, hogy az igazságot, az hamisságtól nem tsak meg-külömböztessék, de el-is válaszszák, sok igaz, és valódi Philosophusok meg-is tselekedték eztet, de fájdalommal tészem aztat-is itt ki, hogy sok Antiphilosophusok támadtak a' mai világba, a' kik, nem hogy az igazságot az hamisságtól el-választották vólna, de aztat még vastagabb setétséggel bé-borították, ök ugyan azt tartyák, hogy meg-világosították aztat, mivel a' terméfzetnek erejét, s tulajdonságit szembe tünö-képpen meg-fejtették, de épen ezekkel a' Theologiát, melly Isteni tudomány, szépen el-mellözték, és világosíttásokkal számtalan gyenge elméjüeket úgy meg-vakítottak, hogy mindeneket a' terméfzetnek tulajdonítván, meg-világosításokkal edgyütt az örök setétségbe fognak jutni, és már számtalanok jutottak-is

Magok között a' Görögök Orpheust nagy Theologusnak tartották, mivel még a' Trójai

háború előtt az Istenségről mélységgel énekelt, az ő énekéből Proclus írásai között ezen Tzikkelyek találtattak-fel. *Minden a' mi vagyon, minden a' mi vólt, minden a' mi fog lenni, mind azok eleitől-fogva meg-vóltak Jupiternek az ő gyümöltsös kebelébe, Jupiter az első, és az utolsó, a kezdet, és a' vég, ő tőle jönek mindenek.* Igaz, hogy ezek mind a' nagy Úr Istennek Tulajdonságai, vagy-is a' mint a' Theologusok nevezik: Attribútumai, de úgy tettzik nékem, hogy ezen Argonauta, Plátó akart lenni, és esze nem-is oda tzélozott, a' mint énekébe hangzottak szavai, mert ő Jupiteren, nem azon nagy Istent értette, a' kit mi imádunk, hanem aztat, a' kit ők meg-istenesítettek, azért bár képzelődései szépek, de az ő Theologiája még-is nagyon hibás. Az ugyan tsak leg-hasznosabb vala a' Görögök Religiójába, hogy ők a' lélek-nek halhatatlanságát, és az élet után a' jóknak örökké tartandó jutalmát, a' roszszaknak pedig büntetését hitték, mert ezek által mind a hitbe mind az erköltsökbe, időről időre megjobbíttattak.

Az Elysiumot-is a' Görögök gondolták-ki. ők ezen egy örökké tartandó örvendetes helyet értették, de arról sok Fabulákat-is kohol tak, és hívságokkal tellyesnek lenni tartották, azért-is ennek tsak képzelődésekben vólt helye, és abba mind eddig egy lélek sem mehetett, tsupán a' Poeták pennája, ők írják eztet le minden-némű szép festékekkel, de mindazonáltal magok nem kívánkoznak abba.

Jóllehet a' Görögök játékjairól már fellyebb emlékezetet tettem, de mindazonáltal még sem akarom ezen Tzikkelyt bé-fejezni, míglen azokról bővebben nem szóllok, mivel a' tsekély dolgokból-is olykor haszon következik.

Va-

Valóban-is azon okra való nézve, hogy azon játékokból haſzon ſzármazzon, gondolták-ki azokat, de valamint leg-inkább minden új találmányokkal ſzokott meg-történni, úgy történt ezzel-is, mivel viſzſza élvén azokkal, ſok roſzſzak következését tapaſztalták.

Ezen játékok küſzködésekből, futásokból, hajigálásokból, 's több e' félékből állottak, valamint fellyebb ki-tettem, és mind ezen testi gyakorlások egyedül azért állíttattak-fel, hogy azok által, jó, és kemény katonák formáltaſſanak, ezen játékokból, még az a' haſzon-is következett, hogy ez által a' Görögök egymáſſal mind esméretesebbek, mind egyessebbek lettek, mert ſok Coloniákba laktak, és a' ſzigetek a' tenger által el-lévén egymástól ſzakadozva, nem leg-közelebb való esméretség vala közöttök, de minnyájoknak ezen játékok megtetzvén, a' midőn azok tartattak, minnyájan öſzve gyültek, és ezen alkalmatoſság tette őket egymással mind esméretesebbé, mind öſzve-kötöttebbé, és barátſágosabbá. Meg-is ſzünték minden ellenkezések közöttök, jó ſzomſzédſágba éltek, és olly kötéseket tettek, a' melly egy nemzetet fen ſzokta tartani, ſzóval mint atyafiak a' tsendes békeſségnek gyümöltsét ízlették. De mihelyest különös Athléták, az az Bajvívók közöttök támadtak, és ezek Tzéheket formáltak, a' mellyeknek tartására felette nagy költſégek kivántattak, mihelyest a' Theatrumok, Comædiák passiójok lett, mingyárást azon játékok, a' Theatrumokkal egygyütt, az orſzágnak el-viselhetetlen terhévé, és ostorává változtak. Solon idejében a' nyertes Bajnokoknak olly nagy jutalom adatott, hogy ő azt kénteleníttetett meg-kissebbíteni. Ezen roſz anyira el-hatalmazott, hogy Pericles, a'

mint alább fogjuk látni, kéntelenítetett a' nép által, ezen játékokat gyakoroltatni, és az országnak nagy dolgait, félbe hagyni. Minden játékok között leg-híresebbek vóltak az Olympiusi játékok, a' mellyeknek szerzője Pélops vólt, és Olympiusi játékoknak azért neveztettek, mivel Peloponésus tartományba, a' melly Moreának hívattatik mostanság, Olympia városába tartattattak. Kristus Urunk születése elött 884 esztendökkel megint meg-újíttattak ezen játékok, és azon idötöl fogvást, minden negyedik esztendöbe tartattattak.

Azon négy esztendöket a' Görögök együvé vévén Olympiádesnek nevezték, és azon játékoknak vagy ünnepléseknek szakaszszaitól jegyzették az idök rendit-is. Az elsö játék tartatott Kristus születése elött 776 esztendökkel.

Mind eddig eleget szóllottam az igen régi idejekről, és azok alatt történt mindennémü dolgokról, de mivel azokból kevés, vagy épen semmi hasznos tudományt nem vehetünk, illönek tartom, hogy ezen nevezetes Görög Nemzetnek, azon történettyeit terjeszszem a' kegyes Olvasók szemek eleibe, a' mellyek mind álmélkodást fognak okozni, mind pedig minden hívatalba lévö embernek hasznosak leszsnek. Tehát el-is kezdem.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

A' Spartabéliek uralkodásának formája, ugyan azoknak Törvényei, és ſzokásai.

Elsőben-is aztat téſzem itt-ki, hogy ezen név alatt Sparta, hajdan egyedűl Sparta városſa értetődött, ezen néven pedig Lacædemon! az ezen városhoz tartozó orſzágotska, vagy-is tartomány értetődött, de tapaſztalom, hogy a' Historicusok közönségesen egy Görög nemzetet értenek, a' mellyet, egyſzer Spartabélieknek, másſzor pedig Lacædemoniaknak nevezik, azért-is akár így, akár amúgy fogom nevezni ezen nemzetet, abba meg-ne ütközzön egy Olvasó-is, mert az hol a' várost fogom érteni, akkor ezen ſzóhoz Sparta, ezen ſzót-is: városſa, hozzája fogom tenni.

Ki-tettem én fellyebb, hogy a' Görögök több orſzágokat állítottak-fel, a' mellyeknek különös Királlyai vóltak, így állottak Athena, Sparta, vagy-is Lacædemon, Theba, Corinthus, Jonia, 's több más tartományok fel. Atticának neveztetett hajdan azon tartomány, a' melly utóbb Athenának nevét nyerte-el, minekutánna Athena városſa épitetett vólna, és e' vala a' valóſágos Görög orſzág. Sparta a' fél ſzigetbe épitetett, a' melly fél ſziget Lacædemonnak nevét viselte, a' város nevéről ſokan a' Lacædemoniakat Spartabélieknek-is nevezik, a' mint fellyebb ki-tettem, de tsak egy nemzet ez, hanem Sparta városát még ſem lehet Lacædemonnak nevezni, de mind ezen apró Ki-

rályſágokat, ezen közönſéges név alatt: Görög orſzág, ſzükſéges érteni.

Egy közönſéges párt-ütés, az az: Rebellio egéſzlen meg-változtatta Görög Orſzágot, mert a' Görögök terméſzettül, úgy-is nyughatatlanok vóltak, és az háborúhoz nagy kedvet kaptak, a' Trójai háború után magok erejét kezdették esmérni, tapaſztalták-is hogy az idegen nemzetek tsudálják az ö vitézſégeket, de aztat felette helytelenül tselekedték, hogy ök nem idegen nemzetek ellen támadtak-fel, hanem magok között háborúskodtak. Való ugyan, hogy az ö Királlyaik ſokan kegyetlen, és barbarus terméſzettel bírtak, a' kik öket elſzenvedhetetlen iga alá vetették, és a' Királyi Trónuson, hogy üljenek, nem érdemlették, ezt akarták nyakokról le-vetni, és a' Republicánus orſzáglást bé-hozni, némelly tartományok bé-is hozták azt, de barbarus mód ſzerént kormányoztattak, ugyan tsak óhajtva vártak ök egy ollyan nagy emberre, a' ki nékiek olly törvényeket ſzabjon, a' mellyeknek meg-tartása mellett az egéſz világgal tsudáltathassák magok vitézſégeket. Sparta vólt ebbe elsö példa, jóllehet még Királlya vala. Kilentz ſzáz eſztendök el-múltak, hogy két Heraclidesek Peloponésust el-foglalták, ezek Herculesnek maradéki vóltak, és ezen két Hertzegek fel-is oſztották magok között azon Tartományt, és mindenike Trónusra ülvén, mint Királyok uralkodtak ottan, de épen ezen orſzágnak két réſzekre való ſzakaſztása nagy ellenkezésekre adott okot, végtére az orſzágnak nagy ſzerentséjére érkeze Lycurgus.

Lycurgus fia vólt Eudomusnak Sparta Királlyának, a' ki-is egy párt-ütésben meg-öletetett. Az ö Báttyának Polycdetesnek halála után

után, kinek gyermekei nem maradtak, hanem csak teherbe hagyattatott özvegye, a' Trónus reája szállott, a' mellyen meg-is tarthatta vólna magát, mivel báttyának özvegye nagyon beléje szeretett, és azt akarta, hogy vegye-el ötet, sőtt arra-is ajánlotta magát, hogy ha kívánná, méhének gyümöltsét-is el-hajtya magától. Lycurgus belsőképpen útálta ezen ajánlást, külsőképpen pedig tettette magát, mintha néki tettzene, a' dolgot húzta vonta mind addig, míglen az özvegy Királyné le-nem betegedett, a' ki-is fiat szült, ö ezen korona Hertzegetskét, igaz successornak lenni meg-esmérvén tútorává lett. Lycurgus mindég az ország iránt bátor nemessen gondolkodott, de még-is látván a' nép a' Királynénak hozzája való szeretetét, mindég olly vélekedésbe vólt, hogy áhítaná a' Királyi Trónust; hogy ezen vélekedést a' nép fejébül ki-verje, el-távozott, és Crétába, Jóriába méne, és Ægyiptust-is meg-járta, hogy az erkőltsök, és nemzetek törvénnyét ki-tanúlhassa. Sparta mindjárt-is érzette jelen nem létét, mert leg-ottan az országba nagy viszszavonások, és zür-zavarok támadtak. Valamint a' két Királyok, úgy az özvegy Királynéis utánna küldöttek, kérvén, hogy térne viszsza, viszsza-is jött, és mivel látta, hogy néhány új törvények nem vólnának elegendők a' meg-bomlott Birodalomnak helyre hozására, és az el-vadúlt népet kötelességének tellyesítésére hozni, el-tökéllette magába a' régi törvényeket gyökerestől ki-írtani, és egészlen új sarkalatos törvényeket bé-hozni, a' melyhez ugyan nagy ész, és nem kis fáradtság kívántatott.

Hogy Lycurgus fel-tett szándékába bóldogúlhasson, Minost követte, a' ki mindenkor az Oraculumtól tanátsot kért, ö-is tehát egy

Ora-

Oraculumnak beszélni engedett a' maga fel-vett intézetei felől, ezen Oraculum minden jókat-is jövendölt az ő dolgainak ki-menetele felől; ezt azért tselekedte, hogy a' nép lássa, mintha az Isteni ihlelésekkel tele vólna, mert még akkor-is azon Görög nép a' háborúságban torkig úszott, és ez által a' polgárok nagygyai közzül sokakat maga részire vont, és ezek fegyveres kézzel jelen lettek az ő törvénnyeinek, és mindennémű rendeléseinek, kénszerítéssel, ha kívántatnék bé-vételére; nem-is bátorkodott senki-is már leg-kissebben-is ellent állani.

Azon Királyságokat, a' mellyeket azon két Heraclidesek fel-állítottak, ő el-nem törlötte, hanem egy öszve kevert Birodalomnak módját állította-fel, a' Királyoknak nem hagyott ő más hatalmat, hanem az hadi seregnek vezérlését, és azon betsületet, melly a' koronához vagyon köttettve, eztet azért tselekedte, hogy azon három hatalmasságok között, úgymint a meg-nevezett Királyságok, és közönséges társaság között, egyarányú erő, az az: æquilibrium légyen. Azért-is ő egy 28 személyekből álló tanátsot állított-fel, ezekhez nem számlálván azon Királyokat, hogy ezen tanáts által a' köz nép között-is meg-légyen az egyarányú mérték, mert így vélte, hogy sem a' Királyi hatalom Tyrannismust, sem a' népnek szabadsága pártütést nem szülhetnek. A' tanáts minden dolgokat meg-visgált, és azoknak mivoltát elő adni tartozott, ellenben hatalmában állott a' népnek, azon dolgoknak elő adását, vagy jóvá hagyni, vagy-is azokat meg-vetni, de ellenben a' tanátsosok magok hívataljokban életeknek fogytáig meg-maradtak, a' melly által a' nép olly zabolába tartatott, hogy ezeknek elő adását gondolatlanúl, és kordélyba meg-nem vetették.

Am-

Ámbár Herodotus, és Xenophon az Ephorusoknak fel-állítását-is Lycurgusnak tulajdonítyák, de eztet Aristoteles, és Plutarchus megnem engedik, és azt mondják, hogy az Ephorusok fel-állítása ezen nagy törvény tévőnek halála után 300 eſztendőkkel történt vólna, hanem a' midőn már ezen törvényeket ki-adta vólna Lycurgus, hogy még keményebb zabolába tartattasson ezen tanáts-is, Theopompus illyen módot talált-fel, hogy a' nép hat ſzemélyeket válaſzthatott, a' kik a' Tanátsosokra vigyázhattak, és azokat a' kik hívataljokba, ha vétettek, nem tsak hívataljoktól meg-foſztották, de fogſágba-is tehették, ſőtt életeket-is el-vehették, mi több ezen félelmes hatalmok még a' Királyokra-is ki-terjedett, a' kiket-is ők fogſágba vethettek, és a' Trónustól-is meg-foſztva mind addig tarthatták, míglen valamelly Oraculumtól ők parantsolatot nem vettek, hogy előbbeni méltóſágába viſzſza tegyék. Theopompusnak feleſége a' midőn ſzemére vetette vólna, hogy ez által a' Királyi hatalmat nagyon alá ſzálította vólna, azt felelte nékie: *épen nem! ſőtt nagy erőt adtam annak, hogy állandóbb lehessen.* De a' tapaſztalás meg-mutatta, hogy az Ephorusok birodalmaskodásának formája meg-nem álhatott, mivel ez egyenesen a' Republicánus orſzáglásnak ellenére vólt.

Jól tudta Lycurgus, hogy a' törvények melly erőtlenek légyenek, ha ezek erkölts nélkül való embereknek adattatnak-ki, de olly ſzerentsés vala ő, hogy az erköltsöket törvényeivel egybe tudta kötni. Plutarchus ítélete ſzerént ő a' Lacædemoniákból egy famíliát kívánt tenni, hogy így ők, egyesült erővel mint a'

mé-

méhek a' birodalom javára együtt munkáljanak, ſött edgyütt-is lakjanak, és hazájoknak fiai legyenek. Sparta várossába 9000 Polgár vólt, Lacædemonba pedig, az az: a' Tartományba 30000 és így illyen kis birodalomba eztet ugyan végh-hez vihette, de valamelly nagy orſzágba eztet még tsak próbálni-is képtelenſég lett vólna.

Egy birodalmat, vagy a' nagy ſzegényſég vagy-is a' nagy gazdagſág ſzokta meg-rontani, hogy ezeknek eleit vegye, mindeneket egyaránt oſztott-fel, még a' ſzántó földeket-is, az arany és ezüst pénz helyett vas pénzt veretett, de olly nehezekre verettette ő azon pénzeket, és olly kevés érések, az az válorjok vólt azoknak, hogy két ökrös ſzekér kívántatott annyi ſumma pénznek, a' mennyi nálunk ſzáz tallért téſzen, el-vitelére, de ezen pénznek Spartán kivül ſehol ſem vala kelete.

A' midőn Lycurgus az orſzágot járta, és a' földeket, réteket erdöket, egyaránt ki-oſztotta, minden néven nevezendő gabonát-is, a' mellyet az orſzágba talált a' polgárok között egyaránt oſztotta-ki, és akkor a' jelen lévőkhöz így ſzóllott: *nem hasonlít-é Lakonia egy ollyan jószághoz, a' mellyet két testvérek egymás között fel-oſztottak?* Mind ezek által azt vitte ő végh-hez, hogy a' Spartabéliek egyarányúk lettek, edgyike annyival bírt mint a' másika, következkezésképpen egyike ſem vólt, ſe gazdagabb, ſe ſzegényebb a' másiknál, és így mind az orſzág-lásnak formáját, mind az erköltsöket, mind a' birtokokat meg-változtatta ő, és mintegy új nemzetet formált a' Spartabéliekből, azon igyekezett ő, hogy ſe a' Királyok, ſe a' lakosok felette hatalmasok ne légyenek, a' Királyoknak a' nékik illendő tiſzteletet, és némelly hatalmakat-is adott, de a' polgároknak-is ſza-

bad

bad vólt a' közönséges gyülésekben az ország dolgairól szóllani, de a' leg-főbb hatalom a' fent említett 28 Tanátsosoknak kezeik közöt vólt, a' kik meg-élemedett, meg-ért, és jó erköltsü emberek vóltak, ezeknek ítélet hozásán meg-kelletett mind a' királynak, mind a' népnek nyúgodni. Annyira hozta Lycurgus a' Spartabéliekет, hogy ők a' gazdagságot, a' melly az irígységet szüli, patvarkodást, egyenetlenséget neveli, nem esmérték többé, hanem tsak országoknak fen-tartásán igyekeztek.

Ő minden mesterségeket, a' mellyek hívságra valókat munkálnak el-rontotta, még a' szobák padolattyát-is tsak fejszékkel, és az ajtókat kapukat fürészszel minden simitás nélkül parantsolta munkáltatni, és így ezen közönséges szegénység mellett még sem vólt edgyikeis szegény.

Hasonló módokkal kívánta ő a' puhaságot, torkosságot, és mindennémü hívságot közöttök semmivé tenni. Sparta várossába nem vólt szabad az idegeneknek tartózkodni, hogy ők ezektől valami rosz példát ne lássanak, és azokat ne kövessék. Nem engedte, hogy tzifra, és drága ételekkel éljenek, és a' Spártai férfiaknak egy közönséges nagy épületbe edgyütt kelletett enni, és egyformán készült étkeket, mellyek között hús nem vala, sem Indiai fűszerszámokkal azok nem készíttettek. Egy bizonyos Fejedelem látván őket ebédelni, meg-vetette az ő vastag ételeket, és roszszaknak lenni mondotta, a' Spartabéliek így feleltek nékie : *A' mi étkeink nem tetzhetnek, tsak oltyanoknak, a' kik a' dologban meg-éheznek.*

A' korhelység útálatos vólt előttök, olykor magok sclavussait szántszándékkal meg-részegítették, tsak azért, hogy az ő gyermekeik

lát-

láthassák a' mértékletlen ivásnak undokſágát, és a' részegeskedést meg-útáltathassák vélek. Az ebéd felett keveset beſzéltek, de mindég haſznossat, egy az öregek közzül mindég az ebéd végével így ſzóllott a' többiekhez : *Semmi abból, a' mi itt mondatott, ki-ne menjen.* Egy átallyába a' Spartabéliek rövideden ſzóllottak, és úgy-is írtak. Ki-ki által láthatja ezekből, hogy Lycurgus nem egyebet hanem jó katonákat, és nagy vezéreket kívánt formálni, az Hadi Rend leg-nagyobb tiſzteletbe, és betsübe-is tartatott nálok, és valóba az ebbe való ditsőſég, nagy hír, és vitéz név egyedül minden nemzetek felett a' Spartabélieket illette. A' Tudományokra épen nem adták magokat, ki-vévén a' muzsikálást, és éneklést. A' ſzántást, és a' kézi mesterſégeket, az ő Sclávussaik vitték véghez. Ők magok tsak azon igyekeztek, hogy erőssek, ébrek, méréſzek, és a' háborúbéli fáradſágoknak el-viselésére alkalmatosak lehessenek, azért-is a' testi gyakorlásokat, és a' vadáſzatot üzték. Az háborúba nem vólt nékiek ſzabad az ellenſég előtt meg-ſzaladni, hanem vagy diadalmaskodni, vagy meg-halni kelletett, ha ki a' betstelen nevet el-akarta kerülni; azért-is egy Spartabéli anya, midőn a' fia a' háborúba ment, egy paist adott a' kezébe, és így ſzólla hozzája : *Vagy ezen, vagy ezzel jöj viſſza.* Meg-tiltotta Lycurgus Sparta városſát-is kő-falakkal, 's bástyákkal bé-keríteni, hanem aztat egyedül a' Polgároknak bátorſágára bízta.

A' vala minden igyekezete Lycurgusnak, hogy a' Spartabéliekből erköltsös, és vitéz férfiakat tsinálhasson, azért-is a' gyermekeknek nevelésére-is különös ſzorgalmát vetette. A' gyermekeket ő úgy tekíntette, mint az orſzág-

nak

nak leg-nagyobb, leg-főbb vagyonnyát, a' kiktől leg-haſznossabb ſzolgálat tételeket reménylett. És így Spartában a' tsetsemőket ſoha ſem pólyázták, mellyért-is erőssebb, és egyenesebb tagokkal-is nevekedtek minden válogatás nélkül, mindent meg-kelletett nékiek enni, hideget, meleget egyaránt ſzenvedni, mezítláb jártak ők mind télbe, és nyárba, és nem vólt ſzabad őket ijeſzteni kóldússal vagy kísértettel, azért-is a' ſetétbe-is magoknak kelletett járni állani-is. Hét eſztendös korok után közönſéges házakba neveltettek, a' mellyekben még jobban meg-keményíttettek, mert ottan kemény testi gyakorlásokat kelletett nékiek véghez vinni, majd mezítelen küſzködtek egymással, majd meredek helyekre kelletett nékiek fel-máſzni, vagy-is nehéz köveket avagy vas dorongokat hajigálni, a' mi kevéssé iſzonyú dolog-is vala, hogy a' fájdalmak el-viseléséhez hozzá ſzokjanak, minden eſztendőbe Vénus Isten Aſzſzonynak Templomába ſzüléik, vagy-is mások által vezettettek, és az Oltár előtt keményen meg-veſzſzöztettek, egy jaj ſzót ſem mertek ejteni, és ha az Annyok látták hogy bádgyadnának, bíztatták őket a' fájdalmak el-türésére, és gyakran meg-is történt, hogy lelkeket-il ki-adták egy piſzſzentést ſem tévén. A' melly gyermek leg-jobban ki-állotta a' veſzſzözést, mintha többi gyermekekenn győzödelmeskedett vólna, általok vezérjeknek tartatott, azoknak pedig elméjeket néminémű kérdésekkel élesítették: p. o. Ki légyen emberſéges ember? Minémű gyümöltsöt hoznak a' jó erköltsök? Miképpen hághat-fel az ember a' ditsősſégnek leg-felsőbb poltzára 's a' t. különöſen jó idején ſzívekbe óltatott, az elöljárókhoz, és az öregekhez tartozó tiſztelet, engedelmes-

ſég, és alázatoſság, mintegy fundamentoma a' jóſágnak, a' mellyhez tsak ezek által juthat egy ifjú. Azért-is Spartába az öregek nagy tekintetbe vóltak, és mindenikének hatalmába-is állott, látván egy ifjat leg-kissebb hibát tenni, ötet meg-feddeni, és jóra oktatni. Ezen Spartabéli gyermekeknek ſzabad vólt lopni-is, de tsak élelemre valókat, vagy holmi apróſágokat, de ha a' lopáson érték, vagy-is ki-tudódott, keményen meg-büntettettek, ezen tselekedeteiket valóſágos tolvajlásnak nem-is lehet tartani, mert ez azon okra való nézve engedtetett-meg nékiek, hogy ez által némi némü ſebessen teéndö álnokſághoz ſzokjanak, a' mellynek idövel ellenſégeik elött álván azokat meg-károsíthassák, magoknak pedig haſznot tehessenek.

Lycurgus maga fel-tételeibe még tovább ment, mivel még az Aſzſzonyokat-is férfiakká akarta változtatni; mert ezeknek gyakorlásait végeztette velek, hogy így tagjaikba meg-erösödgyenek, és az ö Aſzſzonyi gyengeſégek ne hárúlhasson gyermekeikre, de némelly ezekbe való viſzſza élések ſzemére-is vetettettek, a' mellyek tudnia illik: a' ſzemérmetesſéget megſértették, mert a' leányokat a' játékok helyén mezítelen kénſzerítette meg-jelenni, a' kik a' nézök elött vagy birkóztak, vagy-is tántzoltak, de az ifjak ezek által botránkoztató katzagásokra-is indíttattak.

Plutarchus ezen ſzokást dítséri, ſött azt írja, hogy a' melly Spartabéli férfiú gyenge vala, annak feleſége, más erössebb férfiúnak költsön adattatott, hogy ettöl erössebb magzatot nevelhessen a' hazának. De ezen ſzokást én barmokhoz illönek bátorkodom ki-tenni, ſöt kétſéges-is vagyok benne, mivel ezen dologról eze-

ezeket olvasom Rollinba; hogy a' Spartabéli-eknek az ő Törvénnyei fokáig őrző kő-falai vóltak a' szemérmetességnek, a' mint-is egy Ægyiptusi ember, egy Spartabélit kérdezvén, hogy miként büntetnének-meg Spartába a' házasság törők? ez nagy tsudálkozással így felelt amannak: Mitsoda! hát Spartába találtatik házasság törő? az aszszonyok uralkodtak ugyan egy ideig férjeiken, és azokat addig, a' meddig hajlandóságokat zabolázni tudták, olly Bajnokokká-is tették, hogy egykor egy idegen Leonidás felességéhez így szólván: *Ti Lacædemóniai aszszonyok, tik vagytok egyedül, a' kik férjeiteken uralkodtok!* illy feleletet vett tőle. *Igen-is! de mi magunk vagyunk azok-is, a' kik vitéz férfiakat formálunk.* De az aszszonyok teremszettől álhatatlanok lévén, hamar meg-változtak a' Görög aszszonyok-is, és hívságoknak adván magokat, Aristotelés nékiek tulajdonítja azon egész közönséges társaságnak el-pusztúlását.

Lycurgus mindazáltal, mind a' két nemnek erős határt vetett, mert egy fiatal házas nem mert maga felességéhez tsak lopva menni, hogy puhaságra ne vetemedjen, de a' felességtelen ember még-is meg-vala vetve, a' mint-is egykor egy ifjú házas, a' midőn fő tisztje, kinek felesége nem vólt, előtte által menvén, ez, házának ablakja előtt ülvén, fel-nem kelt előtte, melly gorombaságáért a' tiszt ötet pirongatta, az ifjú házas így szólla hozzája: *Tenéked nintsenek gyermekeid a' kik énnekem idővel ezen tiszteletet viszszaadhatnák, és előttem fel-állhatnának.* De én előttem a' betsület, nem a' meg-tiszteltnél, hanem a' meg-tisztelőnél áll.

Azon játékok, a' mellyekről már szóllottam, egy bizonyos épületbe gyakoroltattak, a' melly épületet ők Gimnasiumnak neveztek, és

az ö idejektöl fogvást neveztetnek most-is azon épületek, a' mellyekbe a' tudományok tanítatnak Gymnasiumoknak, és azon ifjak, a' kik azon épületekben viaskodván elsöséget nyertek, nem egyébbel jutalmaztattak-meg, hanem tölgy, vagy olaj fának gallyaiból fonott koszorúval, szintén úgy a' leányok-is.

Az ö természetbéli Philosophiájok nem állott sok finnyaságokból, hanem rövid, de egyenes eszelödésekből, valamint a' rövid és Laconicum beszédet-is, és nem a' hoszszast kedvelték. Szerették ök a' verselést-is, az az Poesist, melly tudomány az éltetö lelket mozgásra hozza, és az embereket nagy dolgoknak véghez vitelére buzdíttya. Kinek nem fog tettzeni a' Lacædemoniaiaknak ezen éneke, a' mellyet Plutarchus tartott-meg, én pedig tehetségem szerént anyai nyelvünkre így fordítottam.

Az öregeknek Chorussa.

Míg ifjúságnak tüze bennünk égett,
Vitézek vóltunk mi, vertünk ellenséget.

Az ifjak Chorussa.

Most vagyunk mi azok, ütközni akarunk,
Minden ellenséget meg-ront erös karunk.

A' gyermekek Chorussa.

Kevés idö múlva, mi-is azok leszünk,
És a' vitézségbe, rajtatok ki-teszünk.

HATO-

HATODIK TZIKKELY.

Lycurgusnak több rendeléseiről, az ő haláláról, és a' Spartabélieknek, a' Messinusokkal kezdett háborújokról.

Ha ki Lycurgusnak az ő ſzándékját tudni kívánja, hogy ő Spartából mit akart tenni, ſzükſéges, hogy azon időt képzelje, a' mellyben ő élt. Látta ő, hogy a' Görögök viſzontagſágai, factiói, és álnokſágai között az ő hazája gyenge, és erőtlen vólna a' reája rohanó ellenſégeknek ellent állására, azért-is ollyan közönſéges Társaſágat, az az Respublicát kívánt fel-állítani, a' melly meg-győzhetetlen lenne, és mind belső, mind külső ellenſégtől annak lakossait bátorſágba tarthatná, valóſággal ő ezen planuma fel-tételét jobban-is véghez vitte, mint a' többi Görög Tartományok. Ő maga törvényeit írásba ki-nem adta, hanem azt kívánta, hogy azok a' nevelés által a' terméſzetbe bé-óltassanak, olly ſzerentsés-is vólt, hogy az ő orſzáglásának módgya, a' mellynek talp köve az erköltsöknek kemény gyakorlása vólt, állandó-is lett. És ha azon idegenek, a' kik ſemmi haſznost bé-nem-hoztak Spartába, a' bé-jöveteltől megtíltattak-is, nem esett az félelemből, a' mint Thucidides írja, hogy ne találtán azon idegenek a' Spartabélieknek erköltseit meg-tanúlják, hanem azért, hogy ezek azon idegeneknek erköltstelen ſzokásait magokba ne ſzívják. Adott ő ki valamelly törvényt az idegenek iránt,

a' mellynek Xenalesie nevet adott, de ezen tőrvény nem tíltotta, hogy emberséges ember, és valamelly bölts, és tanúlt fő, bé-ne menjen Lacædemonba, hanem tsak mintegy orvosság vólt az ollyan írígy ellen, a' melly meg-szokta rontani a' jó erköltsel meg-töltött szíveket, meg-is kell vallani, hogy ezzel sokat hasznalt hazájának.

Az ő planuma mellett, úgy éltek a' Spartabéliek, mintha örökké Mársnak mezején lettek vólna, és az ütközetekbe-is hideg vérrel, sött örömmel mentek. De jól esmérte Lycurgus az emberi szívet, tartott-is attól, ne talántán az ő nagy méréfzségek, kevélységet, és nagyra vágyódást vonnyon maga után, azért ezeknek magvát ki-akarta szívekből írtani, aztat-is által látta, hogy ök másképpen nem lehetnek igazán szerentsések, hanem tsak úgy, ha ő, öket egyenlő szegénységbe fogja tartani; és ha az ellenséget meg-verik, nem fogja nékiek meg-engedni, hogy idegen országokat foglaljanak-el, azért meg-parantsolta nékiek, hogy más háborúhoz ne fogjanak, hanem tsak védelmezőhöz, aztat-is; hogy meg-vervén az ellenséget tovább ne üldözzék, ne kergessék, és azokat meg-se-is foszszák, ne zsákmányozzanak. És hogy ne lehessen nékiek a' Tengeren által menni, Flottát sem tartott.

Öt száz esztendőkig ezen Lycurgusnak bölts törvényei, 's rendelései által zabolába tartattak a' Spartabélieknek az ő passioi, és Sparta nem tsak virágzott, hanem még ítélő bírája-is vólt a' többi Görög tartományoknak. De az idő, a melly végtére mindeneket meg-szokott emészteni, Spartát-is enyészetre hozta. Ugyan tsak azoknak, a' kik a' terméfzetnek folyását esmérik, tsudálatosnak láttzattathatik, hogy azon Respublica olly sokáig tartott.

Mind

Mjnd ezek után ſzabad légyen énnékem a' Spartabéliekről, a' kiket Lycurgus más-forma emberekké tett, mind közönſégesen az embereknek kelletik lenni, hogy valódi embereknek mondathassanak, ſzóllanom. Ugy tettzik énnékem, hogy a' Spartabéliek nagyobb ditséretet érdemlettek vólna, ha ők Lycurgus törvénnyei által formáltatott erköltsöket gyengébb ſzelídſéggel mérsékelték vólna, és minden erköltsök közzül a' leg-főbb erköltsöt, úgymint az emberiſéget ſzemek előtt tartották vólna, mert azon ki-mondhatatlan keményſég, a' mellyel a' Lacædemoniaiak neveltettek, ollyan következéseket ſzült, a' mellyek rettenetessek, és az emberiſséggel ellenkezők vóltak, meg-fojtotta ez a' könyörületesſéget, és a' terméſzetnek kegyes öſztönét, a' melly két tulajdonſágok, meg-betsülhetetlenek, és akár melly orſzágnak jó polgárjába edgyesülve kellenének lenni, mert olyatén gyermekeket, a' kik gyenge testel vóltak, tsak azért meg-engedni halni, hogy ők izmos, erős, és jó katonákat kívántak, nagy barbáries vala, annyival-is inkább mivel ſzámtalan példánk vagyon, hogy ſok gyermekek vagynak, a' kik zsenge eſztendeikbe gyengék, de ifjúſágoknak koráig meg-erősödnek, és azoknak-is, a' kik véſznábbak a' háborúba haſznokat lehet venni, mihent a' terméſzet ollyanokat jó Talentummal áldott-meg, mert egy háborúba több-féle ſzolgálatok ſzükſégesek. A' Spartabéliek még azt-is kívánták, hogy az ő Királlyaik minnyájan magos, és erős termetűek légyenek, és a' mint Theophrastus írásai között találtatott. Archidamus Király pénz fizetés büntetésre ítéltetett tsak azért, hogy kitsiny feleſéget vett magának, mivel ez, úgymond, nem Királyokat, hanem tsak Királykákat fog-

na szülni. Az-is kegyetlenség vólt, hogy a' Gyermekek Vénus Templomába úgy veszszöztettek, hogy lelkeket-is ki-adták, egy jaj szót sem mervén ejteni; az Anyák hideg vérrel, sőtt nagy örömmel vették azon hírt, hogy az ő fiaik a' háborúba el-estek, mintha a' hazához való szeretet meg-fójthatná az anyai szerelmet. Az illyetén dólgok ki-nyílatkoztatták a' Spártabéliek vadságát.

Nem lehet borzadás nélkül olvasni, melly kegyetlenül bántak ők az Helótesekkel, ezek szomszédságokba lakó népek vóltak, a' kiket ők meg-hódoltattak, ezen szerentsétlen Sclávusokkal, a' kiket ők szántásra, és más egyébb súlyos munkákra alkalmaztattak, nem úgy bántak mint emberekkel, hanem mint barmokkal; meg-kelletett nékiek részegedni, hogy az ifjúság írtózást nyerjen az italba, de a' mellett ezek sárral, kövekkel hajigálták őket, mi több gyakran ki-küldettek az ifjak éllenek, hogy álnoksággal reájok üssenek, és öljék-meg őket, hogy illyen tselekedetek által a' hadi fortélyokat tanúljják-meg. De az hadi fortélyok nem állanak gyilkosságból, sőtt a' gyilkosokat az hadi törvény halállal bünteti. A' melly Helótes magas, és deli termetü vala; mint haza ellensége, meg-ölettetett általok. Plutárchus ugyan aztat írja, hogy ezen kegyetlenséget Lycurgusnak azért nem lehet tulajdonítani, mert a' midőn a' Helótesek párt ütők lettek, akkor bántak így vélek. De itten az a' kérdés adgya magát elő, hogy a' Sclávitás ki-rekeszti-é a' természet törvénnyét? és ha a' Sclávusok ki-szabadíthattyák magokat a' meg-hódolók igája alól, mivel ezek az emberiséghez illetlen keménységgel bánnak vélek, vétkeznek-é a' természet törvénnye ellen? Második kérdés ez: hogy mi-

mitsoda hatalommal adhattyák-el az hódolók, a' meg-hódoltatott népet, és miként fosztathattyák-meg szabadságoktól, a' mellyet az Isten, és a' természet adott nékiek, ök-is szintén úgy teremtetett emberek lévén, valamint az hódolók. Ezekre tsak ez a' felelet, hogy illyeket tsak a' vad Nemzetek viſznek véghez, azért-is senki ne-is tsudálja, ha a' Sclávusok az illyenek ellen fel-támadnak, és pártot ütnek, mert az emberiségböl ök soha ki-nem vetkezhetnek.

A' Spártabéliek sokkal nagyobb dítséretet érdemlettek vólna, ha a' magok kemény erköltseiket néminémü kegyességgel mérsékelték vólna, és az emberiséget nagyobb betsbe tartották vólna. De ugyan tsak azon hazájokhoz való nagy szeretete, a' gazdagságnak meg-vetése, a' törvények meg-tartása, és az ö nagy vitézségek által, a' többi Görögök felett meg-érdemlették a' dítséretet, sok minden-féle dolgaik által meg-esmértették ök magok characterét, és sokakban nagy példákat-is adtak; a' többi között, Pædaret-is meg-mutatta eztet, mert bé-nem vétetvén azon 300 személyekböl álló Tanátsosok közzé, nagy örömét mutatván így kiálta fel: *Örvendek! hogy Spárta három száz jobb Polgárokat talált, mint én vagyok.* Nem vóltak a' Spártabéliek olly babonások, mint a' többi Görögök, nem imádtak ök annyi fél, és egész Isteneket, mint amazok, és valamennyi Istenei vóltak, még Vénust-is fegyverbe festették-le. Lycurgusnak gondolattya vólt ez, hogy így a' maga fel-tett tzéljához hamarébb juthasson, az áldozatokat-is tsekélységekkel vitték véghez, leg-inkább gyümöltsökkel; hogy az Isteneknek-is alkalmatlanok ne légyenek, rövideden imádkoztak, és tsak azért könyörgöttek, hogy a' jeles emberekhez kegyelmesek

légyenek. Socrates ezen ájtatosságot helyes-sebnek tartotta azoknál, a' mellyek az ő házájába végeztettek. A' temetéseket-is rövideden és minden pompa nélkül tartották, a' mellyel oda tzéloztak, hogy az halált tudhassák megvetni.

Spárta városába azon helyhez, a' mellyen az Ephórusok gyültek öszve tanáts adásra, vala egy Templom közel építve, a' melly a' Félelemnek vala fel-szentelve, mivel a' Spártabéliek a' félelmet a' Birodalom leg-nagyobb istápjának tartották, és leg-alább Plutárchus így gondolkodott, ezeket mondván: *Azok, a' kik a törvényektől félnek, leg-nagyobb szívüséggel bírnak a' háborúba, és egy sem ártódzik kevesebbet a munkától, mint az, a' ki a' maga betsülete iránt szorgalmatoskodik.*

Ezen mondását Plutárchusnak bé tellyesítette Spárta. Ezen nevezetes Respublica, mintegy 900 esztendökkel Kristus Urunk születtése előtt állott fel, és sokáig első vala a' többi Görög tartományok között. Míglen Lycurgus illyen tökélletességre vitte aztat, sok ellenkező dolgok által hátráltatott, de mind meg-győzte ő azokat békességes tűrésével, és nagy Tálentomával, hogy pedig a' maga rendeléseit állandókká tehesse, Delphusba útazott, az ottan való Óráculumtól tanátsot kérni, de minek-előtte meg-indúlt vólna, a' Spártabélieket megesküdtette, hogy ök az ő vissza jöveteléig, az általa ki-adott törvényeket meg-fogják tartani. Az Óráculum helyesseknek tartotta az ő ki-adott törvénnyeit, és még aztat mondotta nékie, hogy ha a' Spártabéliek azokat meg-tartándgyák, Sparta várossa az egész világon tartománnyával edgyütt leg-híressebb fog lenni. Lycurgus az Óráculumtól ezeket meg-halván,

nem

nem jött viſzſza, tsak hogy törvénnyeit megtartsák; és így híressek, és állandók lehessenek, mivel arra hitet tettek, hogy azokat viſzſza jöveteléig meg-fogják tartani, hanem addig éhezett, míg meg-nem hólt. De így végzett halála nem bizonyos, ſött ez meg-kissebbítené az ő nagy nevét.

A' Spártabélieknek históriája Lycurgustól fogva, mind addig, míglen a' Persák bé-nem ütöttek orſzágokba, kevés igaz és fontos dólgokat terjeſzt ſzemünk eleibe. Két háborúk a' Messínusokkal, a' kik ſzomſzédgyai vóltak ezen Respublicának, Ithomé városának, és más városoknak, utóllyára minden ſzabadſágok meg-rontásával végződtek-el. Ugyan tsak a' második háborúba meg-győzettettek a' Spártabéliek, azért-is ők az Óráculumtól olly parantsolatot vettek, hogy az Athénabéliektől kérjenek magoknak Vezért. Az Athénabélieknek nagy örömök vólt, a' Spártabélieknek zür-zavarjain, de még-is Tyrtæust el-küldötték hozzájok Vezérnek, a' ki egy ſánta, formátlan rút ember, és orſzágokba egy meg-vetett Poéta vala: ezen tsudálatos Generális, még-is diadalmát nyert nékiek, mivel ő, maga énekeivel a' Spártabéli katonákat nagyon fel-buzdította a' vitézſégre. De ez talán tsak Poésisi gondolat.

Valóſágasabbaknak lehet azon példa beſzédeket tartani, a' mellyeket Leon egy a' Spártai Királyok közzül való mondott; a' midőn ő kérdeztetett, hogy mellyik Birodalomba élhetnek az emberek leg-nagyobb bátorſágba? ezen kérdésre ő így felelt: *ollyan Birodalom alatt*, úgy mond: *az hol a' jobbágyok ſem nem gazdagok, ſem nem ſzegények, és az hol az igazſágnak ſok barátttya vagyon, az hamisſágnak pedig egy ſints.* Ezen Király mondotta azoknak-is, a' kik az O-

lym-

lympusi játékba a' leg-nagyobb ki-tett nyereségeket kapták el, ezen ígéket: *Az ö hírek, és ditsösségek nagyobb vólna; ha ök abba fáradoztak vólna, hogy erköltsösek légyenek.*

Mostan mingyárt fogjuk látni, a' Lacædemóniak, melly nagy vetekedö társai vóltak az Athénabélieknek, és ezen két Nemzeteknek külömbözö törvénnyei nagy tárgy léfzen elménk gondolkodására.

HETEDIK TZIKKELY.

Az Athénai Respublicáról egéfz a' Perfákkal történt háborúig.

Attica tartománnya, a' melly most Livádiának neveztetik, tizenkét apró városokra vala fel-oſztva, a' mellyek egymástól nem függöttek, a' Trójai háború idejének tájján egyesítette azokat Théseus, és belöllök közönſéges Társaſágot, az az Respublicát formált, mellynek feje Athéna városſa vala, a' polgárokat a' mint már fellyebb-is említettem három Clasſisokra ſzakaſzſzokra oſztotta, nemessekre tudnia illik, ſzántó-vetökre, és mester emberekre. A' nemessek leg-kevesebben vóltak, de hatalmaſſabbak vóltak a' többieknél, mivel a' fö hívatalok kezeik között vóltak, és ezen uralkodásnak formája meg-maradott Codrus Királynak idejéig.

Jóllehet Görög orſzág több tartományokból állott, de ezek között leg-nevezetessebb vólt kettö, úgymint Athéna, és Lacædemon, azon külömbſéggel, hogy a' Lacædemóniak, az

ő kemény nevelésekről és vitézſégekről dítsérettek, az Athénabéliek pedig az ő kellemetes erköltsökről, és a' tudományokhoz, 's mesterſégekhez viseltető ſzeretetekről magaſztaltattak.

A' Görögök a' régi időkbe mindég fegyvert viseltek, különösen míglen a' városok nem vóltak kővel bé-kerítve, mivel ſem a' tolvajoktól, ſem a' külső ellenſégektől nem vóltak bátrak, első vólt Athéna, a' ki a' fegyvert le-tette, és tsendes kereskedést üzött. Théseus ezen várost meg-nagyobbította, és meg-is népesítette; a' jó rendelés, és egyezés által lakosait ſzerentsésekké tette, a' Királyi hatalmat arra határozta, hogy tsak a' törvények meg-tartásából, és háborúnak idején, a' Fő Vezérſégből állott: illyen tsendesſégbe éltek magok Királlyai alatt, kik között leg-nevezetessebb vala Codrus, az ő uralkodása alatt a' fél ſzigetbe lakó Lacædemóniak fel-fegyverkeſztek az Athénabéliek ellen, történt azomba, hogy mind a' két fél táborba ſzálván, mind a' két táborba illyen prófétálás, mintegy Isténi mondás közönſégeſſé lett, hogy úgymond: *a' fél ſzigetbéliek bizonyossan az Athénabélieken győzödelmeskedni fognak, tsak arra vigyázzanak, hogy az Athénai Király meg-ne ölettessen.* Meg-hallván ezen prófétziát Codrus, hogy országát a' veſzedelemtől meg-mentse, és a' Lacædemóniak nyertessek ne légyenek, paraſzt ruhába öltözött, bé-ment ezeknek táborába, és ottan a' katonákkal, a' kik őtet nem esmérték, garázdálkodni kezdett, és meg-is ölték. Az Athenabéliek annak-utánna kívánták tőlök Királyok testét, tsak akkor vették éſzre a' Lacædemonbéliek, hogy mit tselekedtek, meg-íjedtek, és haza-is mentek.

Tartozik-é egy Király országának megſzabadíttásáért önként életével áldozni? nagy kér-

kérdés! én aztat tartom, hogy nem.

Aztat tartván az Athénabéliek, hogy ſoha többé illyen jó, és bölts Királlyok nem léſzen, mindenek felett pedig, mivel Codrusnak két fiai a' Királyſágnak el-nyerésén tzivakodtak, mind ezekre nézve el-tökéllették magokba, hogy többé Királlyok ne légyen, mingyárt-is a' Királyi hatalmat fel-oſztották némelly jeles Tanátsbéli emberek között, a' kiket-is annak-utánna Archontóknak neveztek, ezen fő hívatalt 300 eſztendök alatt viselték az erre válaſztattak, még pedig örökösen, azért-is ez, a' Királyi hatalomhoz közelítvén, elsőben tíz eſztendökre letétetett, annak-utánna az egy Archon helyett, minden eſztendőbe kilentz válaſztatott, hogy így annyi között el-oſztván, a' népnek a' dolgokba kevesebb kételkedése légyen, ugyan tsak egyedül azon kilentz között tsak az első neveztetett Archonnak, és az eſztendő-is ennek nevéről neveztetett. Athénának nem vóltak még akkor írott törvénnyei, azért-is ezen Archontok magok képzelődéseik ſzerént ítéltek, mivel a' hol regulák nintsenek, ottan a' ſzabad gondolat ſzerént folynak mindenek, azért-is közöttök ſok rendetlenſégek támadtak.

Látván ezeket Drácó, a' ki abban az időbe Archon vala, egy jó lelkű és nemessen gondolkodó ember, a' ki Kristus előtt 624 eſztendökkel élt, Athénának mint hazájának dolgait megjobbíttani kívánta, ő lett a' népnek törvény tévője, de felette kemény törvényeket hozott, mert minden vétkek külömbözése nélkül minden vétekre halál büntetést ſzabott-ki, de az illyen kemény törvény, a' mellynek az orſzágból minden roſzſzat ki-kellene írtani, nagy terh az orſzágon. Sőtt azt kívánta, hogy a' lelketlen eſzközöknek-is, a' mellyek valamelly ſzeren-

tsét-

tsétlenséget találnak okozni, hasonló büntetések lenne, p. o. ha egy faragott kőből, vagy is fából munkált kép, véletlen le-esne, és embert találna meg-ölni, ítélet tartasson felette, és a' hazából számkivettessen. Illyen törvények által úgy tartom, hogy a' gyilkosságot kívánta ő hazájából ki-írtani, de az én ítéletem szerént az illyen nevettséges törvény meg-vettetését okozhattya a' törvény tévőnek.

Drácónak törvénnyei vérrel vóltak írva, de gyakorlásba nem hozattathattak.

Az Athénabéliek ki-vonták magokat Drácónak ezen törvénnyei alól, de zabolátlanok, és nyughatatlanok-is lettek, azon szegény emberek, a' kik a' hegyek között laktak, Democraticum uralkodást kívántak, a' gazdagok, a' kik a' téren laktak, Aristocraticumot akartak, azok pedig, a' kik a' Tenger réveibe tették-le magokat, a' Democraticum uralkodást, az Aristocraticum országlással öszve keverni javasolták. Ezen meg-hasonlások között Sólon vala olly szerentsés, a' ki minnyájok szeretetét megnyervén, általok köz akarattal törvény tévőnek választatott.

Sólon nagy születésű ember vala, útazásai által sok tudományokat nyert, nagy Philosóphus, szelíd, nyájas, jó polgár, és olly nagy lelkű ember vala, a' ki még a' Királyságot sem kívánta fel-válalni. Ő bizonyossan helyes törvényeket-is adott vólna ki, ha ő a' maga meszsze látását követhette vólna, de kéntelen vólt ő magát, az ő természetes characterjekhez szabni, azért-is mértékletességgel élt, hogy minnyájoknak eleget tehessen, igaz, hogy sok roszszaknak eleit vette, de azokat gyökerekből még sem írthatta-ki, mellyért-is az Athénabéliek a' jó uralkodásra alkalmatossak nem vóltak,

tak, a' mellyet magoknak, és nem a' törvényeknek tulajdoníthattak.

A' leg-nagyobb hatalom a' nép kezébe adattatott, és így az országlás Democratia vólt, a' fő hívatalok pedig a' Birodalom nagygyai közzöl osztattatott-fel. E' mellett szükséges lett vólna, hogy a' nagyok magok tekintetét a' nép elött fen tudták vólna tartani, és a' népnek erejét korlátok között tudták vólna tartani, de mivel ezen rendelésnek az egyenlö mérték, æquilibrium vala hijja, másképpen nem lehetett, hanem ártalmasnak kelletett annak lennie.

Jóllehet a' gazdag polgárok három clasfisokra, az az: szakaszokra vóltak fel-osztva, és a' szegények tsak egyre, a' melly a' negyedik clasfist tette, de még-is mivel ez, leg-számasabb vala, ezektöl függött a' leg-nehezebb dolgoknak meg-határozása, de nem-is vólt ez egyébb, hanem hogy a' Respublica egy nyughatatlan, és vakoskodó népre bízattatott. Minden polgár szólhatott a' közönséges gyülésben a' háborúról, békességröl, és az országnak finantz dolgairól-is, ugyan tsak ha ötven esztendös nem vólt a' polgár, nem vólt szabad nékie szóllani, és mivel a' negyedik clasfis számosabb vólt azon három clasfisnál, több voksával, és lármájával, mindég fen halladta ezeket, azért-is a' fejek, és a' tagok között mindég ellenkedések vóltak, a' mellyeknek a' Birodalom státussát meg-gyengítteni kelletett. Jól-is mondotta Anacharsus, a' ki Scytha vala, ezeket Sólonnak: *Énnékem úgy tettzik, hogy ti-nálatok a' Böltseknek, tsak az a' szabadságok vagyon, hogy tanátskozhassanak, az ítélet hozás pedig a' bolondokra bízattatott.*

Sólon a' melly tanátsot fel-állított, az 400 személyekböl állott, és annak utánna ez, még

200-zal

200-zal ſzaporíttatott-meg, de még-is annyi ſzámú néppel nem bírhatott, gyülés minden nyóltzad nap tartatott, de az ékessen ſzóllók, az az: az Orátorok, a' kik pénz által meg-veſztegettettek, gyakorta a' Fö Tanátsosok munkáit ſemmivé tették, a' kiknek a' nélkül ſem vala más ſzabadſágok, tsak hogy a' dolgokat elö hozzák, azért-is ſzakadatlanúl tsak pör 's patvarkodás vala közöttök, a' mellyek az egéſz birodalomra való nézve kárhozatossak vóltak.

Solon, hogy hazájának ſebeit meg-gyógyíthassa, és aztat jó karba tehesse, azon Fö Tanátsot, a' mellyet Drácó fel-állított vala, tudniillik, az Areopagust fel-állította, ez a' mint már más helyen ki-tettem, éjjel az ég alatt tartattatott, hogy a' Bírák ſenkit ſem látván, ſe ſzeretetből, ſe gyülölésből igazſágtalan ítéletet ne hozhassanak, az ö nagy eſze kitetſzett az ö Törvénnyeiből, Drácónak törvénnyeiből tsak aztat az edgyet hagyta-meg, a' melly a' gyilkoſſágról vólt. Mindenek felett azon igyekezett ö, hogy a' népet a' ſzorgalmatos munkálláshoz ſzoktathassa, hogy élelem fogyatkozást ſoha ſe lássanak, és inſéget ne ſzenvedgyenek, és mindenek felett, hogy ök az erköltsöt nagy betsbe tartsák.

Az ö törvénnye ſzerínt nem tartozott a' Fiú maga édes Attyát öregſégébe el-tartani, ha ez ötet valamelly mesterſégre nem tanította, vagyis az életnek módját nékie meg-nem-mutatta. Ellenben az ollyan fiú-is, a' kivel az Attya mind ezeket meg-tette, és még-is ez ötet nem tartotta, ſöt még attyáról reá maradott vagyonnyát el-pazarlotta, minden emberſéges emberek társaſágától el-tíltatott; hasonló büntetése vólt az ollyannak-is, a' ki háborúnak idején az ellenſéggel akarván meg-ütközni, el-

szaladott, vagy-is magát félénknek mutatta akkor lenni, a' midőn a' Hazát védelmezni kellett vólna. De azon Gyermekek, a' kiknek Attyok a' Hazának szolgálattyában veszték-el, húsz esztendős korokig a' közönséges jövedelemből tartattattak. Meg-tíltotta Solon, hogy az ifjak, ha mingyárt alkalmas tudománnyal bírtak-is, a' fő hivatalokba bé-ne-vétetődgyenek, és nem-is vólt nékiek szabad a' gyülésbe a' néphez valamelly szóllást tenni, mivel az illyen dolgokba gyakorolatlanok vóltak. Aztat-is kívánta, hogy a' Házasság nem valamelly nyereséget áhító szándékból, hanem szeretetből állyon. Vajha ezen Törvény hazánkba-is vólna, és a' Leányokról a' kérdeztetnék, hogy erköltsösök-é? nem pedig hány ezer forintyok vagyon.

A' menyaszszonynak nem-is vólt meg-engedve egyebet jövendőbéli Férjének házához vinni, tsak néhány közönséges öltözeteket. Megengedte ő az Athénabélieknek, ha gyermekek nem vólt, magok jószágát Testamentom, vagy-is végső akarattyok által másoknak-is hagyni. Az ő törvénnye mellett nem vólt szabad sem az élőket, sem a' hóltokat szidalmazni; avagy rágalmazni, és mindennek szabad vólt a' rest, és dolgatlan tunya embereket bé-vádolni, és a' fenyegetőzést-is meg-tíltotta, adott ő ellenbe hatalmat azoknak, a' kik másokat láttak, roszszat tenni; de tsak épen akkor, a' midőn aztat tselekedték, a' fenyegetőzésre. De a' szüléknek meg-ölettetések véget tellyességgel törvényt nem akart szabni, ezeket szólván: *Illyen fertelmes, és halhatatlan vétek még eddig közöttünk nem történt, reménylem; hogy ez, közöttünk meg sem-is történik, azért-is nem akarom, hogy az, az ellen hozatott törvényből, tsak leg-kissebb*

ſebb képzelödését-is azon úndokſágnak, és terméſzet ellen való véteknek fejekbe vegyék.

Solonnak törvénnyei ſokkal haſznossabbak vóltak az ö Birodalom formájánál, azért-is, azon kívül, a' mellyeket már fellyeb ki-tettem, a' többi Törvénnyeit-is itten elö adom, ſzükſégesnek-is látom, hogy mindnyájan azok, a' kik a' polgári társaſágot esmérni akarják, azokat tanúllyák.

Minekutánna ö Drácónak törvénnyeit egyen kívül el-törlötte vólna, azok keményſégének-is, a' kiknek mások adóssak vóltak, gátat vetett, mert meg-tíltotta, hogy adóſſágért ſenki fogſágba ne tétetessen (ki-vévén a' kereskedést, mert másképpen a' köz jó ſzenvedne) eztet azért tselekedte, hogy a' ſzegények el-ne-nyomattatassanak, ſöt aztat kívánta, hogy adóſſágok épen ne tétetessenek, hogy a' ſzegények a' nyomorúſág terhétöl annyival inkább mentek lehessenek.

Hogy a' Birodalomnak tagjait a' közönſéges jónak véghez vitelére ſerkenthesse, aztat rendelte, hogy minden Polgár, az ollyat, a' ki mást meg-bántott, az ítélö ſzék eleibe idöztethesse. A' mi több, parantsolta, hogy ha a' nyúghatatlanſágok, 's viſzſza vonások által a' nép között fel-támadás történne, valamelly réſzhez minden Polgár kaptsollya magát, mert úgy mondván: a' bölts Polgárok azon réſzhez fogják magokat kaptsolni, a' mellynek igazſága léſzen, és így többen leſznek ezek amazoknál, és a' hamisſágot könnyebben el-fogják nyomhatni.

Én ugyan aztat tartom, hogy az illyetén zür-zavart, ha tsak lehet, tanátsossabb más békesſéges módokkal a' Polgárok között el-igazítani, mert egy Orſzágra ki-mondhatatlan ká-

rok háromlanak, ha annak Polgári egymás vérit öntik, mert a' mellett, hogy az adónak száma le-száll, a' munkállásra szükséges nép-is meg-kevesedik, melly által a' szükség benne el-tenyészik, pusztúlás fog következni, mivel egymást fogják rablani, és az egyesség tsak sok esztendők múlva fog helyre állani, főképpen ha a' boszszúállás szíveikbe gyökeret fog verni, a' mellynek ki-írtása igen nehéz lészen.

Az ollyan Polgár Solon törvénnye szerént, a' ki erköltstelen Aszszonnyal társalkodott, azon szabadságától meg-fosztatott, hogy többé az Orátori székre nem ülhetett, és az Ország dolgairól nem szólhatott, és tsak úgy tekéntetet mintegy ollyan, a' ki maga meg-botránkoztató viselete által el-veszttette a' néphez való bizodalmat.

Az ollyan Archon, a' ki részéges, életét veszttette-el; annyira kívánta ő a' Fő hatalmat viselőkbe a' józanságot.

Azon Polgároknak gyermekei, a' kik a' háborúba meg-öletettek, az Országnak költségével neveltettek mind addig, míglen húsz esztendőssek nem vóltak, ez nagy ösztön vólt a' bátorságnak fenn tartására, és az ifjaknak a' Katona életre való kedvek fel-éleszttésére. Pisistratus-is eztet tette, a' mint alább fogjuk látni.

Egy vádoló, a' ki a' nép ötöd részének voksát meg-nem-nyerte, nagy pénz büntetésre ítéltetett. Ama Nevezetes Frantzia Nagy Statista Montesquieu Úr így szól ezen törvényről. Sólon, úgy mond, jól tudta eleit venni a' rosz szokásnak, mert a' nép viszsza-élt maga hatalmával az ítéletben, azért-is Solon aztat kívánta, hogy az Areopagus a' dolgot visgállya meg, ha ez ki-tanúlta, hogy a' bé-vádoltatott igazságtalanúl szabaddá tétettetett, tehát ötet

az

az Áreopagus újra bé-vádolta a' nép előtt, hogyha pedig látta, hogy ez ártatlan, és még-is büntetésre ítéltetett, meg-tartóztatta a' ſententziának tellyesítését, és a' dolgot még egyſzer felvétette. Hellyes törvény! mert így a' nép azon tanátsnak, a' mellyet leg-inkább tartozott tiſztelni ítélete alá, és e' mellett önnön maga ítélete alá-is vettetődött. *Esprit des Loix Lib.* 6. *Cap.* 5. 9.

NYOLTZADIK TZIKKELY.

Továbbá-is Sólonnak rendelésiről, és Athénának dolgairól.

Az ostracismus-is bé-hozattatott Athénába, ez nem vólt más, hanem, a' leg-főbb embereknek tíz eſztendőkre való ſzámkivetése, a' midőn azok gyanúſágba estek; de ez nem vólt betstelen büntetés, hanem ez által tsak a' népnek némelly fundamentom nélkül való gyanúſágát kívánták el-oſzlatni, ha ki ſzámkivetésre ítéltetett, 6000 voksok kívántattak ellene. Mivel pedig Athénába a' polgárok ſzáma tsak 20000 vólt, ritkán történt, hogy egy jeles ember, erre ítéltetett vólna, ugyan tsak az háládatlanſág, irígyſég, és Cabalák ollykor győzödelmeskedtek még a' jó erköltsön-is. Azon idő, midőn hozattatott vólna ez bé, és ki által, nem tudatik, némellyek Théseusnak tulajdoníttyák, mások pedig hogy Sólonnak halála után hozattatott vólna bé, azt állíttyák; már ez az előtt-is, de más név alatt, ſok Democratusoknál erejébe vólt,

de sok rosz következései vóltak, mivel jó törvények alá nem vólt vettetve.

Sólon meg-tíltotta az Aszszonyságoknak, a' piperés tzifrálkodásokra való nagy költségeknek tételét, és a' halotti temetésekre szokott tenni haszontalan költséget, mivel ezek egy országnak nagy károkat okoznak. Vajha Hazánkba-is támadna egy Magyar Sólon, a' ki ezek iránt leg-keményebb törvényeket szabna, a' mellyekkel ki-írtódhatnának a' bé-tsúszott maskorás, tsúf, otsmány, Theátrumokra illő Aszszonyainknak öltözetjei, és a' régi gyönyörü és haszsnos viselet hozattatnék-bé.

Bizonyos dolog az, hogy Sólon maga törvényei által azon tárgyhoz nem jutott, a' melly a' polgároknak nyúgodalmát, és szerentséjeket magába foglalja, de mindazonáltal esméretes vólt előtte azon út, a' melly ehez vezet. Anacharsus a' kit már fellyebb-is neveztem, beszéllett véle a' törvényeknek haszontalanságokról, és azt mondotta, hogy azok ollyanok vólnának mint a' pók-hálók, a' mellybe ugyan a' gyenge állatok belé akadnak, de az erőssek, és a' hatalmassak öszve szaggattyák, minden erőltetés nélkül. Mellyre Sólon így felelt: *az emberek magok törvénnyeit meg-tarttyák, ha tudgyák, hogy azoknak meg-sértődésekből semmi fortélyt nem vehetnek, az én törvénnyeimmel aztat keresem, hogy az ő fortéllyaikhoz illők légyenek, úgy annyira, hogy minnyájan érezhessék, hogy sokkal haszsnossabb légyen nékiek azokat meg-tartani, mint sem által hágni; mert ezen meg-sértődésből semmi fortéllyok nem lészen.*

Lehet-é már az embereknek, mind a' morális, úgy a' politicus dolgokba jobbat ki-gondolni annál, mert ők a' törvények meg-tartásában, magok fortéllyát fel-találják, mert ollyan

lyan orſzágba, a' hol mindenek jó törvények alá vagynak vettetve, és minden polgárnak az ö java, a' köz jóval egybe vagyon kötve, nem lehet, hogy haſznos fortéllyok azokból ne következnének, ha pedig azokat néminémü, de tsak hiú okokra való nézve a' polgárok meg-nem tarttyák, már nem a' törvény tévö az el-nem ért fortélyoknak, ſött talám roſz következéseknek-is az oka, hanem önnön magok. Hibázott tehát Anacharsus, a' midön a' törvényeknek gyengeſégéröl ollyan könnyen ſzóllott, de talán hibázott Sólon-is, hogy azoknak még több erösféget nem adott, a' mellyel a' népet keményebb zabolába tarthatta vólna.

Még halála elött ezen nagy törvény tévönek a' nép ſzünet nélkül a' nyakára futkosott, és újjabb újjabb változásokat kívánt, reá unván e' nagy alkalmatlanſágra el-tökéllette magába, hogy hazáját el-fogja hagyni, meg-is engedödött, hogy tíz eſztendeig ki-maradhasson. A' meddig oda járt, és úttyába a' világot jobban kívánta meg-esmérni, az alatt Athénába dolgoztak egy párt-ütésben, eztet meg-halván viſzſza tért, de már akkor meg-gyógyíthatatlanok valának a' febek. Pisistratus az ö atyafia egy gazdag, adakozó, és magát meg-alázni tudó ember, de egyſzersmind a' ki a' polgárokat minden-féle fényes ſzínekkel tudta vakíttani, és tsalárd ajánlásokkal, 's ha ſzükſégesnek látta ajándékokkal-is magához hódítani, titkon a' fö hatalmat kívánta. Socrates éſzre vévén, hogy mibe ſántikálna, így ſzóllott hozzája: *Ki-vévén a' te nagyra való vágyásodat, te leg-jobb Athénabéli vagy!*

Szokás ſzerént a' nagyra vágyódás a' jó erköltsöket roſzſzakra ſzokta változtatni, Pisistratus-is hogy nagy lehessen, egy meg-tsaló em-

berré lett. Egy nap maga magát meg-sebesítette, és véressen bé-ment a' közönséges Gyülésbe, a' hol esedezett a' nép előtt segítségért, aztat füllentvén, hogy ő a' nép ellensége által martzangoltatott volna így meg. Mingyárást-is egy az öszve szövettek közzül strázsákat kívánt, hogy tartattasson-meg Pisistratusnak, egy olly jó, és nagy hazafinak az ő élete. Ki-is rendeltettek ezek, de leg-ottan, másra fordította azokat Pisistratus, mert a' város Citadelláját velek el-foglalta, és ezzel nagy vágyódásának talp kövét bé-is tette. Sólon még-is igyekezett a' szabadságnak édességét a' népnek szívébe tsepegtetni, de már ez érzéketlen volt, és meg-is tsalatva. Pisistratus észre vévén még most-is Sólonnak fáradozását, azért-is illy kérdést vetett eleibe: *hogy, mi tenné ötet ezen dologba olly mérésszé?* mellyre ő így felelt: *Az én öregségem!* Végtére nem nézhetvén haza-ja veszedelmét Sólon, aztat örökre el-hagyta, és idegen országba meg-is halá szép vénségbe. Eleitől fogva nagy tiszteletbe tartatott ő, nem-is mondhatott leg-kissebb rosszat senki-is felőle, egyedül hogy ifjúságába, néhány szerelmes énekeket munkált, nemes erköltsök, és a' nagy dolgokban való bé-látás követték ötet sír-halmába. Életébe ezeket szokta vala mondani: *Én a' jó dolgoknak gyüjteménnyei között öregedem.* Lészen ezen nagy és bölts emberről még több helyeken-is emlékezet.

A' régiek ezen névvel, Tyrannus! ollyan fejedelmeket gyaláztak, a' kik igazságtalanúl, vagy-is kegyetlenül uralkodtak a' népeken. Pisistratus-is meg-érdemlette azon nevet, mivel igazságtalanúl jutott a' fő hatalomhoz, nem-is volt más neve, hanem tsak méltatlan uralkodó, vagy-is protector. Ő ugyan nem kegyetlen-

ke-

kedett, ſött tsalfaſággal, és hímes ſzínek alatt hízelkedett a' népnek, de ez éſzre vévén áll-ortzaſágát az el-bújdosásra kénſzerítette ötet. Ugyan tsak egynek a' meg-esküdtek közzül, a' kinek Megacles vala neve, meg-ígérte ö, hogy leányát el-fogná venni, véghez-is vitte ez, hogy Pisistratus nem tsak viſzſza hívattatott, de a' magának tulajdonított fö hatalomba-is viſzſza tétettetett, melly móddal történt pedig ez, aztat Herodótus így írja-le.

Egy Aſzſzonyſág úgymond: mint Minerva úgy öltözött fel, és egy ſzépen fel-ékesíttetett ſzekérbe bé-ült, Pisistratust maga mellé ültetvén, és így a' nép által ötet fel-vétette, mivel ez aztat hitte, hogy ötet valóſággal Minerva Isten Aſzſzony hozta vólna viſzſza, mivel azon nép tele lévén vak buzgóſággal, könnyen megtsallatott, bé-is tette ötet hívatallyába.

De ugyan tsak a' nép között újra fel-éledett a' viſzſza-vonásoknak, és nyúghatatlanſágnak tüze, és ez annyira el-harapozott, hogy Pisistratus másodſzor-is kénteleníttetett házáját el-hagyni, de már most 12 eſztendeig mintegy ſzámkivetetnek tartatott az ö el-távozása, ugyan tsak valamelly tsalfa mesterſéggel újra bé-tudta magát fúrni azon el-veſztett Fö hívatallyába.

Már most új, de ſokkal jobb Birodalom Systemát formált, mert a' helyett, hogy ö a' népet a' Városba vonta vólna, a' mint Theseus tselekedett, ö azokat a' ſzántásra ſzerentséssen fel-ébreztette; ebbül a' következett, hogy a' nép a' gyüléseknél olly nagy ſzámmal mind eddig meg-nem-jelent, és így annyi Cabalák ſem munkáltattak, a' nyúghatatlanok munkálásoknál meg-maradtak, és már inkább-is vígyáztak munkájok által ſzerzett haſznaikra, mint

sem az Ország dolgaira. Az ugar földek munkába jöttek, és a' mellyek abba vóltak, megjobbíttattak. A' munkállás gyümöltsének tized részit az Ország szükségére fordította Pisistratus, ez ugyan nem kevés zúgolódást okozott, de ö édes szavaival és hízelkedéseivel le-tudta a' népet tsendesíteni, e' pedig békességbe kívánt élni.

A' szép Tudományokat, és mesterségeket fel-állította, és ezekkel-is a' népet foglalatoskodóvá tette, ö öket annyira hozta, hogy Homérusnak verses munkáit nagy ízléssel olvasták. Roppant épületeket, 's kevély Palotákat emeltetett-fel, és az Olympusi Jupiter Templomának fundamentumát-is meg-vetette.

Pysistratusnak két fiai vóltak, Hyparchus, és Hyppiás, ezek Attyok halála után fel-osztották magok között a' Fö hatalmat az Országba. Az elsö épen olly természetü vala mint az Attya, de még-is az ö halálos ellenségei Aristogitus, és Harmodion gyilkolva meg-ölték ötet. Hyppiás az Ottse szelíd természetü vala, de Bátyának halála által, és a' félelemtöl, hogy ö-is úgy ne járjon, úgy fel-indíttatott, hogy mértékletesség nélkül való kegyetlenségre vetemedett, mellyel-is útálatossá tette magát, Bátyának gyilkossát Aristogitont meg-fogattatta, és Tortúrákra adattatta, ez pediglen, nem hogy, a' véle edgyütt egyet értöket ki-adta vólna a kínok alatt, hanem Hyppiásnak leg-jobb barátyait vallotta lenni, a' kiket-is ez, leg-ottan meg-ölettetett. A' sok kínzásokra, és kérdésekre, ezeket mondotta végtére Aristogiton nagy bátorsággal Hyppiásnak szemébe: *Én nem tudok mást, ki a' halált meg-érdemlené, tsak tégedet.*

Egy

Egy Leoena nevezetű Aſzſzonyſágot-is kínzásokra vétetett, ez, hogy a' nagy fájdalmak ötet vallásra ne kénſzeríthessék, maga nyelvét el-harapta. Hyppiásnak ezen Kegyetlenſégei nagy meg-indúlásra hozták az Athénabélieket. ezen Tyrannus el-is üzettetett általok, és a' Democratica Uralkodásnak régi módját magok között fel-állították. Annak idejébe meg-fogjuk látni, hogy a' Rómaiak ſzabadſága-is majd illy forma környül való állások által állott-fel.

A' Spártabéliek irígylették az Athénabéliek elsöſégét, és hatalmát, azért-is azoknak, a' kik Pisistratusoknak neveztettek, az az: ezzel tartottak, párttyokat fogták, és fegyverhez nyúltak, az Athénabélieknek Új Fejedelmet kívánván adni, kivált pedig Hyppiást viſzſza tenni. Ezen mód, és bánás nem egyezett-meg a' Spártabélieknek híres erköltseivel; de erre a' nyegédes fel-fúvalkodás indította öket, mivel a' Görögök között elsök akartak lenni, de épen ezen nagyra vágyódás el-is veſztette Spártát, a' mint alább fogjuk látni.

De minek elötte ezen két nagy közönſéges Társasſágnak ama hatalmas Ázsiába való háborújokat le-írjam, lássuk az ö terméſzetbéli Characterekét, és a' Görögöknek a' dolgokba való meſzſze bé-látásokat.

Lycurgus ſzabott Törvényeket a' Spártabélieknek, Sólon pedig az Athénabélieknek; de ezen két Törvény-tévök nagyon külömbözö törvényeket adtak-ki, talán azon népek, a' kiknek azokat munkálták egymástól külömbözö terméſzetüek vóltak. Lycurgusnak törvényei mellett hadakozó nemzetté vált, és azoknak Polgári ſemmit ſem-is tudtak más foglalatosſágokról, hanem nékiek, vagy Vitézeknek kelletett lenni, vagy hazájoktúl meg-válni,

ni, avágy-is meg-halni, magok gyermekeit-is, hogy alkalmatossak legyenek a' háborúra, miképpen nevelték, már fellyebb láttuk. Athéna ellenbe meg-engedte, hogy Tartományába a' Tudományok, és Mesterségek virágozhassanak; de ha a' szükség kívánta, Katonákká-is tartoztak lenni, és ezeken kívül mindenike mindenre alkalmaztathatta magát, ha az által a' Köz-Társaságnak valamelly jót hajthatott. A' Spártabéliek szegénységbe éltek, és ugyan azért nem-is vóltak különös hasznot keresök, és fel-fúvalkodottak; de mivel Athénába a' kereskedésnek nagy kelete vólt, divattyába a' föld munkállás-is, az elmék a' Tudományok által meg-világosíttattak, a' nép a' kereskedés, és munkállás által fel-vette magát; de mind ezekkel utóllyára viszsza-éltek, és a' Polgárok réfz szerént ugyan a' köz-jóra vetették szemeket, de réfz szerént magok hasznokra-is néztek. A' Spártabéliek ifjúságok zsengéjétől fogvást szoros szó-fogadás alatt neveltettek, és életek-is ezzel végzödött.

Athénába ellenbe, a' magát törvény alá való vetés, és meg-alázodás el-szenvedhetetlen iga vala, és tsak a' zabolátlanság, és ezen név, szabadság! szerettetett, ki-ki maga esze, és kívánsága után járt, és gyakran ellent-is állottak a' Törvényeknek, és Elöl-járóknak.

A' Spártabéliek keménysége, a' melly a' nevelés által természetté vált bennek, meg-erösítette a' birodalmat, mert annak fundamentoma a' jó erköltsök vóltak, nem-is vólt alkalmatosságok a' roszra, mert minden hívságok el-vóltak elöttök zárva, azért azokba változhatatlanúl meg-is maradtak.

Az Athénabélieknek erköltse a' tündér vígasságokhoz való hajlandóság által meg-aszszo-

ſzonyosíttatott, és a' törvény meg-tartásának álhatatlanſága által ingadozóvá lett, meg-nem-jobbíthatta már aztat egy új Birodalomnak formája, ſöt ottan a' roſzſzaſágok, és erköltstelenſégek ſzaporodtak.

Maga vitézſégébe kevély, dítséretre vágyódó kemény Spártabéli, mindég törvényeket akart ſzabni, mivel magát ſzorossan az erös politicum ſystemához tartotta. Ama pedig Vitéz, nagy Lelkü, ſzorgalmatos, ſzelíd, de ezek mellett hívſágos, álhatatlan Athénabéli, ſok nagy dolgokat vett elö, és ſokakat véghez-is vitt; de ſok tetemes hibákat-is ejtett; a' mellyek magok után vonták Athénának romlását. Ezen öſzve hasonlításokból ki-ki által láthattya ezen két Nemzetnek külömbözö Characterét.

A' Tudományok meg-világoſíttyák az elmét, és a' ſzívet meg-jobbíttyák. Atticába, a' melly hazájok vólt az Athénabélieknek, mind ezek hamar gyakorlásba jöttek, és Sólon idejébe már Thespis, a Comædiák jádzását feltalálta, és ámbár Sólon ſzemére vetette, hogy ſok hazugſágokat ſzóllana, a' nép erre még ſem hajtott, ſöt nagy meg-elégedéssel vólt ezen új találmány iránt, mert aztat tartotta, hogy ez a' ſzívet örvendezteti, és a' jó erköltsöknek Oskolája vólna.

Úgy vagyon; ha ennek morálisſát mindég jól vették vólna az emberek. De errül más helyen bövebben. Pisistratus Athénába Könyv-Tárt-is állított-fel, és az ö fia Hypparchus, nem tsak Simonides Poëtát tartotta udvarába, de még Anacreont-is maga mellé vette, Verſeinek némelly réſze még most-is meg-vagyon. Archilochus, Stesichorus, Alcæus, és Saphó az énekes Verseknek módját hozták-bé a' Görögök közé. Azért-is némelly régi Coloniák

az-

azzal ditsekedtek, hogy azok: hazája vólna minden nevezetes Authoroknak. Mihent Athénába a' Literatura kezdödött, mingyárt sok elmék meg-világosíttattak, és tsak a' mi szép, és igaz vólna, aztat keresték, és az ezekről való sok gondolkodás szülte a' Philosophiát, melly a' Természetnek Tudománnya, és mind a' Morális, mind a' Politicum tudományt. Szabad emberek lévén, és meg-szeretvén a' tudományokat, hamar sokra-is mentek ezekbe. Vajha meg-maradtak vólna a' jóknak gyakorlásában-is, de fogjuk látni az ö változásokat, és a' jókról roszszakra való hanyatlásokat.

Minek elötte lássuk, hogy a' Görögök, melly okokra való nézve kezdettek a' Persákkal háborúskodni, és aztat miképpen folytatták, hallyuk a' hét Böltseknek neveit, a' kik Görögök valának, és ma-is emlékezetbe vagynak, egyszersmind azoknak egy kérdésre tett feleletjeket, a' mellyek Plutarchusba vannak.

A' hét Görög Böltseknek Nevei.

Sólon, Biás, Tháles, Anacharsis, Pittacus, Cleobolus, és Chíló.

Ezeknek ezen kérdés tétetett a' meg-fejtésre.

Mellyik Birodalomnak módja vólna legjobb? ök egymás után imígyen feleltek. Sólon: A' hol, úgymond: az egész Polgárságnak azon igazságtalanságba része vagyon, a' melly tsak egy Polgáron követtetett-el. Biás így felelt: a' hol a' Törvény az Uralkodónak helyét bé-veszi. Thales így szóllott: A' hol a' lakosok, se nem gazdagok, se nem szegények. Anacharsis ezeket mondotta: A' hol a' jó erkölts betsültetik, a' rosz pedig útáltatik. Pittacus fe-

felelete ez vólt: A' hol a' fő hívatalok, és tiſztségek jeles emberekre, és nem alá-valókra bízattatnak. Cleóbolus mondása e' vala; a' hol a' polgárok jobban félnek a' roſz nevezeteknek tsak hírétől-is mint a' törvényektől. Chíló utóllyára mondá: A' hol nem az ékesen ſzóllók (orátorok) hanem a' törvények halgattatnak, és tiſzteletbe tartatnak. Ezek Coryntusba gyültek öſzve, a' Periander házába, elvégezvén a' feleleteket, ezen ház ura-is, a' ki Tyrannus vala, belé kottyantott, és ezeket mondá: Azon Birodalom, a' melly Democráticum, és az Aristocraticumhoz közelít, és a' fő hatalom egy kis ſzámú jó erköltsü emberek kezei között vagyon, leg-jobb birodalom. Ezen mondásával ő maga fazékához ſzított, mert Corynthusba ő vala leg-hatalmassabb.

Jónak tartom, hogy tovább-is Sólonnak böltsesſégéről ſzóllyak. Egykor vala ő a' leggazdagabb, és leg-hatalmassabb Királynál Crœsusnál Ázsiába. Crœsus meg-mutatván néki minden kintsét, és drágaſágait, ezek után illyen kérdést vetett eleibe: Hogy *minden emberek közül, a' kiket eddig látott, mellyiket tartaná leg-ſzerentsésſebnek?* Crœsus aztat vélte, hogy mingyárt ötet fogja nevezni, de nem, hanem így felelt: *A' kit én leg-ſzerentsésſebbet láttam e' világon, az Tellus egy Athénának lakossa, mert ez egy meg-elégedett, és tsendes életet élt, ſok fiait, 's unokáit által élte, és végtére egy ütközetbe, a' mellybe ſegítő vólt a' hazának javára történtt diadalomba, ditsőſégessen el-esett, és azon a' helyen a' haza költſégével el-is temettetett, és minden eſztendőbe el-este napja tiſztelettel ünnepeltetik.* Nem értette Crœsus az ő feleletét, újra tehát így kérdezte: Hogy *Tellus után kit tartana leg-ſzerentsésſebnek.* Felele Sólon: *Két*

Test-

Testvéreket, a' kiknek neve Cleóbis, és Biton vala, ezeknek annyok egy Pogány Isten Aszszonynak Templomába Papné vólt, ezen két fiának látogatásán lévén, viszsza akart a' Templomba menni, de a' barmok, a' mellyek szekerét szokták vonni, nem vóltak jelen, látván eztet a' fiai, magok magokat bé-fogták, és húzták a' szekeret. Látván eztet a' nép, magasztalták az annyokat, mivel olly nagy szeretettel vólnának hozzája a' fiai. Ezen Anya pedig azon esedezett az Isten Aszszony elött, hogy ezen fiúi szereteteket azzal jutalmazná-meg, a' mellyet leg-jobbnak tudna lenni hasznokra. Mingyárt-is ezen két Testvérekre olly álom jött, a' mellyből soha többé fel-nem-ébredtek; mivel ez a' Templomba történt: látván eztet a' Görögök ditső oszlopokat emeltettek-fel az ö emlékezetekre.

Cræsus nagyon tsudállotta Sólont, hogy illyen alatsony rendü embereket szerentsésebbeknek tart nálánál, a' ki olly szám nélkül való kíntsekkel bír; de Sólon ezen felelettel fejtette-ki példázattyait, így szólván hozzája: *Semmi embernek szerentséjéröl nem lehet addig ítéletet tenni, miglen nem láttatik, hogy minémü véget ért az ollyan ember, a' ki szerentsésnek lenni tartattatik.* És valósággal mind sok pénz, mind nagy hivatalok mellett lehet az ember szerentsétlen, és épen eztet Cræsus Király-is tapasztalta, a' mint aztat ezen munkám elsö Részének nyóltzadik Tzikkelyébe, a' mint tartom elég világossan ki-tettem.

Történet szerént azon hét Böltsek Athéna Várossába lévén; éppen akkor a' halászok-is a' Tengerbe halásztak, ki-vonván sok halakkal meg-terhelt hálójokat, azokkal egy arany edényt-is ki-húztak, látván eztet a' Halászok, nagy vetekedés esett közöttök, hogy melyiké légyen ezen arany edény; a' sok vetekedés közben

ben meg-alkudtak abba, hogy az ő pogány Papjaik adgyák az iránt ítéleteket, ezek az halászoknak aztat mondották, hogy az Istenek aztat jelentették vólna nékiek, hogy az arany edény, a' leg-böltsebbé vólna. A' halászok tudván, hogy az hét Böltsek a' városba vólnának, el-mentek az edgyikéhez, és mivel az Istenek jelentették vólna, hogy aztat a' leg-böltsebbnek adnák, nékie akarták adni, ez felelt, hogy ő nem vólna leg-böltsebb, azért el-sem-is vette; mentek a' másodikhoz, ez-is eztet mondotta, és ezután a' többi-is Sólonon kívül, ő vólt már az utólsó, ő pedig így szóllott hozzájok: *mivel az Istenek meg-jelentették, hogy ezen arany edényt a' leg-böltsebbnek adgyátok, az Isten leg-böltsebb! adgyátok tehát nékie.* A' halászok nagy meg-elégedéssel Jupiternek oda-is adták.

Sólonnak több bölts mondásai közül ezekis valának. *Tanúly szót fogadni minek elötte másnak parantsoljál. Ne javasoly másnak a' mi leg-kedvessebb, hanem a' mi leg-haszsnossabb. Ne siess barátokat keresni, hanem igyekez' igaz barátidat meg-tartani. A' mitsodás élete egy embernek ollyan annak beszédje-is. Egy rosz tselekedet, mindennek úgy kelletik ellenére lenni, mind annak, a' ki ez által meg-bántódott.*

Egyszer Baráttyai közül edgyike igen szomorú vala, látván ötet Sólon, fel-vitte egy a' Város mellett feküvő hegyre, és így szóllott hozzája.

Tekénts ezen házakra, és fontold-meg mennyi szükség, inség, és nyomorúság vólt már ezekbe, most-is vagyon, és fog-is még lenni, úgy annak utánna hasonlítsad magad sorsát ezekhez.

Más pediglen ezen hét Böltsek közül, ezen igen szükséges tanítást adta-ki. *Ember! ta-*

nüld magad magadat meg-esmérni. Bizonyos-is az, hogy a' ki meg-nem-esméri ki légyen önnön maga, és mért élne e' világba, az ollyan soha böltsességhez nem fog jutni. Másika pedig azon Böltsek közül ezeket tanította. *Mindenkor jót tegyél, valamikor alkalmatosságra találsz.* Valósággal kevessebbet panaszolkodnának-is az emberek az élet rövidségéről, ha meg-gondolnák mennyi jót tehettek vólna, azon rövid idö alatt, ha aztat jóra fordították vólna. Egy pediglen ezen Böltsek közül, látván, hogy Polgár társai minden javokat magokhoz vévén szaladnának, mivel az ellenség Városokra ütött, ö-is szaladván de leg-kissebbet magával nem vivén, így kiáltott-fel: *Én mindeneket magammal viszek*: omnia mea mecum porto. Nem gondolt ö itt mást, hanem hogy tudományát, és jó erköltseit magával vinné, a' mellyektöl ötet semminémü ellenség meg-nem-foszthattya.

MÁSODIK SZAKASZ.

A Persákkal kezdödött Háborútól fogvást egész Periclesnek Uralkodásáig.

ELSÖ TZIKKELY.

Kezdete a' Persákkal való Görögök háborújának, és Miltiadesnek Marathon alatt történt Diadalma.

A' Görögöknek magok között sok aprólékos háborújok vala, mert minek utánna ök Tartománnyaikba a' Királyokat meg-rontották, vagy leg-

leg-alább igen ſzoros határok közzé ſzorították, minden Tartomány egymás felett kívánt héjazni; de a' midön éſzre vették, hogy más idegen hatalom ellenek törekedne, már akkor magok között mindenkor egyesek vóltak, mivel magok ſzabadſágát ſzerették, ezen edgyütt tartást pedig az Olympusi játékoknál állíttották-fel magok között; de mihent idegen hatalmasſággal nem vólt dolgok, mingyárt egymással háborúskodtak, mert mindenik Tartomány azon igyekezett, hogy hatalmassabb, és elsöbb légyen a' másikánál, és az ö különös természetek, és egybe másba meg-nem-egyezö hajlandóſágok ſzülték ezen ellenkezkedéseket, föképpen az Athénabéliek, és a' Spartabéliek különböztek egymástól, törtek egymás ellen, és azon igyekeztek, hogy egymás elött egéſz Görög Orſzágot magok hatalma alá hajthassák; de mihent meg-tudták, hogy az egéſz világon leg-hatalmassabb Persák Királlya ellenek feltámadni kívánna, mingyárást egyeſégre léptek, és Hazájok óltalmára, együvé vetett vállakkal kéſzültek.

A' háború útálatos, mivel ez; az emberek ſzemeibe vérontásnál, meg-ölettetett testeknek halmánál, le-döntött Várak Templomok 's Kastélyoknak rakás kövénél, és rémülést okozó puſztaſágoknál egyebet nem öttlett; de ha ez, a' haza óltalmának, és a' lakosok békeſséges meg-maradásának okáért a' Polgárok által vitetik ollyan Vezérek által, a' kik a' hadi tudományokba járatos, és próbált emberek, helyes, és ſzép dolog, nem-is érhett nagyobb tiſztelethez, ditsérethez, és ditsöſséghez egy Hazafi, mintha a' halál félelmét meg-vetvén, minden fáradtſágokat, veſzedelmeket ſemmiſégnek tartván, a' bátorſágot, és hazája ſzeretetét mint pán-

tzélokat magára öltvén, Hazájáért, Polgár társaiért, vallásáért, szabadságok fenn tartásáért magát életével edgyütt fel-áldozza; illyenek vóltak a' Görögök, a' midőn magok védelmére a' Persák ellen fegyverhez kaptak.

Láttuk fellyebb, hogy Cyrusnak az ő roppant nagy birodalma Dárius Hystaspisra szállott, az ő fel-fúvalkodása, és több Országok meg-hódoltatásának áhitása, gerjesztették őtet arra, hogy a' Görögöket meg-támadja, és őket le-tapodván, országaikat erőszakossan birodalmához kaptsollya.

Elsők vóltak az Jóniai Görögök, kik Dáriust meg-támadták, de egyszersmind, az Európai Görögöktől segítséget-is kértek. Cleobolus, a' ki Spartába Király vólt, és azon elűzettetett Tyrannus Hyppiásnak pártfogója vala, meg-tagadta tőlök a' segedelmet; hanem az Athénabéliek nemessebben gondolkodtak; küldvén nékiek húsz hajókat, mivel ezek-is a Persák ellen fel-gerjedve vóltak, mert ezek Hyppiást nem csak óltalmokba vették, de őtet a' birodalom helyére-is vissza kívánták tenni; e' mellett az Athénabélieket a' szabadságnak Enthusiasmussa nagyon élesztette, mihellyest azon lántzokat, a' mellyekkel Pisistratus alatt nyögöltettek lábaikról le-törhették.

A' Jóniai Görögök Lydiába (melly tartomány a' Persáké vala, de most a' Törökök bírják, és Korsinak nevezik, fekszik pedig kis Ázsiába) bé-tsaptak, és annak Fő Városát Sardest el-égették; de Dárius hamar boszszút állott ezért rajtok, mert Miletus Városát ő-is el-pusztította Jóniába, és ezen egész tartományt a' szomszéd szigetekkel edgyütt magáévá tette; egyszersmind Heroldokat küldött-ki, a' kik a Görögöktől, mind a' földet, mind a' Tengert ki-

kívánták. Ez annyit tett, mintha Dárius a' Görögöknek kívánta vólna meg-mutatni, hogy ö az ö Urok vólna. Meg-tudván ezt a' Spártabéliek, el-fogta szíveket a' méreg, és kettöt ezen Heroldok közül meg-is öltek. Ez ugyan a' Nemzetek törvénnye ellen történt, de mire nem viszi egy nemzetet maga fenn tartása? és azon idöbe a' Görögök még talán semmit semis tudtak a' nemzetek törvénnyéröl.

Mindazonáltal némelly Városok önként magokat Dárius alá-vetették. Elsö vólt Ægina, a' melly közel Athénához az Ægeusi Tenger szorossába feküdött. Az Athénabéliek panaszt-is tettek ezért ellenek a' Spártabélieknél, mivel az elöl ülés ezeké vólt a' gyülésekbe, mindjárt-is parantsolat adatott-ki, hogy az Ægeusok Nagygyai mint Haza árúlók el-fogattassanak. A' szolgált a' Görögök szerentséjére, hogy jóllehet az eléb minden Tartományok egymástól függetlenek vóltak, most éppen szövetséget kötöttek magok között, máskép' oda lettek vólna.

Hogy Dárius maga tzéllyát el-érhesse, a' földön egy ármádát, mást pedig a' tengeren küldött Atticába, de ez; hajó törést szenyvedett Athos hegye mellett, a' mellyet ma Capó Sántónak neveznek, a' szárazon való ármáda pedig, mellynek Fö-Vezére Mardonius egy tudatlan ifjú vala, a' Thrátziabéliek által éjtszakának idején meg-verettetvén széjjel kergettetett. De tsak hamar Dárius ezen veszedelem után, még nagyobb ármádát állíttott eleikbe jobb Generállisoknak vezérlése alatt, a' melly-is mindjárt Eretriát az Euobiai szigetbe puszlította, és egész Atticát el-is borította. Az Athénabéliek, a' vele öszve szövetkezettektöl segítséget kértek, mingyárt-is Sparta magát ajánlotta, de illy

fel-tétel alatt, hogy még egy kevessé várakoz-zanak, mivel az ö Vallások a' táborozást mind addig tíltaná, míglen a' Hóld meg-nem-telik. Ezen babonaság ugyan nem illett ezen kemény, és hadakozó nemzethez. A' többi tartományok úgy meg-rezzentek, hogy még válaſzt adni-is meg-felejtkeztek, egyedûl Platæa küldött 1000 vitézeket, azért-is leg-elöſzör akkor kéntelenítettek a' Sclávussokat fel-fegyverkeztetni. Az Athénai ármáda tsak 10000-ből állott, ellenbe Justinus a' Persákét 600000-re teſzi. Én ugyan Rollin Úrral, és Cornélius Népossal tartok, kikkel-is a' Persák gyalogſágát 100000-re, a' Lovasſágot pedig 10000-re téſzem. De még ezen ellenſégnek nagy ſzáma ſem lehetett elöttök ollyan félelmes dolog mint az; hogy az Athénabéliek a' Fö-Vezérſéget tíz ſzemélyek között oſztották-fel, mivel tíz Tzéhek vala, a' mellyikének mindenikének Vezére vala, és minden nap más más Vezér vezérlette öket, már hogy lehet tsak meg-is gondolni, hogy egy háborúskodni való értelmek, és módjok, egy ſzívek, egy bátorſágok lett vólna. Szerentséjekre Miltziades vala, egy ezen Vezérek közûl való, a' kivel több nemessen gondolkodó vitézek valának, másképpen kétſég ſem lehet abba, hogy Athéna el-nem-veſzett vólna.

Már itten azon kérdés támadott közöttök, hogy az ellenſégre a' mezöbe üssenek-é? vagy bé-várják a' Városba; leg-többen ollyan gondolattal vóltak, hogy a' Városba várják el-érkezését, egyedûl maga Miltziades javaslotta vele a' mezöbe meg-ütközni; mert úgy mondí így a' bátorſág ſzerentsésekké teheti öket. Ama nagy erköltsü Aristides, a' ki edgyik vala a' Vezérek közûl, maga vala egyedûl, a' ki helybe hagyta Miltziadesnek javallását, és még aztat

tat tanátslotta, hogy a' Fő-Vezérség állandóúl egynek adatasson, mert eztet a' józan ész így kívánná. Maga kívánt ebbe lenni példa, mert épen azon nap érkezett az ellenség, a' midőn a' vezérlésnek napja reá következett, mingyárt-is Fő-Vezérségét Miltziadesnek által adta, eztet látván a' többi Vezérek, ők-is mindenekre reá állottak.

Mihent meg-látta Miltziades az ellenséget, mingyárt maga egész seregét egy hegynek tövéhez állította, olly fortéllyosan, hogy ötet körül nem vehette az ellenség; két szárnyát ármádájának, hátrúl segítségre mehető Truppokkal, ha a' szükség úgy kívánná megerősítette, árkokat-is hányatott jobbról, balrúl.

A' Görögök ütöttek elől a' Persáknak két szárnyaikra, a' reá ütésnek sebességét ki nem állhatták a' Persák, mingyárást-is az ő két szárnyok nem tsak meg-bomlott, de futni-is kezdett, látván eztet Miltziades hasonló ellent állhatatlan sebességgel reá tsapott a' Persáknak Centrumára-is, és így ezen egész nagy ármádát semmivé tette. Ez vala a' Görögöknek első ditsőséges Diadalmok, a' mellyet nem a' hadi tudomány, hanem a' hazai szeretet, és a' szabadságnak édessége okozták nékiek. Hyppiás ezen ütközetbe meg-ölettetett, a' ki talán reménylette, hogy hazáját hatalma alá fogja vetni.

Ezen roppant Persák ármádájának ollyan parantsolattya vólt, hogy azon Görögöket, a' kik el-nem-fognak esni, mind fogják-el, és lántzolva Dáriushoz küldgyék. Márvány köveket-is vittek magokkal, a' mellyekből az ütközet helyén ditső oszlopokat akartak fel-emelni. Más nap érkeztek a' Spártabéliek hozzájok, minekutánna három napi erőltetett menetelt

telt tettek vólna; sajnállották, hogy ezen ditsőségnek részessei nem lehettek, és vallásoknak szokásával mentették magokat.

Azon időbe csak a' jó név vólt a' ditsőségnek az ő bére, és minden nagy Republicánus meg-is elégedett ezzel. Ugyan csak a' Görögök-is állítottak fel oszlopokat a' csata piatzán azon Társoknak emlékezetére, a' kik meg-öltettek, és ezen egész Marathoni ütközetet lefestették. Miltziadesnek nem vólt más jutalma, hanem hogy ezen képre úgy le-festetett ő, mint a' többi Vezérek felett való Vezér.

De ki gondolta vólna, hogy ezen hazáját nem csak védelmező, de meg-is szabadító nagy Bajnok, a' háláadatlanságnak áldozattya fogna lenni? de nem másképpen történt, mivel az Athénabéliek, mindenkor olly kétségeskedők vóltak, hogy egy leg-kissebb kétségeskedés el-felejtette velek, a' leg-nagyobb, leg-igazabb emberek által véghez-vitt szolgálatokat. Miltziades egy Flottát kért tőlök, hogy azon szigetbélieket meg-büntethesse, a' kik a haza iránt árúlkodókká lettek. Ezen Flotta Paros szigettye mellett hajó törést szenvedett, és maga-is a' hoszszas ostromlás után meg-sebessítetve tért viszsza, mingyárt-is azon háláadatlan nép, 50 Talentumoknak fizetésére ítélte ötett. Goguet Ur számvetése szerint egy Talentum 4236 Frantzia Livrát, és nyóltz kis pénzetskét tészen, annyira pedig azért büntették, mivel épen anyit ért azon Flotta. Mivel pedig lehetetlen vólt, hogy ő ezen nagy summát letehesse, tömlötzbe tétettetett, és abba meg-is hólt azon nagy ember, a' ki Chersonésusba csak azért nem válalta-fel a' Fő hivatalt, hogy hazájának szolgálhasson, és aztat főképpen ellenségeitől meg-szabadíthassa.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

Aristides, és Themistocles Történettyeiknek kezdete. Xerxes bé-ütt Görög Országba.

Miltziadesnek halála után vala még Athénának két Polgára, a' kik nagy, és nevezetes emberek valának, Aristides, és Themistocles. De ezek gyermekségektől fogvást egymástól nagyon külömbözö Characterrel, 's természettel bírtak. Aristides olly szép erköltsökkel, nagy észszel, és tudományokkal vala fel-ruházva, a' mellyek minden próbát ki-állottak, mind azon dolgok útálatossak vóltak elötte, valamellyek a' leg-szorossabb igazsággal meg-nem-egyeztek, a' mellyért-is, a' közönséges Társaság egykor edgyütt lévén, Æschilusból ezen szavakat (Symbolumot) alkalmaztatta reája: *Justus vult esse, non tantum videri*, az az: *Igaz akar lenni, nem tsak látzattatni.* Themistocles-is nagy elméjü vala, de a' mellett olly tüzes, olly nagyon tiszteletre vágyódó, és olly bátor ember vala, hogy lelke ésmérete meg-sértésének nem tartotta, akár minémü eszközökkel 's módokkal élni, tsak juthasson maga fel-tett tárgyához, és úgy kívánta magát minden környül-való állásokhoz, és történetekhez alkalmaztatni, hogy nem annyira tiszteletet, mint sem ötet tsudállókat, és követö Társokat nyerhessen; mivel pedig Themistocles határ nélkül való bátorsággal bírt, meg-bizonyosodott az róla, a' mit egyszer felöle az ö Tanító-Mestere

mondott. Hogy ő tudniillik: a' maga Hazájának, vagy nagy szerentsét, vagy-is nagy szerentsétlenséget fog okozni.

Athéna mindenkor a' Politicumbéli dolgoknak Theátruma vala, mivel pedig Lycurgusnak Törvénnyei, a' mellyek a' nép szabadságát kemény zabolába tartották, nagy tekintetbe valának, azért Aristides leg-jobbnak tartotta az Aristocraticum birodalomnak formáját behozni, hogy a' nép azon súlyos terhet, a' mellyet Lycurgus vállaira tett, könnyebben viselhesse. Themistocles ellenbe, hogy a' népnek hízelkedhessen, és maga részire-is vonhassa, mivel így maga hasznát reménylette, a' Democratica birodalmat bé-hozni igyekezett. Ezen felül ezen név: *Igaz*, a' melly Aristidesnek adattatott nagyon sértette az ő fel-fúvalkodott szívét, azért-is a' népet fel-ingerlette ellene, füleikbe szüntelen aztat súgván, hogy Aristides egy meg-határozatlan ítélő Bíró vólna, a' ki mintegy Monarcha maga tettzése szerént való törvényeket adna, bár Királyi névvel nem illetetné-is magát. Ezen trágár beszédgyeit pedig a' nép között, az ő ki-küldöttei minden részeiben a' Tartománynak hirdették prédikállották, mellyekre-is a' nép az Ostracismust kívánta Aristides ellen. Szokás vólt pedig, hogy annak a' nevét, a' ki számkivetésre ítéltetett (mivel eztet tette az Ostracismus) egy tengeri tsigának héjára írták, azért-is történt, hogy egy paraszt, a' ki írni nem tudott, és Aristidest sem esmérte, el-mene hozzája egy darab tsiga héjjal, és kérte, hogy írja reája az Aristides nevét, kihez-is ő így szóllott: *Mit tett ellenedre ez az ember?* a' paraszt így felelt: *semmit sem! de el-úntam hallani, hogy ki-ki ötet igaznak nevezi.* Aristides hallgatott, és fel-írta maga nevét.

vét. 6000 voksok vóltak ellene, és épen annyi kívántatott az Ostracismusra. Békességes tűréssel alája vetette ö magát ezen ítélet hozásnak, és midön számkivetésbe ment vólna, ezeket mondotta. *Én az Isteneket kérni fogom, hogy az Athénàbélieket olly környül való állásokba ne ejtsék, hogy okok légyen Aristidesröl meg-emlékezni.*

Themistocles ezen tselekedetiért nagy gyalázatot vallott vólna még a' jövendöktöl-is, ha Hazájának nem tudott vólna haſználni; de jóllehet ö tsudálatos ember vala; a' hadi, és Politicus dolgokba még-is nagyon bé-látó vólt, és a' leg-nehezebb dolgoknak véghez vitelére nagyon alkalmatos. A' Marathoni diadalom után a' nép bátorſágba tartotta magát lenni; de Themistocles által látta, hogy a' Persák az már el-kezdett háborújokat még hevessebben fogják folytatni; hogy álmossá ne légyen a' nép, ébren kívánta öket tartani, gondolóra-is vette ö Athénának mind erejét, mind erötlenſégét, mind azon dolgokat, a' mellyek eſzközül megtartására ſzolgálhatnának. Éſzre vette ö, hogy ámbár Athénának jó fekvése vólna-is, de mégis az ö vízi ereje igen gyenge vólna, és hogy tsak ezen erö tarthatná bátorſágba, és a' kínts ſzerzést-is tsak ez okozhatná, azért-is az ezüst Bányák jövedelmét, a' mellyet mind eddig a' Polgárok magok között oſztottak-fel, a' tengeri erönek fel-állítására fordította, mingyárt-is ſzáz Gályákat építtetett, a' mellyek ezen közönſéges Társaſágnak Ör állói lettek. Ezen ſegedelem nélkül egéſz Görög Orſzág el-veſzhetett vólna, mivel Dárius egéſz erejével meg-támadni akarta, és már kéſzen-is vólt, de épen a' midön ki-mondhatatlan nagy ſeregével megindúlni akara, meg-hala. Többet alább az ö haláláról.

Xer-

Xerxes az ő fia, ki-is második feleségétől Atosza Fejedelem Aszszonytól Cyrus leányától születtetett, minekutánna az Attya, első feleségétől született fiainak eleikbe tette volna, és ötet a' Thrónusra emelte, szintén úgy valamint az Attya a' Görögök ellen agyarkodott, a' ki-mondhatatlan készület után hozzájok küldött, és fel-kérte, mind a' földet, mind a' Tengert tölök. Themistocles azon Talmátsot, a' ki a' Xerxes Mánifestumát által tette, meg-ölette, tsak azért, hogy a' polgárokat, magokat el-szánt vitézekké tégye, mivel így hazájoknak meg-tartásáért, vagy meg-kelletett nékiek halni, vagy győzödelmeskedni.

Azonba érkeze Xerxes, a' mint Rollin Herodótus után írja, több mint öt milliom, és két száz ezer néppel (ide számlálván a' Tengeri erőt, a' szolgákat, és több más szükséges embereket-is) mintha ditsősség szekerén ülne, a' mellyről meg-vetéssel nézne azon kevés Görögökre, a' kiket porrá dörzsölni kíván. Sicíliai Diodórus sokkal kevesebb számra teszi népét, szint-úgy Plínius, és Æliánus-is több Authorokkal edgyütt. Ugyan tsak Herodótus jegyzését tellyességgel meg-vetni nem lehet, mivel ő azan időbe élt, hanem meg-lehet, hogy Homérust követte, a' ki énekeibe a' dolgot mint Poéta nagyobbította. De Herodótus Xerxesből nagy, de nevetséges Philosóphust-is tsinált, mert írja, hogy látván Xerxes népének sokaságát, sírt tsak azért, mivel száz esztendők múltával ezek közzül egy sem léfzen életbe. Másszor megínt mintegy örültnek teszi-ki, a' ki a' Tengert veszszővel tsapdostatta azért, mivel ő népével az Hellesponton, (a' melly ma Dardanellának nevezte-

tik)

tik) által akarván menni, hajó törést szenvedett. Tovább azt-is írja felôle, hogy ő az Athós hegyét által fúratta vólna, hogy a' Flottája által mehessen. De az útazók írásai aztat bizonyíttyák, hogy az Athós hegye soha sem vólt által fúrva.

Demaratus, a' Lacædemóniak Királlya, számkivettetett általok azért, mivel aztat mondotta, hogy az ő hazájába a' törvénynek nagyobb hatalma vólna, mint a' Királynak. Ő óltalmat keresett Persiába, talált-is, mert ottan nagy tekíntetbe tartatott. Midőn edgyütt lett vólna már Xerxesnek nagy serege, ezen kérdést tette ő hozzája: Vallyon a' Görögök bé-fogják-é merni várni az én nagy seregemet? Demaratus ezen válaszát adta Xerxesnek: Őket a' szabadság szeretete (értette leginkább a' Spártabélieket) minden ajánlásokra siketté tészi, és ha utóllyára tsak maroknyi népjek lészen-is, még-is viaskodni fognak, és még ezeket hozzá tette: *Ők szabadok, de mindazonáltal törvények által kórmányoztatnak, és ezek azt parantsollyák, hogy vagy győzödelmeskedgyenek, vagy hallyanak-meg.* A' dolognak ki-menetele meg-is mutatta, mi légyen a' szabadság.

Demaratus jóllehet a' Persáknál vala, de még-is hazájához való szeretetének tüze el-nem aludott szívébe, mert ő valamint az Athénabélieknek, azonképen a' Spártabélieknek-is tudtára adta, melly szörnyű készülettel menne Xerxes ellenek, mingyárt-is fegyverhez kaptak, és a' többi Görög Tartományokat-is élesztették eztet tenni. De mellyik Tartományból válaszstasson a' fő Vezér, már most azon kotzódtak. Athénába vala egy ékessen szóló, az az Orátor, kinek neve Epycides vala,

ez egy fösvény, de maga meg-hitt ember vala; ez Themistoclessel újjat mert vonni ezen fő hívatalért. és mivel a' köz nép könnyen hívő, tsak kevésbe múlt, hogy aztat el-nem nyerte. Themistocles tudván, hogy nem arra való vólna, és hogy a' pénzt-is szeretné, hogy egész Görög Ország veszedelembe ne essen, sok ajándékokkal arra vette ezen kajánt, hogy otthon maradott.

Jóllehet az Athénabéliek a' Flottának két, három részét magok állították-fel, még-is a' fő Vezérséget a' Spártabéliek kívánták, és erre a' többi osztályok-is reá állottak, és így Spártai Eucibiades nyerte-el, a' ki nem érdemlette. Themistocles tartván attól, hogy a' szövettség ne talántán fel-bomollyon, alája írta magát ezen rendelésnek; de aztat-is véghez vitte e' mellett, hogy ezen rendelés által a' számkivettettek-is viszsza hívattassanak: különösen Aristides. Ez megint nagy példája a' hazai szeretetnek, a' midőn ő annak védelmére aztat hívattatta viszsza, a' kinek legnagyobb ellensége vólt. Biztatta-is Themistocles az Athénabélieket, hogy jól vitézkedgyenek, mert rövid idő alatt övék lészen a' fő Vezérség.

Meg-jelent azonba Xerxes a' maga mérték felett való seregével, egy igen szoros határ szélen (passuson) mellynek Thermópila vala a' neve. Itten nem többel, hanem tsak 4000 katonákkal állott Leónidás Spártabéli Király, kit-is sok nagy ígéretekkel, és ajándékokkal, reá nem vehette Xerxes, hogy azon szorost hagyná-el; mellyért-is meg-boszszankodván illy kevély, és mintegy parantsoló szavakkal írt hozzája : *Rakd-le fegyveredet !* de ezen durtzás szavakra Spártai hangon

gon Leónidás-is így felelt: *Jer, vedd-el!* mingyárást is teménytelen seregével reája ütött. Leónidás sok órákik olly bajnoki módon óltalmazta ezen Passust, hogy már a' Persák hátat akartak vetni, hanem utóllyára valamelly gyalog ösvényre akadtak az hegy háta megett, a' mellyen olly titkossan fel-lopódtak a' hegynek tetejére, hogy a' Görögök hamarább észre nem vették, hanem tsak mikor már a' Persák felettek állottak. Ez így történvén, által látta Leónidás-is, hogy tovább már ezen Passust nem óltalmazhattya, hogy katonái viszsza mennyenek parantsolta; hanem három százzal maga még-is itt maradott, a' kikkel különös vitézséggel mind addig viaskodott, miglen egyen kívül magával egygyütt mind meg-nem-ölettettek. Leonidás eztet kétség kívül azért tselekedte, hogy lássák a' Persák, a' Görögök melly vitéz emberek legyenek, és tölök meg-rettennyenek, avagyis, hogy Hazájának hírt 's nevet szerezhessen.

A' Spártabéliek azon Katonát, a' melly élete be maradott, és nékiek a' meg-ölettetekről hírt hozott; betstelennek, és az ütközetből el-szaladottnak tartották lenni mind addig, a' meddig első alkalmatosságba meg-nem-mutatta, hogy ő-is, mint több Pajtársai olly vitéz vólna. Kevés idő múlva az Amphictionok azon a' helyen, a' hol ezen tsata történt, egy ditső Oszlopot emeltettek-fel, a' mellyre ezen szavakat metzettettek: *Vándorló! hirdesd-ki Lacædemonba, hogy mi itten azért nyúgszunk, mivel engedelmesek vóltunk a' törvényekhez.*

Ezen Thermopila Passusnak meg-vétele, 20000 emberek el-veztébe telt Xerxesnek, ez ugyan kevés veztegség egy három millióból álló ármádánál, de hogy 4000 Görögök ennyit

nyit meg-ölhettek, ezeknek számokat tekintvén, igen sok, sőt csak tized része lett vólna-is a' Persáknak, épen nem lett vólna szégyen, ha a' Görögöknek 11200 emberekből álló egész ármádájokat tenkre tették vólna. De itten csak a' fent ki-tett számmal vóltak.

Ezen ütközet után Xerxes maga seregével, a' Görögök után nyomúlt, és valamerre ment, égetett, zsákmányozott, és pusztított, midőn már közelített vólna Athénához, aztat tudakozta, hogy mit mivelnének a' Görögök, mellyre a' midőn illyen feleletet vett vólna, hogy az Olympusi játék inneplését tartyák, egy a' maga Satrapái közül valóhoz fordúlt, és ezeket mondá néki: *Lássad! mitsodás emberek ezek, ők egyedül betsületért hartzolnak!* Annak utánna meg-magyaráztatta magának miből álljon ezen játék.

De mindazonáltal Athéna közelített maga veszedelméhez, mert a' Peloponésusi népek, elhagyták ezen köz Társaságot, és a' Corynthusi Isthmus megett, az az: tenger szorúlattya között bé-sántzolták magokat. Themistocles hazájának veszedelmét meg-fontolván, 's tudván, hogy tsak a' Tenger által szabadíthattya-meg, mivel a' nép a' babonaságnak nagyon hitt, aztat gondolta-ki, hogy ki-hírdettette közöttök, hogy az Oráculumot szükség légyen meg-kérdeni, hogy ezen iszonyú veszélyt miképpen háríthassák-el magokról, mivel tellyes lehetetlen vólna, hogy a' Város ezen temérdek ellenség, nek ellent álhatna. Javallására reá állott a' nép, és az Oráculum illyen választ adott. *Athéna, tsak fából munkált falak között fogja találni maga szabadúlását!* Az Oráculumnak ezen mondását nem értette a' nép, azért-is Themistocles így fejtette-meg, mivel az ő dolga vólt, hogy

hogy az Oráculum ezeket mondgya, ſzóllott tehát: *Az Istenek azt akarják, hogy több hajókat építsetek, és azokra menny etek, ezek azon fa falak, a' mellyeken meg-ſzabadúltok.* Mivel az Athénabéliek a' magok babonás Religiójokon mindent építettek, mindenekre reá-is állottak. De azt at az egyet nagy munkával vihette ő végb e, hogy míglen ők a' hajókon leſznek, a' Várost ajánlyák Minerva Isten Aſzſzonynak óltalmába, és hogy minden Polgárok, a' kik viaskodhatnak, a' hajókra menny enek, és ki-ki háza népének ſzabadításáról, és el-tartásáról gondolkodjon; de ugyan tsak meg-történt, fel-is kerekedtek ők, és az Aſzſzonyok, nagy sírás, és jajgatások közt el-váltak a' férfiaktól. Ezeknek nagyobb réſzét Aeopolis Várossa kebelébe vette, és élelemmel tartotta. Némelly makats Polgárok, nem akartak ki-menni, hanem egy fából épült Citadellába bé-zárták magokat, olly vélekedésbe lévén, hogy itten mentek fognának lenni, mivel fa falak között fognának lenni, és ezekről ſzóllott vólna az Oráculum. De el-érkezvén Xerxes hamuvá tette ezen Citadellát; de ugyan tsak a' bé-zárattatak, életeknek utólsó pertzentéséig; vitézül viſelték magokat, úgy-is hóltak-meg.

HARMADIK TZIKKELY.

Három ütközetek, Salaminnál, Platæánál, és Micalénál, mellyek után a Persák, örökre ki-üzettetnek a' Görögöktől.

Ezen ütközetek előtt, meg-esett immár a tengeren egy ütközet Arthemisium mellett, de ez fikeretlen vala, mivel edgyik fél sem leve nyertes, ugyan tsak a' Görögöknek annyit haſznált, hogy ők annyira meg-esmérkedtek a' tengerrel, és annyira ki-tanúlták miképpen lehessen azon meg-ütközni, hogy immár a' Persáknak ellent állhattak. Salamin Várossa mellett, a' tenger' ſzorossába vóltak ők öſzve gyülve, a hol-is hadi tanátsot tartottak. Eucibiades, és vele többek mások aztat állították, hogy a' Corynthusi tengernek tsatornájába kelletik bémenni, mivel abból leg-jobban lehetne, egéſz Peloponésust óltalmazni. Themistocles pedig aztat mondotta, hogy meg-botsáttathatlan vétek léſzen, azon ſzorost, a' mellybe vannak, elhagni, a' hol a' Persák akarattyok ſzerént a hellynek ſzük vólta miatt, úgy majd nem dolgozhatnának a' mint akarnák. Ezen ſzavakra úgy fel-indúlt Eucibiades, hogy Themistoclest páltzájával akarta meg-ütni, mellyre-is Themistocles imigyen ſzóllott: *Üss-meg! ha merſz.* Ezen ſzavai, olly mélyen hatottak bé ezen Spártai Vezérnek ſzívébe, hogy azon ſzempillantástól fogvást magát Themistoclesnek alája vetette, és a' Fő-Vezérſéget-is nékie által adta.

A' mai

A' mai világba, ha illyen dolog történne két Vezérek között, kénszerítetnének baj vivásra ki-menni; de a' Görögök nem tudták mi a' Duellum, és eztet késön szülte utánnok a' Barbáries, Akkor a' boszszúállás kettő között úgy végződött, hogy mindenikének valamelly vitézséget, ellenségen kelletett véghez vinni.

Azok között, kik Xerxest követték, a' Halicarnassusi Királyné Arthemisia, egy igen bölts, és vitéz Aszszonyság-is vala; a' kinek-is ha tanáts adását Xerzes követte vólna, sokkal szerentsésebb lett vólna, mert aztat javasolotta, hogy meg-ne-ütközzön a' Görögökkel, hanem lassan-lassan nyomúllyon előre, vegye őket körül, így éhségre-is fogja juttatni, és ez által semmivé-is tenni. De Xerxesnek fel-fúvalkodása, nem adott helyet ezen jó tanátsnak: Pórúl-is jára, mert Themistocles kémek által tudtára adatta, hogy a' Görögök Salamin alól el-akarnának menni, és így ha velek meg-nem fog ütközni, el-veszti azon jó alkalmatosságot, a' mellyben az ő egész Flottájokat semmivé tehetné. Meg-értvén ezeket, leg-ottan parantsolatot adott az ütközetre; maga egy kies dombra állott, hogy meg-látván ötet Katonái, jelen létéből bátorságot vegyenek.

Éppen akkor érkezett Aristides-is ide, a' ki eddig Æginába comandérozott, hogy magát Themistoclessel egyesítse; meg-is mutatta ezzel, hogy ő Hazájának egy ollyan Polgára, a' ki a' különös tzivakodást meg-vetvén, egyedűl a' közjónak előmozdításán igyekezik, Themistocleshez állani, sőt alatta-is lenni ajánlotta magát. Themistocles mint nagy, és bölts ember, ezen ajánlásnak mind hasznát, mind betsit meg-tudván fontolni; mingyárt bizodalmas

barátságot kötött vele, a' mellynek mind a' ketten tsalhatatlan jó végét-is reménylették.

Themistocles a' maga Flottáját úgy állította, hogy a' szél a' hátára esett, és így álván ütközö rendbe, reája ütött Xerxes a' maga nehéz hajóival. De mivel ezeknek száma felette nagy vólt, nem dolgozhatott velek, sőt akadállyára vóltak, mert szoros vólt a' hely, nem foroghattak, és így a' Görögök 400 könyü hajói, meg-verték, el-széllyeztették a' Persák 2000 nehéz hajóit. Arthemisia olly vitézül viselte magát, hogy okot adott azon mondásra, hogy: *Itt az Aszszonyok, mint a' Férfiak; és a' Férfiak, mint az Aszszonyok, úgy viselték magokat.* Ezen ütközetnél szintén úgy, mint a' Marathonnál meg-esetnél, ki-tetszik, mit nem tehet egy bölts, és vitéz Fö-Vezér, kevéssel-is a' sokaság ellen.

Ezen ütközet után újjabb hadi fortéllyal élt Themistocles, mert kémje által kéz alatt megint aztat fúvata Xerxesnek fülébe, hogy a Görögök el-akarják rontani, az ö hajókból munkált hídját, meg-újedett ö ezen a' híren, és hogy netalántán ide szorúllyon, ezen hatalmas Király útálatos szaladásra vetette magát, és nyakra főre Ázsiába futott. Mardoniust 300000-rekkel hátra hagyta, hogy az esett tsorbát kö-szörülné-ki, és dolgát állítaná jó lábra.

Márdonius ámbár kevély, és előre nem igen látó ember vala, még-is ki-tanúlta aztat, hogy a' Truppoknak sokaságát nem mindenkor követi a' diadalom, azért-is leg-jobbnak ítélte ö, hogy a' Görögök' szövetségét fel bontsa, és öket egymástól el-szakaszsza, mert így öket meg-verheti: Ö-is aztat tartotta. *Divide, et vinces.* Elöször-is az Athénabélieket, kísértette-meg, és a' Macedóniai Királyt (mivel még ez

ez akkor a' Persák hatalma alatt vólt) sok ígéretekkel, és szép ajánlásokkal hozzájok küldötte, sőt az egész Görög Országi birodalmat nékiek ígérte, tsak állyonak-el a' többi öszve szövetkezettektől, de ezen áll-ortzás ajánlása meg-nem-tántorította őket. Aristides éppen akkor első Archon vala, ki-is így felelt egy Spártai követnek jelen létébe a' Macedóniai Királynak : *Az Athénabélieket az egész világnak aranya, kintse, minden szép ígéretei, arra nem fogják vinni.* Sőt a' Persáknak örökös ellenségei lésznek, és mindenkor rajtok bosszúját állani fognak igyekezni, mivel ők, az ő hazájoknak annyi sok tetemes kárt okoztak. Mingyárt-is ártóztató átkokat mondatott azokra, a' kiknek, ha valaha tsak eszébe-is jutna a' Persákkal egyességre lépni, vagy-is haza árúló találna lenni. Illy nagy vólt az Athénabéliekbe a' hazai szeretet, és minnyájokat illy lélek élesztette.

Mardoniustól tsak hamar ezután, egy más követ-is érkezett az Athénabéliekhez, kit-is meg-látván egy Polgár, aztat találta mondani : *hogy ezen követnek , Audientziát kellene adni.* Meg-halván eztet több Polgár Társai mindjárt agyon követék ötet. De még ez nem vólt elég, hanem az Aszszonyokat a' méreg el-fogván, valamint Feleségét, úgy Gyermekeit-is kövekkel agyon hagyigálták. De most jobban meg-tartották a' nemzetek törvénnyét, mert meg-nem-ölették a' követeket, hanem tiszteségessen haza botsátották.

Látván Márdonius, hogy tsalárdságával semmire sem mehet, el-tökéllette magában, hogy Athénát porrá fogja tenni; észre vették szándékát az Athénabéliek, azért-is mint annak előtte magokat Salamin alá húzták. A' Spártabéliek Peloponésust őrizvén, nem igen

ſiettek nékiek ſegítſéget küldeni; ugyan tsak a' többi öſzve ſzövettettektől kiſztettetvén, 5000 polgárokat küldöttek, de minden polgárnak hét Helótesse vólt, és így ezen ſegítſég 41000-bül állott. Az Athénabéliek 8000 ren vóltak, öſzveſéggel a' Görög ármáda leg-alább-is 70000 lehetett. Ezeket comandérozta a' Spártai fiatal Királynak tútora Pausániás, ki-vévén a' 8000 Athénabélieket, a' kik Aristidestől függöttek; elég-is vólt ennyi katonaſág, egy ollyan tudatlan Generális ellen, mint Márdónius vala, és 300000 gyakorolatlan, 's hívſágokhoz ſzokott Persák ellen.

Mivel a' Persák Bæótiába mentek-bé, azon okra való nézve, mivel ezen Tartomány nem olly hegyes mint Attica, hanem térſégből áll, a' mellyen az ô nagy ſzámból álló ármádájok, mind jobban dolgozhat, mind jobban foroghat; azért a' Görögök-is bátran bé-mentek. Márdónius tartván attól, ne talántán, ha ſokáig lebzselni talál, élelem dolgába meg-fogyatkozzon, ámbár az ö leg-értelmessebb Tiſzttyei a' meg-ütközést nem javaslották, ö még-is Plátæa alatt ki-mondhatatlan nagy hevesſéggel meg-támadta a' Görögöket, de kegyetlenül meg-is verettetett, mert tsak 40000 emberei ſzaladással mentették-meg életeket, a' többit halmokra vágták, törték, ölték a' Görögök. Így ſzokott járni, a' ki a jó tanátsot bé-nem veſzi. Soha többé a' Persák bé-ſem-is törtek Európába.

Márdónius teste a' meg-ölettetett testek között találtatván, egy Ægínabéli Görög aztat tanátslotta Pausániásnak, hogy azon valamelly tsúſſágot tétessen, mivel a' Persák-is, Leonidásnak lelketlen testével tsúfot üztek. Pausániás egy nemes mérsékléssel ezeket mondá

dá néki: *Nem esméri az, a' ditsösséget, a' ki aztat a' barbáriesnek követésében keresi! Spárta eztet mértékletességben, nem pedig alá való boszszú állásban tarttya lenni, nagy ditsössége az, a' Spártabélieknek, hogy annyi majd számtalan megölettettekkel a' Persákon boszszút álhattak.*

Hogy Pausániás maga Tiszttyeinek tanítást adhasson, két ebédet adott, az egyik pompás vala, és drága étkekből; a' Persák tudnia illik ízlése szerént valókból állott, és ehez az el-fogattatott Persiai Tiszteket ültette: a' másika vastag közönséges étkekkel készíttetett, valamint a' Spártabélieknek szokások vala enni. Ezen ebédhez maga Tiszttyeit ültette, és így két különös tábláknál ültek, de egy palotába, a' midőn leg-édesdebben ettek így kiálta-fel Pausániás: *Melly nagy esztelenség vólt az Márdóniustól, hogy ö, a' ki olly búján szokott élni, olly embereket mérészlett meg-támadni, a' kik még a' szükségessektől-is meg-tudgyák magokat tartóztatni.* De még-is a' Plátæánál nyert sok kintsek, meg-rontották épen ezen nagy Vezérnek az ö erköltseit-is idövel.

Nagy vetekedés támadott ezen ütközet után a' Görögök között azért, hogy az Athénabélieknek-é? vagy-is a' Spártabélieknek tulajdoníttasson ezen diadalomnak ditsősége, majd rosz következése-is lett vólna ennek, hanem a' Vezérek meg-alkudtak abba, hogy valamelly harmadik Nemzetnek adattasson ez; azért-is a' Plátæabélieknek tulajdonították, melly alá Aristides, és Themistocles magok neveit alá írták.

Mihent a' ditsöség tulajdona egy Nemzetnek, mingyárt természetté válik abba a' Vitézség. Egy borostyány koszorú elégséges arra, hogy illyen Nemzet a' nagy meg-téte-

lekre ösztönöztessen, és betstelen dolognak tarttya a' pénzel való meg-jutalmazást. Álmélkodnunk kelletik, ha a' régi Görög Társaságokra vettyük szemeinket, és pirúlásra hozhatnak azoknak példái.

A' Salamini diadalom azon betsületet nemzé Themistoclesnek, hogy a' midőn az Olympusi játék helyre bé-méne, minnyájan a' Görögök fel-állottak előtte, és egy Tölgy-fa ágakból fonott koszorút tettek a' fejére, és megszabadítójoknak nevezték, és még-is Themistocles aztat mondotta, hogy nem érdemlené ezen nagy adakozást. A' szabadság, és hazájokhoz való nagy szeretet, az ő kemény neveléſek, katonai éllésen való tartás, a' fegyverben való gyakorlás, különösen az ő bölts, és vitéz Vezérei okozták azon sok diadalmakat. A' Persákat nem lehetett hozzájok tsak hasonlítani-is; mert ezek puha, lágy népek valának, a' kik inkább búján, mint sem keményen neveltettek, és még gyenge 's válogatott ételeken, gyakorlatlanok a' fegyverbe, és az ő Vezérei túnyák, és gondatlanok. Az ő Királlyaik fel-fúvalkodásba, pompába, dobzódásokba töltötték idejeket, hogy lehetett vólna másképpen, hogy annyi milliom nép, ezen maroknyi Görög népet porrá ne őrlötte vólna.

Ezen Persákat, a' kik Európába meg-verettettek, hasonló sors érte, Azsiába Micale várossánál tartatott Tengeri ütközetbe; mert esztendő múlva, épen ezen a' napon, a' mellyen a' Plátea mellett való verekedés történt, meg-verték a' Görögök a' Jóniai Görögök segítségével Xerxesnek az ő egész Flottáját. Sárdesből, a' hol eddig maga tartózkodott ki-is szökött, minekutánna meg-parantsolta vólna, hogy

hogy a' Görögök Colóniáiba mindenütt a' Templomok le-rontattassanak. Ezzel aztat mutatta-meg, hogy nem mervén az emberekkel viaskodni; a' Templomokon töltötte boſzúját. A' Jóniabéliek azomba a' többi öſzve ſzövetkezett Görögökhöz állottak.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Athénának újonnan való fel-állíttása. Aristides uralkodása, és a' Görögök között történt ſzakadásnak kezdete.

Semmi-ſem téſzen hamarább az Orſzágok, ſőt különös emberek között-is ſzakadásokat, mint az irígyſég; leg-nagyobb bizonyſágai ennek a' Görögök, kik ha olly ſzem-fülesek lettek vólna, mint a' minő nagy Vitézek valának, és az egymás között kötéssel tétetett egyeſséget ſzorossan meg-tartották vólna, ſoha ſem jutottak vólna arra, hogy önnön magoknak, magok által nagyobb kárt tegyenek, mint nékiek a' Persák tettek; a' melly tsak azon irígyſégből ſzármazott, hogy minden Tartomány, a' másikánál böltsebb, és vitézebb akart lenni. De nem olvashatták ők még akkor az Hollandusok arannyain azon homlok írást: *Concordia res parvæ creſcunt, diſcordia dilabuntur.*

Minekutánna a' Persák általok úgy megaláztattak vólna, hogy már békeſségbe élhettek, és a' Persáknak ellenek való fel-támadáſtóktól nem félhettek; az Athénabéliek mingyárt

arról gondolkodtak, hogy a' magok meg-rongáltatott Városokat Athénát fel-építtsék, helyes, és igazságos szándék-is vala ez, de eztet a Spártabéliek irígy szemmel nézték; mert látván az ő erejeket mind vizen 's szárazon, és ezek mellett ha még Városokat-is meg-erősítik, tartottak attól, ne talántán a' Fő-Vezérség-is, az Athénabélieknek kezeikre jusson, azért-is ők aztat állították, (de nem helyessen) hogy Görög Országának belső bátorsága, és java nem engedné-meg, hogy másutt erősség lenne, egyedül Peloponésusba, mert úgy mond: ha valamelly ellenség bé-jönne az Országba, és egy illyen erősséget el-találna venni, aztat maga hasznára fordíthatná, és félszkévé tehetné. Így tehát illyen vetekedés vólt első szikrája azon tűznek, melly közöttök annak utánna nagyon el-harapozott. Themistocles fel-tette magába, hogy ezen hamis Politicának valamelly fortéllyal eleit fogja venni, azért-is mindenféle beszédekkel, 's tanátskozásokkal húzta vonta a' dolgot, az alatt pedig mind Férfiak, Aszszonyok, még a' Gyermekek-is nagy serénységgel dolgoztak a' kő-falak, és bástyák fel-állításán. Meg-tudván eztet Sparta; ellenmondást tett nagy panaszszal az ellen.

Themistocles tagadást tett abba, hogy ő vólna oka, hogy a' nép olly szakadatlanúl dolgozna, és kívánta, hogy mingyárt bizonyítasson a' meg. A' Spártabéliek követeket küldöttek; Themistocles pedig kéz alatt meg-üzente az Athénabélieknek, hogy azokat mint zálogokat tartóztassák-le.

A' dolog azomba folyton folyt, és a' midőn már mind el-készült; akkor így adta-ki magát Themistocles, hogy az Athénabéliek a magok bátorságára a' közönséges törvénnyel éltek,

tek, és hogy már a' Város olly karba vólna, hogy magát óltalmazhattya, és mivel Athéna Görög Orſzágnak olly nagy ſzolgálatokat tett, ſenki ezen tselekedete felöl a' nélkül, hogy ötet meg-ne-bántsa roſz gondolattal nem lehet, és nagy igazſágtalanſágot fog tselekedni Spárta, ha ö maga hatalmát erötlenſégén a' vele öſzvefzövetkezetnek fel-álítani kívánnya. És hogy ö azért meg-nem-pirúlna, hogy ezen dologba egy kis fortéllyal élt. *Mert a' Hazának javára mindent ſzabad tenni.* A' Spártabéliek tettetésel hallgattak, mert még haragjokat ki nem önthették.

Vannak környül való állások, a' mellyekbe fortéllyal mint fegyverrel ſzabad élni, úgy mint valamelly erőſzak, vagy hit-ſzegés meggátolására, ha azok egy Orſzágnak kárt okozni éſzre vétetödnek; de Themistoclest nem lehet menteni, hogy ö nem lett vólna, igazſágtalanſágba ſántikáló, és ezen nagy embert megkell ſzünni tsudálni, mihent ö-is meg-ſzünik a' Törvényeket tellyesíteni, annyival-is inkább, mivel az ö kezébe vala az Orſzág kormánnya, következésképpen azoknak tellyesítése ötet leg-inkább illette, és jobban-is kötelezte, mint akármelly különös polgárt. De hogy az ö helytelen tselekedete világossabban ki-tessék, ſzükſéges tudni, hogy mihent ö Athéna Várossát meg-erösítette, és ez által tekéntetbe hozta, mingyárt azon Várost egéſz Görög Orſzágnak fejévé akarta tenni, olly hatalommal, hogy minden Coloniák töle függjenek, és imé ez ſzülte a' Spártabélieknek ſzívébe az irígyſéget. Minekutánna a' Pyræisi tenger révét fel-épitette vólna, ollyan rendelést adott-ki írásba, hogy minden eſztendöbe az ebbe lévö Flotta húſz hajókkal ſzaporíttattasson-meg, né-

némelly szabadságokat-is adott-ki, tsak hogy sok Mester embereket, és Matrószokat tsábíthasson magához. Ez ugyan nem rosz rendelés lett vólna, mivel a' Tenger leg-nagyobb óltalma vala egész Görög Országnak, ha tovább nem ment vólna a' dologba, de tovább ment, mert ö egy napon a' gyülésbe aztat kívánta, hogy egy a' Tanátsossok közül melléje adattasson, a' kivel ö egy titokról végezhessen, melléje-is rendelte a' Gyülés mingyárt Aristidest, mert a' népnek leg-nagyobb bizodalma vólt benne. Themistocles ezen titkát jelentette ki nékie; hogy úgymond: a' velek egyesülteknek Flottáját meg-kelletik égettetni, mert ez megtsalhatatlan mód vólna Athénát ollyan karba tenni, hogy Ura, és feje lenne Görög Országnak. Aristides bölts, és jó lelki esméretü ember lévén, így szóllott hozzája: Ennél ugyan semmi sem vólna hasznossabb, de egyszersmind igazságtalanabb, és törvénytelenebb sem vólna, a' mellyért-is erre nem állok, mert tudod, hogy a' midön a' többi Görögökkel szövetséget tettünk, a' többi törvények között azon törvényt leg-főbbnek tettük, hogy egymást nem fogjuk háborgatni, hanem azon lészünk, hogy minden Tartomány, és Colonia maga állapatjába meg-maradgyon, és ugyan azért minden külsö ellenség ellen fogunk tartozni egymást védelmezni. Ki-tetszik ezekből, hogy Themistocles hová tzélozott; oda tudnia illik, hogy egy Monárchiát álítson-fel, mellynek ö légyen Királlya. Aristides a' gyülésbe ezen titkot kijelentette, a' nép voksa mind az ö ítélete mellett vólt; és így Themistoclesnek fel-fúvalkodott szándéka füstbe ment.

Nagyobb böltsességét mutatta Themistocles egy más Gyülésbe, a' mellyet az Amphyctio-

ctionok tartottak, mert ebbe a' Spártabéliek azt kívánták, hogy mind azon Görögök, a' kik Xerxes ellen fegyverbe meg-nem-jelentek, a' Fő-hivatalokba réfzt ne vehessenek. Vóltak pedig a' kik meg-nem-jelentek, a' Thessaliak, Argierek, Thebaiak, és többek mások. De így mivel az Amphyctionok fzáma csak 30 fzemélyből állott, még pedig csak közép rendbéli Városokból valók vóltak; tehát a' többi ezeket vagy egéfzlen meg-rontotta vólna, vagy-is a' többi Görögök két három Fő-Várossok hatalmok alá estek vólna, a' mellyért-is örökké háborúskodtak vólna egymásal. Themistocles ellent állott ebben, és az ő okai helyeséknek tartattattak.

Ezek után Athénába a' közfég ugyan csak lármázott, és a' Gazdagokat minden hatalomtól meg-akarta fofztani, mivel a' hatalom a' Democráticum Uralkodás által nékiek adattatott vólna. Aristides jónak találta, hogy ezen nyúghatatlan népnek valamennyire engedni kelletik, mellyre való nézve ő mind első Archon ollyan rendelést adott-ki, hogy minden rendből (classisbúl) a' mellyekre vólt a' nép fel ofztva, legyenek az Amphyctionok között, és minden külömbözés nélkül, akár fzegény, akár gazdag, tsak tudománnya légyen, Archon-is lehessen. De ezen fzabadfág zabolázatlanfágot nemzett, és magok között való háborúfágot.

Mind eddig a' Spártabéliek' kezébe vólt Görög Orfzágnak Fő-Kormánnya, de mostan jelen vólt azon idő, hogy aztat az Athénabéliek' kezekből ki-vegyék; ezen változást egy erköltseiben meg-romlott Spártabéli Polgár, és az Athénabélieknek tett fzolgálattyok véghez-is vitték. A' Görögök ki-küldöttek egy Flottát,

tát, hogy ez; azon öszve szövettetteket, a' kik még a' Persák igája alatt nyögnének, szabadítaná-meg. A' Spártaiaknak Pausániás vala Fő Vezérek, az Athénabélieknek pedig Aristides Címonnal, Miltziadesnek fiával. A' Plátæánál történt ütközet, annyira fel-fúvalkodottnak tette Pausániást, hogy régi hazai jó erkölcsének, tsak árnyékát tartotta-meg. Már haza el-árúlásról-is gondolkodott azon szín alatt, hogy ö Görög Országnak szolgálni kívánna, (szép szolgálat!) az ö nagy kevélysége, és keménysége által, és ezek mellett az által, hogy ő a' Persiai pompát, és hívságos szokásokat majmozta, egészlen el-veszette a' vele edgyütt szövetségbe lévő társainak valamint szeretetét, úgy bizodalmát; ellenbe a' mostan említett két Athénabéli Vezérek, mivel böltsek, igazság szeretők, és a' jó erkölcsökbe állandók vóltak, azért-is a' fő-hatalom ezeknek adatott. Spárta-is meg-esmérvén Pausániás álnokságát, ezen ítéletre reá állott. Soha Athéna maga dolgát ennyire nem vitte vólna, ha Themistoclesnek tanátslására reá állott vólna. Melly nagy változásokat nem tehetnek egy Országba egy, vagy-is két emberek.

Pausániás gyanúságba esett, hogy az ellenséggel tartana, azért-is a' táborból haza hívattatott, és jóllehet Tútora vólt a' Király fiának, de még-is Spárta, a' maga törvénnye szerént ötet az Ephórusok ítélete székének által adta; világosságra-is jött dolga egy levél által, a' mellyet ő Xerxesnek írt, melly levél az öszve szövettetteknek kezeikbe jutott: ki-menteni magát nem tudván, Pallásnak templomába szaladott; mivel pedig ezen szent, és szabad helybül ki-nem vehették, a' Templom ajtaját kő-művesek által kövekkel bé-ra-

kat-

kattatták. Az ö édes Annya mi több, önnön maga ezen munkához a' köveket nagy ſerényſéggel hordotta. Megint az akkori vad idönek egy nagy bizonyſága. Az Ephórusok ottan-is hagyták, míglen éhen meg-nem hólt; de tartván attól, hogy ez által a' Templomot meg-fertéztették vólna, a' Delphusi Orákulumot kérdezték, hogy mi tévök légyenek? a' melly-is aztat parantsolta, hogy ezen el-követett vétkekért Pallást meg-engeſztellyék; tehát építsenek a' meg-hóltnak tiſzteletére két ditsö oſzlopot a' Templomba, így meg-fognak tiſztúlni.

Ezen történet után Themistocles-is kénſzeríttetett magát az Ostracismus alá egy ideig vetni; ezen ſzámkivetésének oka az vala, hogy a' néptöl meg-útáltatott, mivel olly nagyra emelte-fel magát, és ſzemére tölök az-is hányattatott, hogy míglen ö Athénát kórmányozta, ſok kintseket gyüjtött magának, és hogy a' köz jó, nem vala mindenkor ſinór mértéke. A' Spártabéliek abba vádolták, hogy ö Pausániásnak nagy baráttya lett vólna; valóſsággal az-is vólt, jóllehet ennek dolgait ö helyeſleknek nem tartotta lenni. Az Athénai nép-is bünösnek tartotta ötet lenni, azért-is aztat kívánta, hogy törvény ſzolgáltattasson ellene; mellyért-is el-ſzökött, és egy ideig, egy helyröl más helyre vándorlott; utóllyara ugyan tsak a' Molossusok Királlyához Admétushoz méne. Jóllehet ezen Királynak oka vólt régtül fogva neheztelni reája; de még-is ötet ellenſégeinek ki-nem-adta. Némelly jó baráttyai ugyan, nagy réſzét kintsének óltalmok alá vették; de még-is ſzáz Talentumai confiscáltattak, holott maga ſaját értéke, nem ment többre három Tálentumnál.

Ne-

Nehéz dolog vala ollyan jó lelkű embert találni, a' ki a' hazába a' gazdálkodást híven, és lélek esméret ſzerént folytassa; de az Athénabéliek jól esmérvén Aristidest, és az ő erkölcseit, meg-egyezett akarattal ötet válaſztották ezen hivatalra. Mind eddig azon pénznek bé-ſzedése, a' mellyet az öſzve ſzövetkezettek a' háborúra adtak, nagy lármát okozott, mivel annak ki-írását nem igazſágossan ſzámolták-fel. Aristides az egéſz Finantziát, a' melytől a' népnek bóldogſága függ, jobb karba tette, mivel ő minden Városnak adóját, annak jövedelméhez ſzabta; és a' Delphis ſzigettyébe, egy közönſéges kínts Tárt tartott, és így ő határozta-meg az adót, és az egéſz kintsel-is ő bánt, meg-is mutatta, hogy egy bőlts, és jó lelki esméretű ember légyen. Álmélkodásra méltó dolog vala az, hogy kinek kinek eleget tett. Ő meg-is duplázta a' kintset, és minden közönſéges költſégei nem mentek többre, 460 Talentomoknál.

Ezen nagy ember maga-is mindég ſzegény vólt, jól lehet az egéſz Ország jövedelme keze alatt vólt. A' midőn Callias az ő Attyafia, a' ki Athénába leg-gazdagabb vólt, kérdésre vonattatott, hogy miért engedte vólna Aristidesnek maga háza népével edgyütt inſéget ſzenvedni, bizonyſágúl magát Aristidest hívta, hogy ſokſzor pénzel kínálta vólna ötet; de ſoha ſemmit ſem akart el-venni. Aristides meg-vallotta eztet, és így ſzóllott: *A' bövſégnek kívánſága, tsak az emberek ſzükſégét ſzaporíttya, és az élésnek leg-jobb módja az, ha tsak annyi értéke vagyon minden embernek, hogy azzal naprúl napra meg-érje.* Es illyen ſzükſégben meg-is hólt ő, ſőt annyit ſem hagyott hátra, hogy el-temettethetett vólna, hanem a' közönſéges Társaſág-

ſágnak költſégén temettetett-el, és ez özvegyének, és árváinak-is el-tartását magára vállalta. Méltán-is egekig emelte ötet Plátó, és ezen ígéket mondotta felöle: *Aristides azon igyekezett, hogy Athénát jó erköltsökkel töltse-bé.*

ÖTÖDIK TZIKKELY.

Címon neveli Athénának hírét, 's Nevét.

Ama nagy lelkü Aristidesnek tanítvánnya Címon, Miltziadesnek fia; a' ki Marathonnál a' Persákat meg-verte, lett az ö érdemes követöje. Ez nem tsak ſzerentsés táborozásaival, hanem jó erköltseivel-is, és ſzép maga viselésével, a' mellyekkel bé-tudta az emberek ſzíveit venni, nevelte hazájának ditsösſégét. Ö ugyan ifjúſágában rendetlen élete által a' nép elött útálatossá tette magát; de azon eſztendöket hátra tévén, a' mellyek alatt az ifjú vér forni ſzokott, meg-mutatta aztat-is, hogy egy ifjú ember, meg-jobbíthattya magát, mihent akarja. Mivel Aristides (a' Görögök között leg-igazabb ember) az ö Mentora vólt, olly erös lett az Orſzág dolgainak kórmányozásába, és minden jó erköltsökbe, hogy a' Görögök között az elsöſéget méltán meg-érdemlette; azért-is, mintegy köteles vólt Athéna a' kórmányt kezébe adni. Ugy tudta ö igazgatni a' polgárokat, hogy azon igazgatásnak tzélja, egyedül a' külsö ellenſég vólt. Ö a' Persáknak igen ſok helyeit megvette, az ö Flottájokat-is meg-támadta, és azo-

kat meg-égette, 's el-széllyeſztette; és ugyan azon a' napon a' földön-is meg-verte az ő ármádájokat, ki-üzte öket Thrátziából, és három eſztendeig tartott ostromlás után Thásus Szigettyét-is meg-vette, és a' félelmet egéſzlen a' Persáknak Trónussáig gerjeſztette.

Xerxes meg-ölettetett, és az ő fia Artaxerxes Logimanus uralkodott már akkor. Themistocles, a' kit még mindég üldöztek a' Görögök, és egéſz Európába menedék helyet nem talált magának, által ment ezen Fejedelemhez; kinek-is azért jött kedvébe, mivel ő meg-esküdött elötte, hogy maga hazájának örökös ellenſége fogna lenni. A' mint Plutárchus írja, annakutánna néhány eſztendökkel, Artaxerxes maga ſzemélyébe kívánta az ő vezérlése alatt Atticát meg-támadni.

De Themistocles bár meg-esküdött-is, még-is lelki-esmérete mardosta, hazájával illyen képtelenſéget tenni, azért-is mérget vett-bé, a' melly ötet meg-is ölte. Thucydides ugyan azt írja, hogy ő terméſzetes betegſégbe hólt vólna-meg, ő pedig épen azon időbe élt, nagyobb hiedelmet érdemel tehát Plutárchusnál.

Themistocles egy különös ember vala, a' ki ſzint annyi ótsárlást, mint dítséretett érdemel, az ő véghez vitt dolgai tsudálkozást, ellenbe az ő ſzíve meg-vetést érdemel. Megſzabadította ő Görög Orſzágot, és Athéna maga Nagyſágát nékie köſzönheti; de még-is ſzíve egyenesſégét tsak most fellyebb láttuk. Egy helyes mondása vólt nékie, a' midön maga Leányát egy ſzegény emberhez férjhez adta így ſzólván: *Én nagyobbra betsüllöm az érdemet gazdagſág nélkül, mint a' gazdagſágott érdem nélkül.* De annyi kintset ugyan tsak kapart ő öſzve, hogy mind Leányát, s vejét meg-gazdagíthatta.

De

De ezen mondása mellett-is ollyan ember vólt ö, a' kinek hinni nem lehetett.

Azon idöbe az Ægyiptusbéliek-is fel-támadtak a' Persák ellen, és az Athénabéliek-is segítették öket, és néhány ütközetekbe diadalmaskodtak-is. Ha az Ægyiptusbéliek olly hadakozók, és szabadságokat szeretök lettek vólna, mint a' Görögök vóltak, tehát ezen alkalmatosságott hasznokra fordították vólna, és a' magok régi bóldogságokat helyre állíthatták vólna; de ezen háborújok-is szolgaság alá-vetéssel végezödött-el. Ugyan tsak ámbár a' Persák magok hívságai által nagyon meg-gyengült népek valának, de még-is önnön jobbágyain tudtak uralkodni: hogy ök megint a' Persák igája alá-jutottak onnat esett, mivel a' Persáknak életek módjához nem szokhatván az Athénabéliek, öket el-hagyták: a' mellyért-is felindúltak az Athénabéliek ellen, a' kiket-is, mivel elegendö Trupjaik nem vóltak egy alkalmatosságba meg-verték.

Akkor Artaxerxes-is únszollotta a' Spártabélieket, hogy véle az Athénabéliek ellen fel-támadjanak; de sem Artaxerxesnek az ö sok ajánlásai, sem azon irígység, a' mellyel a' Spártabéliek, az Athénabéliek ellen viseltettek, nem vehették öket arra, hogy a' Görögök között tétetett kötést fel-bontanák. De ugyan tsak ezen két Társaságok közt való irígységnek tüze tsak hamar hamva közül ki-lobbant.

A' Spártabélieket egy szerentsétlenség után a' másika érte; melly alkalmatossággal megis mutatták az Athénabéliek, hogy hozzájok minémü hajlandósággal vólnának. Egy rettentö Föld indúlás Sparta Várossának, majd tsak nem minden házait halomra döntötte. A' Helótesek ekkor magok rab lántzait széjjel szag-

gatták, fegyverhez kaptak, és a' Messinerekkel, 's több más ellenségeikkel magokat egyesítették. Ezen félelmes környül való állásokba segítségért folyamodtak a' Spártabéliek, az Athénabéliekhez. Ephiates Periclesnek barátja, a' ki ékessen szólló Orátor vala; a' ki már akkor nagy tekíntetbe-is vala, így szólla: Nem hogy segítséget kellene adniSpártának, sőt hagyni kell, hogy falainak romladozása alatt, ezen vetélkedő Társa Athénának temettettessen-el. Címon a' kinek a' dolgokba nagy bé-látása vólt, és a' kit nagy lélek éleszttett, ezen hamis Politikát jóvá nem hagyta; mivel ő egész Görög Országnak javát, és hasznát tekíntette; és azon kötést, mellyet magok között tettek, fenn kívánta tartani; aztat-is által látta, hogy szükséges légyen, hogy Spárta, mintegy zabolája légyen, az Athénabéliek ki-rugdosó szabadságának. Azért-is így szóllott: *Görög Országot, nem kell sántaságra hozni, de Athénát sem kelletik egyenlő merték* (Equilibrium) *nélkül hagyni.* Ezek után a' Gyülés meg-parantsolta nékie, hogy a' szükségben lévő Spártabéliekhez segítséggel légyen, a' melly parantsolatott ő, mint igaz hazafi tellyesítette-is.

A' Spártabélieknek magok ellenségeivel gyakran dolgok lévén, végtére Címon segítséggel érkeze hozzájok, de ők őtet a' segítséggel egyetembe, tsúnyáúl, és a' meg-bántódásra okot adó móddal haza küldötték a' mellyért-is nagy haragra gerjedtek ellenek az Athénabéliek; de nem hogy a' Spártabélieken tőltötték vólna-ki boszszújokat, hanem azon hazai szeretettel tellyes Címont, számkivetésre küldötték, de ebbe azok leg-nagyobb eszközök vóltak, a' kikPericlessel tartottak; a' kik ezen okát adták, hogy Címon a' Spártabélieknek dol-

dolgait jobban gyámolította vólna, mint az Athénabéliekét; hamar ki-is lobbant közöttök a' háború tüze, a' mellyre magától viſzſza jött Címon, hogy Athénát ſegíthesse, és az ő hadi ſeregeket vezérelhesse; de ezek azt parantsolták nékie, hogy távozzon-el. Sok jó baráttyai, kik ſzázan-is vóltak, ártatlanſága mellett kezeſek akartak lenni, de mind híjába vólt, ſőt azokat vele egyet értőknek tartották. Címon végtére hazájának ſzeretetétül lelkesítetvén, annyira vitte párttyát fogó Társait, hogy azok, az ütközetbe el-mentek, minnyájan meg-is ölettettek. Az Athénabéliek diadalmat nyertek ugyan Tangránál, Bæotiába, de rettentő példátis hagytak hátra, hogy melly nagy roſzſzat nem ſzül az egyeletlenſég.

A' Görögökben el-enyéſzni kezdettek a' Címon iránt való bal gondolatok, mert éſzre vették, melly káros légyen az ő jelen nem léte; azért-is öt eſztendők után viſzſza hivattatott, és még az ő leg-főbb vetélkedő Társa Pericles maga írta-le az ő viſzſza hívattatásának levelét. Viſzſza-is jött ezen nagy erköltsü Polgár, és leg-elsö elö vétele a' vala, hogy a' Spártabéliekkel fegyver nyúgovást kötött, és maga elébbi fel-tételeit követte; a' mellyek ezek vóltak, hogy ő az Athénabélieknek külső ellenſéggel dolgot adott, ez által kívánta ő az ő hatalmokat nagyobbítani, híressé, és nevezetesſé tenni, egyſzersmind az egymás közt való egyenetlenſégeknek 's Cabaláknak véget vetni. Nyert-is mingyárt vélek új diadalmakat, mert egéſz Tzyprus ſzigettyét el-foglalta, a' honnan Ægyiptusba könnyen bé-mehetett, a' hol a' Persáknak ſok Tárai, és kintsei vóltak. Megis reſzkettette ő akkor Cirusnak Thrónussát.

Artaxerxes olly okos vala, hogy ő békeséget kívánt, a' melly meg-is esett illyen pontok alatt. Első: Minden Görög Városok Ázsiába szabadak legyenek, és hatalmok légyen olyan törvényeket hozni, és rendeléseket tenni, a' mellyek nékiek leg-hasznossabbaknak fognak látzattatni. Második: A' Persáknak ne légyen szabad a' Fekete tengeren hajózni a' Pamphiliusi Rév parttyáig. Harmadik: A' Persák Vezéreinek ne légyen szabad közelíteni fegyveressen három napi járó földre a' Tengerekhez. Negyedszer: Az Athénabéliek a' Persák ellen, és az ő Királlyok Tartománnyai ellen, ellenkezést ne tegyenek.

A' Médusi háború (a' mint eztet szokták nevezni) miólta Sardes Várossa hamuvá tétetődött 51 esztendeig tartott. A' természetnek rendes folyása szerént Görög Országnak porrá kelletett vólna törettetni, de még-is a' Görögök diadalmaskodtak; és eztet nem annyira a mérészség, mint a' bőltsesség okozta. Miltziades sokat tett Marathonnál, és Pausaniás Plátæánál, de bőlts rendelései Themistoclesnek, Aristidesnek, és Cimonnak mind ezeknél sokkal többet tettek. De kezekbe-is vólt a' Tengeri erő, és a' Finantzia, a' mellyek kút forrásai vóltak a' diadalmoknak, és a' közönséges jónak meg-erősítésében.

Cimonnak halála helyre hozattathatlan kár vala, ő felette gazdag vala, de mivel maga hasznát kereső soha sem vólt, azért-is az ő gazdagsága ötet mint nagy erkőltsű embert kísértetbe nem vihette, sőt ő aztat maga Polgár Társainak szerentséjek elő-mozdítására tartotta. Az ő kertyei éjjel nappal tátva nyitva vóltak, és azokból ki mit akart vihetett. Az ő asztala számtalan szegény Polgárok számára minden nap meg-

meg-teríttetett; távól vólt pedig attól, hogy ő ezek által a' Polgárokat maga részire kívánta vólna vonni, mert ő a' Democraticum-Uralkodásnak mindenkor ellenére vólt. Némellyek ugyan aztat nékie vétkül tulajdonították, hogy ő magát a' Spártabéliekhez igaznak, és mértékletesnek mutatta, de ez bizonysága annak, hogy rosszúl ítélnek az ollyan emberék, a' kik magok Passióival nem bírnak.

HARMADIK SZAKASZ.

Periclesnek Uralkodásáról, Macedóniai Fülep Uralkodásáig.

ELSŐ TZIKKELY.

Periclesről egész a' Peloponésusi háborúig.

Pericles nagy ágybúl születtetett, nagy eszű, a' dolgokba mélyen bé-látó, fontossan gondolkozó ember-is vala, a' Birodalom kórmányozására termett, jeles vitéz, és ollykor jó Polgár-is vólt; de mind ezen szép tulajdonságai mellett, maga Hazájának sok károkat-is okozott, mert fel-fúvalkodása hatalmat vévén rajta a' Fő-Uraságra vágyott. Leg-nagyobb eszköze, a' mellyel ennek el-érésére élt, az ő ékesen szóllása vala. Ő az Anaxagorás Oskolájába neveltetvén meg-tanúlta, hogy ő egy legfőbb valóságott imádjon, és a' többi hiú ijesztéseket, és babonaságot meg-vesse.

Miólta Athénába fel-állíttatott a' szép szóllásnak széke (Cathedra) egy sem találkozott, a' ki fontosabb, erössebb, és hathatósbb szavakkal ékesebben tudott vólna a' néphez szóllani, és úgy maga részire húzni, mint Pericles; jóllehet az egész város tele vala Orátorokkal. Leg-inkább az emberek természetét tanúlta ö ki, az Athénabélieknek pedig hajlandóságokat kívül belöl esmérte, és azon eszközöket-is, mellyek által ö magát, az ö urokká tehesse. Ki-tanúlván ö, hogy ök, a ki-rúgó szabadságot kedvellenék annyira, hogy még a' nagy, és bölts embereket-is számkivetésre küldenék, ha azok ebbe ellent állánának, ha mingyárt leg-nagyobb szolgálatot tettek-is a' hazának; úgy tettette eleinten tehát magát, mintha az Ország dolgaiba magát bé-avatni nem kívánná, ritkán láttatta magát a' városba, és úgy tettette magát, mintha egyedül a' vitéz névnek meg-nyerésén igyekezne. De minekutánna Címon, a' ki tsak egy maga tehetett-fel véle, külsö ellenségekkel foglalatoskodott vólna, ezen alkalmatosságot tudta haszálni, mingyárt meg-jelent, és titkolván hajlandóságait, a' népnek hízelkedni kezde, nagy Ministernek mutatta magát, minden múlatságokon, és társalkodásokon fel-hagyott, és tsak az Ország dolgaira adta magát. Helyesebben tudta ö Themistoclesnél azon mesterséget, hogy a' nép reája ne únnyon, mivel ö ollyan gyülésekben meg-nem-jelent, a' hol az ö jelen léte szükséges nem vala; de azomba az ö pénzel megvett bíztosai, és baráttyai szóllottak helyette ottan.

Periclesnek az ö tehetsége nem engedte hogy ö ollyan adakozó légyen mint Címon va-

vala, jóllehet az adakozás leg-jobb mód, hogy valaki magának jó barátokat ſzerezzen; azért-is ebbe a' hazának jövedelmével ſegített magán. Eztet pedig így tselekedte, hogy ö, a' nyert földeket, vagy-is megyéket a' polgárok között fel-oſztotta, és mi több meg-engedte nékiek, hogy a' bé-jött pénzeket magok múlatſágokra, tántzokra, vendégeskedéſekre, de föképen comædiákra, ſöt a' törvényes dolgoknak folytatására-is fordíthassák. Azért-is valaki az ítélö ſzékeknél, vagy-is a' gyüléseknél meg-jelent, az illyen eſztendei fizetést nyert, és valóſsággal aztat lehet mondani, hogy a' Persák ollyan tetemes kárt a' Görögöknek nem okoztak mint Pericles. Az Orſzág pénze el-pazaróltatott, az erköltsök a' dorbézolások, és a' gazdagſágra való ásítások által meg-rontattak, föképen a' comædiákhoz való nagy ſzeretet, ellent álhatatlan oka vala a' meg-romlásnak, a' mellyet még ſegített a' bé-tsúſzott tunyaſág, és a' népnek a' Gyülésekben el-követett zabolátlan ſzabadſága, és mivel a' hivatalok pénzen adattak el azoknak meg-vetése. Íme ezek vóltak gyümöltsei a' Pericles politicájának.

Ö még tovább ment, mert mihent azon hivatalok el-zárottak elötte, a' mellyek által útat írthatott vólna magának az Areópagus fö Tiſztſégnek el-nyerésére, mingyárt ezen nagy méltóſagú ítélö ſzék tárgya lett haragjának, mivel ö ennek nagy tekintetitöl, és igazſágától tartott. Fel-ingerlette a' népet, mivel ö ezzel tudott bánni ezen fö hatalom ellen, és olly ſzerentsés vólt, hogy a' törvényes pöröknek ítéletét el-vónta attól.

Mivel Athéna ezen egyetlen egy ember által kórmányoztatott, maga törvénnyeiröl

meg-feletkezet. Címon, a' ki ezen időbe még élt, de a' Persák ellen hadakozott. Hazájába viſzſza térvén, és ennek ſzomorú hanyatlását látván nagyon ſopánkodott, és ezeket gyakran mondotta, hogy ő Spártába ezekhez hasonló dolgokat nem látott vólna: melly ſzavaiért ő mingyárt Athéna ellenſégének ki-kiáltatott, és Ostracismusra ítéltetett a' hazának nem kevés kárára. Címonnak halála után Periclesnek az ő tekintete mindég jobban nevekedett, az egéſz kints Tár keze közöt vólt, a' mellyet-is pompás épületekre Státuákra, Oſzlopokra, Obeliscusokra, és több illy ékesſégekre, melly a' népet vakítani ſzokta pazarlotta. Való ugyan, hogy ezek által ő Athéna Városſát, e' világon leg-ſzebb Városſá, de leg-ſzegényebbé-is tette. Mind ezen ékesſégeket Phydias akkor e' világon leg-híressebb kép faragó munkálta, a' mellyek az Ægyiptusi müveket ſzépſégekkel, ámbár nagyſágokkal nem-is, nagyon fel-haladták.

A' többi Görög tartományokbúl való népek, a' kik az Athénabéliekkel ſzövetſégbe vóltak világossan lármáztak, hogy a' közönſéges kints, a' melly Görög Orſzágnak védelmére, és a' barbarusok ellen való háborúra gyüjtetett költtetne-el. Igaz vólt ez, de Pericles ékes ſzóllásával a' népet magához hódította, és ſzíveket markába tartotta; ő ezen kintset-is az Athénabéliekének lenni tartotta, mert úgy mondmihent az Athénabéliek a' többi ſzövetkezetteknek aztat a' mivel tartoznak meg-adgyák, és ſemmiben ſzükſéget nem látnak, a' többivel aztat tehetné a' mit akarna. Még eztet-is hozzá tette, hogy Athénának elegendő fegyvere, és hajói-is vólnának; illendő vólna tehát, hogy ő úgy fel-ékesíttetne, hogy még a' követ-

vetkezendőknek-is álmélkodására lenne, és hogy a' Polgárok bátorságba lévén, az élésben, és meg-gazdagodásban mód adattasson nékiek, egyedül ez légyen azon mód, hogy nyilván-való épületek emeltettessenek fel, mellyek által minden Kéz, és Tálentom mozgásba hozattatasson, a' szép tudományok, és mesterségek fel-serkentessenek, és ezekből mint annyi kútfejekből, szivárogjon a' népnek mind gazdagsága, mind nyúgodalma.

Ezen mondásoknak erőtlensége nagyon szembe tünő, mert így tsak az Athénai Polgárok bóldogúltak vólna, a' többi Tartománybéli Polgároknak pedig állok fel-koppant vólna, mert azon adót, a' mellyet a' többi tartománybéli szövetkezettek adtak, Athéna maga hasznára nem fordíthatta, mivel azok mire fordíttattassanak-meg vala határozva, és a' mi szükségen felül maradott, annak a' szövetkezettek között kelletett vólna fel-osztatva lenni, nem pedig Athénának ékesítésére fordítani, a' melly költség már-is felette sokra ment, mivel 3700 Tálentomokat tett, a' melly Summa Atticának, melly Tartományba Áthéna állott, jövedelmét sokkal fel-haladta, a' mint az, Demosthenes írásiból, ki-tetszik, mert Atticának jövedelme tsak 130 Tálentomokból állott az ő jegyzése szerint. Ez által, hogy a' kints így tékozolttatott, az egész Ország sok-féle meg-történhető szerentsétlenségekre ki-tétettetett; a' mi még annál-is rosszabb, ez aztat okozta, hogy a' Görögöknek régi jó szokásaik, és erköltseik megrontattattak.

Egy nagy Monárchiába Pericles színtén ollyan nagy dítséretet érdemlett vólna, mint ama híres, és nevezetes Minister Colbert nyert Frantziák Országába; de mivel ő, tsak egy szabad,

és nem nagy Respublicába kórmányozott inkább otsárlást, mint dítséretet érdemel.

Plutarchus nagyon párttyát fogja Periclesnek, és aztat írja felőle, hogy ő egy mértékletes, és maga haſznát épen nem kereső, és ſzorgalmatos gazda-is lett vólna, a' ki a' köz kintsből, az Attyáról maradott vagyonnyát, tsak egy bogmával ſem ſzaporította vólna-meg, és azon panaſzokra, hogy ő Athénát annyira a' köz kintsből ékesíttette vólna, aztat mondotta; hogy mind azon költſégeket, önnön magáéból kéſz vólna meg-téríteni, ha az épületekre az ő neve fel ſogna irattatni. De ezen ajánlását ſoha véghez nem vihette vólna, mert ha még hat annyi lett vólna-is értéke, mint a' mennyivel bírt, még-is közel ſem érték vólna fel azon költſéget, és ha lehetſéges lett vólna-is, az Athénabélieknek nagyra vágyódások eztet végbe vinni meg-nem-engedte vólna. Ki-tetſzik itt Pericles kevélyſége. De még-is mindenik aztat kiáltotta, hogy az egéſz köz kintsnek Ura vólna.

A' Tartományok fel-ingerlették ellene Thucydidest, a' ki Címonnak Sógora vólt, ez nagy vitéz, és bölts-is vala, és egyikének, vagy másikának engedni-is kelletett vólna, de mivel Thucydides még akkor gyenge ifjú vólt, az Ostracismust válaſztotta magának, hogy azon idő alatt meg-erősödhessen.

Mingyárt-is Pericles Királyi hatalommal élt, úgy-is uralkodott a' népen, hogy ő minden gyülésekben leg-hatalmassabb tekíntetet tudott adattatni magának, az ő ékessen való ſzóllása, és a' birodalom kómányozásában való értelme, ſzínes jámborſágával, nagyon megerősítették az ő tekíntetét. (Úgy tetſzik én nékem, hogy épen úgy tette ő dolgait Athénába, mint

mint Cronvel Angliába) Ő maga hírdette-ki önnön vitézségét, mivel némelly szerentsés táborozásokat végzett, melly alkalmatosságokba a' Polgárok vérét ki-mellette vólna, mivel az ő nyegédes mondása szerént ő minnyájokat halhatatlanná kívánta vólna tenni.

Az ő nagy híre, neve, és tiszteletе, az ő irígyeinek, és meg-útálóinak számát meg-szaporította, el-is végeztetett az ő meg-buktatása; hogy pedig ezen szándék tökéletességre jöjjön, elsőben-is az ő jó Baráttyai támadtattak-meg. Phydiás bé-vádoltatott, hogy ő Minervának Státuáját olly gazdagon munkálta, hogy ezzel a' birodalomnak tetemes kárt okozott vólna. De ez ezen kárt helyre hozta, mert a' képről az aranyat le-vette, a' melly-is annakutánna színtén annyit nyomott, mint a' mennyit nyomott, a' midőn aztat a' Tár házból ki-vette; de ugyan tsak a' tömlötzbe zárattatott, és abba meg-is hólt. Ama nevezetes Miletusi Aszszony Aspásia, egy felette szép, és tanúlt személy, kit Pericles nagyon szeretett, és utóljára el-is vette, és a' kiről Socrates ditsekedve aztat mondotta (*Én Aspásiának Tanítványa vagyok*) az Isten tagadás, és bújaság véget bévádoltatott. Pericles ezen nagyon meg-ijedett, és ékessen szóllása, 's könyük között ejtet kérése, igen nehezen szabadította-meg az haláltól. Mivel pedig Athénába Pericles alatt sok Philosophusok támadtak, a' kik magok eszek szerént mindenféle tudományokat tanítottak. Egy parantsolat jött ki, melly mellett minnyájan azok, törvénybe idéztessenek, a' kik a' Philosophiának színe alatt a' természet dolgait az Országnak Relligiójára való nézve ellenkezőképpen magyarázzák, és nem az Isteneknek tulajdoníttyák azokat, hanem egyedül a' termé-

szet-

ſzetnek. A' Görögök magok Mythologiájok ſzerént mindeneket az Isteneknek tulajdonítottak. Meg-állok én itten, mert tsudálnom kelletik ezen Pogányoknak ezen ſzent parantsolattyokat. Jól tudjuk, hogy még azon időbe közöttök az Istennek ſzent Évangyélioma nem prédikáltatott; következés-képpen nem vóltak megvilágosítva, még-is mindeneket az általok képzelt Isteneknek tulajdonítottak. A' mai világ, régtől fogva az Isten fiának, és az ő Apostolinak ſzent tanítása által meg-vagyon világosítva, hogy támadhatnak ebbe tehát annyi gaz Philosophusok! a' kik ezen nagy tulajdonſágoktól kárhozatos tanításokkal az Igaz Istent megfoſztani akarják, és Naturalismust Deismust ſőt Atheismust ſzülnek. Nem tudok meg-vallom magam magamnak meg-felelni, és így kiáltok-fel. Világosítsd-meg Uram azokat, a' kik a' ſetétſégben, és az halálnak árnyékában ülnek!

Anaxagorás vólt az első, a' ki az Úr Istennek valóſágát leg-elsőben tanította, de mindjárt-is ő mint Isteneknek káromlója az ítélő ſzék eleibe hivattatott; Pericles kétſégeskedvén, hogy ötet ki-ſzabadíthassa, az el-ſzökést javaslotta nékie. Minden nagy emberek, a' kik ezen Philosophusnak tanítvánnyai vóltak, azon általok képzelt vétekért bé-vádoltattak, de azomba nem annyira Anaxagorásra mint Periclesre tzéloztak ők, végtére a' Vadolók megbátoríttatván meg-is fogták ötet, mint a' köz pénzeknek tékozlóját; a' Törvénybe ülők elsőben azon ítéletet hozták, hogy kénſzeríttessen ſzám-adásának le-tételére. A' mint ehez kéſzült még akkor Alcibiades ifjú lévén így ſzólla: *Ő inkább arról gondolkodgyon, hogy ſzámadását joha le-ne-tegye.* Azomba-meg ſzabadította ötet mindenektől a' Peloponésusi háború,

a'

a' mellynek mint mondották ſoha ellent nem állott Pericles, ſöt mások mondása ſzerént eztet maga okozta.

Plutárchus nagyon pártyát fogja, és kárhoztattya mind azokat, a' kik aztat mondották, hogy ö lett vólna oka a' Peloponésusi háborúnak. Thucydides még ennél hitelesebb Históricus felöle aztat írja, hogy az ö orſzáglásának módgya minden dítséretet érdemlett; de ha ki az ö characterét jól meg-vizsgállya, az ö nagyra vágyódását meg-gondollya, az az ö politikáját latra veti, és mind azon viſzſza-vonásokat, tzivakodásokat, a' mellyeket ö indított ſzemessen meg-tekínti, lehetetlen hogy ötet minden-képpen mentnek állíthassa. De hadgyunk-fel mind ezeken; ugyan tsak a' Peloponésusi háborút leg-inkább Athéna okozta, mert a' fö hatalom, erö, és az orſzágló kórmány kezébe lévén, illendö-képpen nem mérséklette magát, hanem fel-fúvalkodván, mindég többekre vágyódván, a' többi Görög tartományokat maga ellen fel-ültette. Athéna Samos várossát el-puſztította, az Ægínusokat maga alá vetette, a' Megarenseseknek maga Tenger réveibe, és vásárjaira való bé-menetelt meg-tíltotta, és a' Córinthusbélieket magától azzal el-idegenítette, hogy a' Corcyræuſok réſzére állott, a' kik annak-utánna a' Córynthusbélieket meg-is győzték. Macedóniába Pötídæát, melly a' Corynthiusok colóniája vala, adó fizetövé tették, kikkel kegyetlenül bánván fel-támadásra-is hozták, utóllyára maga Athéna Pötídæát ſzörnyen ostromlotta. Ezen alkalmatoſsággal meg-mutatta Socrates, hogy ö ſzint ollyan meg-győzhetetlen Vitéz, mint Philosóphus légyen, és ötet a' világ mint nagy Túdóst, mint nagy Bajnokot-is tsudálta.

ta. Meg-is szabadította ő maga kedves Alcibiadesét.

A' Córynthusbéliek a' Spártai köz Társasághoz folyamodtak, és az Athénabélieket mindenképen le-festették, hogy úgymond: kevélyek igazságtalanok vólnának, a' kik egész Görög Országot szabadságától meg-akarják fosztani, és eztet hírtelenséggel, és nagy erővel igyekeznének véghez vinni, és Sparta addig fogná a' dolgokat érzéketlenül nézni, míg Athéna minnyájokat lábaival nem fogná tapodni; mellyért-is szükség vólna ezen nagy rosznak eleit venni. Az Athénai követ, így felelt itt Hazájának nevében: hogy Athéna a' Görögöknek edgyes akarattyával vette vólna-fel a' fő kórmányozást, és emlékezzenek-meg, mind azon hasznos szolgálatokról, a' mellyeket minnyájoknak tett, és tsak a' fügni nem kívánóknak akarattya okozza ezen vádokat, és ha ők meg-vetnék a' magok között tett Szent szövetséget, és Athénát kívánnák meg-támadni, ez maga óltalmazására mindenkor kész lenne, és értésekre adta, hogy a' terméfzet hozná magával, hogy mindenkor a' hatalmassabbat illetné az országlásnak kórmánnya. (Ez a' Monárchica országlásnak fel-tétele.)

A' követnek mondásával meg-nem elégedtek ők, hanem az öszve szövetkeztek legottan fegyverhez kaptak, ámbár Archidamus a' Spártai Király könnyebb módokkal akarti is élni. Mindazonáltal az Athénabéliek elibe némelly pontokat tettek, különösen hogy Pótídæát szünnyenek-meg ostromlani; de tsak süketek vóltak mindenekre. Illyen kétséges környül való állások között Pericles tsak ugyan Athéna mellett állott, és fennyen szól-

lott

lott annak erejéről. A' mint Sicíliai Diodórus írja azt mondotta ő, hogy azon ki-meríthetetlen kintsek felett, a' mellyek a' Templomokba vagynak, és a' vagyonos polgárok között találtatnak, még a' kints tárba 6000 Tálentomok vólnának, és 12000-ből álló hadi sereg lábon állana; ehez nem számlálván a' városok óltalmárá rendeltetett katonaságot, és a' Colóniák seregeit. És hogy a' Flotta 300 vitorlákból állana, és még meg-is szaporíttathatna. Ha mind ezek így vóltak, Pericles nem áldozott-fel mindent a' hívságra. Minekutánna már el-kerülhetetlen vala a' háború, Pericles mingyárt egy Plánumot munkált, és szándéka e' vólt, hogy a' szántó földeknek elpusztúlásával ne gondoljanak, hanem a' polgárok életét meg-tartani igyekezzenek; nagy számú ármádával pedig meg-ne ütközzenek, és a' várost bátorságba helyheztetni iparkodgyanak, és tellyességgel magok Tengeri hatalmában, mellyből minden erejek áll, minden bizodalmokat vessék.

MÁSODIK TZIKKELY.

A' Peloponésusi háborúnak kezdete. Az Athénabéliek meg-verettetnek Sicíliába.

A' Peloponésusi háborút Thucydides, egy a' leg-jobb régi Históricusok, és Vezérek közzül való, vóltaképen le-írta; melly munka a' fegyvert viselőknek igen hasznos, 's kezem között-is meg-vagyon: de mindazonáltal az abba

fóglalt dolgokat egészlen ide bé-nem iktatom, mivel én nem különös, hanem a' világnak közönséges históriáját írom; ugyan tsak valamik ezen tárgyomhoz el-kerülhetetlenül szükségesek ki-húztam azokat, és így adtam elő.

A' Spártabéliekhez a' Peloponésusbéliek minnyájan állottak; és még ezeken kívül, a' Phócis, Bæótia, Locriabéliek-is, és még a' Meganenzerekkel többek mások-is. Ezek egy 60000-ből való ármádát formáltak; az Athénabélieké pedig tsak 15000 vólt, ki vévén 16000 lakosokat, kik mindenféle idejük vóltak, és a' Városnak óltalmára rendeltettek. Ennyi kevés Katonákkal nem vólt tanátsos Periclesnek kiállani a' Márs mezéjére; szükséges vólt tehát nékie az ő szép szóllását elő venni, és ez által az Athénabélieket arra vinni: hogy valamint a' Persákkal végzet háborúba magokat viselték, most-is azont tselekedgyék. E' mellett ne sajnállyák magok szántó földgyeiket, önnön személyeket pedig a' Város kő-falai között tartsák; és az ellenséget egész a' kapuig bé-várják, ha mingyárt mindeneket a' Város kő-falájig el-ront-is. Archidámus Spártai Király, maga Nemzetének szokása szerént, lassan lassan előfelé nyomúla, és mentébe Atticát el-is pusztítá; ellenbe az Athénai Gályák-is nem kevessebb kárt tettek Peloponésusba. Meg-esmérték akkor a' tudományoknak hasznát; mert egy napnak fogyatkozása az egész katonaságnak bátorságát (mivel felette babonásak vóltak,) ha Pericles előttök ezen Phænomenonnak okait meg-nem fejtette vólna, és ollyan nagy hitelű nem lett vólna előttök, meg-rontotta vólna.

Az első táborozás el-végződött ugyan, de a' tsatákban az Athénabéliek sokat veszteltek; azért-is kérték Periclest, hogy a' meg-ölette-

ter-

lettek felett, egy szép mondást (Orátiót) tartson. Tartott-is, és ez az Athénabélieknek többet használt, mintha aztat az élök dítséretire mondotta volna; mert az által a' Katonák, magok el-szánására felette fel-gerjesztettek. De ezek mellett a' szörnyü dög halál-is (Pestis) igen nagyon uralkodott Atticába, a' hol-is némelly Authoroknak írása szerént (jóllehet errül Thucydides hallgat) Hypocrates Orvos nagy szolgálatokat tett; és jóllehet a' Király nagyon kérte, hogy maga személlyét kéméllené-meg, hogy ne talántán ezen mírígy, ötet-is életétől meg-ne-fosztaná: de nagy lelkűségétől ösztönöztetvén tellyes igyekezettel azon vólt, hogy Polgár Társait életbe meg-tarthassa. De ezen Isten ostora, még sem akadályoztatta meg öket a' háborúnak vitelében.

Végtére a' sok szerentsétlenség annyira megkeserítette öket; hogy Periclesnek mint ezen háború kezdöjének tulajdonittatott ezen közönséges nyomorúság. Mellyért-is, itt-is mingyárt fel-állott ö szokot szép beszédgyével, és többször kiáltotta ezen szavakat: *Ditsöség! szabadság!* De ezen könnyen hívö népet meg-nem-engesztelhette az ö ékessen való szóllása; azért-is nagy pénz büntetésre ítéltetett, és a' Fö-Vezérség-is el-vétetett tőle. De hamar meg-bánta a' nép ezen tselekedetét, meg-követte ötet, és kérte, hogy újra vegye-fel az Ország igazgatását, és a' Fö-Vezérséget. Illyen vólt az Athénabélieknek az ö Characterek.

Ezen különös ember, a' ki 40 esztendeig álmélkodásra méltó maga alkalmaztatásával kormányozta azon könnyen gondolkozó Athénabélieket, tsak ugyan hamar meg hala az ottan uralkodó pestisbe. Fel-is állíttattak kilentz köoszlopok, mint annyi jelei az ellenségen nyert

diadalmainak, a' szép Tudományok, Mesterségek, és a' kereskedés bé-hozattatásának; ezeken felül a' Tengeri erő fel-állíttatásának az ő emlékezetére, és ditsőségére. Halálos ágyába, ezeket mondotta: *Semmi sem válik nagyobb ditsőségemre, mint az; hogy én egy Polgárnak sem adtam okot életembe, gyász ruhát viselni.* De házáján még-is halálos sebeket ejtet ő, és tsudálni kelletik, hogy ötet Plutárchus erköltseire való nézve magasztallya; holott tsak kevés idővel az előtt a' jó erköltsök meg-rontójának lenni hírdette. Sok hibája-is vólt, mert gyönyörűségei között maga leg-kedvessebb barátyáról Anaxagorásról-is annyira el-felejtkezett, hogy eztet olly inségre engedte jönni, hogy már maga életének erőszakos halállal önként véget akart vetni; a' midőn Pericles eztet meg-hallotta, hozzája ment bátorította, és kérte, hogy tsak még kevés ideig tartaná meg maga életét, mert úgy mond: az ő bölts tanáts adásaira nagy szüksége vólna, mellyre-is így felelt Anaxagorás: *A' kiknek szükségek vagyon a' Lámpás vildgosságára; igyekezni kell azoknak, hogy abba olajt öntsenek.*

Ha mingyárt Pericles a' Peloponésusi háborúnak kezdője vala-is, de még-is Spárta, és Athéna között való írígység vólt annak leg-főbb oka, mellynek következései nem tsak veszedelmessek; de útálatossak-is vóltak, mert ha köz Társasságok egymással háborúskodnak, ennek vége nem egyéb, hanem iszonyú vér ontás, és kegyetlenség. Böltsen szóll errül Mabli Apatúr Úr, mert úgy mond: Ha Monárchák egymással háborúskodnak, könnyen meg-eshetik, hogy egyike nem bosszút-álló, nem felfúvalkodó, és máséra nem vágyó, el-felejti, vagy meg-botsáttya, az ellene tett igazságta-

lan-

lanſágot, egybe meg-békél az ellene háborúskodó Monárchával; mivel pedig a' népnek egy Monárchiába magát a' Fejedelemhez kell alkalmaztatni jóvá hadgya ennek tettét, 's tsendesſégbe marad. De a' közönſéges Társaſágokba, a' hol a' népnek nagy az hatalma, nem teheti egy könnyen a' Fő-Rend, hogy a' nép gondolattya, 's akarattya egygyé légyen; mert ſok az elme, ſok az ész, azért-is mind annyiféle, a' gondolatok-is, mellyeket az akaratok követnek, és az ezektől okoztatott veſzedelem árjának nem lehet gátat vetni. A' Görögök, nem-is esmértek magok orſzáglásoknak módjában más Politikát Passiójoknál.

Pötídæa már három eſztendeig ostromoltatott, és polgárai annyira jutottak, hogy ember húst kénſzerítettek enni. Látni vólt Spárta maga betsületiről mint meg-nem feljtkezett; mivel boſzſzú-állástól öſztönöztetvén, a' Persákat, a' kik a' Görögök ellenſégei vóltak ſegítſégre hívták. Látni vólt ezen két közönséges Társaſágok magok követtyeit az útakon hogy el-fogattak, és kínos halállal meg-is ölettették; a' mellyel a' mágok között teendő békeſségnek úttyát el-zárták. A' ſzünet nélkül váló ostromok, ütközetek, a' zsákmányozást áhító portyázások a' barbáriesnek gyümöltsei vóltak. Cleon egy alatsony ſzületésü, és ſzemérem nélkül fetsegő ember uralkodott akkor az Athénabéliekben, tsak az erőſzak tételekről predikállott nékiek. A' Spártabéliek, a' kik még kevesebb mértékletesſéggel bírtak; magok terméſzettyeiknek öſztönét követték. Mivel ők a' Helóteseknek ellenek való fel-támadásoktól tartottak, 2000-ret közzülök, a' kik leg-vitézebbek vóltak ki-válaſztottak; mert már az előtt ezek, az ármádánál igen jó ſzol-

gálatokat tettek, Borostyán koszorúkat tettek fejeikre, és úgy vezették-fel, 's alá, mintha ezzel az ő szolgálattyokat kívánták volna megjutalmazni: azomba egyszersmind el-tűntek ezek; kétség kívül az ő kegyetlenségeknek áldozattyai lettek. És így bántak ők magok ellenségeivel-is.

Már tíz esztendeig folyt ezen háború egyarányú szörnyű hevességgel; és mind a' két részről hasonló, mind haszonnal mind kárral. Ennyi sok inségek, szükség-képpen fel-élesztették közöttök a' békesség kívánását; de ama kiáltozó Cleon, és Brasidás Lacedæmóniai Vezér, a' békességre tzélozó fel-tételeket megrontották, ez a' vitéz névnek meg-nyerésére nézve, ama pedig kevélységből, és vakmerőségből. De mind a' kettő meg-hala, mingyárást-is 50 esztendőre fegyver nyúgovást kötöttek magok között; és így egy kevés fénnye mutatta magát az egyességnek: de az egymást útálásnak gyökere meg-maradott szíveikben, mert azokba az álnokság foglalta-el az igazság helyét, és a' kevélység nem maradhatott sokáig nyúgodalomba.

Egy fiatal fő Nemzetből született ember, különös szépségű gazdag, nagy Tálentomú, de tellyes rosz erköltsökkel-is, ollykor még is erköltsös, a' mikor tudnia illik: az ő maga Mesterének Socratesnek tanátsát követte, ki rúgó, és roszszaságokba el-merült, valamikor terméfzeti hajlandóságát, és a' hízelkedőknek tanáts adásokat követte; de más-képpen mindennémű hívatalokra alkalmatos, és a' ki az időnek minden környűl való állásait maga haszнára tudta fordíttani, szóval Alcibiades, a' ki az Athénai uraságra vágyott, a' ki a' békességnek ellensége volt, és a' ki

tisz-

tiſzteletre való maga vágyódását, nyughatatlanſág, és háború által kívánta meg-nyerni, azon igyekezett, hogy a' roſzſzúl el-ójtatott háborúnak tüzét megint fel-fújhassa. Ő nagy mester vólt abba, hogy a' nép ſzivét magához tudta vonſzani; de mivel látta, hogy zabolátlan maga viseletével, mindeneknek ſzemét magára fordította, és a' meg-útálásra okot adott, egy igen ſzép kutyájának farkát el-vágattatta. Hamar-is ezen újſággal múlatta magát egéſz Athéna várossa; meg-mondatott az nékie, hogy ezen ſzép kutyának meg-tsúfításáról minden ſzóllana: *Igen jól vagyon* így felelt ő arra: *Épen az az én akaratom, hogy Athéna arról beſzéljen; és ez által ſzünnyön-meg rólam trágárkodni.*

Spárta, és Athéna panaſzolkodtak egymás ellen, hogy meg-ſértödtek vólna az egyeſségnek némelly ponttyai. Ezen közöttök való pert maga haſznára tudta fordíttani Alcibiades, mingyárt-is Níciást, a' ki igen vigyázó Vezér, és jó polgár-is vala, a' nép előtt útálatossá tette; annak-utánna meg-tsalta a' Spártai követeket, kiknek hatalmokba állott a' tzivakodást jó útra hozni, mert arra vette őket, hogy az igazſág ellen ſzóllottak, és annak-utánna mint hamis, és tsalſa embereket haza küldötte. De vóltak ſokan, a' kik Níciással-is tartottak; és így az Athénabéliek két réſzre ſzakadtak; egy réſz tartott Alcibiadessel, a' másika pedig Níciással. — Az Ostracismusnak-is ekkor vége lett, mert Hyperbolus egy vakmerő, és leg-jobb ember, hol az egy, hol a' más réſz ellen ſzóllott; mivel ő-is a' fő hatalom után ásítozott, a' melly eddig amazoknak kezébe vólt. De mind a' két réſz fel-álla ellene, és ſzámki-

vetésre küldötték; és mivel általa mintegy meghetsteleníttetett az Ostracismus, a' melly mind eddig nem vala bûntetés, hanem tsak egy olly mód, a' melly a' Polgárok nagyra vágyódáſát gátolta, most meg-ſzûnt.

Ha Alcibiades azzal meg-elégedett vólna, hogy egyedûl tsak a' népet lázította vólna-fel Spárta ellen; tehát bár így a' pör-patvarkodás ſokáig tartott vólna-is, de még-is hazáját veſzedelemre ki-nem tette vólna; de ô Sicíliának, és ezután Kartagónak meg-vételében törte fejét, hogy így Peloponésusnak meg-vételére magának útat írtson. Képzelôdésében illyen Chimærákat formált ô; és a maga ékes, és édes beſzédgye által el-hitette az Athénabélieket ezeknek könnyen való véghez vitelekrôl. Híjába mondotta Níciás ezen elô-vételt vakmerôſégnek lenni, mivel az ellenſég által körûl vétettethetnek; híjába igyekezett ô még azon okokat-is, a' mellyek ezen háborúra kiſztetik helyteleneknek lenni. Hogy a' Leontínusi, és Egeſtánusi népek, a' kik Sicíliába laktak, a' Siracúsabéliek ellen panaſzólkodtak, és ſegítſégért Athénához folyamodtak, ſzükſég vólt-é? hogy Athéna maga, bóldogſágát, és nyúgodalmát fel-áldozza, ollyan dologért, a' melly ôtet nem illette.

Szükſég vólt-é Syracúsát háborúval megtámadni, és Atticát a' Spártabélieknek elpuſztításokra ki-tenni? maga a' bôltseſség ſzóllott így a' Níciás ſzájából; de az Alcibiades ſzépſége, Tálentoma meg-babonázta a népet fôképpen az ifjúſágot; meg-is határoztatott Syracúsa ellen a' háború, a' mellynek vitele Alcibiadesre, Níciásra, és Lamachusra bízattatott. Már Pericles idejébe gondolkodtak az Athénabéliek Syracúsának meg-vé-

te-

teléről; de Pericles nem-is javaslotta, nem-is engedte eztet.

Tsudálatos dolog történt épen akkor Athénába, a' midőn az ármáda Syracúsa ellen indúlni akart; mert Mercúriusnak minden oszlopai meg-tsonkítva találtattak: azért-is felette nagy lárma lett, és ámbár ki-nem tanúlhatták, hogy ki méréfzlette vólna eztet tselekedni, Alcibiadesnek ellenfégei már akár magok tselekedték akár nem, ugyan tsak okának ötet tartották; föt az egéfz hadi fereg-is ezen vélekedésbe vólt, de ő keményen mentette magát, és kívánta hogy a' dolog világosfágra jöjjön. De tsak a' lett vége, hogy úgymond: a' hadi környül való állások most nem engedik a' dolgot ki-nyílatkozásra hozni, mellyért-is bóldogább időre hagyattatik. Erre a' Flotta mintegy Tryumphus alatt meg-indúlt.

Syracúsa a' melly Córynthusi Colónia vala, kereskedés által tette magát virágzó karba; látván, hogy fzélvéfz módgyára jönne ellenfége, mingyárt minden kéfzületeket meg-tett maga óltalmára, és a' három Athénabéli Vezéreknek egymást nem értése, és az Athénai Népnek balgatagfága, elég időt engedett nékiek arra. Alíg érkezett a' Flotta ki-rendelt helyére, már Alcibiades vifzfza hivattatott az Athénai ostoba nép által, mivel ez felette babonás vólt; hogy azon Istentelenfégről megtsonkíttatván Mercúrius Oszlopait fzámollyon az ítélő-fzék elött. Az ő ellenfégei épen nem kételkedtek, hogy a' vallás fzíne alatt rajta ne győzedelmeskednének. Ezen nép már-is ötet egy Istentelen, és vallás árúlónak kiáltotta lenni; és előtte el-veszteste minden tekíntetét, és bizodalmát, holott kevés idő előtt ez ötet imádta. Nem merte magát ellenek

vetni, hanem azoktól, a' kik ötet kísérték elszökött, és egyenesen Spártába ment, és ottan az ott való szokáshoz alkalmaztatta magát, és az Athénabélieknek halálos ellenségének lenni magát ajánlotta; a' mellyért-is az ott való Népnek, a' melly ötet ez előtt nem szenvedhette, szeretetébe esett. Az Athénabéliek, jóllehet jelen nem vólt, még-is halálos sententziát hoztak a' fejére; és a' Papoktól azt kívánták, hogy átkokat mondgyanak reája. Egy Papné ekkor így szóllott: *Én azért vagyok Papné, hogy áldást adgyak, nem pedig hogy átkozzak.* De mind ezen dolgai Athénának esztelenek vóltak, mert azok által fel-fegyverkeztették magok ellen azon embert, a' kire leg-nagyobb szükségek vala. Midőn halálra való ki-sententziásztatását meg-hallotta vólna, ezeket mondá: *Meg-mutatom én nékiek, hogy még élek.* Meg-is mutatta.

Ezen vakmerő háborúnál, a' melly Álcibiadesnek javaslására kezdődött; az ő személye felette szükséges lett vólna, mivel különös dolgoknak kelletett ennél meg-történni, hogy szerentsés véget érjen, Alcibiades pedig a' rend-kívül való dolgoknak véghez vitelére szülétett ember vala: Níciásnak ellenbe meg-határozatlansága, késedelmessége, tsak nehézséget okozott; és mivel mindenkor aztat mondotta, hogy ezen háború igazságtalanúl, és meg-gondolatlanúl vétetődött vólna elő, ezen mondása a' katonaságot bátortalanná tette, és az akadályokat szaporította. Ugyan tsak Syracúsa ostromoltatott. Miként folyt ez, Thucidydes vóltaképpen le-írja; azért-is az Olvasót utasíttom ennek olvasására. Elég az ahoz, hogy a' békességhez szokott, és a' gazdagság által el-lágyúlt Syracusánusok bizonnyal meg-győ-

zet-

zettettek vólna, ha a' Spárta, és Córynthusbéliek jókor ſegítſégekre nem érkeztek vólna. Álcibiades ſarkalta ezeket, mivel ötet maga Hazabeliei meg-bántották; és ez ſzerentsétlenſégekre-is ſzolgált az Athénabélieknek.

Már épen fel-akarta magát adni Syracúſa, a' midőn Gylippus, a' ki a' Spártabélieket vezérlette érkezett, és az ő bátorſágokat, 's reményſégeket fel-élleſztette. Níciásnak Vezér Társa Lamachus, már az előtt meg-ölettetett, maga-is rettegni kezdett a' következendő veſzedelemtől; 's azt kívánta, hogy Lamachus helyett más Vezért küldgyenek melléje, hoſzſzasan le-is írta levelében az ármádának félelmes állapattyát. Küldöttek-is néki ſegítſéget, és ezzel Demosthénest és Eurimedont mint Vezéreket. Az első a' ki nem tsak bátor, de heves ember-is vala, meg-vetette ſemminémű okokra nem tekíntvén Níciásnak az ő késedelmeſſégét; és egy éjjel gondolatlanúl meg-is ütközött, de 2000 Athénabéliek a' piatzon-is maradtak. Végtére a' ſok tsata terhes munkák, a' betegſég, a' bátorſágba való alább hagyás, és azon veſzedelem, melly önnön magát Athéna Várossát érte, mivel már a' Spártabéliek által körül vala vétettetve; kénſzerítő eſzközök vóltak valamint Syracúsa ostromának félbe való ſzakaſztására, úgy viſzſza vonásokra-is.

Még akkor akadály nélkül viſzſza húzhatták vólna magokat, de a' hóldban fogyatkozást látván, ezen Phænomenont roſz jelnek tartották babonaſágok ſzerént; mellyért-is Niciás jónak ítélte a' viſzſza vonást halaſztatni. Az alatt Gylippus, és a' Syracusabéliek időt nyertek, magokat az ütközetre el-kéſziteni; reá-is mentek ők az Athénabéliekre, a' kik-is mind víz-

zen,

zen, mind szárazon kegyetlenül meg-verettettek. Eurimedon Vezér meg-ölettetett, és sokáig való védelmezéssek után, Niciás-is Demosthenessel meg-adván magokat rabokká lettek. Thucydides azt írja, hogy a' Syracusabéliek olly kegyetlenek vóltak, hogy jóllehet Gylippus aztat kívánta, hogy Lacedæmonba küldettessenek; azok még-is meg-ölettették ôket.

Más Írók ugyan úgy tesznek-ki, hogy a' tömlötzbe magok magokat ölték vólna-meg. Elég az ahoz, hogy a' Syracusabéliek kegyetlenséggel állottak bosszút, az Athénabélieknek kevélységén.

Minek elôtte én a' dologba tovább mennyek, szükség tudni, hogy Sicilia valamint régenten Görög Ország, több apró Görög Coloniákkal vala fel-népesítve; a' mellyek annyi apró Tyrannusok által kórmányoztattak, de ezek-is magokat szabadokká tették. Azon idôbe, a' midôn Xerxes Görög Országba bé-ütött, Syracusának Gélon vala Ura, a' Görögök segítségûl hívták ôtet, ajánlotta-is magát, de úgy, ha a' hadi Fô-Vezérséget nékie engedik; mivel pedig aztat meg-nem-nyerhette, meg-elégedett azzal, hogy ô Sicilia Országát a' Kartágóbéliek ellen védelmezhette. Xerxes meg-is támadta Gélont maga Persáival; de ez ditsôségesen gyôzedelmeskedet rajta. Mivel pedig Gélon olly vitézûl meg-óltalmazta Syracusát; ezen hazájához meg-mutatott szolgálattyáért ôk, önként ôtet Királyi Titulussal illették. Ezek után példássan elô-mozdította ô a' szántást-is, mivel nem átallotta maga-is az eke szarvát meg-fogni; meg-halván, úgy siratták ôtet nagy kesergéssel mint Országok Attyát. Hieró az ô öttse, a' ki utánna uralkodott erkôltstelen ember vala; de a' Poëtáktúl még-is nagy dítsé-

rete-

reteket nyert, mivel ő ezeknek nagy pártfogójok vólt; különössen Pindarustól, a' ki róla mint nagy Bajnokról úgy énekelt; de könyü vólt ezektül a' dítséretet pénzen meg-venni. Ennek halála után Thrásybulus az ő öttse még erköltstelenebb nálánál, jött a' Thrónusra; de kegyetlen lévén el-üzettetett. Történt ez 460 eſztendökkel Kristus elött.

Minek-utánna a' Syracúsabéliek az igát nyakokból ki-vetették vólna, a' többi réſzit-is Siciliának ſzabadſágra hozták; a' Petalismus bé-hozzattatott általok. Ez hasonló vólt az Athénabéli Ostracismushoz; de nem lehetet álandó, mivel ez által az Orſzág meg-foſztatott maga leg-jobb Polgáritól. A' többi Siciliai Királyokról nem méltó ſzóllani, Diodórus hatalma alá vette Siciliát hatvan eſztendök után.

HARMADIK TZIKKELY.

Tovább-is a' Peloponésusi Háborúról. Lysander meg-veſzi Athénát.

Az Athénabélieket a' Siciliai háború ſzerentsés kimenetelének reményſége, annyira ketſegtette; hogy azon követet, a' ki az ütközetnek ſzerentsétlen történetéről hírt hozott halálra ítélték. Hamar el-veſztették ök magok felfúvalkodott képzelödésseket, és más módon kezdettek gondolkodni, meg-is ijedtek; de nem-is ok nélkül, mivel a' Lacedæmóniak Álcibiadesnek tanátslására Decelia Városát, a' melly igen közel vala Athénához, meg-erösítették; és innét ök Atticát, egy végétől, a' másikáig puſztít-

títhatták. Ha a' Spártabéliek szokások szerént késedelmessek nem lettek vólna; bizonyossan Athéna, ellenségének kezére jutott vólna.

Azon időnek pontyát, a' mellybe egészlen le-nyomattathatott vólna Athéna, el-tűnni hagyták a' Spártabéliek; azért-is ők mingyárt magok meg-erősítéséről, és meg-szabadításáról kezdettek elmélkedni. Mingyárt-is egy meg-élemedett emberekből álló Tanátsra bízták a dolgok fel-vételét; és a' népnek kelletett azoknak ítéletét vagy jóvá hagyni, vagy meg-vetni. Szükséges vólt a' Finántziát, és a' Tengeri erőt, hogy helyre állíttsák. Az ő közönséges kintstárokba vólt még 1000 Talentum, mingyárt-is olly rendelés tetetődött, hogy ehez ne nyúllyanak; de más rendelés által az parantsoltatott, hogy ez haszonra fordíttattasson. Most tapasztalták, hogy melly hasznos légyen, ha egy bizonyos summa pénz a' Tárba mindenkor találtatik, melly az utólsó szükségnek ki-pótolására fordíttathatik. Nem egy Birodalom, de többek-is el-dültek; mivel eztet tenni, és a' gazdálkodást el-múlatták.

Athéna sok vele egyesülteket el-veszteti, mivel hatalmával viszsza élt, és szerentsétlen vólt. Sok Városok, még a' Jóniabéliek-is, a' Spártabéliekhez állottak; mind ezek Alcibiadesnek munkáji valának, mivel véle úgy bántak, a' többi Nemzeteket maga hazája ellen fellázította. Ugyan tsak Ágis Spártának Királlya útálatossá kívánta ötet tenni, mivel a' feleségét bújaságra hozta, és az ő nagy tekíntete-is, és hatalma írígységet; és meg-vetést okozott a' nép között. Sparta az igazság szeretetének már tsak árnyékát bírta, a' Cabalák meg-fojtották az háládatosságot; ki tettzett ez ebből-is, hogy a' Spártabéliek írták (épen mikor leg-nagyobb szol-

ſzolgálatokat tett Álcibiades nékiek) a' Jóniabéliekhez, hogy ötet öllyék-meg; de ő eztet meg-tudván, a' Persákhoz ſzökött.

A' Persiai Birodalom, az udvarnál történt ſok változások miatt, mellyek a' Despotismusnak gyümöltsei; mind gyengébb, gyengébb lett. Artaxerxes Longimánus maga igaz valóſágos fiát, Xerxest ültette a' Thrónusra; de ez maga Testvérjétől, a' ki Attyának tsak terméſzetbéli fia vólt, meg-ölettetett. Ez Sogdián vólt, a' kitis megint más fia Artaxerxesnek, Ochus nevezetű, a' Királyi ſzékről le-vetett; és Dárius nevét adott magának. Ez-is ſok Cabalák, és nyúghatatlanſágok között uralkodott; a' Görögök Nótusnak, az az: esméretesnek nevezték ötet, mivel fattyú gyermek vólt. Ezen Dárius ült a' Thrónuson, midőn Álcibiades Tysaphernesshez, Sárdes Városának Gubernátorához által ſzökött.

Azon igyekezet Álcibiades, hogy Tysapharnest, háborút kezdeni az Athénabéliekkel reá vehesse; a' Spártabélieket pedig háládatlanſágokért még inkább nem ſzenvedhette, az ő híre által, és a' Persák hívſágos életekhez való maga alkalmaztatása által, hamar ſzeretetekbe jött ő a' Satrapáknak. Thysaphernes meg-is tanúlta töle, hogy a' Görögök között, miként éleſzthesse az egyeletlenſégnek tüzét, és hogy a' közép mértéket (Equilibriumot) úgy tartathassa, hogy egyike, a' másikának romlása miatt, hatalmassabb ne légyen, a' másikánál. Ezen álnok, és fortélyos Politica, nagyon haſznos vala a' Persáknak ollyan ſzemes, és vitéz nemzet ellen, mint a' Görögök vóltak. Az edgyes ſzeméllyek között, valamint a' Nemzetek között-is a' kötés, és ſzövetſég; gyakran tsak fortélybúl, meg-tsalattatásbúl, erőbül,

vagy-

vagy-is erőszakból láttzatik állani, holott ennek tárgya, a' közönséges jónak kellene lenni, ha ennek terméſzetét az emberek jól meg-tudnák vizsgálni.

Athéna, épen akkor nyughatatlaníttatott ſzerentsétlen viſzſza-vonások által; a' midőn egyesített erővel kelletett vólna nékiek leg-inkább magok közönséges javát elő mozdítani. Némellyek a' Democraticum birodalmat el-rontani, és Álcibiadest viſzſza hívni javaslották; Pisánder leg-inkább tartotta eztet az egy meg-ſzabadúlás módjának lenni. Mások azt mondották, hogy e' fogna lenni végső romlása a' ſzabadſágnak, és a' hazának. Ezen ſzerentsétlen Város, meg-változtatta maga roſz birodalom formáját, még roſzſzabbal; mert 400 Polgárokra bizattatott az Orſzág határ nélkül való kórmányozásának hatalma; de ezek mingyárt Tyrannusokká lettek, le-vetették a' Tanátsot, és a' Törvényeket lábaikkal tapodták.

Az ármáda akkor Sámosba állott, hogy az őſzve ſzövetteket magok kötelesſégéhez ſzorossan tartsa. Ez, ezen újjítást meg-nem-engedte; azért-is Álcibiadest viſzſza hívta, és Fő-Vezérnek ki-kiáltotta, és arra őſztönözte őtet, hogy ezen Tyrannusokat üzze-el.

Álcibiades, a' ki a' világba ſok-féle forte-lyokkal már jádzott, mivel minden-képpen ſzerentséssen folytak dolgai; ezen ſzerentséjétől ſarkaltatván aztat óhajtotta, hogy még egyſzer az Athénabélieken uralkodhasson: azért-is, nagy böltsesſéggel mérséklette a' Katonáknak tüzét, és azon vólt, hogy minek-előtte viſzſza jöjjön, jeles diadalmak által nyithasson magának útat a' Tiſzteletre. Meg-is támadta a' Lacedæmoniaknak Flottáját, és aztat tenkre tette; Urává tette magát a' Tengernek, és Hellespontust,

By-

Byzantiumot (Konstantinápoly) és sok jeles Városokat az Athénabéliek hatalma alá hozta. Mingyárt-is le-vetették azon 400 Tyrannusokat, és ötet visszza-hívták. Ezek végbe vitele után visszza tért, és ötet ki-terjesztett károkkal fogadták, és önnön magok magoknak az Athénabéliek szemekre hányták, hogy olly igazságtalanúl bántak vólna véle. A' Papoknak parantsoltatott, hogy ötet az átkok álól óldozzák-fel. Egy ezek közül így szóllott: *Én ötet meg-nem-átkoztam, ha a' közönséges Tártasságnak rosszat nem tett.* Ezen mondással értésekre adta, hogy illyen átkoknak, tsak a' bünösökön vólna ereje.

Alcibiades a' népnek bálvánnya lett, és ez ötet imádta, de még-is meg-emlékezett ő azon módokról, a' mellyekkel ő meg-buktattatott, azért-is fortéllyal élt, hogy az ajtatosság színe alatt a' néppel el-hitethesse, hogy ez vele igazságtalanságot követett-el Ceres ünnepét nagy pompával tartotta. Ez megint jele vólt az ő szíves Characterének, meg-is fogjuk látni az Athénabéliek álhatatlanságát. Sparta meg-rettenvén Alcibiadesnek győzedelmétől újonnan békesség pontokat küldött hozzájok, hogy ha az Athénabéliek tudták vólna azen idő pontot hasznokra fordítani bé-kellett vólna nékiek ezen ajánlást venni, mivel már 25 esztendeig folyt ezen háború, a' melly ezen közönséges Társaságot nagyon rontotta; de az Alcibiades diadalmától meg-részegedvén, nem tudtak hízelkedő reménységekbül ki-józanodni, kivált egy nyomorúlt nagy szájú embernek az ő kiáltása, a' köz jónak érzékenységét egészszen el-fójtotta, mellyel a' békességnek minden reménységét-is el-nyomta.

Mingyárt-is a' Spártabéliek Lysándert választották magok Fő Vezérjének, ollyan embert, a' ki Álcibiadessel fel-tehetett. Lysánder nem tartotta szégyennek az ifjú Círust Persák Királlyának fiát meg-udvarlani, ez kis Ázsiába uralkodott akkor, ettől ő nágy summa pénzt is nyert, a' mellyel a' Matrózoknak fizetéseket meg-nagyobbította, melly által aztat vitte végbe, hogy az Athénabéliek flottájáról sokan hozzája szöktek. Addig míg Álcibiades pénzt keresett, meg-is verte Lysánder azon vakmerő Ántiochust, a' ki míglen Álcibiades oda járt a' Fő-Vezérséget viselte, mivel pedig az Athénabéliek aztat kívánták, hogy hamar diadalmaskodhassanak, azomba pedig meg-veretettek, ezen nagyon fel-indúltak, mingyárt-is Alcibiadestől a' Fő-Vezérséget el-vették, és helyette tíz Fő-vezéreket rendeltek.

A' Spártabéliektől Lysánder-is, a' kinek fel-fúvalkodása nagyobb vólt hadi tudományánál visszsza hívattatott, utánna Callicratidest választották, ez: a' régi Spártai kemény szokást kívánta fel-éleszteni; de ez már a' mostani időhöz nem illett, szégyenlette ő a' Persáknak hízelkedni; de a' pénznek nagy szükit-is látta. Ő ugyan több diadalmakat nyert, és Cónon nevezetű Athénabéliek Fő-Vezérét-is ostromlotta ő a' Mytileni tenger révbe, ellenbe Lesboshoz közel egy nagy ütközetet el-is veszt ett, mivel a' magáénál erőssebb hadi seregre ütött. Aztat mondotta ő, hogy Spártának bóldogsága nem függene egy embertől. De ez hamis fel-tétel, mert gyakorta egy Országnak bóldogsága, egyetlen egy embertől függ, kiváltha ez feje az Országnak. Az ő ditsőséges halála nem törlötte-el az ő vígyázatlanságának motskát. Kevessebb idő alatt, mint egy hónap

nap 110 gállyákat küldöttek az Athénabéliek Cónon' segítségére, és ezen ütközetbe a' Spártabéliek magok Aliatussaival edgyütt többet veſztettek 70 hajóknál.

Látni való, hogy Athénának az ő fényes ditsőſége, majd' mindenkor népe által homályosíttatott-bé, főképpen ezen esetből leg-inkább fog ki-tetſzeni. Az Ægyiptusbélieknek, ollyan babonás elő ítéletek vala, hogy a' megholtaknak bóldogúlások a' pompás temetéstől függene, épen a' vala a' Görögöknek-is az ő tanitások, mindeneket a' pompás temetésekre el-költeni kéſzek vóltak. Az Ægínusi ſzigeteknél meg-esett ütközet után a' Vezérek 50 gállyákat küldöttek-ki, a' meg-ölettetteknek felvételére, hogy azoknak ezen tiſztelet megadattathasson. Egy nagy égi háború hátráltatta ezen dolognak végben vitelét, a' babonaſág által meg-vakíttatott nép, azt ítélte abból, hogy a' meg-ölettetettek boſzſzút kívánnának, mingyárt-is hat Fő-Vezérek, a' kik leg-nagyobb hírt, nevet, és jutalmat érdemlettek vólna, az ő általok képzelt vétkekért bé-árúltattak, és mind a' hatan halálra-is ítéltettek. Ezen ítéletnek tsak maga Socrates, a' ki tagja vala a' Tanátsnak álliott ellent; de mind híjjába vólt, mert a' többiek voksa az övét fenn haladta, megis ölettettek. Mire nem vetemednek a' babonás elmék!

Spárta, hogy a' véle ſzövetſégbe lévőknek, ſzint úgy a' Persáknak-is eleget tégyen, a' Fővezérſéget megínt Lysándernek által adta, kinek-is erköltsei a' Lycurgus törvénnyeivel ugyan ellenkeztek; de a' kinek Talentomától ezen ſzoros környűl való állásokba ők leg-többet várhattak. Mihent által vette az ármádát, mindjárt meg-is vette Lampsacus Városſát, melly

a' Helespontnak parttyán vólt építve, mellyre az Athénabéliek leg-ottan utánna mentek 180 Gállyákkal olly szándékkal, hogy vele megütközzenek. Lysánder néhány napokig az ütközetet kerülte, hogy félni láttzattasson, az Athénabéliek pedig magok kevély reménységekben meg-erősíttessenek; de ő leg-inkább arra vigyázott, hogy mikor verhesse meg-őket fortéllyal. Az Athénabéliek Flottájához Rév közel nem vólt, és az élést-is távodadról kellett nékiek hordani. Alcibiades észre vévén hazája veszedelmét, ehez viseltető szeretettől ösztönöztetvén, Thráciából, a' hol menedék helyet talált vólt, hozzájok jött, hogy őket a' közel való veszedelemről meg-intse, a' mellyre magokat ki-tették; de ők, az ő intését fel sem-is vették. Szokások vala pedig, hogy ők magok ellenségekkel nappal tsatáztak, és azokat bosz-szontották, estve pedig hajóikból ki-szállottak vígadtak, 's mindenkép kedveket töltötték. Észre vette egy estve Lysánder, hogy az Athénabéliek magokat el-szélyeztették, meg-támadta őket egész erejével, el-borította hajóikat Árgos Potamos mellett, igen könnyen maga hatalma alá-is vette, a' szárazon ármádájokat le-vágáttatta, és 3000 közülök el-fogott, és ezeket-is mind meg-ölettette. Philocles, a' ki egy alkalmatosságba a' Spártabéli foglyokkal kegyetlenül bánt ezen 3000 foglyok száma között vala, meg-kérdeztetett tehát Lysándertől, hogy melly halálnak nemét kívánná választani, ő erre így felelt: *Ne tégy ollyan embereknek, a' kiknek bírójok nints hoszszú törvényt, Te vagy a' Győzedelmes! állj magad törvénnyével, és tselekedd aztat velünk, a' mit mi te veled tselekedtünk volna, ha meg-győzhettünk volna tikteket.* Igaz

dolog

dolog-is az, hogy az igazságtalanság, igazságtalanságnak nyeri bérit.

Tsak hamar ezen eset után Athéna mind vizen, és szárazon ostromoltatott, kinek-is kevély Polgári, a' szerentsétlenségtől annyira nyomattattak, hogy egészlen meg-felejtkeztek régi vitézségekről, a' helyett, hogy magokat óltalmazták-volna, mindeneket oda adni ajánlották, tsak a' Város a' Rév partal hagyattasson kezekbe. Ezen dolog Spártába visgáltatott-meg. A' Córynthus, és Thébabéliek aztat kívánták, hogy a' Város földig le-rontattasson; de a' nemessebben gondolkodó Spártabéliek, meg-emlékezvén arról, hogy az Athénabéliek, sok szolgálatokat tettek egyszer-is, másszor-is Görög Országnak, nem állottak erre; hanem a' Frigyet illyen kötéssekkel határozták-meg. Pyreusnak bástyái, a' kőfalakkal edgyütt, mellyek a' révet egyesítették a' Várossal a' földel egyenessé tétessenek. Az Athénabéliek minden gállyáikat, tsak tizenkettőt meg-tartván magoknak adgyák által a' Spártabélieknek.

Minden el-foglalt helyeket, Tartományokat adgyanak viszsza. A' számkivettettek hívattattassanak viszsza, és ezentúl a' Spártabéliek parantsolattyok alatt háborúskodgyanak.

Így mene tehát ezen 27 esztendőkig tartott rettenetes, és vérengző háború véghez, a' mellyet a' fel-fúvalkodás kezdett, és ennek tüzét olaj helyett, az egyetlenség, irígység, álnok áll-ortzaság táplálták, és a' Görögöknek szint annyi kárt, és roszszat okozott, a' mennyi haszsnok az előbbeni kötésekből vala. Ha ki ezen dolgokat jól gondolóra veszi, valóban sok orákat tölthet ezek morálissainak elmélkedésében, és Politicájában.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Spárta Lysánder által veszedelemre jut. Athénát a' Tyrannismusból ki szabadíttya Thrásybulus. Socratesnek Processusa. A' tíz ezer Görögöknek számos ellenségeik elől való ditsőséges viszsza vonások.

A' nagy tiszteletre vágyakozó Lysánder, tsak maga részire dolgozott nem tekéntvén a' köz jóra, mert ö a' fő hivatalt, és hatalmat magának akarta tulajdonítani. Az Ægos Potamos szerentsés viadal után mingyárt-is sok tengeri Városokba a' Democraticum Országlásnak módgyát ki írtotta, és azokba némelly elö-járókat rendelt, a' kik parantsolattyától függöttek. Meg-váltóztatta ö Athénába-is az Országlásnak módgyát, és Archontoknak neve alatt rendelt oda 30 Tyrannusokat, a' kik sok kegyetlenségeket vittek-is végbe. Spárta-is a' jó erköltsöket meg-rontotta azzal, hogy a' gazdagságot megyéjébe bé-hozta, 150 Tálentomok, a' mellyeket oda küldött Lysánder ezen birodalomnak pestissévé váltak, maga Gylippus, a' ki Syracúsának meg-szabadítása által magát híressé tette, ezen kísértetnek ellent nem állhatott, és ezen summának egy részit el-is lopta; de minekutánna ezen rút tselekedete világosságra jött vólna el-szökött, hogy a' halált el-kerüllye. A' kik bölts Polgárok vóltak, azok Lysándernek arannyát, és ezüstyét nagy megátkozással ki-akarták az Országból küldeni; de az

az ő jó baráttyai aztat hírdették, hogy ez; csak az Országh szükségére való vólna. Tettzett ezen hír a' Spártabélieknek, és ollyan hírdetmény adattatott-ki, hogy ezen summa tehát másra ne alkalmaztattasson, és a' melly Polgárnál tsak egy darab új pénz találtatna-is, az halállal büntettessen.

Plutárchus erről bőltsen szóll; mintha úgy mond: a' Polgár aztat, a' mi az Országnak hasznos; meg-vetni tartozna, mert néki-is mint tagjának hasznosnak kell lenni. Vagy-is mihent a' szívek a' fösvénységnek, vagy-is meggazdagodásnak nyitva állanak, a' Törvény a' pénzeknek a' házakba való bé-menetelt megtilthatná. Igaz: hogy a' meg-gazdagodás emésztő mérge vala Spártának; de még-is az új Országlás módgyára való nézve, hogy légyen egy közönséges kints Tárjok, kívántatott, mivel mihent egy Flottára szükségek vólt, miként a' birodalom magát szélesíteni kívánta, vagy-is idegen Tartományokat meg-hódítani szándékozott, pénz nélkül semmit sem tehetett, és a' nélkül-is már a' Persáktól pénzt költsönöztek. Ha ők gazdagságot nem akartak; tellyességgel szükség vólt a' Lycurgus törvénnyeit; de egyszersmind erkőltseit-is meg-tartani; de ő nem kívánta sem az Országot ki-terjeszteni, sem más Tartományokat meg-hódolni, sem pompássan élni, vagy-is tzifrán járni; hanem az Országot maga valóságába, és a' népet szent egygyességébe meg-tartani, a' mellyre elég vólt az általa bé-hozattatott vitézség, és azon nehéz vas pénz. Már egy időtől fogva kezdődött a' Spártabélieknek erkőltse bomlani, és hogy olly fokáig-is tartott, okát Pausanias, a' ki akkor uralkodott szépen ki-teszi így szóllván: *Ez onnat vagyon, mivel Spártába a' törvények pa-*

rantsolnak az embereknek, nem pedig az emberek a' törvényeknek. Leg-alább Spárta addig szabadságba élt, a' meddig Athéna azon 30 Tyrannuusoknak igája alatt nyögött, mert azoktól a' szabadsághoz nép rabságot, jószágok elfoglalását, sőt halált-is szenvedett. Xenophonnak jegyzése szerént, ezen 30 Tyrannusok alatt a' békesség idejébe nyóltz hólnapok elfolyta alatt több polgárok ölettettek-meg, mint az ellenség 30 esztendeig tartott háború alatt meg-ölt.

Ezen időbe Álcibiades megint a' világ piatzán magát láttatta, számkivetésének helyéről a' Persiai udvarhoz kívánt menni, hogy az Athénabélieknek javára ottan valamit végezhessen, és az ő birodalmok módgyát-is meg-változtathassa. Tartottak attól az Spártabéliek, azon álnok gonoszságra reá-is vették Pharnabazus Satrapát, hogy ez parantsolatot adott-ki az ő meg-ölettetésére, el-is mentek ezen rettenetes dologra bérlett Drabantok, és Álcibiades házát reája-is gyújtották; de ő kardot rántván ezeket meg-futamtatta; ugyan tsak szaladásokba viszsza lövöldözvén nyílakkal meg-ölték ötet. Mások más halállal ki-múltnak írják lenni. Én Thucydides után bizonyossabbnak tartom eztet.

Emlékezetre méltó dolog az, hogy Álcibiades, a' kinek annyi tulajdonságai vóltak, és a' leg-nagyobb dolgoknak véghez vitelére-is felette alkalmatos vala, és mindég fenyítő ostora-is vólt Görög Országnak, még-is maga magát szerentsétlenné tette. De ez abból következett, hogy ő a' maga passióit, nem pedig Socratesnek tanáts-adását követte.

Álcibiadesnek halála után, jóllehet Spárta felette vigyázott, hogy Atticába a' Városok

fok hatalmasok ne légyenek: akadott még-is Athéna egy bosszút álló emberre, ez vala Thrásybulus, a' ki a' szaladó Athénabélieknek Vezérévé tette magát, és azon 30 Tyrannusokat el-is kergette, a' birodalom annak-utánna tíz Polgárokra bízattatott; de a' hatalommal való visszaélés ezeket-is arra vitte, hogy Tyrannusokká változtak.

Azon harmintz Tyrannusok a' Spártabélieket segítségül hívták, mingyárt-is Lysánder nagy örömmel párttyokat fogta. Pausánias Király meg-indúlt Athéna ellen, de a' vólt szívébe, hogy ottan a' rend-tartást, és a' békességet megint helyre állíttsa. Thrásybulus végtére ezen szándékot tellyesítette, mert azon Tyrannusok meg-ölettettek, és a' régi birodalomnak módgya helyre állíttatott. De az illyen birodalmok' változása közönségesen vérengező következéseket vónszanak magok után. Vóltak még többen-is az említett Tyrannusoknak öszve esküttyei közzül a' kik a' nyilván való fel-támadásnak alkalmatosságа alatt vétkessekké tették magokat. Thrásybulus Athénának bölts meg-szabadítója által látta, hogy ha öket meg-büntetné, tsak a' már bé-gyógyúlt sebeket újjíttaná-meg; azért-is egy: a' mindennémü vétkeket meg-engedő Mánifestumot adott-ki. De szerentsétlenségre a' régi polgári egyeletlenség tüzének némelly szikrái hamvokban maradtak; a' mellyeket a' leg-haszнossabb eszközök sem fójthattak-meg mind addig, míglen a' passió uralkodott az Athénabéliek' szíveiben.

A' passió uralkodott-is, és Athéna városát a' Socrates ellen hozattatott ítélet-is nagyon le-szállította. Ciceró mondása szerént Socrates vólt az első a' halandó emberek kö-

zött, a' ki az égből a' Philosóphiát le hozta, a' városokba bé-plántálta, azoknak házaikba bé-vezette, és aztat haſználtatni tudta, mivel ez minnyájoknak a' jó erköltsöket, az életre való kötelesſéget, és mind a' jó, mind a' roſz dolgok meg-próbálásának módgyát meg-mutatta. Ezen valóſágos Philosóphus, a' ki önnön maga tüköre vólt a' jó erköltsöknek, régen fel-tette magában, hogy az iſjúſágnak a' jó erköltsökben taníttó mestere kíván lenni. Utálta ő a' Sophistákat, a' kik tsak fényes ſzavakba, és tündérſégekbe állították lenni az igaz tudományt, a' dolgokról azoknak valóſágos meg-esmérése nélkül ſzoktak ítéletet hozni, és mindeneket ſzó ſzaporíttással, fényes, de kétſéges, ſőt hamis meg-világoſíttással hoztak elő. Ezek így lévén, a' Sophisták halálos ellenſégei lettek. Socrates hazájának Relígióját, de a' népnek élő ítéletit meg-vetette a' melly több Isteneknek áldozott, mivel ő egy Istent imádott, és ez által a' hízelkedőket maga ellen fel-is ingerlette. Ezen félelmes emberek alattomba az ő meg-rontására öſzve-is esküttek. Már az előtt-is Aspáſiát, és Anaxagorást, a' Relígiónak örvével megtámadták, őtet-is hogy ſzerentsétlenné tehesſék, ezen ſzínnel éltek.

Két gyalázatos emberek Anytus és Melytus vóltak az ellene fel-esküttteknek fejei. Aríſtóphanes, mivel nem tettzettek Socratesnek az ő fajtalan, és ſatyricus víg játékjai (comædiái) és Euripiadesnek ſzomorú játékjait (tragædiáit) jobban dítsérte, első vólt a' ki őtet meg-támadta, és egy víg játékba az ő ſzeméllyét tsúfſágossan, és harapóssan ki-jádzotta, a' melly játékjának Aristóphanes illyen nevet adott: *Az felyhök.* Socrates ezen játéknál

nál jelen vólt, és a' népnek katzagását békes-féges türéssel szenvedte, sőt egy baráttyához így szóllot: *Most aztat képzellem magamban, hogy olly vendégségbe vagyok, a' hol a' vendégeket nevetésre indíttyák.* Végtére Melytus az áll-ortzát le-tette, és ötet bé-vádolta, hogy az ifjúságot rontaná, és idegen Isteneket hozna-bé. Socrates már 40 esztendöktöl fogvást oktatta az ifjúságot, minden tudta az ő tanítását; és minden-is dítsérte; aztat, mellyért-is nagy háládatlanság vólt, hogy most ötet gyalázták: de az írígység az ártatlanságon szokott gyakorta győzedelmeskedni.

Socrates, sem kérelemmel, sem ügyész (Prokátor) által nem védelmezte magát, mivel lelki esméretét, 's maga eddig jól folytatott életét hathatós véddőjének tudta lenni, hanem tsak ezeket mondotta: *Én többet hiszek az Isten valóságáról, mint az én árúlóim; és arról el-vagyok hitetve: én ügyemet reája, és reátok bízom, hozzatok ollyan ítélctet fejemre, a' melly mind nékem, mind néktek hasznosnak fog láttzattatni.* Mingyárt-is meg-ítélték ötet, de büntetésének nemét még ki-nem hírdettették, kedvére-is hagyták, hogy ha fog tettzeni büntetését pénzel válthassa-meg. Az ő jó baráti eztet le-is tették vólna, de ő meg-köszönvén tellyességgel erre nem akart állani hogy ne láttzattasson vétkesnek lenni; sőt aztat mondotta a' népnek, hogy jobbat fogna tselekedni, ha ötet mivel meg-érdemli, a' közönséges Társaságnak költségén élete fogytáig fogják tartani. Ezen nemes büszkesége haragra indította öket, azért másodszor mingyárt voksait öszve szedték, és egy méreggel meg-töltött pohárnak ki-ivására ítélték. Ezt ő tsendessen halgatván, minden meg-háborodás nélkül így

szól-

szóllott maga Bíróihoz: *Én a' ti parantsolatotokra meg-fogok ugyan halni, erre a' természet is ítélt engem születésemtől fogva; de hamar az igazság az én árúlóimat nem tsak meg-fogja szégyenníteni, de meg-is ítélni.*

Az ő baráttyai ajánlották magokat, hogy a' tömlötzből ki-fognák szabadítani, és annak utánna el-szökhet; de ő meg-vetette ezen tanáts adásokat, és áztat mondotta nékiek, hogy ez a' törvénnyel ellenkezne. Annak-utánna vélek a' lélek halhatatlanságáról hoszason beszélett, szint úgy a' jövendő életnek reménységéről, meg-is mutatta, hogy ezen igazság, ha mindjárt kétségesnek láttzatna-is lenni, még-is szükséges, hogy minden embernek szinór mértéke légyen, bíztatta-is baráttyait a' jövendő életnek jó reménységével. El-hozták végtére a' méreggel meg-töltőt poharat, a' mellyet-is borzadás nélkül nagy álhatatossággal ki-itta; ezeket szólván Critonhoz, egyikéhez a' maga Tanítványi közül valóhoz: *Én Esculápiusnak egy kakassal vagyok adós, fizesd meg-helyettem ezen adósságot, és el-ne-felejtsd.*

Minek-utánna az Athénabéliek ezen nagy, és valóságos Philosophust el-veszteték nagyon szégyenleték vele el-követett dolgokat, és megesmérték de későn, hogy igazságtalanságot követtek-el, azért-is, hogy néminémű képpen hólta után-is Socratest meg-tiszteljék, és legalább hamvának áldozzanak, az ő árúlóit keményen meg-büntették, és mind azokat útálták, a' kik; az ellene való párt-ütésben részesek vóltak. Ez vala az Athénabélieknek az ő szokások, hogy ők gyakran nagy igazságtalanságokat követtek-el, annak-utánna meg-bánták; de még-is sem magokat, sem a' dolgokat meg-nem-jobbították. Hogy együgyűségeket job-

jobban ki-mutassák, meg-engedték ők némelly Poétáknak, hogy az Istenekről a' nép előtt énekellyenek, és azon Bőltseket meg-büntették, a' kik az egy Istenről igazsággal szóllottak. Azon már nem egyszer említett 30 Tyrannusok meg-nem-ölették Socratest, jóllehet sokszor keményen szóllott ő ellenek; de az ő el-üzettetések után 400 esztendőkkel Kristus születése előtt, ezen zabolázatlan, és tudatlan nép megölette ezen nagy Bőltset.

Valakik Socratesről többet kívánnak tudni útasítom azokat Rollin Urnak, és Plutárchusnak munkáinak olvasására, de itten aztat el-nem-mellőzhetem, Milot Apatúr azt írván, hogy Rollin igen hoszszasan írta vólna azon 10000 Görögöknek az ellenség szemei előtt végbe vitt viszsza vonásokat, és csak únalmat okozna az Olvasóknak ennek olvasása, és minden haszon nélkül való-is vólna. Én ellenbe aztat bátorkodom mondani, hogy gyönyörüséget, és nagy hasznot főképpen a' hadi embereknek okoz, Thucydides eztet vólta-képpen, és hoszszasan le-írta, melly Authorból, és még Rollinból rövideden íme, ezeket tészem ki azon ditsőséges Retirádáról.

Minek-utánna második Dárius, a' ki Nótusnak-is neveztetett meg-hólt vólna az országlást hagyta maga idősbik fiáraArtaxerxes Memnonra, ennek Öttse az iszabbik Círus kis Ázsiába uralkodott, az az: Gubernátor vala. Nagy hiba vala ez, hogy ezen Világ része kórmányozására bízattatott, mivel maga fel-fúvalkodását nyilván láttzattatta, fel-is tette magába, hogy maga Báttyát a' Thrónusról le-fogja vetni; azért-is a' Spártabélieket segítségül hívta, mivel már az előbb ő-is nékiek segítségekre

re vólt. A' Spártabéliek sok igéreti által megvakíttatván, és Görög Országh hasznáról megfelejtkezvén tizen három ezeren el-indúltak véle, aztat sem tudván, hogy hová mennének. Círus ugyan a' Spártabéli Katonáknak fizetését fel-emelte, mivel más fél Áricust ígért nékiek egy hólnapra, (egy Daricus 15 frantzia livrát tészen) pénzünkön valamivel többet hat forintokkal. Végtére Babylon Városa alá érkeztek, az ö Báttya a' Király felette nagy ármádával közelített hozzája, Clearchus, a' ki a' Lacedæmóniak Vezére vala, javaslotta Círusnak, hogy maga személlyét veszedelemre ki ne tegye, kinek ö így felelt: *Mitsoda! én, a' ki a Királyi birodalmat kívánom, méltatlannak tegyem arra azzal magamat, hogy személlyemet kíméllyem, aztat soha sem fogom tenni.*

Meg-ütköztek itten azon két Testvérek olly nagy hevességgel, hogy a' testek bé-takarták a' tsata piattzát, és azon meg-ölettetett testeknek véréböl patakok áradtak, Círus ugyan egész ármádájával edgyütt nem tsak meg-verettetett; de önnön maga-is itten meg-ölettetett. Az ö el-este után a' Persáknak sokasága által nagyon szorongattattak a' Görögök, de ök inkább egy lábig el-veszni, mint sem magokat meg-adni akarták. Három ezer közülök a' tsata piatzon lelkektöl meg-foszlva feküdtek, és így 10000-ren maradtak életbe. Ezen Spártabéli Vitézek az ütkezet helyén mingyárt hadi rendbe vették magokat, a' kik elött meg-álván Xenophon így szóllott hozzájok.

Lacedæmóniai Vitézek! a' kiket még eddig, az halálnak félelme meg-nem-tudott rettenteni, a' kiknek fegyvere még eddig minden más Nemzeteket

ket meg-reſzkettetett; ezen ditsö név Spárta! éleſz-ſzen most-is titeket, ne tegyétek le-bátorſágto-kat, fogadóm, hogy ſzerentsésſen haza vezérellek benneteket, a' hol-is minnyájan borostyánnal meg-fogtok koſzorúztatni, és az egéſz világ tsudállani fogja vitézſégteket. Mingyárt meg-is indúlt ve-lek ezen nagy Vezér Xenophon hazájok felé, a' mellytől ök 600 mért földnyire vóltak. A' Persáknak ſzáma 500000-nél-is több vala, kö-rül-is vették ezek a' Görögöket; de rendes ſe-regeik közé bé-nem-ronthattak, a' Görögök Phallanxai mentekbe-is olly rendel együvé kaptsolva vóltak, mint annyi erös bástyák, vagy apró várak, a' mellyekhez, ha tsak kö-zelítettek-is a' Persák, már halomra húllottak, nappal illyen rendel maséroztak, éjtſzakai tábo-rozásra pedig olly hellyeket tudtak ök valaſz-tani, hogy másképpen-is vigyázók lévén, ör állóikon kereſztül nem ronthattak a' Persák. Így maséroztak ök, hol nagy homokokba, hol nagy köſziklás hegyek, vadon erdökön-is ke-reſztül, és nem tsak a' Persákkal; de még az Elementumokkal-is kelletett nékiek viaskodni, mert néha forró melegeket, ollykor pedig, hi-deget, essözést, havazást, éhſéget, ſzomjúſá-got kelletett ſzenvedniek, mivel néhány hólna-pokig tartott ezen Retirádájok. A' vizeken tudtak hidakat verni, és azokat egymástól el-ſzedni. Mi több a' Helespontuson ſzerentsés-ſen által mentek, és így hazájokba jutottak, meg-mutatta itt Xenophon, 's véle a' többi Görögök, hogy a' hadi tudományt vólta-kép-pen értik. A' Római Antonius, a' ki ſok idök-kel azután a' Parthusoktól épen azon a' helye-ken üzettetett; de nem olly ſzerentsés vólt mint Xenophon így kiáltott-fel: *Ó a' tíz ezer Görö-göknek viſzſza vonása.*

A' kik

A' kik ezen 10000 Görögöknek viszsza vonásokról környül-való állásossan kívánnak meg-tanítva lenni, tehát útasítom mind azokat, Thucydidesnek, a' ki közzöttök egy a' Fő Vezérek közzül való vólt, mint Synchronicus Authornak, és Rollin munkáinak olvasására. Maga Xenophon-is le-írta eztet, de Görög nyelven, melly Görög munkáját ama nagy nevezetű bóldog emlékezetű T. Debreczenyi Superintendens Szilágyi Sámuel igen tudós Úr, hazánk nyelvére által fordíttotta mint Királyi Szathmár Várossa Reformáta Ecclesiának érdemes lelki Pásztora, a' midőn épen magam is, mint Obristlajdinánt ottan quartélyoztam, ezen betses fordítást-is olvashattyák hazám kedves lakosi.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

Agesilaus Ázsiába mégyen, de onnat viszsza hívattatik. Tsúnya egyezés a' Persákkal. A' Thébai közönséges Társaságnak fel-állása a' Leuetránál történt ütközetig.

Semmi sem éleszti úgy fel a' népeket a' nagy dolgoknak végbe vitelére, mint a' nagy dolgok mások által végbe vitetett híre. Azon tíz ezer Spártabéliek szerentsés viszsza vonásoknak-is híre, annyira fel-buzdította minnyájába a' Görögökbe a' háborúra való kívánást, hogy legottan fegyverhez nyúltak, akarván az Ázsiába lévő Colóniájoknak szabadságát helyre állítani, és keményebben mint eddig a' Persákkal bánni, hogy őket meg-aláztassák.

Age-

Agesilaus vala ezen háborúba a' Fö-Vezér, és ámbár ö Ágisnak a' Spártabéli Királynak terméſzetbéli fia vala, még-is Spártai ſzokott nevelés ſzerínt úgy neveltetett, mint akár melly közönſéges Polgárnak fia, az az: Lycurgusnak a' kemény nevelésröl ki-adattatott Törvénnye ſzerént, és így a' Koronához-is ſemmi jussa nem vólt, mivel bal ágyba ſzülettetett.

Ágis Király Testamentomába aztat hagyta, hogy helyette Leotychides üllyön a' Thrónusra, ezen Leotychides Ágis Öttsének fia vólt, róla-is aztat mondották, hogy nem igaz ágyból ſzülettetett vólna; hanem Álcibiadesnek terméſzet ſzerínt fia vólna, de Agesilaus, mivel nagy Vitéz vólt, és a' ſzíveket maga réſzire tudta vonni a' Trónust Leótychides elött el-nyerte. A' Nemzet felette-is ſzerette ötet, az elötte való Királyoknak a' Polgárokkal mindég pörök vólt, az ö urakodása alatt pedig mind ezekröl ſemmi ſem hallatott, mindenkor betsülettel bánt vélek, és ſzámokat igyekezett ſzaporíttani, egyſzersmind a' törvényeknek velek edgyütt vala tellyessítöje. Ezen Országh Törvénnyei ſzerént meg-botsáthatatlan vétek vólt, ha a' Királynak testbéli hibája vólt, ö pedig Sánta vala, és ſoha a' Királyi Thrónuson meg-ſem tarthatta vólna magát, ha mértéken felett való tulajdonſágokkal fel-ruházva nem lett vólna.

A' Persákkal el-kezdetett háborúban Fö-Vezérnek kelletett nékie lenni, mingyárt-is harmintz Vezéreket kívánt, a' kik az ö hadi tanátsának tagjai legyenek, ezek között leg-föbbnek tette ö Lysándert, mivel a' Királyſágra ötet ez leg-inkább ſegítette. Midön Agesilaus a' háborúba ment aztat ígérte, hogy vagy haſznos, és illendö békeſséget fog kötni, vagy az ellenſé-

get úgy meg-fogja verni, hogy ſoha többé Görög Országot nem fogja háborgatni. Rövid idő alatt maga ármádájával egéſz Ázsiát rettegésre-is hozta, reſzkettek a' Satrapák a' Spártabéli kemény hadi rend-tartást látván, és már a pompában, és hívſágokban el-merült Tiſzt-viſelői ama Nagy Persiai Királynak néki hódolni akartak, bé-vóltak dugva fülei az ő ígéretire, és mindenféle ajánlásaikra, mert látta, hogy a' Tartományok hozzája hajlandók vólnának, azért-is a' Persiai Birodalomnak lelkébe akart bé-menni; de a' midőn épen eztet kívánta tenni, önnön hazájának óltalmára viſzſza hívattatott.

A' Persáknak mesterſégei, és pénzek Spárta ellen egy félelmes, és veſzedelmes kötést, vagy-is inkább párt-ütést vittek végbe. A' Thébaiak, Árgósiak, és Córynthusbéliek feltámadtak ellene, és nem akartak többé tőle függeni. Athéna a' Thébaiknak únſzolására, mivel ſzabadſágát leg-inkább ezeknek köſzönhette példájokat követte. Lysánder a' Hellespontusnak óltalmazására ſietett, hogy így azon pártosoknak ſzándékát hevenyébe ſemmivé tehesse, ſegítſégre várakozott ő itten; de nem érkezvén, és ſzerentsétlen ütközetbe meg-is ölettetett ő itten.

Ezen nevezetes Spártai Vezér, fel-fúvalkodott, és nagy hívatalokra ásitozó ember vala, a' ki nagy böltsesſége mellett, meg-tsalárſokkal álnokſágokkal, és ſzavainak meg-nem-tartásával bánt az emberekkel, és Agesilaus Királlyal-is halála előtt öſzve veſzett. Kevés idő múlva halála után világosſágra jött, hogy ő hatalmassan a' Koronát tulajdonává akarta tenni, mivel a' Királyi következést (ſuccessiot) el-kívánta rontani. A' Papokat adományokkal

kal meg-veſztegette, tsak hogy az Oráculumot az ő réſzére engedgyék ſzóllani. Ugyan tsak bízott ő maga erejébe-is, mert egykor a' Spártabélieknek az Agierekkel határ pörök lévén, kardgyának markolattyát tsapta-meg így ſzólván: *Ez az leg-jobb eſzköz, és törvény az igazſág tételben.*

Lysánder bár bé-hozta a' gazdagſágot Spártába, ő maga még-is mindég ſzegény vólt, jele az annak, hogy a' hazai Törvények, és ſzokásoknak gyökerét még a' meg-romlott ſzív ſem gyomlálhattya ki egéſzlen magából. Mivel az ő ſzegényſégét tudták, két Polgárok ugyan azért, az ő két Leányát, a' mellyeket már ők meg-kérettek nem akarták el-venni; de ezért ők betsteleneknek-is ítéltettek, és nagy ſumma pénzt-is kéntelenítettek fizetni.

Illyen zavarodásba az Ephórusok haza hívták Agesilaust, ki-is diadalmak által bár nagy hírt, 's nevet kívánt magának ſzerzeni, de még-is engedelmeskedett így ſzólván: *Én tudom, hogy ezen nevet Nagy Vezér, ſenki ſem érdemli-meg más-képpen, hanem ha a' törvényeknek, és fellyebb valóknak engedelmeskedik.* Cónon egy az Athénai Vezérek közzül való, a' ki Árgós Potamós alatt Lysánder által nagyon megverettetett, a' Spártabéliek egyenetlenſégét nagyon éleſztette. Ő egy Persiai Flottával, a' melly az ő vezérlése alatt vólt Enídus alatt az ellenſég Flottáját meg-támadta, ötven gályájokat el-fogta, a' többit el-ſzéllyeſztette, és majd mind a' Spártabéliekkel öſzve ſzövetkezteket tölök el-idegenítette. Agesilaus megtudván ezen ſzerentsétlen esetet, ſzomorúſágát nem mutatta Vitézei előtt, ſőtt úgy tettette magát, mintha a' Spártabéliek Cónon alatt nyertessek lettek vólna, és hogy katoná-

náit még bátrabbakká tégye, vélek pompás hálát-adó ünneplést-is tartott, ő akkor Bæótiába volt, a' hol ütközethez készült mingyárt-is reá ütött ő Coróneai térségén a' Thébaiakra, és jóllehet ezek keményen viaskodtak, és maga-is sebeket nyert, még-is nagyon megverte őket. Haza érkezvén Spártába, ennek kemény szokása szerént viselte magát, és mintha nem-is esmérné az Azsiai hívságos életet úgy tettette magát.

Minek-utánna Cólon a' Lacóniai Rév partokat el-rontotta, a' Persiai pénzel Athénának kőfalait fel-építette. A' Spártabéliek írígy szemmel nézték aztat, hogy Athéna megint hatalmas kezd lenni, Antalcydást a' Lydiai Satrapához küldötték, hogy ez Cólont ne csak le-gyalázza előtte, de hogy még-békességet-is kössön véle, ennél pedig gyalázatossabb dolgot nem tselekedhettek Görög Országra való nézve. Antalcidás ellensége lévén Agesilausnak nem látott jobb módot az ő alázására, és el-terjedő vitézségének meg-gátlására, azért-is békességet kötött. Már a' Persák törvényeket-is kezdettek szabni, mintha ők lettek vólna a' győzedelmesek.

A' békességnek pontyai ezek vóltak: Hogy minden Görög Városok, a' mellyek Ázsiába vagynak, a' Persák Királlyának hatalma alá essenek; a' többi Ázsián kívül való Városok pedig magok magokon uralkodgyanak, Cyprust, és Clajomænét-is a' Persiai Király tartsa-meg S. Cyrós, Lemnós, és Imbrós szigettyei, a' mellyeket rég időtől fogvást az Athénabéliek bírtak, nékiek maradgyanak, és végtére a' Persiai Király mind azokat, valakik ezen békesség kötéshez nem állanak, háborúval meg-támadhassa.

Ezen

Ezen békeſségnek egyedül magok a' Thébabéliek állottak ellent, de végtére a' többieknek példáját követvén, magok-is bé-vették aztat. És így annyi jeles diadalmoknak jó erköltsök által ſzereztetett gyümöltse, egyſzerre önnön magoknak a' Görögöknek egyeletlenſégek, és hamis Politikájok által ſemmivé tétettetett. A' meddig ök magok köttése mellett egyesítve vóltak, mind addig ök győzedelmeskedtek a' Persáknak a' Világot rettentő nagy hatalmán, törvényeket ſzabtak nékiek, a' mellyek nékiek nagy haſznokra, és bátorſágos meg-maradásokra ſzolgáltak; de ezen békeſség tétel után annyira meg-aláztattak, hogy azon Barbarusok előtt, kik eddig még meg-nem-győzték öket, majd tsak nem térden álva tsúſznának, és a' Colóniáknak ſzabadſágát, a' mellyekbe a' lakosokat magok helyheztették fel-áldoznák. Ez vala következése az Athénai, és Spártai egyeletlenſégnek. Imé mint külömböznek a' Nemes gondolatok, az ollyan határozatlan gondolatoktól, a' mellyek hanyat homlok veſzedelembe vezetnek.

Spárta, mivel néminémű-képpen a' Görögökön hatalmat nyert, viſzſza élt ezen hatalmával, mert kemény ſzokását Tyrannusi módra éreztette-meg vélek, és ſok példák után-is által nem látták, hogy kegyetlenkedések uralkodásoknak el-veſztét fogja maga után vónſzáni. Phöbidás, a' Spártabélieknek edgyik Vezére, az ármádát Thrátziába vezette, hogy ottan Olynthus várossát meghódoltassa, a' mellynek hatalmától Spárta azólta tartott, miólta ez az Athénai jármot nyakából ki-vetette, Théba várossához közel ſzállott táborba, melly városba két viſzſza-vonások vóltak, ö az erössebb réſz Vezérjével

tartott, ugyan azért, könnyű-is vólt nékie Cádmea várát melly Thébát óltalmzta megvenni; a' Thébaiak eztet nagy erőszak tételnek tartották, mivel ő eztet békességnek idejében tselekedte, és a' mi éppen a' Spártabélieké nem vólt, igazságtalanúl el-rablotta.

A' Thébaiak panaszt-is tettek erről Spártába, a' mellyre Agesilaus így szóllott, a' ki a' Spártabélieknek szerentsétlenségekre a' háborút szerette: *Meg-kell tudni* úgymond, *ha Cádmea el-foglalása haszt-é hasznot? mert aztat szükség tselekedni, a' mi a' hazának hasznára szolgál.* De a' dolognak ki-menetele meg-mutatta, hogy a' valóságos haszon el-válhatatlan vólna az igazságtól. Agesilaus ezen mondásával maga ellen szóllott, mivel ő egykor a' Persiai Királyról ezeket mondotta: *Nagyobb lehet-é ezen Király, a' kit tik nagynak neveztek nálamnál, há ő engemet az igazságba fel-nem halad?* Ezen mondásával még helytelenebb vala a' Spártabélieknek ítélete, a' Thébabéliek dolgába, mivel Phöbidásnak fejére ezen ítéletet hozták, hogy ő a' Vezérséget veszítse-el, és 100000 Drachmát fizessen, de az általa el-vétetett Cádmea vára meg-tartasson, és számos katonaság rendeltessen belé örizetre.

Spártának az ekképpen végzett dolgok után, vagy meg-győzhetetlennek kelletett lenni, vagy-is szörnyű veszedelmeket kelletett magára várni. Többen mint 400 a' Thébaiak közzül futottak Athénába, ezek meg-részegedve valának a' boszszú-állásnak mérgétől, és ennek véghez vitelére még jobban ingerlette öket egy parantsolat, a' mellynek ki-hírdetése után sokan számkivetésre küldettettek; ezeknek számába Pelópidás-is vala, a' ki születésére, gazdagságára, erköltseire, és bátor-

sá-

ſágárá való nézve, az elsö Polgárok közzé ſzámláltatott; ez igen nagy barátſágba vólt Epaminondással, a' ki-is valamint ö, ollyan nemes, és tökélletes erköltsökkel bírt, tsakhogy ſzegény vala, és mint egy Philosóphus úgy élt, ugyan azért a' Spártabéliek ötet mint egy tehetetlen, és alá-való embert meg-vetvén, Théba várossába hagyták. De mingyárt meg-fogjuk látni ezen két nagy emberek miként rontották-meg Lacedæmont, és miként töltötték-ki rajtok boſzſzújokat hazájokért.

Pelópidás jóllehet ifjú vólt, de még-is hazáját Thébát, hogy meg-ſzabadíttya fel-tette magába, és ezen bátorſágra éleſztette, ö a' több véle lévö ſzámkivetetteket-is, azokkalis, a' kik a' városba maradtak edgyet értett ö, ſöt levelezett-is titkon. Végtére tizenkettedmagával a' városba bé-lopódott, és ámbár ez meg-tudódott, ö még-is fel-tett ſzándékát tökélletesſégre hozta. A' Tanátsnak leg-fóbb ſzeméllyei vendégeskedvén, egyhez Athénából levél érkezett, a' mellybe tudtokra adattatott, hogy vigyáznának, mivel a' városba kéz alatt nagy fel-indúlás koholtatna ellenek; ez a' levelet fel-ſem ſzakaſztotta, hanem így ſzóllott: *Holnap fogunk a' fontos dolgokról gondolkodni.* A' városbéliek Pelópidással még azon nap reájok ütöttek, és minnyájokat megis ölték; erre a' tömlötzöket fel-törték, és nem tsak a' rabokat, de a' többi Polgárokat-is öſztönözték hazájoknak 's ſzabadſágoknak védelmére. Epaminodás, a' ki maga ſzándékát eddig titkolta, mingyárt melléje állott azon igyekezvén, hogy a' Polgároknak kevés vér ki-ontásával ſzabadſágokat helyre allíttsa.

Más nap a' ſzámkivetettek érkezének, és vélek Athénából 5500 főből álló Athénai hadi

sereg, Bæótiának-is többi várossai segítséget küldöttek, mingyárt-is a' vár ostromoltatott, és mivel a' Spártabéliek egy részét a' Thébai vár őrzőknek bent hagyták, éppen ezek kénszerítették őket a' kapukat fel-nyitni, és a Spártabéliek már tsak a' szabad el-menetelt kérték, a' melly-is nékiek meg-engedtetett, az ő ármádájok ugyan közelgetett, de szokások szerént tsak lassú lépésekkel, és ha siettek vólna, e' várost várával edgyütt meg-tsalhatták vólna.

Az Athénabéliek tsak hamar magok álhatatlan természetét követték, meg-bánván, hogy ők segítséget adtak a' Thébabélieknek, gyalázatossan el-is hagyták őket, de Pelopidás tudott olly fortéllyal élni, hogy őket megint a' Thébaiak részére vonta, a' mellyet-is így vitt végbe. A' Spártai Vezérek között vala egy Sphodriás nevezetű nem igen meszsze látó Vezér, eztet ő fel-biztatta, hogy Pyræust, a' melly az Athénabélieké vala vennémeg, mert így úgymond: az Athénabélieken való egész uralkodást el-fogja nyerni. Egy fel-fúvalkodott ember, minden dolgot igazságosnak tarttya lenni, és Sphodriás bár tudatlan vala, de még-is maga meg-hitt ember vólt, hírtelen a' dologhoz-is látott, de rosz eszközökkel élvén, tárgyához nem jutott. Athéna panaszt tett a' Spártaiak előtt ezen helytelenségről, de meg-nem-halgattatott; mellyért-is fel-indúlván, a' Thébabéliekkel leg-ottan új kötést tett, mingyárt-is egy Flottát felkészített, és eztet Thimóthéus vezérlése alá adta, a' ki Cónonnak fia vólt. Ez Lacónia tartományát meg-is támadta, és a' Lacedæmóniaktól Corcyra Szigettyét el-is vette.

Er-

Erre Agesilaus Bœótiába mingyárt el-küldetett, de mivel már öregsége miatt erötlen vólt, tsak haszontalan apró tsatákat végzett, a' mellyekkel nem hogy a' Thébabélieket meggyözte vólna, sött ezek által öket hadakozni meg-tanította. A' midön Antalcydást megsebesítve visszza jönni látta, tsúfolódva így szóllott hozzája: *Ez a' te béred azért, hogy te a' Thébabélieket, a' kik annak elötte a' hadi tudományt nem tudták, nem-is tudhatták, arra meg-tanítottad.* Meg-is tanúlta eztet valósággal töle Pelópidás, a' ki Tegyra mellett tartott viadalba az ellenségnek ármádáján, a' melly az övénél háromszor-is erössebb vala keresztül vágta magát. Annak elötte halhatatlan dolog vólt, hogy a' Spártabéliek hasonló erövel viaskodván meg-gyözettethettek vólna, de most tapasztalták, hogy egy sen héjazó, 's kevélységgel bíró sereg, egy szabad Nemzet által meg-aláztathatik. Ezen háború egész Görög Országot bé-töltötte sóhajtással, egyszersmind zúgolódással-is, ki-ki közönséges békességet óhajtott, küldettek-is követek ennek végzésére Spártába. Epaminondás a' ki a' Thébaiak dolgát folytatta, hathatóssan a' szabadság, és a' köz jó mellett szóllott. Agesilaus nagy hangal illyen kérdést vetett eleibe: Hát Bœótia független marad-é? a' mellyre Epaminondás-is hasonló kérdéssel felelt: Hát a' Tartomány Lacedæmon körül független légyen-é? a' mellyre azon kevély Spártai Agesilaus ki-törlötte a' Bœótiak nevét a' békesség kötés Tractussából, de a' többi Görögök bé-irták, tartván a' Thébaiaktól, a' kik már hatalmassak kezdettek lenni.

HATODIK TZIKKELY.

Théba hatalmas lészen, de megint le-esik. Görög Országnak történetei, Macedóniai Fülepnek idejéig.

Théba közel vala végső veszedelméhez, mert Spárta egész Görög Országgal reája akart rohanni, de ollyan jeles két emberek, mint Epaminondás, és Pelopidás elégségessek vóltak meg-szabadíttására, mihent látták, hogy a' lakosoknak szíveik a' hazai szeretetnek tüzétől vólnának fel-gerjesztve. Epaminondás Fő Vezérnek választatott, de adattak segítségére más Vezérek-is alája. Háborúba menvén, a' midőn Feleségétől bútsúzna, kérte ez őtet, hogy maga életére lenne gondgya, ő pedig Feleségéhez így szóllott: *Eztet egy fiatal embernek kell mondani, de egy Fő-Vezérnek ajánlani szükség, hogy mások életének meg-tartásában a' magáénak meg-vetésével szorgalmatoskodgyon.* Epaminondás vezérlése alá pedig adattak azon 300 ifjú szentelt Vitézek, a' kik meg-esküttek, hogy utólsó tsep véreknek ki-ontásáig magokat óltalmazni fogják. A' mint Epaminondás meg-indúlt, meg-mondattatott nékie, hogy a' varázslók nem leg-szerentséssebb dolgokat jövendölnének, ő erre így felelt: *A' hazának óltalmazása leg-jobb jövendölés.* Mint bölts ember a' varázslásokról nem-is sokat tartott, de hogy a' köz-nép vélekedésének eleget tégyen, maga katonáinak-is szívet adgyon, némelly varázsló Papoknak jól meg-kente a' kezeket, a' kik-is minden jókat jövendöltek.

A' dolog-

A' dolognak ütközet által kelletett el-végzettetni. A' Spártabélieknek ármádája 25600 állott, ellenbe a' Thébabélieké tsak 6400-ból, igaz ugyan, hogy a' Spártabéli ſeregnek nagyobb réſze a' vélek egy aliántziába levökbûl állott, melly réſz nem igen gyakorlott, ſem meg-nyugodott elmével vala; de a' Thébabéliek, már akkor próbált vitézek vóltak, és hazájok ſzeretetének, és a' ſzabadſágnak Enthusiásmusától gerjeztettek, azért Epaminondás épen meg-nem-rettent azon ſokaſágtól, hanem Leuctránál rajta ment a' Spártabéliekre; de eztet kíntelen-is vólt tselekedni, mert tudta, hogy ſzámos ſzegítſégek útba vólna, úgy meg-is verte öket, hogy még a' Spártabéliek ſoha így meg-nem-vóltak verve, a' mint el-is esett itt az ö Királlyok Cleombrótus 1400 Polgárokkal egygyütt.

Az illyen dolog ugyan vakmerőſégnek láttzatik lenni; de ha bizonyos környül-való állások adgyák elô magokat, a' mellyeket egy tanúlt Vezér maga haſznára fordíthat böltseſégnek tartattatik.

Jóllehet meg-verettettek a' Spártabéliek, de még-is az ö régi ſzokássoknak nagy példáját ki-mutatták, mert épen akkor jött a' ſzerentsétlen ütközetnek híre hozzájok, a' midôn ök, a' hadi játékok ünnepét tartották, az Ephorusok még ſem engedték a' játékokat félbe hagyni, hanem tsak a' meg-ölettetteknek laistromát küldözték a' házakba ſzolgáik által.

Nem lehet eleget tsudálláni, melly különös indúlatokat gerjeſztett ezen bár ſzerentsétlen ütközet a' Polgárok ſzíveibe. Némellyek nagy ditsöſégnek, és ſzerentséjeknek tartották, hogy gyermekeik illy vitézen haltak-meg, mások meg-vígaſztalhatatlanok vóltak, hogy magzattyaik

tyaik ollyan ditsőségbe részessek nem vóltak, hogy hozájokért haltak vólna-meg. Különösſen az Aſzſzonyok látzattatták érzékeny indúlattyokat, a' mellyekre öket talán inkább a' vadſág mint ſem a' méréſzség vitte. Törvények vólt arról, hogy a' kik az ütközetből el-futnak, azok mind meg-ölettettessenek, a' Spártabéliekkel kötésbe állók közzül pedig ſokan haza ſzaladtak, ők ezeket erőnek hatalma önnön kezeikkel mind meg-akarták ölni, mivel pedig eztet épen akkor akarták véghez vinni, a' midőn a' közönséges Társaſágnak a' Katonák leg-inkább kívántattak, tselekedetek ſzomorú következéseket vonhatott vólna maga után, azért-is Agesilausnak ſzabad akaratot adtak, hogy azon törvént vagy törüllye-ki, vagy-is a' helyett mást adgyon-ki; de ő edgyiket ſem tselekedte, hanem nékiek így felelt: *Szükséges, hogy a' törvények egy nap aludgyanak.* És míglen a' törvények aludtak, az alatt az Aſzſzonyok lúd mérge-is füstbe ment.

Igaz dolog-is, hogy egy Törvény-tévőnek nem jó mingyárt a' régi törvényeket el-törleni, mert ha mingyárt némelly környül-való állások véletlen elő adgyák-is magokat, a' mellyekre való nézve, azok az Orſzágnak ártalmassaknak látzattattak lenni; de ezen környül-való állások hamar változhatnak, és megint a' régi törvények ereje el-kerülhetetlenül ſzükséges léſzen, azért-is az időhöz kell magát ſzabni, az új Törvények nem-is máskor ſzükségesſek, hanem tsak akkor, a' midőn a' környül-való állások, a' nép ſzokása, úgy meg-változnak, hogy azoknak álandóſágáról bizonyoſſá tétettetik a' Törvény-tévő, és láttya, hogy a' régi törvények között nem vólna ollyan tör-

vény,

vény, a' melly ezen új ſzokásokhoz, és környül-való állásokhoz illene.

A' Thébabéliek naponként ſzaporodtak, mivel a' Spártabéliekkel öſzve ſzövetkezettek közzül igen ſokan által ſzöktek hozzájok, bé-is mentek ök Lacóniába ahol iſzonyú-képen zsákmányoztak. Agesilausnak még-is nagy böltsesſége Spárta Városſát meg-mentette ettül, mert ſeregével bé-zárkózott ebbe; de az ütközetet kerülte, mert a' Város nem lévén meg-erösítve, ha itten meg-verettetett vólna, az egéſz köz Társaſágot végső romlás érhette vólna. Ellenbe Epaminondás-is éſzre vette, hogy ha a' Spártai köz Társaſágot meg-rontaná, tsak írígyeket meg-útálókat támaſztana maga ellen, mivel egéſz Görög Orſzág ezen köz Társaſágot nagy tekíntetbe tartotta, meg-elégedett tehát azzal Epaminondás, hogy ö magát ditsöſégessen viſzſza vonta, minek-utánna a' Messinereket a' Spártai iga alól ki-ſzabadította vólna.

Tsak kevesen múlt, hogy Epaminondás, és Pelopidás a' hálaadatlanſágnak áldozattyává nem lettek egyedül azért, mivel ök ezen Peloponésusi háborúba, a' ki-ſzabott idö felett négy hólnapokig viselték a' Fö-Vezérſéget, a' mint-is haza érkezésekkel, mind a' ketten ezért halálra ítéltettek. De a' közönſéges jó, vagy-is bóldogſág, leg-főbb Törvény, és ezen Törvény fogta pártokat. Epaminondás tudván ezen törvényt, ezen mondásával meg-is mentette magát a' haláltól: *Én*, úgy mond, *örömest meghalok, ha énnékem fog tulajdoníttatni az utólſzor véghez vitt dolgoknak ditsöſége, és ha a' köz Társaſág ki-fogja hírdettetni, hogy én azokat engedelme nélkül vittem véghez.* Ezen mondása után nem hogy halálra ítélték vólna ſöt tsudálták ötet. Ollyan nagy ember-is vala ö, hogy mind

a'

a' fő, mind az alá való hivataloknak el-viseléſére alkalmatos vala, és ő aztat mondotta: *hogy a' hivatalok egy Polgárnak ugyan tiſztesſéget adnak; de egy Polgár-is adhat tiſztesſéget a' hivataloknak.*

A' meg-aláztatott Spártabéliek, ſegitſégért folyamodtak az Athénabéliekhez, kik-is vagy ſzerentsétlenſégeken könyörülvén, vagy-is az újonnan fel-állott Thébai köz Társaſágot írígy ſzemekkel nézvén, magokat mingyárt ajánlották, és ezen közöttök meg-esett kötéshez, máſok-is állottak.

Ezen öſzve ſzövetkezettek még a' Persák Királlyához-is folyamodtak, hogy öket óltalma alá vegye; a' Thébaiak meg-halván eztet leg-ottan Pelopidást el-küldötték ezen Királyhoz, hogy elötte kívánſágokat ſemmivé tegye. Pelopidásnak nagy híre, és neve könnyen-is véghez vihette ezen Királynál Artaxerxes Memnonnál, hogy ő ollyan köz Társaſág ellen mint Théba, a' melly véle ſoha ſem háborúskodott fel ne kellyen, és maga halálos ellenſégeit az Athéna, és Spártabélieket ollyan zabolába tartsa, a' melly által közöttök az egyenlő mérték ſenn tartattasson.

Pelopidás még ennél nagyobb dolgot vitt végh-hez, mert ő Thessáliába ment Phere Városſába valamelly Sándor Hertzegnek meg-aláztatására, a' kinek nagyra vágyódásától, és kegyetlenſégétől az ott való népek remegtek; de ezen Tyrannus bé-nem-várta ötet, hanem el-varrantott. Akkor Macedónia felette nyúghatatlaníttatott az utólsó Királynak második Amynthásnak fiai által, mivel mindenike a' Koronára vágyott, ők Pelopidást ezen dologba ítélő Bírónak válaſztották, a' békeſéget közöttök helyre-is állította, és el-menvén onnat 30 gyermekeiket az

ott

ott való Fő-Nemesseknek, mint kezes zálogokat magával ki-hozta, ezek között Fülep-is vala, a' kit-is most tsak hamar a' Thrónuson mint Királyt fogjuk látni.

Ezen dolgoknak végezete után, a' mellyek nagyobb ditsőségére váltak, akár melly nagy diadalmak nyerésénél, egy tsatába el-fogta ötet, a' fellyebb említett Pheresi Sándor; de Pelopidás mint rab-is fenyegette ötet, és hogy boszúját ki-fogná rajta tölteni, a' mellyre-is Sándor nagy fel-duzzadással kérdette ötet: *mért kívánsz te meg-halni?* mellyre Pelopidás minden háborodás nélkül így felelt: *azért, hogy te hamarább el-veszszél, mert azzal, hogy te engemet meg-fogsz ölettetni, magadat az Istenek, és emberek előtt még vétkessebbé fogod tenni.* Ugyan tsak Epaminondás által szerentséssen meg-szabadíttatott, hozzá-is fogott a' boszszúálláshoz, Sándorral meg-ütközött, és ötet el-akarván fogni, magára nem vígyázott, mert halálos sebet nyervén meg-hólt; de az ő Katonái még-is diadalmaskodtak. Sándor-is annak-utánna alattomba meg-ölettetett, és önnön feleségе vólt, az ötet meg-gyilkolóknak feje.

Egész Görög Ország már most írígy szemmel nézte a' Thébaiak elő-mentét, kik mind eddig meg-vetettek valának, most pedig hírtelenséggel annyira fel-emeltettek, hogy az egész Görög Nemzetnek parantsolnának, kiknek hatalma, tsak egy embernek kezébe vólt; de hamar aztat el-is veszteték. Arcádiába, a' Mántínea, és Tegéabéliek között Polgári háború lobbant-ki. Spárta, és Athéna a' Mantineabéliekkel tartott, Théba pedig a' Tegéabéliekkel, ez a' Fő-Vezérséget Epaminondásra bízta, amazokat Agesilaus vezérlette. Epaminondás sebes lépésekkel egész Mantineáig mé-

ne

ne már; de Agesilaus előre meg-tudván szándékát ezen Várost böltsesége által a' veszedelemtöl meg-mentette. A' Thébabéliek erre frissen viszsza vonták magokat, amazok nyomba követték, és Mántinea alatt szörnyen meg-ütköztek. Epaminondás minden hadi tudományát itten elő vette, és úgy viaskodott mint egy nagy Bajnok; de egy kézből hagyítható hegyes tör mellyébe halálossan meg-sebessítette, és ezen seb koronázta meg-ditsö életét.

Még az ütközet divattyába állott, a' midön ötet a' táborba bé-hozták, az Orvosok megmondották, hogy meg-kell halni nékie, mihent a' törnek vasát a' mellyéből ki-húzzák. De ö csak a' hartznak ki-meneteléről gondolkodott. Azomba hírről hozzák, hogy a' Thébabéliek diadalmassak lettek, akkor vígasztalni kezdette maga meg-szomorodott szolgáit, és így szóllott hozzájok: *Ne hidgyétek, hogy ezen nap életemnek végsö napja vólna, söt kezdete az én szerentsémnek, és bé-tetézi az én híremet. Én látom halálom által Thébát győzedelemmel meg-koronázva lenni, Spártát meg-alázva, és Görög Országot a' terhes szolgálat alól fel-szabadítva lenni.* Mivel aztat sajnállották, hogy ö maradék nélkül hal-meg, tehát aztat bizonyította ö, hogy Mantinea, és Leuctra gyermekei gyanánt vólnának, és az ö nevét halhatatlanná tennék. Maga ki-rántotta a' tör vasát a' mellyéből, és azon szempillantásba ditsöségessen meg-is hala.

A' Régiségnek egy leg-nagyobb embere vala Epaminondás, magányosságába a' Philosóphiát gyakorlotta; de ez által meg-nem-gátoltatott ö a' közönséges dolgoknak véghez vitelében, mihent a' haza ezeknek munkálását töle kívánta. Az ö Lelke, melly a' Tudományok által vala fel-ékessítetve, valamint Nagy

Ve-

Vezérnek, úgy jó Polgárnak-is alkalmatossá tette ötet, a' nagy hivatalok, soha sem kísértették-meg ötet, és ö mindég csak Théba nevekedésének ditsöségében dolgozott. Szülöihez gyermeki szeretettül élesztetvén a' Leuctrai győzedelem után ezeket mondá: *Én örvendek azon az örömön, a' mellyet az én Atyám, és Anyám szívébe fog azon hír gerjeszteni, hogy mink az ellenségen diadalmaskodtunk.* Ö a' maga nagy ítélete, és a' dolgokba bé-látására való nézve azon példa beszédet nyerte: *Senki többet nem tud mint ö, és senki kevessebbet nem beszél mint ö.* Elég módgya vólt nékie, hogy meg-gazdagodhatott vólna, de ö nem magát, hanem a' köz jót tekíntette. Egykor egy jó baráttyát, a' ki szegény vala, egy gazdag Polgárhoz küldötte, hogy kérjen töle az ö nevére magának egy Talentumot, a' Polgár hozzája jött, és kérdezte töle, hogy mért küldötte vólna azon embert a' nyakára, kinek-is ö így felelt: *Azért, mert azon emberséges ember, szükséget lát. Te pedig gazdag vagy.* Szóval maga Ciceró eztet mondotta felöle: *Epaminondas Princeps judicio meo Græciæ.* Tusc. I. v. 4. *Epaminondás az én ítéletem szerint leg-főbb embere Görög Országnak.* Minémü nagy dítséret ez, igaz-is, hogy Théba Epaminondás előtt épen Nevezetes nem vala, hanem Pelopidás segítségével ö emelte fel annyira, hogy aztat a' világ tsudálta; de halála után régi semmiségére jutott, söt egészlen el-tünt. Théba Bæótia tartománnyába vólt, melly felöl az tartattatott, hogy vastag, és ködös levegö ege miatt kevés tanúlt embereket nevelt; de mégis ezen a' kettön kívül-is nagy emberek vóltak olyan Pindarus, és Plutárchus. Gyakran ugyan a' Clíma akadályoztattya az elmét, de sokszor a' fundamentom jó, de a' ki-dolgozása hibázik.

A' Mantineánál történt ütközet, megint felélesztette a' Görögöket az egyességre, a' mellyet soha fel sem-is kelletett vólna nékiek bontani, ha elszelösek lettek vólna, mert Artaxerxes Memnonnal kötött Frigy által, úgy egyesültek-meg, hogy minden Város a' mága szabadságát tartsa-meg; de mivel a' Messinabéliek-is ezen kötéshez kaptsoltattak, nem akart Spárta hozzája állani, sőt még az Ægyiptusbélieknek, a' kik a' Persák Királlya ellen fel-támadtak, segítséget adott, mellyáltál magát Spárta különös háborúba keverte. Agesilaus, a' ki már több mint 80 esztendös vala, ment el mint Fő-Vezér azon segitő ármádával; mivel pedig az Ægyiptusi Király Taches ötet Fő-Vezérnek nem tette, meg-botsztonkodván; az ő ellenségéhez, ki néki Öttse vala, Nectabénushoz állott, a' kit-is Agesilaus fel-emelt a' Királyságra, maga pedig Africába meg-hala, a' hová hajóját a' szelek bé-verték, a' midőn hazájába Görög Országba viszsza akart jönni.

Agesilaus Xenophonnal nagy barátságba vólt, kit-is ő kért, hogy az ő gyermekeit nevellye-fel, és a' leg-szebb tudományokat, az engedelmességet tudnia illik, és az uralkodásnak módgyát szíveikbe óltsa; ugyan azért Xenophon nagyon magaszталja ötet, de az ő dítséretei még-is ezen nevezetes Spártabélinek hibáit el-nem-takarják, mivel ő ollykor igazságtalan, hirtelen, és kevély-is vala, és mindenkor a' háborúbéli zürzavarásokat kedvelte. Plutárchus aztat írja felöle, hogy ő az Africai szent erdőbe verettette-ki sátorát azért, hogy az Istenek, minden dolgairól bizonyságot tehessenek, de erre-is tsak a' kevélység vitte. Ezen fel-fúvalkodott ember gyermek vólt maga gyermekei között, egykor egy baráttya ötet vélek a' por-

a' porba játtzani találta, ehez így ſzólt: *Kérlek, meg-ne mond ſenkinek, tsak azoknak, a' kiknek gyermekei vagynak.*

Macedóniai Fülep idejéig, nem ſok emlékezetre való dolgokat lehet írni. Görög Orſzág ollyan vólt, mint egy ollyan óra, a' mellynek kerekei már annyira vásottak, és kopottak, hogy meg-rázódván egéſzlen ſzéjjel omlanak, és az egéſz óra ſemmivé léſzen, itt-is minden tartományok egymás ellen vóltak, a' ſok párt-ütések, és Cabalák koholtattak, minden Város uralkodni kívánt, maga Polgárait pedig nem tudta zábolába tartani, Théba már ſem mivé lett, Spárta a' halállal tusakodott, Athéna pedig napról napra erejébe fogyatkozott, és ellene Chió, Cós, Rhodus, és Byzantium fel támadtak. Még három bölts Vezérei vóltak úgymint Chabrias, Iphicrates, és Timotheus, de ezek-is kevés idő alatt el-tűntek. Chabrias; Chios ſzigettyébe meg-ölettetett, a' más kettő, azok által a' kik Charessel egy tökélletlen, és a' köz jóra ſemmit ſem tartó emberrel tartottak, bé-vádoltatott. Timotheus mingyárt-is hazáját el-hagyta, mivel azon nagy ſumma pénzt, a' mellynek fizetésére ítéltetett, le-nem-tehette. Iphicrates pedig azzal ſzabadította-ki magát a' büntetés alól; hogy egy ſereg ifjakat fel-fegyverkeztetett maga óltalmára, kiknek hegyes töreitől meg-félemlettek a' Bírák, és akkor ő már bátran így ſzóllott: *Bolond vólnék én, ha én az Athénabéliekért háborúskodnék, nem magamért.* De az illyen mondás egy rebellisnek mondása, a' ki maga hazájának törvénnyeit megveti. Athéna utóllyára ſemminémű elő-vételeibe nem bóldogúlhatott, mivel tsak Orátorok vóltak Vezérei, a' kiknek a' nép ellent állott,

és a' magok által jónak ítéltetett békességbe, noha rosz vala, éltek.

Rhodus, és Cos nem sokáig éltek magok szabadságokkal, mert a' Cariai Király Mausolus magáévá tette azokat. Ezen Királynak élete párja Artemisia; azon tiszteletnek meg-adásáért, a' mellyet ő maga férje hamvánál végihez vitt, (ha a' Historicussokban nem lehet kétségeskedni) nagyon híres lett, mert némellyek azt írják felőle, hogy ő ennek sír-halmán egy setét kamarába mély gyázba végzette életét.

Ellenbe mások azt írják felőle, hogy ő egy ármádát vezérlett vólna, és sok diadalmokat-is nyert vólna. De tsak az idő haszontalan veszteségödne-el; ha illyen dolgokba, a' mellyek talám tsak mesék, töltettetne-el, azért-is, hogy a' fontossabb dolgokat ki ne hadgyam. Ezen tzikkelynek bé-fejezésére aztat tészem itt-ki, hogy Evagorás, és Nicocles Cyprusi Királyok vóltak, és Salamin Várossába laktak, ezeket Isocrates maga Orátióiba nagyon dítséri, kétség kívül jó Fejedelmek vóltak, és Nicocles meg-is ajándékozta ötet gyakorta, és ha Isocrates eztet nem tselekedte vólna, talán az ő neveik, nem-is lettek vólna esméretessek a világ előtt, mivel semmi jeles tselekedetet, hogy tettek vólna, a' historiákban nem találtatik, alkalmas ideig uralkodtak ugyan ők, de végtére Országoktól ők-is meg-fosztattak, és Égyiptusba szomorúságba élvén meg-hóltak. Lássuk tovább az újjabb Görögöknek Történeteit.

NEGYE-

NEGYEDIK SZAKASZ.

Macedóniai Fülep Uralkodásáról mind addig, a' meddig a' Rómaiak kezdettek uralkodni Görög Országba.

ELSÖ TZIKKELY.

Macedóniai Fülep mint vetette-meg uralkodásának fundamentomát.

Mivel a' Görögök, mind magok törvényét, mind hadi erejeket jól tudták, hogy miből állyanak, igen könnyen annyira mehettek vólna, hogy az egész világon leg-hatalmassabb, és leg el-terjedtebb nemzet lehetett vólna belölök, mivel még a' tudományokba, és gazdagságokba-is, minden más népeket fenn haladtak; de a' magok között való irígység, hívságos élet, kevélység, párt-ütések, háborúskodások el-hatalmazván közöttök, meg-gátolták ezen bóldogsághoz való jutásokat. Leg-rosszabb még a' vólt, hogy ök nem vígyáztak, hogy szomszédságokba egy ollyan Fejedelem lakna, a' ki ólálkodik, és szemfülösködik mindennémü dolgaikra, és zavarodásaikra, hogy azokat maga hasznára fordíthassa. Ez pedig vala Fülep Macedóniának Királlya, meg-is tanúllyuk róla, hogy egy kis Tartomány, a' mellynek bölts, és vitéz Fejedelme vagyon, melly hamar egy nagy Monárchiává teheti magát.

Macedónia az északi részt mosó tenger mellett, a' többi Görög tartományoknak szé-

lin feküdött, és tsak kis Országotska vala, igaz ugyan, hogy ezen Országot-is, a' kik elő-ször meg-szállották, Görögök vóltak, és jólle-het annak Királlyai eredeteket Herculestől veni mondották, de még-is a' többi Görögök ő-ket meg-vetették, 's ugyan azért ezek idő já-rásával úgy annyira meg-változtak, hogy mind szokásaikba, mind erköltseikbe, sőtt a' nyelv-be-is amazoktól külömböztek, és őket a' töb-bi Görögök Barbarusoknak, és vad emberek-nek lenni hírdették. Fülep vólt az első, a' ki maga népét vitézekké, és majd nem tsak meg-győzhetetlenekké tette.

Macedónia maga óltalmát majd mindég a' Spártabélieknél kereste, ámbár már 400 esz-tendőktől fogvást fel-állott ezen birodalom, még sem vihette dolgát nagyra; de ha egy bőlts ember egy tartományba találtatik, és a' környül való állások útat mutatnak a' bóldo-gúlásra, hamar fel-emeli az illy ember a' bi-rodalmat: példa ebbe Théba, a' mint tsak most fellyebb ki-tettem, második pedig Macedónia.

Második Amynthás halála után, melly 375 esztendőbe Kristus születése előtt történt, sok belső háborúk által rontsoltatott Macedó-nia, Perdicást az ő fiát illette vólna a' Thró-nus, de ez az Illíriusok ellen vitetett hábo-rúba meg-ölettetett; ugyan tsak maradott Per-dicásnak egy fia, a' kit ő a' Nagy Attya ne-vére Amynthásnak neveztetett; ez még gyen-ge gyermek lévén, Pausániás, és Árgæus kí-ványták az országot kórmányozni, akkor Fülep, ki-is Perdicásnak öttse vala, Thébába haza-jáért mint zálog úgy vala, az alatt Pelopidás a' zür-zavart Macedóniába le-tsendesítette; ezt meg-halván Fülep, hazájába viszsza szökött, a' hol-is a' gyenge Amynthásnak magát tútorá-

vá

vá tette, de a' föld népe, hogy bátorſágosabb lehessen 24 eſztendös korába a' Thrónusra emelte.

Fülep Thébába Epaminondás által neveltetett-fel, és ö töle meg-is tanúlta a' hadi tudományt, a' mint-is belöle híres Vezér vált. Ö egy bölts, a' titkokat meg-tartó, a' fontos dolgokban vigyázó, a' tudományokat ſzeretö, és barátſágos Fejedelem vala; de mind ezen ſzép tulajdonſágait meg-rontotta az ö erkölts-telenſégeivel, mert tsak hogy több Orſzágokat nyerhessen, igazſágtalanſágokat, hazugſágokat, hamis hit le-tételeket, és álnokſágokat el-követni ſemminek tartotta, és ezen félelmes ſzomſzédtól a' Görögök magokat keveset ójták; és így a' midön már ö némelly vélé határos népeket meg-hódított vólna, és ezek által meg-is gazdagodott vólna, a' többi Orſzágoknak dolgaiba magát bé-avatta, a' közöttök való egyenetlenſégnek tüzét jobban jobban gerjeſztette, egy darab tartományt más darab tartomány után magáévá tett, ſokakat a' nagyok közzül pénzel-is meg-veſztegetett, a' kik-is önnön hazájoknak árúlóivá-is lettek, ſok kémeket-is tartott, végtére illyen gaz 's tsalfa mesterſégek által magának útat nyitott egéſz Görög Orſzág birtokára.

Azon időbe még tsak 21 eſztendös vala Fülep, nem-is ült-fel olly hamar a' Thrónusra, mint a' melly hamar meg-mutatta, hogy ö arra érdemes vólna, és az ö minden igyekezete abból állott, hogy ö a' népet fenyítékhez, rend tartáshoz ſzoktathassa, és a' hadi tudományokba gyakorolhassa. Ö vala fel-találója a' Phallánxoknak-is, egy Phallánx állott öt hat ezer Vitézekből, a' kik 16 glédára, az az rendekre állíttattak, és hoſzſzú Pikákat

melly nem más, hanem neme a' hegyes tőrnek, hordoztak, ezek olly hoſzſzak vóltak, hogy a' hátrúlsó glédának Pikája négy araſz hoſzſzaſágra az elsö gléda elött ki-nyúlt, a' mellyek-is ollyan erösséget adtak a' Phallánx testnek, kogy abba bé-törni lehetetlen vólt, mert még akkor az ágyúknak, vagy más tüzellő fegyvereknek híre ſem vala, az ö katonái, mivel nékiek például vólt, ſzépen bánt vélek, ſöt pajtássainak nevezte, vitézekké váltak, kikkel-is hamar kénſzerítette, hogy Pausániás, és Árgæus a' Koronát néki engedték.

Áll-ortzás politicához-is nagyon értett, azért-is mindenféle ſok ajánlások után Athéna-is általa meg-tsalattatta magát véle kötést tévén, de hamar ſzemeivel-is látta, mint vette-el tőle Ámphypolis várossát Colóniájával edgyütt, és azzal mint egy örtt álló kö-falt vetett egéſz Görög Orſzág ellen, mingyárt-is azon vólt, hogy birodalmát ki-terjeſzthesse, és uralkodhasson.

Ö Macedóniába arany Bányákra-is talált, a' mellyek nékie eſztendönként ezer Tálentomot hoztak-bé, a' mellyeket tudott haſználni, mert mindenütt magának barátokat, és árúlókat vásárlott, és aztat ſzokta mondani, hogy egy erösség ſem vólna elötte meg-vehetetlen, mihent ö abba egy arannyal megterhelt ſzamarat bé-vezettethet. Suidás bizonyſága ſzerént az Oráculum-is ezeket mondotta néki: *Szolgáltass magadnak pénzel fegyver helyet, tehát mindeneket meg-győzöl.* Nékem ugyan úgy tettzik, hogy ezen Oráculum az igazſág ellen ſzóllott. Fülep nem-is fogadta ſzavát az Oráculumnak, hanem minden dolgokat elöl jól ki-fözött, és úgy fogott hozzájok, a' vólt egyedül benne nagy kár, hogy a

tsa-

tsalárdſágot, és két ſzínűſéget ſegítſégűl vette, és nem egyenes úton járt.

Fülep Thessáliát-is némelly Tyrannusoktól meg-ſzabadította, és ennek népe nagyon kedvelte ötet, mivel a' nyomorgatás alól kihúzta öket, nagy haſznokat-is vette ö ezeknek, mert lovaſſágokat maga Phallánxja mellé állítván ez nagy erösſégére ſzolgált, hogy pedig maga Orſzágát még nagyobb bátorſágba tehesse, Thrátziának némelly Városait meg-vette, Olynthusnak meg-vétele, a' melly Athénának Colóniája vala, felette haſznos vala nékie, nehezen-is vehette vólna-meg ö eztet; de meg-tsalta öket hitegetései által, a' Városbéliek ugyan óltalmat kértek Athénától, de ezen Városba-is ſokakat meg-veſztegetvén pénzével, akarattya ſzerént mentek mindenek.

Még mikor Fülep Olynthust ostromlotta, Demosthenes, a' ki az ö halálos ellenſége vala, maga ékes, és hathatós ſzóllásával annyira vitte Athénát, hogy ez, az Olynthussiaknak ſegítſéget küldött; de mivel ezen ſegítſég Zsóldos Katonaſágból álliott, ſemmit ſem tudtak tenni a' Macedóniai Katonáknak, küldött annakutánna Polgárokat-is ſegítſégűl; de ezek-is kevésre mentek, és így meg-vette a' Várost. Ebbe ugyan két árúló leg-inkább ſzolgált nékie. Ö ugyan az árúlást maga haſznára tudta fordítani, de az árúlókat nem ſzenvedhette. Ezen árúlókat a' Macedóniabéliek nagyon ſzidalmazták, kik ezért Fülep elött panaſzt tettek, a' kikhez ö így ſzóllott: *Mit hajtotok tik a' goromba embereknek ſzavaira, a' kik mindeneket igaz néven ſzoktak nevezni.*

Vóltak ugyan még akkor ſok bölts Görögök, a' kik által-látták mennyire kellessen félteni magok hazájokat ezen Királytól, kivált

Athénát, a' melly leg-hatalmassab vala, a' kit Fülep, hol ereje által meg-gyengített, hol pedig tündéreskedésel meg-tsalt, fokat-is intette Demosthenes a' vígyázásra, mivel maga-is Athénai Polgár vólt, és olly ékessen szólló ember, a' mellynél még eddig Görög Országba nagyobb nem támadott. Midőn ő ezen Orátori tudományra adta magát, dadogó beszédű vólt, és az R betűt sem mondhatta-ki, e' mellett illetlen testi mozgásokat (gestussokat) tett; de mind ezeket nagy fáradtsággal meg-jobbította, mivel fel-tette magába, hogy ezen tudománnya által hazájának szolgálni kíván, ő ezen tudományt a' leg-jobb Tanítóktól tulajdonná-is tette, a' habogás meg-jobbítására követseket vett a' szájába, és egy tükörbe nézvén addig gyakorlotta magát a' perorálásban, míglen nem ítélte, hogy hibáit meg-jobbította vólna, gyakran a' tenger partyára-is ki-ment, és a' midőn a habok zúgtak, hol tüzessen, hol halkal prédikállott, és úgy kívánta gestussait-is alkalmaztatni, a' mint halgatóinak terméfzeteket esmérvén, leg-jobbaknak lenni gondolta.

Demosthenes nem tsak minden tsalfa mesterségeit, szándékát, és álnokságát világossan ki-tette az Athénabéliek előtt, de leg-jobb tanátsokat-is adott nékiek, hogy miképpen kellessen minden dolgainak eleit venni, és azokat vízzé változtatni; de jóllehet gyakran tanáts adássait követték, még-is többször henyén, és tunyán láttak dolgaikhoz, mert ők a' múlatságot jobban szerették, mint magok közönséges javát, elég tüzessen szóllott ő halgatóihoz, és minden ellenvetéseket, a' mellyek mondásai ellen tétettettek, nem tsak meg-tzáfolta, de semmivé-is tette, és tsak ezen szavak: *Ditsőség! Nagy név! Szabadság!* vóltak a' szájába, de

mind

mind haſztalanok vóltak, mert ſüketeknek prédikállott.

Athéna úgy meg-vakúlt, hogy lábai előtt való veſzedelmét nem látta, a' ſzabadſág ſzeretetét lántzon tartotta a' puhaſág, ſok roſz lelki esméretü emberek meg-veſztegettették pénzel magokat, a' Fő hivatalok alá-való embereknek adattattak, a' Polgárok helyett ſzakmányos, és bérbe fogadott katonák hartzoltak, a' köz nép hízelkedéssel, és haſzontalan tsalárd beſzédekkel meg-elégedett, tsak a' dítséreteken, és vígasſágokon kapott, és a' Theátrumokhoz való felette nagy ſzeretet, ki-ürítette a' Tárházakat. Pericles ugyan ezen játékokra ezer talentumot rendelt; de ki-vette aztat, hogy háborúnak idején ezen ſumma arra ne adattaſſon. Eubulus ellenbe, a' ki mindenkor újjat vont Demosthenessel, halálnak büntetése alatt aztat rendelte, hogy ſzakadatlanúl a' múlatſágokra fordíttattasson, és így ezen törvény ſzerint azon ſummák, mellyeknek a' háborúra kellett vólna költtetetni, a' hívſágnak áldozattyai lettek. Többſzör állott abba ellent Demosthenes, végtére tsak aztat kérte, hogy Comissáriusok rendeltessenek, hogy ezek visgállyák meg a' törvényeket, és a' mellyek ártalmassaknak lenni találtatnak, azok törültessenek-el. De minden kéréssei haſzontalanok vóltak, és az Athénabéliek vígadni, 's múlatozni akartak, és a' Theátrumokat nagyobbra betsülték Hazájoknál. Plutárchus aztat írja, hogy néhány Tragœdiáik többe töltek, mint a' Persák ellen való egéſz háborújok tölt.

Az illyen meg-veſztegettetett nemzettől, nem-is lehetett már kívánni, hogy Fülepnek ellent állyon, igaz ugyan az-is, hogy Demosthenesnek maga beſzédgyét, az időhöz kelletett

vól-

vólna alkalmaztatni, gyengébben, és nem olly tüzessen kelletett vólna néki szóllani Orátori Cathedrájába, a' mint szóllott; de ö úgy prédikállott, mintha akkor-is Aristides, és Themistocles esztendei folytak vólna. Maga-is ö vétett az Olynthusi ostromláskor, mert ö aztat álította, hogy elég lenne, ha 2000 ember küldettetnék segítségre, ezek pedig épen nem nagy dolgokat, hanem tsak apró tsatázásokat tehettek, a' mellyekkel az ellenséget még jobban fel-háborították, és már akkor-is igyekezett Fülep a' Thermopilai passust, melly egész Görög Országnak kapuja vólt, háborgatni, végtére nyert-is alkalmatosságot, hogy maga erejét oda helyheztethette.

Ezeken felöl egy háború, a' melly tíz esztendeig tartott, és a' melly azon okból szent háborúnak tartattatott, mivel a' Religiónak színével palástoltatott, nagyon rontotta a' Görögöket. A' Phociabéliek, a' kik a' Delphusi Templomnak szomszédgyai vóltak, fel-szántottak némelly földeket, a' mellyek Apolló Istennek, a' melly azon Templomba imádtatott, fel-szentelve valának, mingyárt-is azért 355 esztendöbe Kristus születése elött a' többi szomszédgyaik által meg-támadtattak, és az Amphictionok Templom rablóknak ítélték öket lenni. Ök ugyan alkalmasint mentették magokat, mivel törvényessen meg-mutatták, hogy azon földek tulajdonok vólna, és hogy az Oráculum-is nékiek ígérte, meg-bizonyították. Majd egész Görög Ország belé keveredett ezen háborúba, Spárta, és Athéna a' Phocierekkel tartottak, a' Thébabéliek, és több más Görögök a' Templom törvénnyét óltalmazták, és olly mérges indúlattal folytatták ezen háborút, hogy a' ki a' Phocierek közül a' Thébabéliek rabságába ke-

került, mind Istentelen minden irgalom nélkül meg-ölettetett, ellenbe a' Phocierek-is a' Thébabéliekkel szintén úgy bántak. Fülep távodadról örömest nézte ezen mészárlást, tudván: hogy az ő meg-hasonlottságoknak hasznát fogja venni, mivel mennél jobban a' Görögök magokat meg-erőtlenítették, annyival hamarébb reménylette, hogy őket meg-fogja győzhetni, és mivel ő egy részszel sem tartott, tsak arról gondolkodott, hogy melly fortéllyokkal álhassa ellenek.

A' Thébabéliek magok sok ellenségeivel nem bírhatván, kénteleníttettek tőle segítséget kérni, melléjek-is állott ő; meg-tudván eztet az Athénabéliek, a' kik úgy-is már a' háborúra reá úntak, követeket küldöttek hozzája, frigyet akarván vélè kötni. Fülep ezen követeket-is pénzel meg-veszтegette, és arra vitte, hogy azok ezen úttyokban sokáig késtek, ő pedig az alatt egyik Várost a' más után el-vette, a' midőn több Városok már nem vóltak, a' mellyeket el-vehetne, nem engedte, hogy a' Phocierek ezen frigy kötésbe részesek legyenek, sőt azon szín alatt, hogy Templom rablók vólnának meg-támadta őket, és a' Thermopilai passust el-vévén Photziába bé-is ment, ezen egész tartományt-is el-vette, 's lábaihoz le-is rakták a' Phocierek magok fegyverét, és így elvégzette ő ezen szent háborút, sőt olly nagy nevet, és hírt szerzett ezzel magának, hogy ő egy jó lelki esméretű Fejedelem vólna.

Ezek így meg-történvén az Amphictionokat öszve gyűjtötte, és ollyan ítéletet írva adott kezekbe, hogy minden Várossai Phociának földig rontattassanak-le, és a' Templom rablói szám kivetésre küldettessenek, mingyárt-is a' Phocierek az Amphictionok tanátsából ki-re-

kesz-

keſztettek, mellyre-is Fülep aztat kérte, hogy helyekbe ő vétetessen-bé, és nem hogy eztet meg-nem-nyerte vólna; de még a' Pythiai játékba való fő gondviselés-is nékie adattatott, ezen hivatal pedig a' Corynthusbélieket illette, de ez el-vétetett tőlök azért, mivel ők, a' kik vélekedések ſzerint a' Religiót meg-motskolták, óltalmok alá vették vólna. Nem vólt még eddig egy illyen Fejedelem mint Fülep, a' ki a' népet a' ſzentſégnek örve alatt a' babonaſágba jobban meg-tudta vólna tartani, és ezen fortélyt maga haſznára fordítani.

MÁSODIK TZIKKELY.

Fülep Orſzáglásának ki-menetele.

Nem vala már Fülep idegen a' Görögök között, mivel már az Amphictionok között vólt, melly által, tagja lett az Orſzágnak, mingyárt-is a' Görögök tiſztelettel viseltettek hozzája, és engedelmeskedtek-is nékie; hogy pediglen a' Görögöket magától el-ne-idegenítse, egyſzersmind meg ſe ijeſzſze, nem fogott hírtelen a' magába fel-tett dologhoz, hanem Macedóniába viſzſza ment; de nem azért, hogy ottan tsendeſségben éllyen, hanem azért, hogy több Orſzágok meg-vételéhez magát kéſzíthesse, nem-is ſokáig nyúgodott ő hazájába, hanem Thráciába, Illyriába, és Chersonésusba ſeregével bé-rontott, mivel mennél hatalmassabb lett, annál nagyobb dolgokat vehetett elő. Cubæa ſzigettyét-is el-vette ő, (ez Négropontus) a' mellyet a' Görög Orſzág békójának nevezett, mi-

mivel ennek földgyéhez közel esett. Meg-tudván ezeket Demosthenes, menyköveket képzelő ſzavakkal fel-állott ellene. és az ő Philipikái fel-is indították az Athénabélieket, erre legottan Fülep Perynthust, és Byzantiumot ostromlotta, hogy ez által az Athénabélieket éhſégre juttassa, mivel tudta, hogy ezen Városokból veſzik ők magok élelmeket.

Ezen Macedóniai Király egy fontos ſzavakkal tellyes Manifestumot adott-ki, a' mellyel a' közönſséggel kívánta el-hitetni, hogy ő a' kötéseket pontra meg-tartaná, ellenbe ők a' nékie tett ajánlásokba ſzavokat meg-nem-tartanák, különösen ſzemekre hányta az Athénabélieknek, hogy ők a' Persiai Udvart ellene fel-lázaſztani akarták. Azon hírdetvénybe ezen ſzavak állottak: *A' ti atyáitok a' Pisistratus fiának, meg-botsáthatatlan véteknek tartották lenni, hogy ő a' Persákat a' Görögök ellen ſegítſégül hívta, és ti meg-nem-pirúltok épen aztat tenni, a' mellyet ti, a' magatok Tyrannussaitokba átáltátok.* Igaz dolog, hogy Demosthenes vitte őket erre, meg ſem-is ſzünt mind addig prédikállani, míglen az Athénabélieket a' fegyver fogásra nem vette; ő ezeknek diadalmat, Fülepnek pedig végső romlást jövendölt. Mindjárt Chares nevű Fő-Vezér, a' ki búja élete miatt, nem leg-jobb hírű vala, egy ſegítő ſereggel Byzantium, és Perynthus alá küldettetett; de ſemmit ſem végzett, ſőt azőſzve ſzövetkeztek nem-is akarták ötet Vezérnek esmérni, azért-is helyette amaz Nevezetes Phócion küldettetett, mingyárt-is az Athénabéliek, ezen jó erkölcsű, és bölts Vezér alatt más embereknek láttzattattak lenni. De Fülep-is bölts vólt, mert viſzſza vonta magát. A' Perynthusi, Byzantiusi, és Chersonésusi Népek

olly

olly nagy hálaadással lettek hozzájok, hogy arany Koronákat ajándékoztak nékiek.

Phócion Plátónak Tanítványa, valamint erköltseire való nézve úgy szintén dolgainak végzésére való nézve-is egy valóságos Philosophus vala, és a' Görög Vezérek között-is első helyett érdemlett, mert egyesítve valának ő benne minden jó erköltsök talentomával, ő maga Laconicus, az az: rövid, de igen fontos beszédgyével, a' mellybe a' mennyi szavak, mind annyi erők valának, Demosthenest gyakran meg-torkolta, mivel ő azon birodalomnak formáját, a' mellyet ez javaslott jónak nem tartotta. Maga Demosthenes ötet a' beszédben Menykőnek tartotta, és valósággal leg-alább Demosthenesnek pöröllye vólt. Phócion a' háborút épen nem szenvedhette, mivel annak következéseit által látta, és még-is a' Fő-Vezérség negyven ötször bízattatott reája, jele vala ez, hogy melly nagy bizodalmok vólt benne; az ő nagy erköltse az Athénabélieknek próba köve vólt, nem-hogy hízelkedett vólna ő a' népnek, de inkább az ő tselekedeteket ótsárlotta. A' midőn egykor a' nép előtt nyilván beszéllett vólna, és ez az ő beszédgyére tapsolt vólna, egy közel álló baráttyához így szóllott: *Talán valamelly gondatlan szót ejtettem?* annyira esmérte ő az Athénabélieknek az ő bal ítéleteit. Phócion nem mást, hanem örökké tsak a' hazának javát kívánta, azért-is ő mindég a' békességet javaslotta, jóllehet a' háborúba mindég az ő vezérségét kívánták. Demosthenes a' ki a' háborúban bátortalan vala, de a' szólló Cathedrába igen-is méréfz, örökké a' háborút tanátslotta, hogy, úgymond: attól függne az ő minden bóldogságok. Ezen két nagy em-

embernek ha ki az ő characterejt jól meg-vizsgállya, kétségeskedni fog, hogy mellyikét tegye a' másnak eleibe. Demosthenes sokat szolgált hazájának, de Phócion se kevesebbet, a' mellyért-is ötet Jónak és Igaznak nevezték. Fülep ötet egykor meg-látogatván, nagy ajándékokkal meg-kísértette, maga részire kívánván ötet vonni; meg-vetvén ő azokat, a' Király követői ezt mondották nékie: *Tartsd-meg leg-alább ezen ajándékokat gyermekeid számára, mert ha szegénységbe hagyod, a' te érdemeidet sen nem tarthattyák.* Ezekre Phócion így felelt: *Ha az én gyermekeim hozzám hasonlók léfznek, tehát azon kis szántó-föld, a' melly engemet ezen tiszteletre fel-emelt, öket-is táplálhattya; ha pedig hozzám hasonlók nem léfznek, nem kívánom az ő hívságokat keresményimmel meg-erősítteni.* Ugyan tsak a' Görögöknek engedni kelletett Fülep tsalfa mesterségeinek, és az ő hadi seregének.

Ezek-után megint az előbbenihez más hasonló szent háború támadott a' Relígiónak színes palásttya alatt, a' Locrierek bé-vádoltattak, hogy ők-is Amphissába a' Delphisi Templomhoz tartozandó földeket fel-szántották vólna. Fülep mingyárt itt-is Fő Vezér akart lenni, azon Relígiót meg-vetők, és az ezekkel tartók ellen; hogy eztet meg-nyerhesse, kéz alatt emberei által nagyon dolgozott: az Amphictionok tanáttsa ezen hívatalra ötet fel-is emelte, és az ő igyekezete ez által nagyon-is elő mozdíttatott, mingyárt-is bé-méne ő Görög Országba, és Phóciának leg-főbb Városát Pláteát meg-is vette; ezen meg-vétel által láttzatott Thébát-is fenyegetni, leg-alább Demosthenes így vélekedett, a' ki-is mingyárt az Athénabélieket fel-indította, hogy a' Thébabéliekkel kötést tegyenek, bár ezek ellenségeik

vóltak, és Fülleppel tartottak. Maga Demosthenes úgy mint követ méne Thébába. Python vala itten Fülepnek követtye, a' ki bár nagyon ékessen szólló vólt-is, de még-is Demosthenes szóllása jobban bé-hatott szíveikbe, és azokba maga Enthusiásmussát bé-tsepegtette, és ezen két Nemzet kötést tett azon Macedóniai Fejedelem ellen; akkor egy indúlatos Polgár így szóllott Phócionhoz: *No most bátorkodol-é a' békességről szóllani?* kinek-is ő így felelt: *Igen-is bátorkodom, mert tudom, hogy a' háborúba tenéked kell énnékem engedelmeskedni, mivel én a' békességbe tenéked engedek.* Demosthenes nagynak tartotta aztat, hogy ezen kötés által a' háború Atticán kivül fog vitettetni. Már ők azon tanakodtak, hogy melly helyen fognának meg-ütközni, de böltsen felelt Phócion, így szólván: *Inkább ollyan módokról gondolkodgyunk mi, a' mellyek által diadalmaskodhassunk, mert így el-távoztattyuk magunktól a' háborút, de ha meg-találtatunk verettetni, tehát minden neme a' szerentsétlenségnek, a' mi kapuink elibe fog gyülni.*

Már minden jo tanáts késö vólt, haszontalanúl hírdettettek-ki még az Orákulumnak-is némelly szerentsétlen jövendölései, és azokat Demosthenes tsak ki-nevette így szólván: *Pythia Philippizál!* az az: hogy Macedóniai Fülepröl beszéllene. De ki fog tettzeni, hogy ő minnyájokat meg-tsalta.

Az Athénabéliek sietve mentek, és a' Thébabéliek edgyesítették magokat vélek. Fülep Bæotiába bé-rontott, látván hogy a' békességet híjába ajánlotta vólna, Chæroneánál meg-is ütköztek, mind a' két sereg egy-arányú számmal vólt. Az ifjú Sándor még tsak 17 esztendös vala, még-is már több alkalmatosságokba

ba, hogy melly érdemes fia vólna az Attyának meg-mutatta vitézſégét, itt ö kereſztül törte magát a' Thébai ſzentelt ſeregen. Más felöl pedig egy Athénai Fö Vezér némelly trupjait Fülepnek meg-verte, és a' midön ezek ſzaladtak, úgy üzte azokat, mintha már az ütközetet meg-nyerte vólna. A' midön itten tett hibáit Katonáinak Fülep meg-látta vólna, ezeket mondá: *Az Athénabéliek nem tudnak győzödelmeskedni.* Mingyárt-is ö ezen rendetlenül üzö Athénabéliek ellen fordította maga Phallánxját, kegyetlenül meg-is verte öket, ditsöſſéges diadalmat-is nyert. Demosthenes minden fegyverét le-hányta, és tsak azon gondolkodott, hogy miként ſzabadíthassa-meg magát. Az Athénabéliek nem bízták Phócionra a' Fö Vezérſéget, és ezzel duplán vétkeztek, elsöben, hogy az ö tanáttsával nem éltek, másodſzor, hogy ötet Fö Vezérnek nem válaſztván megverettettek.

Az mondatott Fülep felöl, hogy ö ezen ütközetbe a' bortúl meg-hevült lett vólna, és azon ſzavakat, a' mellyeket Demosthenes ellene a' Cathedrán prédikállott, a' verekedés alatt éneklette vólna. Még eztet tették hozzája, hogy Demades, a' kit ö el-fogott, és Athénai Orátor vala, mingyárt az ütközet után ezeket mondotta vólna ſzemébe: *A' ſzerentse tégedet Agamemnonnak tett, és te még ſem átallod Thersites helyett jádzoni*, de ö ezen gúnyoló ſzavakat nagy mértékletesſéggel ſzenvedte, ſött a' mi még leg-nagyobb ditsöſſégére ſzolgált a' vala, hogy ö minden pénz váltſág nélkül az el-fogatott Athénabélieket nem tsak haza küldötte, de ezen közönſéges Társasággal a' régi kötést-is meg-újította. Ezen tetténél ſzebb feleletet nem adhatott azon trágár beſzédekre,

a' mellyek az Orátori ſzékből ellene mondattak. A' Bæótiakkal-is meg-békélt, de Thébába még-is Katonákat hagyott, meg-esmérte minden, hogy félelmes Politicus vólna, de még ſem Barbarus.

Az álhatatlan Athéna mindenkor a' maga Orátorának javaslása ſzerént folytatta dolgait, ugyan azért a' veſzedelem örvénnyébe-is ſüllyeztetett. Most-is Demosthenesre bízattatott a' meg-römlott kö-falaknak helyre állíttatása, és az élelem ſzerekre való vígyázás, és mivel ö ezen kötelesſégét tellyesítette, meg-ajándékoztatott egy arany Koronával, ez okot-is adott azon törvényes pörre, a' mellyet ö Æschinesſel folytatott. Demosthenesnek leg-inkább azon beſzédgyét tsudálták, a' mellyel ö meg-akarta mutatni, hogy az utólsó háború ſzükſéges lett vólna, a' mellyet ö így folytatott: *Nem! ti Athénabéliek nem! követtetek-el igazſágtalanſágot, hogy magatokat Görög Orſzág ſzabadſágáért, és boldogſágáért veſzedelemre ki-tettétek, esküſzöm a' ti öseitekre, és azon jeles vitézekre, kik Marathonnál, Plateánál, Salaminnál, és Artemisiánál dítsöſségesſen viaskodtak, a' kiknek hamvaik márványnyaink alatt örök emlékezetünkre nyúgodgyanak, esküſzöm! nem hibáztatok.* Ezen ſzép beſzédjével még-is hibázott, hogy meg-nem-tanította az Athénabélieket azon meg-nevezett vitézeknek nyomdokit követni. Fontosabban ſzólott Phócion ezeket mondván: *Ha ti a' háborút ki-állani elegek lennétek, ha a' ti ifjaitokat a' bátorſágnak tüze éleſztené, és engedelmeſséget tudnának mutatni, ha a' gazdagok a' közönſéges ſzükſégbe ſegítſégeket nyújtanák, és az Orátorok a' birodalmat nem foſztanák, én magam-is a' háborút tanátslanám.*

Az

A' dolgoknak illyen folyása alatt, látta Fülep, hogy kívánſágának tárgyához jutott, mert ura lett egéſz Görög Orſzágnak, ezek után akár maga uradalmát kívánta meg-erösíteni, akár több Orſzágokat kívánt meg-hódoltatni, akár hogy nevét a' jövendöſégnek tellyes fényesſéggel által adhassa, akár némelly trágár beſzédeknek meg-tzáfolására, a' mellyek felöle ſzórattattak, el-tökéllette magában, hogy Persiát háborúval meg-fogja támadni, és ha mingyárt Thrónussát magáévá nem teheti-is, leg-alább meg-reſzkettetni. Ezen háborúba magát a' Görögök Fö-Vezérének neveztette, az Oráculumot-is meg-tudakoztatta ennek ki-menetele felöl, a' melly-is nékie illyen két értelmü feleletet adott, melly minden esetre alkalmaztathatott: *A bika már meg-koronáztatott, közelít az ö vége, majd hamar fel-áldoztatik.* Fülep ezen mondás által aztat hitte, hogy Apolló nékie a' gyözedelmet bizonyossan meg-igérte. De mivel Cleopatra Leányát férhez adta, ennek menyegzöjét kívánta eléb el-végzeni, nem vélte azomba, hogy életének vége közelítene, pedig épen a' menyegzönek ünnepe tartásán mindenek láttára meg-ölettetett. Az ö gyilkossa egy fö Nemes ifjú Pausaniás nevezetü vala, a' ki Attalustól Cleopatra annyának testvérétöl meg-bántatott, a' mellyért nékie Fülep igazságot nem ſzolgáltatott. 48 eſztendös korába hóltmeg mint boſzſzúſágnak áldozattya, és uralkodott 24 eſztendeig.

Mihent Demosthenes, Fülep Királynak halálát alattomba meg-hallotta, leg-ottan a' Tanátsházba futott, és nagy hanggal aztat mondotta ottan, hogy ö nékie ollyan örvendetes álma lett vólna, a' melly nagy ſzerentsét jelentene. Ezen álom hamar meg-fejtödött, mert Fülepnek meg-

ölettetése már nem vala titok, és az egész Város illetlen örömét mutatta, maga Demosthenes ebbe példa vólt, jóllehet a' Leánya igen kevés napok előtt hala-meg. Az Isteneknek áldozatokat tétetett, és véghez vitte aztat-is, hogy az ő gyilkossának Pausaniásnak a' nagyok, arany Koronát ajándékoztak. Az illyen alá való tselekedetek által meg-esmértetett az ő Charactere, és azon dolgoknak méltósága, a' mellyekről ő az Orátori széken szóllott, nem annyira vóltak igaz érzékenységek, mint az ő passiói.

A' historiák Fülepnek sok erkölstelenségeit adgyák elönkbe, főképpen az ő torkosságát, bujaságát, és hitetlenségét, szokássa-is vólt ezeket mondani: *A' gyermekek a' játékokkal tsalattatnak-meg, az emberek pedig az esküvéssel*, ezen mondás Lysándernek-is tulajdoníttattik. De ugyan tsak az interessentia vala leg-főbb ösztön minden dolgaiba, és senki sem vitte még fellyebb ő előtte az álnok Politikát nálánál; de még-is minden fortéllyaival semmire sem mehetett vólna, ha nagy, és sebes észszel nem bírt vólna, mellyért-is ámbár egy felöl ótsárlást érdemel, de más felöl tsudállani kelletik ötet. Ha ki jól meg-visgállya az ő mélyen béható eszét, az ő mindeneknek véghez vitelére való böltsességét, az ő bátorságát, az ő emberekhez való szeretetét, és gyakran igazság tételeit-is, a' mellyet ő nem egyszer meg-mutatott, meg-fogja esmérni, hogy ő Epaminondásnak érdemes tanítványa vólt.

Mivel pedig a' jó nevelésnek minden fortéllyaival bírt, azért-is a' maga fiából-is Sándorból, a' kinek a' terméfzet a' nélkül-is mindenekhez szép tulajdonságokat adott, nem tsak nagy Vezért akart formálni, hanem egy minden

den nagy dolgokban bé-látó embert-is. Azért-is az akkor időbéli leg-nagyobb Philosophust Aristotelest rendelte, az ő Tanító mesterének. Alig jött e' világra ezen fejedelmi gyermek, már az Attya örvendett, hogy illyen jeles Mentort fog adhatni nékie. Azon levél, a' mellyet ő Aristotelesnek írt valósággal a' Királyoknak tanítására lehet. Itt vagyon azon levél. *Én nékem egy fiam vagyon, és én az Isteneknek aztat nem annyira köszönöm, hogy ötet nékem adták, mint fem aztat, hogy ötet Aristotelesnek idejébe engedték e' világra jönni. Hízelkedem azzal magamnak, hogy te ötet úgy fogod nevelni, hogy ő érdemes léjzen engemet követni, és Macedóniának kórmányozására alkalmatos fog lenni.* Sándornak Annya Olympiás vólt, a' kit Fülep magától elűzött, a' többi gyermekei Sándorral tzivakodtak, mivel ők-is számot tartottak a' birodalomra. Az Attya illy tanátsot adott nékie, és ezeket mondotta: *Légy békességes türésel édes fiam, és a' te Testvéreidnek szemek előtt úgy viseld magadat, hogy a' Korona inkább a' te jó viseletednek jutalma légyen, mint fem az én válaszásomnak látzattasson lenni.*

Még néhány jó tulajdonságait adom itten elő, mellyek érdemessek, hogy a' világ tudja azokat. Ő egy embert tartott maga mellett bérbe, a' kinek nem vólt más kötelessége, hanem minden nap minek előtte audientziát adott vólna, ezen szavakat kelletett nékie mondani: *Emlékezzél-meg magod halandóságáról.* De még akkor-is az igazságnak betsit meg-tudta ő esmérni, a' midőn az igazság, a' magához viseltető szeretettel ellenkezett, ugyan azért ezeket mondotta: *Az Athénai Orátorok nékem nagy szolgálatot tettek, mivel az által, hogy ők az én erkölts-telenségeimet világossan ki-hírdették, engemet meg-*

jobbítottak. Egy rab, a' kit a' midön fel-akasztatni akartak, felette káromlotta ötet, ő eztet meg-halván így szóllott: *Tétessen ezen ember szabadságba, mert nem tudtam, hogy ő egy az én jó barátim közül való vólna.*

Egy másképpen betsületes ember, némelly dolgokat szemére hányt, mingyárt-is mások javaslották nékie, hogy az Országból hajtassa-ki, ezeknek ő így felelt: *Engedgyétek-meg, hogy én előbb a' dolgot meg-visgálhassam, ha nem adtam-é én nékie erre okot.* Ezen ember szegény vólt, Fülep jól meg-is ajándékozta, mingyárt ez, nagy dítséretekkel magasztalta ötet, Fülep pedig akkor ezeket mondotta: *Tsak a' Fejedelmektől függ, hogy ők magokat szeretetre, vagy meg-útálásra méltókká tegyék.* Szabad légyen nékem ezen mondáshoz még eztet-is tenni: hogy eztet a' Fejedelmeknek véghez vinni, igen könnyen lehet.

Egykor vendégségbe lévén, és onnat haza menvén, egy gondolatlan, és hírtelen ítéletet hozott egy Aszszonyság ellen, a' ki-is így kiáltott-fel. *Én Fülephez akkor apellálok, a' midön józan lészen,* erre mingyárt meg-is visgálta dolgát, és igazságot tett nékie. Egy más alatsony forsú Aszszony-is, több ízbe kért tőle audientziát, de ő eztet napról napra halasztotta, az Aszszony reá únván a' várakozásra imígyen kiáltott-fel: *Jszünnyél-meg Király lenni, ha meg-nem-akarsz halgatni,* mingyárt-is eleget tett nékie, és azólta jobban igyekezett maga Királyi kötelességét végbe vinni.

Illyen ember vala Fülep Macedóniai Király, a' ki felől még-is Demosthenes ezeket mérészlette az egész kösség előtt kiáltani: *Mért mutattok ti olly kevés haragot ezen Fülep ellen, mivel nem-is Görög, söt a' Görögökkel szövetségben sintsen,*

tsen, mi több nem-is fényes ágyból, hanem Barbarusok között ſzülettetett, és tsak egy nyomorúlt Macedóniai, és eredetére való nézve, ollyan alá való helyſégből való, a' melly még a' világnak ſoha egy jó Sclavust ſem adott. Nagyon ki-tetſzik ezen beſzédből az Athénai büſzkeſég. Sokkal böltsebben ſzóllott Fülep, mivel az Athénabéliek minden eſztendőbe tíz Vezéreket ſzoktak vala válaſztani, ezeket mondván tréfa közben: *Én egéſz életembe tsak egy Fő-Vezérre tudtam találni Parmenióra; az Athénabéliek pedig minden eſztendőbe tízet tudnak találni.*

HARMADIK TZIKKELY.

Nagy Sándornak uralkodása az Arbélai ütközetig.

Attyának meg-ölettetése után, Sándor hágott-fel Thrónussára, de illyen embernek-is kelletett arra ülni, a' ki még tsak ifjúſágának zsengéjébe vólt, már-is nagy jeleit adta, jövendő nagy dolgoknak véghez vitelére. Útat nyesett ezekre néki Aristotelesnek böltsi oktatása, a' kinek vezérlése alatt Philosophiára, de főképpen az erköltsök, és a' Birodalom folytatásának tudománnyára adta magát, ezek mellett az ékessen való ſzóllást-is, és több ſzép tudományokat, és mesterſéget-is tanúlta, a' mellyekhez már mind Király-is ſzeretetét mindég megtartotta, és ezeket még háborúi alatt-is gyakorlotta. Mivel pedig különössen Homérusba ízlése ſzerínt való dolgokat talált, egy énekjét le-írta, és aztat egy drága kövekkel ki-raka-

tott iskátulába, a' mellyet ő háborúba nyert tartotta, és aztat minden éjjel kardgyával egygyütt feje vánkossa alá tette. Igen nagy tiszteletteI vólt ő a' magaMesteréhez Aristoteleshez, azért-is aztat szokta gyakorta mondani: *Én ugyan az Atyámnak tartozom azért hogy élek, Aristotelesnek pedig azért, hogy ő az én életemet bóltsen vezérli.* Ebből az következett, hogy Sándor, a' bölts és túdós embereket, 's tanúlt Mester embereket-is mindég igen jól fizette, és gyakran gazdagon-is meg-ajándékozta. Nemis akarta magát más által, tsak Apellessel lefestetni, és faragott oszlopát más által fel-álíttatni, tsak Lysippus által, mivel ezek vóltak magok mesterségeikbe leg-tanúltabbak. Ellenbe meg-vetette ő az ollyakat, a' kik alá való dolgokba foglalatoskodtak, példa ebbe egy ember, a' kit az Athénabéliek tsudállottak, ez olly nagy kézséggel bírt, hogy ő egy szem borsót, alkalmas meszszességre egy kis lyukon egymás után úgy által tudott vetni, hogy soha sem hibázott; Sándor meg-látván ezen mesterségét épen annyit adott nékie, a' mennyit érdemlett tudnia illik: egy köböl borsót.

Igaz dolog, hogy Sándor valamint az Attya még ifjúságába, aztat tartotta, hogy leg-nagyobb haszna, és ditsősége egy Fejedelemnek, a' hadi dolgokból, és minden szerentséje a' sok Országoknak meg-hódoltatásából állana, mert valamikor az Attya egy Várost meg-vett, vagy egy ütközetet nyert, a' körülötte állókhoz így szóllott: *Az én Atyám még az egész Világot meghódíttya, és nékem semmit sem hágy véghez vinni.* Eles eszű vólt, és a' feleletekre mindég kész, a' Homérus Illiássa tsepegtette szívébe a' vitézségnek kívánságát. A' midőn némelly nagyok kérdezték, hogy az Olympiai játékba nem kí-

ván-

vánna-é elsõ nyertes lenni? imigyen felelt nékiek : *Ha a' viaskodók minnyájan Királyok vólnának.* Egyszer egyszer jobban ki-nem mutatta elzének erejét, mint mikor a' Persiai Királynak követtyeivel beszélt, mert nem hogy az Ázsiai pompáról kérdezõsködött vólna, a' mellyel az õ kívánásokat bé-töltötte vólna, inkább aztat tudakozta, hogy merre légyen az út felsõ Ázsiába, melly mesze vólna egy helység a' másikától, és miböl állana a' birodalom formája, és az ott való Monárchák, mint bánnának a' népekkel. El-menvén tõle a' követek, egymással így szóllának: *A' mi Királyunk gazdag, de ezen ifjú Fejedelem nagy.* Az illyen nagy tálentomú Fejedelmek, vagy nagy díszei, vagy nagy ostorai az emberi Nemzetnek. A' kik felõle többet akarnak tudni, útasítom azokat Curtius írásainak olvasására.

Sándor húsz esztendõs vala a' midõn Attyának Királlyi székére fel-ült, azon Nemzetek, a' kik Attya által meg-hódoltattak, azt vélték, hogy most vólna idejek magokat szabaddá tenni, mingyárt-is fegyverhez nyúltak. Demosthenes, a' ki maga ékes szóllásával a' szíveket sokra tudta venni, fel-indította a' Görögöket ezen gyermek (mert úgy szokta õ õtet nevezni) és gyenge Fejedelem ellen, a' szövetségre, és ellene való háborúra, mert úgymond: önnön erõtlensége saját Országát veszedelemre fogja hozni. Õ ugyan ékessen tudott szóllani, de az embereket belsõképen nem esmérte. A' Macedóniabéliek meg-rezzentek ezen fel-támadásra, és javaslották ezen fiatal Fejedelemnek, hogy valamelly alku által a' dolognak eleit vegye. Sándor pedig fel-tette magába, hogy bátor, és hírtelen ellenségének reá tsapásával minnyájokat rettegésre hozza. Reá-

is

is ütött a' Triballierekre, Illyriusokra, Gétákra, és más Barbarusokra, és öket vakmerőségekért nagyon meg-büntette, ezen bátorságának meg-mutatása után bé-méne Görög Országba.

A' Thébabéliek egy részét azon Macedóniai Katonáknak, a' kik a' Városnak őrizetére hagyattattak vólt, le-vagdalták, Sándor az ő népével mingyárt-is a' Városnak épen kőfalai alá jött, ajánlotta magát, hogy meg-enged nékiek, csak a' vétkesseket adgyák-ki nékie, de a' Városbéliek nyakaskodtak, leg-ottan meg-is verte öket, a' Várost meg-vette, elől fel-dúllatta, annak-utánna földig lerontatta, csak a' Papoknak, és a' Pindarus maradékinak kegyelmezett-meg, szabadon-is botsátotta öket, de mint-egy 30000 polgárokat el-adott. Igy fizették-meg magok fel-fúvalkodását, és makatságát.

Timocleán egy Thébai Dámán Sándornak edgyik Vezére erőszakot tett, melly történet után a' Dáma ezen Vezért egy kúthoz vezette, és aztat mondotta, hogy ebbe vólna minden pénze, és nagy klenódiuma, a' Vezér belé nézvén, a' Dáma belé tafzította, és a' kútat kövekkel be-hányatta, Sándor nem hogy meg-büntette vólna, de még meg-dítsérte, és szabadon botsátotta ötet.

Látván az Athénabéliek Thébának el-pusztúlását nagyon meg-rettentek, mingyárt-is követeket küldöttek Sándorhoz békességet kérni, Demosthenes-is ezen követek között vólt, a kire-is az útba véletlen olly nagy félelem jött, hogy a' többieket el-hagyta. Imé melly különbség vólt az ő ékes szóllása, és szívének érzékenysége között. Sándor tölök aztat kívánta, hogy ő-néki tíz Orátorok, a' kik a' népet el-

le-

lene fel-indították, adatassanak-ki, ugyan tsak meg-elégedett azzal, hogy egyedül Caridemus számkivettetett, és így valamint a' Thébabéliek az ö boſzſzú-állását meg-érzették, hasonló mértékkel az Athénabéliek-is az ö kegyelmeſſégét tapaſztalták.

Ezen egy táborozással egéſz Görög Orſzágot meg-hódoltatta, annak-utánna aztat kívánta, hogy minden Városokból követek gyüljenek Corynthusba, ez meg.esvén, ki-jelentette nékiek azon nagy ſzándékát, hogy ö a' Perſiai birodalmat magáévá kívánnya tenni, mingyárt-is magát ezen háború Fö-Vezérjének kikiáltatta. Az ö Attya Fülep nem tudott ennyire menni. A' leg-föbb Polgárok, még a' Philosóphusok-is, leg-ottan hozzája jöttek ezen nagy elö-vételhez ſzerentsét kívánni, mivel pedig Diogenes ezen Philosophusok között nem vólt, tudván Sándor, hogy ö a' Városba vólna, kívánta ezen különös embert látni, mert felöle aztat hallotta, hogy ö mind azon dolgokat meg-vetné, a' mellyeket más emberek kívánnának. El-is ment maga udvari embereivel hozzája, és ötet az út közepén találta a' napon fekünni, Sándor mivel nagy ſzegényſégét látta, meg-ſzóllította ötet, hogy vólna-é valamire ſzükſége, ſzívessen kívánná ötet ſegíteni. Kinek Diogenes így felelt: *Nintsen ſemmire ſzükſégem, tsak arra, hogy álly fére, hadd ſüthessen reám a' nap.* Ezen feleletét nagyon tsudálta Sándor, és így ſzóllott: *Ha én Sándor nem vólnek! Diogenes kívánnék lenni.*

Én itten aztat téſzem-ki, hogy ezen rongyos Philosophus, ha mingyárt tsak a' jó erköltsökben foglalatoskodott-is, és a' Világ gazdagſágát meg-vetvén, ſzint-úgy minden fö hivatalokat, 's alatson, és ſzegény ſorsával meg-elége-

ge-

gedett, hogy mondhatta még-is egy illyen nagy Fejedelemnek azon szavakat, mert ha bölts Philosóphus vólt tudnia kelletett nékie, minémü tiszteletel kelletik viseltetni a' Világnak egy Fejedelméhez, mint a' több emberek felett valóhoz. Én aztat tartom, hogy Philosóphiája mellett, vagy fel-fúvalkodott ember vala, vagy-is ollyan, a' kit a' mai Világ illyen mondásáért bézáratna.

Ezek így történvén visza tére Macedóniába, és készült szándékának tellyesíttésére. Az ö ármádája nem állott nagyobb számból hanem tsak 35000-ből, tsudálkozott-is minden, hogy illyen kevés néppel bátorkodik olly nagy Király ellen menni, a' kinek Országa sok száz mért földekből áll, ármádája pedig tizszer-is, és talán többször-is nagyobb az övénél. De a' gyözedelmet nem mindenkor kell a' sokaságnak tulajdonítani, hanem a' bölts Vezéreknek, és a' gyakorlott Katonáknak, már pedig a'Persák, tsak hívságokban neveltetett emberek vóltak, és így puha 's gyakorlatlan vala ármádájok, 's gyülevész népekből állott, a' kik tsák erőltetve hartzoltak. Sándornak pedig Katonái az egész Világon leg-jobbak vóltak, szoros hadi regulák alatt tartattak, a' kemény nevelés által mintegy meg-edzettettek, hívek, mérészek vóltak, és a' leg-súlyossabb fáradságokat, és mind hideget meleget türni, és el-szenvedni meg-tanúlták, 's jó Vezérek által-is vezéreltettek, szóval mindenekre készszek vóltak. Hogy pedig Katonái szeressék, felette adakozott nékiek. Egyike a' többi közzül aztat kérdezte Sándortól, hogy mie' fog maradni, ha mindég illy adakozó lészen? ö ennek így felelt: *A' Reménység!* Macedóniának óltalmazására Antipatert hagyta 13000-rel hátra, ezek után

után meg-iudúlt ármádájával, mellynél több jeles Vezérek-is vóltak, és több pénzt nem vitt magával, hanem tsak 70 Talentumot, és egy holnapra való élelmet.

A' Böltsesség regulája szerént vakmerőség vala, hogy ő illyen kevés erővel egész Ázsiát meg-akarta hódoltatni, tsak egy bal esett megfoszthatta vólna ötet egész Macedóniától. De Sándor szerentséjébe bízott, és a' Persiai Monarchiának gyengeségét esmérte, a' kit-is ő tsak azon okokra való nézve támadott-meg, hogy a' Persák gyakran meg-bántották vólna a' Görögöket, mellyekért boszszút kívánt állani.

Régi időtül fogva kezdett már hanyatlani Persia, Círus Királynak Országa, végső romlása-is már közel vólt, mert az Ország igen nagy, és el-terjedett vala, a' birodalom formája hibás vólt, a' nép Sclavitás alatt nyögött, a' Fejedelmek erköltstelenek vóltak, és a' tudományokba gyengék, az Udvari Tisztek megrontva valának, és a' távúl lakó Satrapák, mint annyi Királyok úgy éltek, a' sok külömbözö Nemzetek, semmiben sem egyeztek egymással tsupán a' Sclavitásba, mellyért-is a' birodalom, egy egyenetlen testet formált, melly hamar megbomolhatott, szóval annak nagy Királlya nem egyéb vólt, hanem egy Aszszonyi tulajdonságokkal tellyes Despota, és az ő Udvara minden rosznak mühelye.

Artaxerxes Memnon halála után, melly történt 361 esztendökkel Krisztus előtt, az ő Fia, és Thrónussán követője Ochus, már az előtt meg-motskolta magát két Testvérének meg-ölettetésével, maga testvér húgát-is Ochát, a' kinek leányát feleségül el-vette, elevenen temettette-el, és még több nagy házakból való személyek-is az ő telhetetlen vér szopó ter-

mé-

mészetének áldozattyai lettek. Phænicia, és Ægyiptus fel-támadtak ellene, és Sidon Várossát önnön Polgári égették-meg. Ochus ugyan tsak meg-győzte Ægyiptust, és nagy kegyetlenségeket követett-el ottan, még az Archivumot-is el-vitette a' Templomból, de kevés idö múlva egy az ö meg-hitt emberei közül való, Bogoás nevezetü Ægyiptusi meg-metzett, boszszút-állott hazájáért rajta, és meg-ölte, a' Thrónust pedig az ö fiának Arsesnek adta, de eztet-is utánna tsak hamar meg-ölte.

Ennek helyére ültette ö Dárius Codemannust azon Királyi vérböl valót Kristus előtt 336 esztendőbe, eztet-is meg-ölte vólna, ha Dárius észre nem vette vólna; de meg-tudván meg-fogattatta, és érdeme szerint kegyetlen halállal meg-büntettette. Dárius sok szép tulajdonságai mellett, nagy fogyatkozást szenvedett a' birodalom folytatásának értelmében, és a' bátorságba-is, és épen ezen hibái tették szerentsésé Sándort.

Által-mene a' Helespontuson Sándor, és Phrygyiába menvén meg-tisztelte látogatásával Achillesnek sír-halmát, és Vezérinek aztat mondotta, hogy ezen ottan fekvö Bajnoknak két szerentséjét irígylené, az elsö a' vala, hogy míg élt, egy hív Társa vala, a' második pedig, hogy hólta után jeles Poëták énekeltek felöle, illyen nagy embereknek példái által lelkesítetvén, tellyes reménységgel Dárius ármádájának szeme láttára által mene ö a' Granicus vizén, és ezen ellenségét meg-is verte, illy vakmerőséget véghez vinni szükség vólt, hogy a' Persákat rettegésre hozza, jól tudván aztat, hogy a' rémitö képzelödés, gyakran az elö vett dolgoknak jó ki-menetelét segíti.

Ha

Ha a' Rhodusi Memnonnak Dárius leg-jobb Vezérének tanátsát követték vólna, jobban esett vólna, mert ö aztat javaslotta, hogy meg-nemütközzenek, hanem a' Tartományt puſztítsákel, mert a' Görögöknek nem lévén élelmek a' nagy vadon puſztákra menni, nem fognak bátorkodni, hanem viſzſza vonnyák magokat. De a' Phrigyiai Satrapa, ellent állott ebbe, tsak azért, hogy az ö Tartománnya meg-kíméltettessen. Így bizonyossan Sándornak minden dolga vízzé vált vólna. Melly kis dolgoktól nem függ gyakorta egy Orſzágnak bóldogſága! Annak-utánna javaslotta Memnon, hogy Macedóniába rontsanak-bé, mert így kéntelen léſzen magát viſzſza húzni, és Orſzágát óltalmazni. Ez még böltsebb tanáts vala, mert Spárta-is, a' több Görög tartományokkal óhajtották Macedóniának veſzedelmét. Dárius reá-is állott erre, és a' dolognak véghez hajtását Memnonra bízta; de mivel ezen nagy Vezér Mytilene Várossának ostromlása alatt meg-ölettetett, halála okozta, hogy ezen ſzabadúlásnak leg-jobb módgya feledékenyſégbe méne.

Kis Ázsiát meg-vévén; itt már mindenekbe bövölködött, különössen az italba, és ételbe nagyon búſálkodtak ottan, ö ugyan ſzokott mértékletesſégét még mind eddig meg-tartotta, A' midön egy Fejedelem Aſzſzonynak tartományán kereſztül ment vólna, ez minden féle jó ízü, és tziſra ételeket küldött nékie, ſöt ajánlotta magát, hogy ha tettzene, igen jó ſzakátsokat-is fogna nékie küldeni; de Sándor megkörſzönte, és így ſzóllott: *Az én Udvari Kapitányom Leonidás, meg-tanított engemet a' leg-jobb ſzakáts mesterſégre, a' reggeli munkák gyakorlaſára, hogy ezek által apetitust nyerjek az evéshez,*

délre egy mértékletes ebédet ád, melly által még vatsorára-is, egy kevés éhségem marad.

Mivel az Azsiai tartományokba Királyok vóltak, némelly tartományba tettzése szerint meg-hagyta a' Királyokat, némellyikébe le-vetette, és másokat tett, de ezek mindnyájan tőle függöttek, történt azomba, hogy Phænitziának Sidon Várossába, új Királyt kelletett nékie tenni, tett-is, de az ő böltsesége itt-is ki-tettzett, mert ő aztat kivánta, hogy a' Sidoniakon ollyan uralkodgyon, a' kit önnön magok leg-érdemessebbnek fognak arra ítélni. Vala pedig közöttök egy ember, a' ki másként Királyi vérből származott, mivel még akkor a Királyok alatson rendbül-is választhattak. Ezen embernek Abdolonymus vala a' neve, mivel pedig ez illetlen módok által nem kivánt meg-gazdagodni, kertész mesterségre adta magát, és kertetskéjének gyümöltsével-is táplálgatta magát, de mindég szegény vólt. Sándor ennek küldötte a' Koronát több Királyi ékességekkel edgyütt illyen izenettel; hogy ő mint Király meg-ne-felejtkezzen elöbeni sorsáról, és mindég jó terméfzettyében maradgyon. Nem akarta ugyan ő ezen Méltóságot magára válalni, de meg-kelletett lenni. A' gazdagok irígylették ezen szerentséjét, de ellent állani nem bátorkodtak. Sándor maga eleibe hivatta ötet, és így szóllott hozzája: *Miként viselhetted-el, olly békességes türéssel magad szegénységét?* mellyre Abdolonymus így felelt: *Vajha az országlást-is, én olly könnyen viselhetném-el; ezen két kezeim adtak nékem annyit, a' mennyit kivántam, és a' midőn semmim sem vólt, akkor semminek hijával sem vóltam.* Meg-tettzett Sándornak az ő nagy lelkűsége, és gazdagon meg-is ajándékozta.

Sán-

Sándor nagyobb részét Flottájának visszaküldötte, talán azért, hogy tartása nagy költséget okozott, vagy-is azért, hogy lássák katonái, hogy hajók nélkül visszaa nem mehetnek, és így vagy győzedelmeskedni, vagy-is egy lábig el-veszni kéntelenítettnek. Még akkor Memnon Miletust, és Halicarnassust óltalmazta, de Sándor erejének ellent nem állhatván, által adta ezeket-is. Mindenütt az hírtelen szerentse követte az ő vakmerő bátorságát, a' midőn Capadociából visszaa tért vólna Tarsus felé, által ment ő Ciliciának egy szoros passusán minden akadály nélkül, mivel félelmekbe el-hagyták aztat ellenségei, Tarsusnak minden kintsét el-is nyerte, még minek elötte tüz által megemésztetett vólna, mert a' Persák már a' Várost kezdették égetni. Felette nagy hévség lévén, ő itten a' Cydnus vizében nagy izattan megfördödött, melly fördödés nékie halálos betegséget okozott. Fülep nevü Orvossa, a' ki ötet gyermekségétől fogvást szerette, mingyárást hozzá jött; Sándor aztat kívánta, hogy ötet hamarsággal gyógyíttsa-meg, mert Dárius ellen sietett, meg-ütközni akarván vele; történt azomba, hogy Parmenio az ő leg-kedvessebb Fő-Vezére, levél által meg-intette ötet, hogy vigyázzon magára, mivel Dárius Fülep Doctorát, nagy ajánlásokkal meg-veszteggette vólna, hogy méreg által életét el-vegye, ezen hír egy kevessé nyúghatatlanná tette ötet, végtére magába ezeket mondotta: *Jobb hogy én másnak vétke által hallyak-meg, mint azon félelem által, hogy az orvosságot bé-ne-vegyem.* Mingyárt-is meg-itta ő aztat egy pohárból, és annakutánna Doctorának a' levelet meg-mutatta, de vigyázott reája, hogy ábrázattyába nem fogna-é változni. Az Orvos így szóllott hozzája: *Az*

tat az egy kegyelmet Kérem töled, hogy légy békességes türéssel, a' te meg-gyógyúlásod lészen az én mentségem. Harmad napra meg-is gyógyúlt, és a' Doctor szorgalmatosságát ki-ki köszönte, mert ötet mindnyájan szerették, mivel ö mind nagy Fejedelem, mind nagy Vezér vala, és a' magához való keménységbe hasonló egy köz Katonához.

Maga szerentsétlenségére Dárius, Sándornak elibe ment, hogy vele meg-ütközzön, alatta valói aztat tanátsolták nékie, hogy a' Görögöket várná-bé Assyriának térségén, a' mellyen a' maga szer felett való sokaságú népével jobban dolgozhatna, de nem hogy eztet tselekedte vólna, de még az Amanus hegyén által ment Ciliciába, és egy szoros Issus nevezetü Passuson meg-ütközött, a' hol nagyobb része népének nem dolgozhatott, és így felette megverettetvén ezen nagy Király nem kevessé megaláztatott. Caridemus a' Persáktól meg-ölettetett, azért, hogy a' fent írt tanátsot ö adta nékik, a' mellyet követni kelletett vólna, ez Athénából szökött hozzájok. Egy Despotának felfúvalkodása, ritkán-is veszi-bé a' jó tanátsot, meg-is érzette Dárius mostan, hogy egy felette nagy, de gyakorolatlan ármáda, a' mellynek gyenge Vezére vagyon, ollyan gyakorlott ármáda ellen, a' kinek bölts, és Vitéz Vezére vagyon, semmit sem tehet. Vóltak ugyan Dáriusnak 30000 Görög Katonái, a' kiket ö bérbe vett, de mihent a' Persákat meg-rontotta, ezeket-is semmivé tette. Maga ugyan Dárius bátorságát meg-mutatta, mert addig el-nem-szaladott, míglen lovai szekerébe meg-nem-ölettettek, 110000 embert veszttett ö itt, és Curtius aztat írja, hogy a' Macedóniakból tsak 450 esett vólna-el.

De

De aztat ide téſzem, hogy Curtiusnak Sándorról tett le-írása inkább Romántz, mint ſem valóſágos história, nem-is érdemel mindenekbe hiedelmet, p. o. a' mint Dáriusnak az ö táborba való menetelét le-írja, a' mellyet inkább ünneplésnek kellene tartani, mivel így teſzi ki: hogy Dárius egy Jupiternek ſzentelt ſzekerén ült, a' melly Státuákkal vala fel-ékesítve, és minden Státua egy Istenſéget ábrázolt, holott a' Persák Jupitert nem-is esmérték, és a' bálványozást utálták,

Az Issusi viadal után Sándor Syriába méne. Parmenio meg-vette Damascus Városát, a' hol Dáriusnak felette nagy kints Tára vólt, az írattatik, hogy ezzel 7000 Öſzvérek terheltettek-meg, itten vóltak még 329 Ágyassai, és 492 Udvari ſzolgái, a' kiket egyedül maga hívſágára, és pompára tartott. Dárius fel-fúvalkodott ſzavakkal írt egy levelet Sándornak, mellybe általa el-fogattatott Annyát, Feleſégét, és gyermekeit viſzſza kívánta, egyſzersmint meg-intette, hogy ezen igazſágtalan háborút végzené-el. Ezen levélre másképpen vagyon a' felelet Ariánusnál, mint a' miképpen aztat Curtius adja elö, mert ebbe úgy ſzóll Sándor, mint határ nélkül való Ura Ázsiának, és annak-is akarja esmértetni magát.

Sándornak maga ellenſégét üzni kelletett vólna, és idöt nem engedni, hogy erejét öſzve ſzedje; de ö inkább Tyrusba ment, és aztat kívánta, hogy botsásák-bé, hogy ottan Herculesnek áldozatot tehessen, de a' kétſégeskedö Tyrusiak bé-zárták elötte a' kapukat, mellyért-is meg-boſzonkodván el-tökélette magába, a' Várost erövel meg-venni. De erre több okai-is vóltak, mert ö magát a' Tengereknek Urává akarta tenni, talán azért, hogy

Ægyiptust meg-vehesse, vagy-is, hogy a' Görögöknek, a' kiknek tellyességgel nem hitt, lábaikra békót vethessen, mivel Damascusba, Spártából, Athénából, és Thébából követek érkeztek, a' kik a' Persákkal kötést akartak tenni. Sándor több nyúghatatlanságot-is okozott a' Görögöknek, mint a' Persák nagy Királlya Dárius.

Az új Tyrus, a' melly épen által ellenébe építtetett a' régi Tyrusnak egy szigetbe, úgy tettzett, hogy Flotta nélkül meg-nem-vétetődhetik; Sándor, a' kit semminémü hátráltatás meg-nem-íjeszthetett, fel-tette magába, hogy ezen szigetet egy töltésnek fel-állítatása által egyesztetni fogja azon földdel, a' mellyen ő állott, a' munka iszonyú fáradtsággal folyt-is már, és a' midőn majd tsak nem tökéletességre jutott vólna, a' Tyrussiak, és a' tengernek habjai elrontották az egész munkát, de a' Sidonbéliek, és más Nemzetek, a' kikkel mindég kegyessen bánt, hajókkal segítették ötet, mingyárt-is Ostromhoz fogott, minden féle hadi szerek, mind a' két részről valamint az Ostromlásra, úgy az óltalmazásra valók, elő vétettek itt, és mind a' két rész; kiváltképpen való hadi tudományokat, és bátorságokat ki-mutatták, de mégis hetedik holnapon meg-vette a' Várost Sándor, és mint egy 8000 Tyrusok meg-ölettettek, 30000 el-fogattattak, és el-adattak, ezek után a' Városnak kö-halmain áldozatot nyújtott Sándor Herculesnek.

Ama nevezetes Zsidó írónak Józsefnek (a' ki Jéruzsálembe lakozó Mathathiás nagy Zsidó Papnak fia vólt) jegyzése szerint, Sándor annak utánna Jéruzsálembe igyekezett menni, hogy ezen Várossal-is úgy bánnyon mint Tyrussal bána, azért, hogy a' Zsidók a' Persáknak hi-

tet

tet tettek vólna-le, hogy ö nékie nem fognának adni élelemre valót. Jaddua nevezetü Fö Zsidó Pap látván, hogy már a' Városhoz közelítene, egéſz Papi öltözetbe eleibe ment, Sándor egy belsö borzadást érezvén magába, le-borúlt elötte a' földre, és a' nagy Istennek nevét imádta, a' melly egy arany plére rajzolva vala, a' mellyet ezen Fö Pap a' mellyén viselt, és aztat vallotta, hogy ezen Fö Pap egykor épen így öltözve álmába meg-jelent vólna, és nékie meg-mondotta vólna, hogy Ázsiát megfogja hódoltatni. De ezen dolognak hitelére több bizonyſágok vólnának ſzükſégesek, a' ſzent írásba erröl ſemmi ſintsen, és erröl a' Világi írók-is nem emlékeznek. Az ó Testamentomba ugyan az Ur Isten ſok tsudákat tett, de ezen esett azok laistromába nem áll, azért minden kegyes olvasó erröl aztat tartsa a' mi fog tetzeni.

Gáza Várossa ámbár magát keménnyen védelmezte, végtére még-is meg-vette Sándor. Innét Ægyiptusba ment, a' hol-is ötet a' föld népe örömmel fogadta, mivel a' Persák ezen Orſzágba uralkodó vallást meg-vetették, ö pedig meg-engedte az ö ſzokásokat, törvényeiket-is, és vallások ſzerént-is élni, a' mellyekkel maga uralkodásának igáját könnyen el-viselhetönek tette. Egy balgatag buzgóſágtól buzdíttatván Ammon Jupiternek Templomába útazott leg-forróbb fövenyeken kereſztül, a' hol Cambysesnek 50000-bül álló ármádája el-veſzett, ki nem álhatván ezen kietlen puſztákon a' napnak hevét. A' Históricusok azt írják, hogy tsudának lehet tartani, hogy ö ezen forró fövényekbe a' veſzedelmet el-kerülhette. Aztat-is írják, hogy ö magát Jupiter fiának kívánta vólna esmértetni, mivel az Oráculum adta vólna

nékie ezen nevezetet, de ebbe-is ki mert vólna nékie ellent állani. Az Annya tréfából azt írta nékie, hogy Júnót ellenségének ne tegye. Ægyiptusba egy Várost építtetett, a' mellyet maga nevére Alexandriának kereſztelt, ez nékie valamint nagy haſznára úgy nagy ditsőségére-is vált.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Sándor Uralkodásának vége, és az ő halála.

A' felette való nagy ſzerentse gyakran a' léleknek mérge; példa ebbe Sándor: Dárius, máſodik követſége által maga Leányát házas társúl néki ajánlotta, azon kívül 10000 Talentumokat kívánt adni, és azon Orſzágokat-is, a' mellyek az Euphrates, és Hellespontus között feküdtek. A' böltsesség regulája ſzerént ezen ajánlást el-kelletett vólna nékie fogadni, Parmenió-is így ſzóllott: *Én ezen ajánlást bé-venném, ha Sándor vólnék.* Kinek ő így felelt: *Én-is; ha Parmenió vólnék*, és meg-is vetette ő ezen ajánlást, hogy pedig mindeneket a' miket akart el-vehessen, olly veſzedelmekre vetette fejét, hogy mindeneket el-veſzejtsen. Curtius azt írja, hogy ő azt mondotta vólna: *A' világ úgy nem ſzenyvedhet két Urat, valamint két napot nem ſzenyvedhet*, de talán ezek tsak azon nyegédes Orátorok ſzavai.

Dáriusnak elég ideje vólt 700, vagy 800000 Katonákat öſzve ſzedni. De Sándor minden akadály nélkül által mene az Euphrates, és

Ti-

Tigris vizein maga ellenſége ellen, és ö maga bizodalmát nem másba, hanem Vitéz Katonáiba vetette. Itten ö tanátsát Parmeniónak nem követte, a' ki aztat javoslotta, hogy éjtſzaka üssön ellenſégére, ſöt eztet mondotta: *Nem illik hozzám, hogy a' diadalmat lopva nyerjem.* Arbelánál meg-ütközött, és az itt nyert diadalom fegyverének tellyes ditsöſégére lett, a' bal ſzárnya, a' mellyet Parmenió vezérlett, veſzedelembe vólt, és a' Dárius Lovasſága már táborába rablott; de Sándor, a' ki maga jobb ſzárnyán diadalmaskodni kezdett, hogy ne nyúghatatlankodgyon a' Zsákmányozás miatt, tsak engedgye nékiek a' bagázsiát, és az ellenſéget meg-verni igyekezen, aztat üzente, meg-is verettetett nagyon itt-is Dárius. Ugy tetſzik nékem, hogy második Fridrik Pruſzſzusok Királlya Csaſzlau alatt, Nagy Sándor példáját követte. Ariannak jegyzése ſzerént 300000 Persák estek-el, a' Macedóniak közül ellenbe 12000-ren. Mit nem téſznek valódi jó gyakorlott Katonák, ſzám nélkül való ármádával-is!

Szaladott nyakra före Dárius azon népével, a' melly még a' verekedésbe meg-maradott, és a' mint egy vízen által méne, meg-parantsolta, hogy a' rajta való híd el ne hányatasson, mert hogy ö ez által maga életét megtartsa, 's hátra maradott népét el-veſzítse nem akarta, ſöt azt kívánta, hogy népe által jöhessen. Sokáig kergettetvén, végtére két árúlók, a' kik ſzolgálattyába vólták, el-fogták, és önnön ſzekeréhez kötötték, még egyike ezek közül Bessus nevezetü, a' ki Satrapája vólt, halálos ſebeket ejtett rajta, és így annak utánna a' mezö közepén hagyták. Egy Macedóniai Katona érkezvén hozzája, inni való vizet kért töle, a' ki adott-is nékie, és minek elötte meg-itta

vólna, meg-fogván a' kezét így szóllott hozzája: *Menj-el Sándorhoz, és mond néki nevemmel, hogy felette köszönöm nékie, hogy az én Anyámmal, Feleségemmel, és gyermekeimmel olly nagy kegyességgel bánt, és őket olly jól tartotta, kezedet azért fogtam-meg, hogy ez légyen jele, hozzája viseltető barátságomnak.* Mind ezek után még így fohászkodott: *Hazámnak Istenei! tartsátok-meg elöször az én Országomat, de az én halálom után, más ne uralkodgyon Ázsiába, hanem ezen igazságos ellenségem, ezen könyörületes nagy Bajnok.* (Vallyon mai nap, hány Keresztény imádkozza illyen buzgón a' Mi Atyánknak azon tzikkelyét: *Valamint mi-is meg-botsájtunk ellenünk vétetteknek*, mint ezen Pogány Fejedelem fohászkodott?) Mihent ezen fohászkodását el-végzette, és a' vizet meg-itta, azonnal lelkét-is ki-adta. Tsak hamar oda érkeze Sándor, és nem tsak sajnállotta Dáriusnak szerentsétlen esetét, de meg-is könyvezte, és maga köpönyegével mezítelen testét bé-takarván pompásan el-is temettette őtet.

Itten azon kérdés adgya elő magát, hogy ezen két Fejedelmek közül, melyik vala nagyobb, jobb, és igazságossabb? de erre könyű a felelet; mert Dárius kegyelemmel tellyes, kegyes, könyörülő, más javát nem kívánó Fejedelem vala; Sándor ellenbe indúlatos, mérges, boszszú-álló, és inkább rabló, mint Bajnok vala; a' kinek annyi köze vólt Persiához, mint a Muszkáknak Lengyel Országhoz, és meg-is fogjuk látni alább, melly dítséretes életre adta magát, és végtére melly szép halállal múlais ki e' világból, és ragadománnyainak-is hólta után, melly sokáig tartó álandósága vólt.

Baby-

Babylont, Susát, és Persepolist már megvette, azon felette nagy kintsek, a' mellyek ezekbe találtattak, az ő Katonáit hamar meg-is veſztegették. A' Xerxes Palátiuma, a' mellyet ő gyújtatott-fel, és Persepolisba egy lángba vólt, jövendölése, vagy is inkább jele vala azon hívſágos életnek, a' mellyre Sándor magát adta. Arrián ugyan egy ſzót ſem ſzól arról, hogy Sándort azon Palátiumnak meg-égetésére egy Lais nevezetű kurva vendégeskedésnek alkalmatosſágával hozta vólna, de több más Authorok bizonyosnak lenni írják.

Ezen idôtôl fogva az ő nagy hírét, 's nevét, a' zabolátlan élet, kegyetlenſég, és hálátlanſág homályosították; épen ezen Fejedelem, a' ki ez elôtt a' testi gyakorlást és mértékletes életet leg-jobb ſzakátsnak tartotta, éjjeli nappali torkosságban tôltötte idejét. A' Perſiai Királyoknak pompáit, és hívſágos életeket követte, a' mellyek valaha ő elôtte útálatossak vóltak, meg-vetettè jó erköltseit, 's ruházattyokat azon Vitéz Macedóniaknak, a' kik nékie annyi gyözödelmet ſzerzettek, végtére azt kívánta hogy imádtattasson; mind ezekkel meg-útáltatást, és párt-ütést hozott maga fejére, a' mint-is az ő táborába ſokan együvé esküttek ellene. Philotás Párméniónak fia hallotta ugyan eztet, de igaznak lenni nem tartotta, azért-is Sándornak nem jelentette, a' mellyért-is ő mint haza árúló meg-ölettetett, de haragudott már azért-is reája, hogy ez felfúvalkodásával az ő kevélyſégét meg-bántotta. Tsak hamar utánna az Attya-is Párménió, a' ki olly kedves Fő-Vezére vólt, hogy az ő híre, és tanátslása nélkül Sándor femminémű dologhoz nem fogott, orozva meg-ölettetett, kétſég kívül nem másért, hanem tartott

tôle,

tőle, ne találtán fia halálát meg-bosszúllaná. Ugyan csak még akkor-is úgy szerettetett ő Katonáitól, hogy egy szavára a' párt-ütötteket fegyvereiktől meg-foszták.

Bactriába, és Sogdóniába-is követte őtet a' szerentse, mindenütt hódoltak nékie a' népek, itten Bessus Királynak neveztette magát, de ezért keményen meg-is büntette Sándor. A' Scytákat-is, jóllehet meg-győzhetetlen népeknek tartattak lenni, meg-verte ő itten. De mind ezek után nagy szörnyűséget követett-el Sándor Clitusnak meg-ölettetésével, ezen meg-élemedett Tisztet ő kiváltképen szerette, de nem-is ok nélkül, mert egy ütközetbe meg-mentette őtet a' haláltól, ezen Tiszt mindég meg-tartotta maga régi jó szokását, Sándor pedig maga mostan fel-vett szokása szerént nagy vendégséget tartott, és a' bortúl meg-hevűlvén, maga tetteit dítsérni, és az Attyáét Fülepét ótsárlani kezdette. Clítus el-felejtvén magát, meg-indúlással, és durtzássan szóllott, 's magasztalta Fülepet, mellyre ezen kevély Monárcha, kapta maga vető kopját, helybe meg-is ölte őtet. Mingyárt-is lelke esmérete mardosta őtet, és tselekedetét meg-bánta, hanem némelly hízelkedők le-tsendesítették őtet, és ezen tettét sententzia által törvényesnek lenni ki-hírdették.

Mindazonáltal a' Macedóniak annyira meg-nem alázták magokat előtte, mint a' többi Görögök, és nem imádták, egyike ugyan szolgai közzűl javaslotta nékie, hogy előttök hatalmát a' meg-Istenítésig vigye, de Calisthenes egy kemény Philosophus eztet jóvá nem hagyta, és Sándor előtt igazságokat szóllott, de ő szavait mingyárt mint párt-ütést úgy vette, mellyet Hermolaus indított, azért-is ötet egy mély

setét

fetét tömlötzbe záratta, a' hol meg-is hala. Ennek halála örökös gyalázattyára-is vált Sándornak, mivel ő egy képzellett vétekért illy nagy igazfágtalanfágot követett-el.

Ha Sándor úgy értette vólna a' Birodalom kórmányozását, és olly bölts lett vólna mint az Attya, tehát nem igyekezett vólna ő, az általa meg-hódoltatott Orfzágokat többre, és többre ki-terjefzteni, hanem tsak annyira, a' mennyire emberi ereje meg-engedte vólna azokat óltalmazni, de Persiának határai nékie fzükek vóltak, azért-is még Indiát-is meg-akarta hódoltatni. El-is méne ő, de a' mennyit ő ezen úttyába fzenvedett, az ki-írhatatlan. Plutárchus írja, hogy Tariles egy Indiai Királyok közzül való eleibe jött, és így fzóllott hozzája: *Sándor! mi fzükfég minékünk verekedni, hanem-ha a' mi vizünket, és a' mi kenyerünket akarod el-rabolni, ezekért egy okos ember hogy foghat fegyvert? ha énnékem az ollyanokból, a' melyeket kintseknek mondanak, több vagyon mint teneked, tehát a' felével fogok veled ofztozni, ha kevesebb vagyon mint teneked, én a' magaméval meg-fogok elégedni, és hozzád mint hatalmasabbhoz kötelesnek fogom magamat esmérni lenni.* Sándor el-vévén tőle az ajándékokat, barátfágot kötött véle.

De egy más Indiai Király Porus nevezetű, a' ki méréfzebb, és nagyobbra-is magát tartó vólt Tarilesnél, fel-kéfzült az ő vifzfza üzésére, Sándor az Indus vizén által ment, és a' Hydaspis vizének parttyáig érkezett, a' mellynek túlsó parttyán ötet már Porus nagy ármádával várta, ugyan tsak valamelly hadi fortély által, Sándor ezen a' nagy vízen által menvén meg-verte Porust, jóllehet fok Elefánttyai vóltak, és magát-is el-fogta, a' ki

igen

igen jól vitézkedett, Sándorhoz hozattatván, aztat kérdezte tőle, hogy miként kívánna tartattatni? Porus nékie így felelt: *Mint Király*! erre ezeket mondotta Sándor: *Magamhoz viseltető szeretetből reá állok arra.* Meg-is tartotta szavát, mellyért-is Porus kötést tett véle.

Ezek-után hajóra ült, és az Indus vizének le-folytán evezett, mert Katonái ezen esméretlen Országokba, a' hol sok fáradságos, és vitéz tselekedeteket vitt véghez, követni nem akarták már tovább. Ő a' nagy Óceánust kívánta látni, az ő hajóssai ezen Tengernek elő, 's visszza folyását (*fluxus, et refluxus maris*) látván, nagyon meg-ijedtek, mert illyet még nem láttak. Két kis szigetekbe ki-szállott, hogy az ott való nép az ő vitézségét tsudállya. Ha igaz, hogy a' midőn ő az Hidaspison által ment, így kiáltott vólna-fel: *Óh ti Athénabéliek! elfogjátok-é hinni, hogy én ennyi nagy veszedelmekre magamat ki-tegyem, tsak azért, hogy a' ti dítséreteteket meg-érdemellyem.* Ha ő maga magát által élni kívánta, tsak azért, hogy megtudhassa, hogy az ő életének le-írása minémű képzelődéseket nem fog tenni az emberek fejébe, tehát jobb lett vólna, hogy hasznos, mint-sem fényes, és hívságos dolgokat végzett vólna életébe, mellyek által halála után örökös nevet szerezhetett vólna magának. Herostratus Ephésusba a' Templomot meg-égettette tsak azért, hogy ez által örökös nevet nyerhessen. Egy hódoltató-is, a' ki tsak pusztításokat okoz, nem más, hanem tsak egy Herostratus.

Visszza jött ő Persiába, mingyárt-is azon igyekezett, hogy azon hibákat, a' mellyek az ő távúl léttébe bé-tsúsztak, meg-jobbíthassa. Meg-is büntette ő a' pénzel meg-veszteget-

tett

tett Tartományok Gubernátorait, és a' párt ütötteket meg-alázta. Ezek után két Királyi vérből származott Leányokat vett feleségül, és a' Macedóniabélieket-is kénszerítette, hogy Persiai Leányokat vegyenek-el, hogy így a' Népek egymással jobban egyesüllyenek. De ananak-utánna sem nyúghatott; a' nagy Oceanus felé el-indúlt, és új meg-hódoltatásokat kívánt tenni, de az ö életének végsö napja közelített. Ö Hephæstiont annyira szerette, hogy kedvessebb embere e' világon nem vólt, utánna pedig Cratérust, ugyan azért gyakran ezeket szóllotta: *Hephæstion szereti Sándort, Cratérus pedig a' Királyt.* Cratérus jeles ember vólt, a' ki, az Athénai erköltsöket végig meg-tartotta, Királlyának híven szolgált, azért-is ötet Sándor a' Macedóniakkal való dolgoknak el-intézésére rendelte, valamint a' Persákkal valókra Hephæstiont, ez-is nagy, és tudós ember vala, de utóllyára felette az italnak adta magát, és ezen mértékletlenség ötet sírjába-is vitte. Ezen kedves emberét kelletett vólna Sándornak szeme elött viselni, és okát halálának meg-fontolni, de nem; söt követte ötet, és így a' felette való nagy ital által meg-rontatván egéssége, életének 33-dik esztendejébe meg-hala Babylonba. Utólsó órája elött az ö Fö-Vezére aztat kérdezte töle, hogy ha meg-talál halni, ki légyen helyette Király? kinek-is ö így felelt: *A' leg-érdemessebb.* Ezek után ezeket mondotta: *Jól tudom én, hogy nékem véres temetésem lészen.* De ennyi sok nyert tartományok nem-is okozhattak egyebet a' belsö véres Polgári háborúnál, a' Birodalom ollyan nagy vólt, hogy egy Királyi páltza annak óltalmára elegendö nem vólt, és annyi féle Nemzetek-

nek

nek külömbözö terméfzettyeiket-is lehetetlen vala edgyesíteni.

Néhány eſztendök múlva halála után ollyan hír támadott, hogy ö méreggel étettetett vólna-meg: de ez nem vala igaz, és Plutárchus jól írja, hogy ez ollyan emberek gondolattya, a' kik aztat tarttyák, hogy minden nagy Monarchának illyen halállal kelletik ki-múlni. Még a' mai világba-is, ritkán hal-meg valamelly Monárcha, a' kiről ez ne mondattatna. Az ö betegſégéről a' melly 30 nap tartott, találtatott egy Journál, az az, betegſégét jegyzö könyv, a' mellybe nintsen emlékezet a' méregről, hanem az-is benne vagyon, hogy a' jövendö mondók roſzſzúl ſzóllottak vólna felöle, és ugyan azért ment vólna Babylonba, a' hol ollyan félelem jött reája, hogy ſok Papokat, és Jövendö Mondókat gyüjtetett ſzobájába, de híjjába meg-kelletett halni nékie. Melly nagyon megtudgya rettenteni a' halál félelme a' leg-nagyobb bajnokat-is!

Sándornak életéből meg-tanúlhattyuk, hogy egy nagy lelkü Fejedelem mennyire nem mehet, ha maga ſzerentséjét, a' böltsesſégnek, és józanlágnak úttyán vezérli.

Meg-is érdemlette ezen Macedóniai nagy Bajnok egy tengeri Tolvajnak azon feleletét, a' mellyet ezen kérdésére tett: *Hogy mitsoda igazſaga vólna nékie a' tengereken tolvajkodni?* a' mellyre a' Tolvaj így felelt: *Tsak azon igazſágom vagyon, a' melly te néked vagyon, a' világot puſztítani! engemet tolvajnak neveznek, azért, hogy egy kis hajón megyek a' tengeren nyereſéget tenni; Tégedet pedig Nagy Bajnoknak, mivel egéſz Flottával jarſz a' Tengeren.*

Akár ki mint tekíntse Sándornak nagy tetteit, de még-is több ostárlást érdemel ö, mint

ſem

ſem dítséretet. Szép dolog vólt ugyan, hogy ő maga Nemzetét a' Macedóniakat a' Világba ollyan nagygyá kívánta tenni; ſzép dolog vólt, hogy ő az általa meg-hódoltatott Orſzágokba, annyi Városſokat építtetett, főképpen Ægyiptusba Alexandriát, és a' kereskedést azokba béhozta, ſzép vólt, hogy ő Babylon Városſa körűl, a' motsáros, és ingoványos helyeket kiſzáríttatta, ſzép vólt, hogy ő Dáriusnak el-fogván Feleſégét, és gyermekeit, nem úgy mint rabokat, de mind vendégeket fejedelmi módon tartotta. De ellenbe ő egy fel-fúvalkodott, kevély, maga feje ſzerént járó, mérges, és boſzſzúálló ember vala, mert minek-utánna már egéſz Görög Orſzágot magáévá tette, mi közi vólt nékie Persiához, és még aztat-is nem tsak meg-hódoltatta, de még azon, minden jó erköltsökkel fel-ruháztatott, ſzélíd és nagy lelkű Királlyát-is ezen Orſzágnak Dáriust megölettette. Minémű ok, vagy törvény mellett vette ő el Indiát egéſz a' Ganges vizéig, és még Siciliával, és Spanyol Orſzággal-is így akart bánni, ha ebbe halála meg-nem-gátolta vólna, nem de nem annyi vér-ontások által ſok milliom népeket ſzegényſégre, 's el-puſztúlásra hozott? nem de nem minden igaz ok nélkűl ſok ezreket meg-ölettetett, a' kiknek vére még most-is az egekre kiált? nem de nem Clitust-is a' méregtől fel-indíttatván önnön kezeivel ölte-meg? nem de nem valamint a' Görögök, Persák, úgy több nemzetek között az irígyſégnek, haragnak, viſzſza vonásoknak magvát ő hintette-el? Kérdem itt, hogy az általa építtetett Városſokat, Rév partokat, fel-állított kereskedéseket, 's minden meg-hódíttatott Orſzágokat maradékinak hagyta-é? épen nem, hát kinek? most mingyárt alább meg-fogjuk látni.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

Athénai nyúghatatlanságok. Demosthenesnek, és Phocionnak végek. Phalereus Demeter.

Jóllehet Görög Országot a' sok háború meggyengítette, és mint egy mély álomba erőtlensége miatt láttzatott lenni, az alatt még-is miglen más Országoknak meg-hódoltatásában foglalatoskodott Sándor, kéz alatt maga szabadságába munkált, és Spárta egész Peloponésust fel-lázasztotta, hogy az igát nyakokról le-vethetnék; de Antipater, a' ki az alatt Athénába Gubernátor vala, egy jeles ütközetnek meg-nyerése által, ezen párt-ütést meg-fojtotta, és az őszve eskütteket minden reménységtől meg-fosztotta. Ezen történet után néhány esztendők múltával Harpalus, a' ki Babylonba Gubernátor vala, tartván attól, hogy Sándor Indiai táborozásából meg-térvén ne talántán el-követett igazságtalanságáért, és nyomorgattatásáért meg-büntesse, magához 5000 Talentomokat vévén által ment a' tengeren, és menedék helyet Athénába keresett, a' hol-is az Orátorokat, mivel azoknak lelkek igen ótsó vala, pénzel kívánta megveszteget ni, 's maga részire vonni. Meg-hallotta ő, hogy Phocion soha sem fogja magát illyen keresetre adni, mert maga-is Sándor egy dolgának el-végzésére pénzel kívánta megnyerni, és követek által száz Talentomot küldött nékie, kik-is így szóllottak hozzája. *A Király szeret tégedet mint egy igaz embert!* mellyre ő így

ő így felelt: *Engedgye-meg tehát, hogy továbbis a' legyek, és ne csak láttzattassam lenni.* El-sem vette a' pénzt, jóllehet feleségével edgyütt kézi munkáikkal táplálták magokat.

Harpalus tehát Demosthenest kísérte-meg, ki-is bár nagy elméjű vala, de a' fösvénységnek rabja lévén a' pénzt fel-vette. A' nép ezen alatsony tselekedetét meg-tudván zúgolódott ellene, és az Areopagus tömlötzbe vettette, és nagy summa pénznek bűntetésül való le-tételére ítélte, mivel pedig eztet le-nem-tehette, a' tömlötzből el-szökött, és Harpalust-is az Athénabéliek ki-űzték, mert Sándor ő érette személyessen kívánta őket meg-bűntetni. Athéna nagyon alá szálva vala, de még-is bátorságát, nyúghatatlanságát, a' mellyek sok roszszat okoztak egyszer-is másszor-is nékiek, mégis meg-tartotta; a' szabadságot mindég óhajtotta, jóllehet az ahoz tartozó erköltsel, bátorsággal, és szükséges erővel már nem bírt. Mihent meg-hallották Sándornak halálát, nagy örömök miatt már nem tudták mit tegyenek, mert azt vélték, hogy meg-szabadúltak a' Macedóniai igától, nem-is gondolkodtak már másról, hanem a' háborúról, és boszszú-állásról. Főképpen az Orátorok ékes szóllásokkal mindnyájokat fel-indították, és élesztették. Ama bölts Phocion nagyon igyekezett ezen ki-lobbant tüzet el-óltani, és ezeket mondotta nékiek: *Ha Sándor meg-hólt, tehát hólt marad ő, hólnap-is, és hólnap után-is, és így elég időnk vagyon a' dolgokat váltok képen meg-visgálni.* De nem figyelmeztek szavaira, hanem követeket küldöttek Görög Országnak minden Várossaiba, és egy közönséges kötés tételre hívták őket. A' számkivetett Demosthenes-is viszsza jöve, és Peloponésust fel-indította, az Athénabéliek

ötet hazájába viszsza hívták, és nagy tiszteletel fogadták, mind ezek után a' háborúnak zászlóját ki-tették.

Nem vólt Antipaternek már akkor több Katonája 13000-nél, annyira meg-gyengítette Sándor Macedóniát a' Rekruták ki-szedése által, de még-is a' Görögök ellen ment, és meg-ütközvén velek meg-is verettetett, és annak-utánna Thessáliának Lamia Várossába bé-zárta magát, és ott várta a' Vezéreket, kik Ázsiából segítségére fognának jönni. Ezen Városról neveztetett ezen háború Lamiai háborúnak.

Első vala Leonates Vezér, a' ki el-érkezett, de meg-ütközven el-is esett, de utánna egy Athénai Vezér Leosthenes nevezetű diadalmat nyert, mingyárt-is ki-nevették Phociont, és aztat kérdezték tőle, ha nem kívánna-é ő, illyen ditsőséges dolgot véghez vinni? mellyre ő így felelt: *Igen-is, de mingyárt utánna békességet javallani.* Ezen bölts ember jól által-is látta ezen győzedelmeknek rosz következéseit, nem-is vólt más hasznok, hanem hogy a' szoros hadi tartás, mivel el-bízták magokat, alá szállott. Cratérus el-érkezvén, egyesítette magát Antipaterrel, eztet látván az öszve szövetkezettek, nem csak meg-tsökkentek mingyárt, hanem leg-többen el-is állottak az Athénabéliektől, ezek látván ezen meg-hasonlást, meg-nyitották Athéna Városoknak kapuit Antipaternek, meg-is rakta ő leg-ottan eztet Katonákkal, szintúgy ennek Munychia nevezetű Révét. A' Democraticum birodalmat el-törlötte, és az Aristocraticumot bé-hozta, és sok pénzt hajtott-bé a' háború folytatására.

Mivel Antipater Demosthenesnek ki-adattatását kívánta, el-szökött, és méregnek bé-vételével magát meg-ölte, sokáig kórmányoz-

ta

ta ö hazáját ékes ſzóllásával, de azon lelkesítés, a' mellyet ö maga Polgár Társaiba bé-óltott, nem hasonlíttathatik a' Phócionéhoz. Az Athénabéliek, emlékezet Oſzlopot emeltek-fel nékie illyen all-írással: *Demosthenes! ha te néked annyi hatalmad lett vólna, a' mennyi ítéletbéli eröd vala, tehát a' Macedóniabéli Hadi Isten ſoha Görög Orſzágot meg-nem-hódoltatta vólna.* Talán helyessebbek lettek vólna ezen ſzavak: *Ha te néked annyi ítélö eröd lett vólna, a' mennyi az ékes ſzóllásban vala.*

Athéna meg-rontásának a' vala oka, hogy Sándornak Vezéreit magok nyakára korán húzták, a' midön még azok egyesülve vóltak, és diadalmaskodni ſzoktak, ha addig várakoztak vólna, míglen azok között ſzakadás támadott, és magokat háborúk által meg-veſztegették, bizonyossan nyertessek lettek vólna, mivel egyesült erövel, könnyü ollyan ellenſégeket meg-alázni, kik között viſzſza vonás, és háború vagyon, és magát tölök füghetetlenné tenni. Tsak hamaris Sándornak birodalma a' háborúnak Theátrumává, és nagy változásoknak tárgyává lett. Az ö Annyárúl, de nem Attyárúl való Öttse Aridæus ſuccessorának lenni meg-esmértetett, és egy Fia, a' kit Roxolane egyike feleſégei közzül, épen halála elött ſzült, ennek gondviſelése alá adattatott, úgy mint Corregens. Aridæus nem vólt méltó a' Koronára, és az ö felfúvalkodása nem engedte néki ezen gyermeket tiſztelni. Perdicásnak adattatott által a' Királyi gyürü, a' birodalom-is a' gyermeknek felneveltetésével edgyütt, de eztet irígylették a' többi Vezérek, a' kik az elött vele egy rangba vóltak, mingyárt-is mindenike arról gondolkozott, hogy magát miként tehesse nagygyá, mindenike a' maga Gubernátorſágába határo-

zatlan Úr kívánt lenni, és némellyek közzülök azokból, különös Országot kívántak magok részire fel-állítani. Antigonus, Lyciának, Pamphiliának, és nagy Phrygiának Protectora, a' ki a' többi Vezérek között leg-inkább nagyra vágyódó volt, első kezdett újjat vonni Perdicással, ő Antipatert, Cratérust, és az Ægyiptusi kórmányozót-is Ptolomæust maga részire vonta, a' háború tüze hamar-is ki-lobbant, de hamar-is Perdicás önnön Tisztyeitől Ægyiptusba meg-ölettetett. A' mindenekre alkalmatos Ptolomæus nem akarta a' birodalmat magára válalni, tudván hogy irígyei támadnának, és birodalmát sem nagyobbíthatná-meg, azért-is Antipater választatott azon Fő-hivátalra, de az ő hamar következett halála tsak új zürzavarokat okozott.

Cassánder Antipaternek fia, a' ki a' Lovasságnak Fő-Vezére vala, majd meg-örült, hogy az ő haldokló Attya, Polysperchont elibe tette, és ötet ezen meg-élemedett Vezér mellé tsak mint Corregenst úgy adta; ő ezen hívatalt, (jóllehet igazságtalanúl) mint Attyáról reá máradott örökséget úgy nézte; azért-is Ptoloméussal, Antigonussal, és Seleucussal kötést tett. Polysperchon aztat hitte, hogy a' Görögöket azzal magához hajlandókká fogja tenni, mivel a' Városoknak, a' régi birodalom formáját parantsolta fel-venni, és a' Democratiát Athénába megínt helyre állította. Ezen rendelés az Athénabélieket, új nyughatatlanságokra ingerlette, és ők a' magok igazságtalanságokat nagyra-is vitték.

Phócionnak az ő nagy erköltse, öregsége, híre 's neve, és sok szép tett szolgálatya nagy tekíntetet érdemlettek vólna, de mivel az Aristocratia mellett fogott, a' mint nem-is

más

más tarthatta a' fel-tsödült népet zabolába, legottan az Orátorok ellene kiabáltak, minnyájokat ezek fel-indították, ötet gyanúságba hozták, és haza árúlónak lenni ki-hírdették, mingyárt-is az ármáda Fö-Vezérségét töle el-vették, mi több, még számkivetésre ítélték, és aztat kérdették töle, hogy melly büntetésnek nemét kívánná, mellyre aztat felelte, hogy meghalni kívánna, tsak a' többi bé-árúltattak életbe maradgyanak, mivel azok-is, mint ö maga ártatlanok lennének. Az igazságtalan Bírák mingyárt minnyájokat méreggel való elvesztésre ítélték. Minek-elötte a' mérget megitta vólna, meg-parantsolta a' fiának, hogy ezért az Athénabélieken soha bosszút ne áljon, söt azoknak igazságtalanságokról nè-is gondolkodgyon. Ezen szavai után ki-itta a' poharat, és meg-hala. Ime így múla-ki azon sok jó, és nagy erköltsökkel fel-ruháztatott ember, a' ki tovább 80 esztendöknél, nem tsak mint Fö-Vezér a' hadi seregeknél, de a' Gyülésekbe-is, mint bölts, és hív tanáts-adó szolgált, a' kihez ugyan Socrates a' tudományokba hasonló vólt, de az Országlásnak dolgaiba ez ötet fent haladta.

A' Históriának leg-nagyobb tárgya az, hogy a' Világnak olly jeles embereket mutasson, kik mint példák a' követést meg-érdemeljék. Szabad légyen tehát nékem az ö nagy lelkűségéről tovább-is szóllanom. Charicles az ö veje az ítélö szék eleibe idéztetett, mivel ö bizonyos summa pénzt Harpalustól fel-vett, Phócion az ö Ipája kérte a' tanátsot, hogy engedgyen-meg nékie, de hozzája-is így szóllott: *Én tégedet Vömnek választottalak, de nem azért, hogy te a' törvény, és igazság ellen tselekedgyél.* Antipater nagyon szerette ötet, és betsülte, egy

dolognak véghez vitelére kérvén ötet, mivel ez nem épen igazságos vala, így felelt néki: *Antipater nem kívánhattya, hogy én jó barát-is, hízelkedö-is légyek.* Az Athénabéliek oszlopot emeltek-fel ditsösségére hólta után ezen allírással: *Az ártatlanságnak érdeme.* De igen késön esmérték ök eztet meg benne, és még magokat sem jobbították-meg.

Az alatt, hogy az Athénabéliek tsak tzivakodtak, magok dolgainak ki-menetelét meg-nem fontolták, és azokat jó rendbe se hozták. Cassánder Pireust meg-vette, leg-ottan békesség pontokat-is tettzése szerént adott eleikbe, a' Citadellát Katonákkal meg-rakta, az Aristocratiát helyre állította, és a' Tanáts Fökormányozójává egy Polgárt tett, kinek neve Phalereus Demetrius vala, a' ki Theophrastesnek tanítvánnya vólt, ollyan embert, a' ki a' maga természetbéli eszelösségét tudományok által ki-pallérozta, igaz, és a' dolgokba mélyen bé-látó ember vala, melly tulajdonságok, minden dolgoknak elö mozdítására igen hasznossak. Ö tíz esztendeig uralkodott, szint' annyi mértékletességgel, mint igazsággal, tudta magát hízelkedés nélkül a' néppel szerettetni, és minden helytelenségeket ki-tudott írtani a Polgárok közzül, a' nélkül, hogy öket haragra indította vólna, a' köz Tárt meg-szaporította, a' Várost sok új épületekkel fel-ékesítette. Demétriusnak nem tettzett Periclesnek az ö kevélységekre, hívságokra, költségeknek el-fetsérlése, mert ö tsak aztat szerette, a' mi hasznot hozott, és el-nyomta a' tündérséget, a' melly eledele a' hívságnak, és puhaságnak. Ö tsak a' jó erköltsökre nézett, mivel ezektöl függ az emberi Nemzetnek minden bóldogsága, aztat-is kívánta, hogy az Athénai ifjak tsak ezek

ál-

által formáltattassanak, ezek oda-haza szülőikre, és ha magok vólnának, magokra vigyázzanak, és az Attyok fenyítéke alatt légyenek, a' betsülettől, 's tisztelettől érzékenyítessenek, hogy így alattomba semmit-se munkálkodhassanak. Reá-is mentek vólna az Athénai ifjak, ha a' Nemzet erköltse annyira meg-nem lett vólna rontva, hogy már aztat a' törvények sem jobbíthatták-meg.

De hamar nagy változás történt Athénába, mivel ennek révébe Antigonusnak fia, Poliocertes Demétrius érkezett néhány esztendők után, a' ki aztat hírdette, hogy ötet az Attya azért küldötte vólna, hogy Athénát megszabadíttsa, és a' Democratiát bé-hozza. Mingyárt-is ötet ki-mondhatatlan örömmel fogadták, és meg-szabadító Isteneknek nevezték, már Phalereus Demétriust nem szenyvedhették, mintha ő haza-árúló lett vólna, azt vetették szemére, hogy ő tíz esztendeig a' Macedóniai katonákkal a' Citadellát őrzötte vólna. Épen ezért tartották Phóciont-is vétkesnek lenni, mind a' kettőnek el-kelletett távozni, és Phalereusnak ditső oszlopát, mingyárt le-is döntötték. A' Históricusok aztat írják, hogy 360 illyen oszlopok állíttattak-fel az ő emlékezetére. Poliocertes látván, hogy az ő ditső oszlopát-is rontaná, a' népnek ezeket mondotta: *Leg-alább az én erköltseimet, a' mellyeket ők nékem gyüjteni meg-engedtek, el-nem ronthattyák.* Poliocertes kísérőji között mintegy bújkált, és alattomba el-is távozott, és Ægyiptusba ment, a' hol ötet Ptoloméus két-kézzel fogadta, és itten írta ő a' Politicáról, és az erköltsökről bölts könyveit.

HATODIK TZIKKELY.

Sándornak Fö-Vezérei között való háborúk, és Birodalmának fel-osztása. A' Gallusok bé-tsapnak.

Hogy-ha azon háborúkat, mellyeket Sándornak Fö-Vezérei egymással vittek, különösen le kelletnék írni, több Tómusok telnének-bé azokkal; mivel pedig azok nem egyebet tünetnek szembe, hanem tsak vér-ontásokat, nem mindenikét, hanem tsak a' jelessebbeket fogom elö hozni, azokat tudnia illik, a' mellyek ha ki-maradnának, a' történeteknek rend-tartása tsonkúlást szenvedne az által.

Polysperchon Sándornak Annyát Olympiást viszsza hívatta Epirusból, mivel azt vélte, hogy ez az ö hatalmának elö-mozdításában segítségére fogna lenni, de ezen kegyetlen Fejedelem-Aszszony inkább kívánt boszszút állani azért, mivel ötet férje Fülep Király magától el-üzte, meg-is ölette ö Aridæus Királyt Feleségével edgyütt, és ezekkel sok Polgárokat-is. Cassánder szörnyüségét nem nézhetvén, 's nem szenvedhetvén sietve érkeze, mingyárt-is ostromolván ötet el-fogta, meg-is ölettette. Eumenes Capadóciának, és Paphlagóniának Gubernátora a' Királynak hüségében meg-maradott, de egy árúló által Antigonusnak kezébe adattatott, ki-is ötet tömlötzbe zárattatta, és abba meg-is ölettette. Az ifjú Sándor, Nagy Sándornak fia, az ö Annya Roxolane, és az ö Öttse Hercules-is orozó gyilkosok által meg-ölettettek. És így nem tsak e-

gész

géſz Nemzetſége Sándornak ki-írtattatott, és ſemmivé tétettetett, hanem még az ö roppant nagy Birodalma-is ollyanok által, a' kiknek ahoz leg-kissebb közök ſem vólt, nagy dúllással fel-prédaltatott 's fel-oſztattatott.

Az Issusi ütközet, melly Phrygiába történt, határozta-meg dolgát mind azoknak, a' kik a' Koronára vágytak, azon ütközetbe Antigonus el-esett, és az ö fia Demetrius azon réſzével ármádájának, melly még meg-maradott, el-ſzaladott. A' Birodalom a' nyertesek között fel-oſztatott, Ptolomæusnak jutott Ægyiptus, Lybia, Arábia, Palestina, és Celesyria. Cassandernek, Macedónia, és Görög Orſzág. Lysimachusnak Thrácia, Bythinia, és néhány apróbb Tartományok. Seleucusnak pedig a' többi réſze Azsiának egéſz az Indus vizéig. Ezen utólsó Birodalom nagyobb vala a' többinél, és Syriai birodalomnak neveztetett azért, mivel Seleucus Syriába Antiochia Várossát épitette, a' melly a' Seleucideseknek lak-helye vala.

Poliocertes Demetrius, ezen gondatlan Vezér, Attyának halála után, látván magát majd minden Tartománnyaitól meg-foſztatva lenni, azzal a' reményſéggel ketsegtette magát, hogy az Athénabéliek háládatlanok nem leſznek hozzája, és bé-fogják fogadni ötet; de még bézárták elötte a' kapukat, a' kit ök az elött ſzabadító Isteneknek mondottak lenni. De minekutánna az ö környül való állásai, (jóllehet halál büntetése alatt, még a' vele teendö frigy kötést-is meg-tíltották) meg-jobbúltak, kéntelenítettek ötet bé-fogadni. Policertesnek az ö mértékletesſége, mellyet ezen háládatlan néphez mutatott, nagyobb dítséretet érdemel, mint minden eddig tett vitézſége.

Cas-

Cassander meg-hólt, minek-utánna ő Macedóniába, a' hol Polysperchon maga hatalmát meg-nem-tarthatta, Királyi hatalommal uralkodott vólna. Az ő két fiai a' birodalmon egymással kotzódtak, egyike Demetriust hívta ſegítſégül, de ez ötet meg-ölte, és magát Királynak ki-kírdetette, de minek-utánna Pyrhus, és Lysimachus által, Thrónussáról le-vettetett, boſzſzúſágába dorbézolások közt meg-hala. Nagyon meg-külömböztette ő magát a' Rhódusi ostromnál, melly egéſz egy álló eſztendeig tartott, és végtére ezen ſziget alku által a' Rhódusbélieknek által adattatott. Az mondatik, hogy azon nép, tsak a' hadi ſzerekért, a' mellyeket nékiek Demetrius adott, 300 Talentumokat nyert, és épen azon pénzen a ma nevezetes Napnak oſzlopát állította-fel, a' melly 150 lábnyi magaſſágú vala, és 70 Eſztendők után egy nagy föld indúlás által le-döntettetett. Prothogenes kép-író, a' ki Rhódusnak külső Várossába lakott, az ostrom alatt békeſſégessen dolgozott; ennek vége történvén, kérdezte ötet Demetrius, hogy illy nagy veſzedelem között miként dolgozhatott olly nyúgodalmassan? mellyre ezen kép-író így felelt: *Én tudom, hogy te a' Rhódusi Népeknek, nem pedig a' ſzép mesterſégeket tudóknak üzentél háborút.* Ezen mondásáért meg-ſzerette ötet Demetrius, és óltalma alá-is vette.

Épen ezen zajos, és háborús időbe Ptolomæus Soter, a' ki leg-érdemessebb ſuccessora vala Sándornak, ébreſztette-fel a' nagy talentomú embereket, és ő hozta-bé Ægyiptusba a' böltsesſéget azon érdembe, melly aztat méltán illeti, nékie köſzönheti Alexandria a' Musæumnak kebelében való fel-épitetését. Ezen Muſæum ollyan épület vala, mint a' mostani idő-

be

be az Akademiák, mellyekbe a' Túdós Társaſágok, és Professorok laknak, a' kiknek kötelesſégek minden féle tudományokat, és mesterſégeket taní'ani. Ezen Musæum azon réſzébe állott Alexandria Várossának, mellynek neve Bruchion vala; hogy pedig a' Tudományoknak nagyobb elö menetele légyen, egy felette nagy Könyv-Tárt (Bibliothécát) helyheztetett ebbe Ptolomæus, melly-is ki-írhatatlan nagy kints vala, és ez ſzerzettetett a' Görög, és Deák Könyveknek erövel való el-vétele által, mellyek ſzépen le-íráttattak, a' Könyvek meg-tartattattak, és a' le-írattattak, az az: azoknak Manuscriptumai viſzſza adattattak azoknak, a' kiké a' Könyvek vóltak, de e' felett még jól-is meg-fizettettek. A' midön már a' Könyvek 400000 köttetekre (Tómusokra) ſzaporodtak, a' felöl valók a' Serapion Templomába tétettettek, de Cæsárnak Alexándriai háborújába a' tüz által meg-emészttettek, a' Musæum Tárba lévö Könyvek, hanem azok, mellyek a' Serápion Templomába vóltak, meg-maradtak, mellyeknek az ö ſzáma 300000 vólt. Cleopatra annak-utánna ezeket, még 200000-rel megſzaporította, mellyeket néki Antonius a' Pergamenai Bibliothécából ajándékozott. Ezen Könyv-Tár mind addig meg-maradott, míglen a' Római Birodalom virágzott, de ennek megrontásával ez-is oda lett, a' mint a' Rómaiaknak Historiájában Isten éltetven, ki fogom tenni. Azólta tudgyuk ezen ſzó Musæum, hogy mit tégyen, jóllehet a' mai világba, ſokaktól tsak egy tanúló ſzobára-is, vagy kamarára helytelenül alkalmaſztatik.

Imé így lett Ægyiptus, a' mellyet a' Görögök a' barbáriesböl ki-húztak, ugyan a' Görögök által a' Tudományoknak mühelye, a' mellyek-

lyekbe már ök nagyobb ízlést-is nyertek, mint azon nagy bálvány épületekbe, a' mellyekbe ök eddig kevélykedtek. Tsak az egy Pharus tornya, melly a' tengereken útazóknak mutató Kalaúzza vala, vólt haſznos épület, és jobban-is meg-érdemlette a' tsudállást mint az ö felette magas, és ſzéles Pyramissaik. Ptolomæus, halála előtt által adta a' Birodalmat a' fiának Ptolomæus Philadelphusnak, a' ki-is nyomdokát követvén Attyának, a' tudományokat, és kereskedést nagy ſzorgalommal folytatta, de mingyárt uralkodásának kezdetével magát megúndokította, mert Phalereus Demetriust tsak azért ölettette-meg, mivel ez, az ö Attyának aztat tanátslotta, hogy a' Koronát le-ne-tegye.

Az eddig elö-adattatott vérengzö eseteket, hasonló ſzörnyüſéggel tetéztek-bé, Lysimachusnak, és Seleucusnak írtózást érdemlö történetei. Lysimachus a' második feleſégétöl Arſinoétöl álnokúl reá bérlettetvén maga fiát Agatoclest elsö feleſégétöl valót meg-ölettette, mellyért-is az ö Vezérei ötet meg-útálván Seleucushoz által mentek, és ellene fegyvert fogni Seleucust kénſzerítették, az elsö ütközetbe el-is veſzett. Seleucus-is már Ura lévén Lysimachus birodalmának, az Ægyiptusi Királynak Ótsétül Ceraunustól, a' kivel ö ſok jót tett, meg-ölettetett. Seleucus az ö ſok diadalmiért nagyon dítsértetett, és Nicátornak neveztetett. Az Athénabélieknek-is az ö Könyv-Tárokat viſzſza adta, a' mellytül-is öket Xerxes megfoſztotta.

Ceraunus feleſégül vette ezek után magának azon hitetlen Arsinóét, tsak hogy Lysimachusnak birodalmába magát erössebbé tehesse, de gyermekeit kezei között meg-ölte, és ön magába Samothraciába ſzámkivetésbe ment, és

ottan

ottan a' Gallusoktól agyon verettetett, a' kik tsak hamar egéſz Görög Orſzágot el-borították. Antigonus Gonathas Demetrius Poliocertesnek fia Macedóniába Királyſágra emeltetettfel. Mind ezen ſzomorú változások kegyetlenkedések által történtek, és ha mingyárt a' vétkessek meg-nem-büntettettek vólna-is, még-is ſzörnyű emlékezetet hagytak vólna magok után. Ime illyetén gyümöltsöt hozott Sándornak annyi Orſzágoknak meg-hódoltatása.

Mivel illyen esetek által nagy erőtlenſégre jutott Görög Orſzág, terméſzet ſzerínt el-kelletett ennek a' Gallusoktól nyomattatni, a' kik mint víz-özön aztat ſokaſágokkal el-borították. Ezen barbarus Nép, vagy tulajdon vad terméſzetétől őſztönöztetvén, vagy-is más okoktúl fel-indítatván meſzſze fekvő Tartományt kereſett maga le-telepedésére. Már ſzáz eſztendők előtt ezen Népnek egy Vezére, és feje Brennus, bé-rontott Görög Orſzágba, és Thermopilának ſzurdokán által menvén, Delphisbe igyekezett menni, hogy ottan az Apolló Templomát ki-rabolhassa, de más egy Brennus-is rég ez előtt még Róma Várossát-is meg-reſzkettette. Ez pedig a' ki Delphis Templomát akarta ki-rablani így ſzóllott: *Igazſágos dolog az, hogy az Istenek magok kintseibül az emberekkel oſztozzanak, a' kiknek azokra nagyobb ſzükſégek vagyon, és jobb haſznát vehetik mint ők.*

A' Görögök meg-nem-menthették vólna az Apolló Templomát a' dúllástól, hanem a' terméſzet látzatott érte ellent állani, egy ſzerentsés esett meg-is óltalmazta attól, mert egy rettenetes égi háború, és nagy föld indúlás annyira meg-rémítette a' Gallusokat, hogy magok, magok ellen fel-támadtak. A' Görögök a' Templomhoz gyültek, aztat védelmezni kí-

ván-

ván, látván, hogy a' Gallusok egymást ölik, rajtok mentek, és egy lábig le-vagdalták őket. Brennus kétségbe ésvén, hegyes törébe ereszkedvén magát meg-ölte, 165000 közzül egy sem szabadúlt-meg. Rollin itten nagyon ajtatoskodik, és ő eztet tsudának lenni írja ezen szavakkal, hogy nem Apolló Isten, hanem a' Menyben lakozó valóságos Úr Isten verte vólna-meg a' Gallusokat az általok el-követett sok iszonyú vétkeikért. A' Gallusoknak más nagy serege által ment a' Hellespontuson, és a' Bythiniai Királynak Nicomédesnek szolgálattyára állott, és ezen Király nékiek adta hív szolgálattyokért, kis Ázsiának azon részit, a' melly annak-utánna Galatziának neveztetett.

HETEDIK TZIKKELY.

Az Achæusi kötés. Aratus — Ágis — Cleomenes. Görög Ország meg-hódoltatik a' Rómaiak által.

Minek-utánna Achája Tartománnya a' többi Görögök példája szerént a' Királyi igát maga nyakáról le-rázta vólna, ezzel magát szabaddá tévén ennek Várossai olly kötést tettek egymás között, hogy erejekbe egymáshoz egyenlők lettek, ez által minden tzivakodás, viszsza-vonás közöttök meg-is szűnt. Egy közönséges Tanáts mindennémű dolgaikat intézte, ebbe elől ülők vóltak két Prætorok, a' kik minden esztendőbe változtak, ezek vóltak az ármádának-is Vezéri, még melléjek vólt adva egy 12 személyekből álló Tanáts, a' melly nélkül

kül amaz; ſemmit ſem végezhetett. Ezen kötésnek lelke az igazſág vala, tárgya pedig a' Polgároknak békeſſégbe való meg-tartása, hogy ez ſemmi módon meg-ne ſértödgyön. A' Macedóniai Királyok alatt, kik Sándor után uralkodtak, el-veſztették az Achæabéliek magok ſzabadſágát ſzintén úgy valamint nagy réſze ſzomſzédgyaiknak-is, mindenik Városnak különös Tyrannusa vólt, és örizetre idegen katonák ſzálíttattak beléjek, és az ö kötések, melly még 12 Peloponesusi Városokbúl egéſzlen állott el-ſzaggattattak.

Néhány Városok ezek közül el-kergették azon Tyrannusokat, a' kik öket ſanyargatták, és a' kötést meg-újíttották. A' Respublica régi ſzokását meg-újíttotta, nöni-is kezdett, mert ſok népek hozzája állottak, a' kik ezen közönſéges Társaſágnak ſzokássaiból haſznot reménylettek, hamar-is nem meg-vetö nagyſágra emelkedett-fel. Egy erköltsös, és bölts Vezér ſzint' olly híressé mint hatalmassá tette aztat. Ez Aratus vólt, egy ifjú, de bátor ſzívü Bajnok, a' ki hazai ſzeretettöl éleſztetvén meg-ſzabadította maga anya Várossát Sycionr Nicocles Tyrannusnak nyomorgattatása alól, mivel pedig féltette a' párt-ütéstöl, véghez vitte, hogy ezen Város az Achæusi kötéshez állott, meg-mutatta ö ezzel, hogy melly méltó légyen ö ülni ennek kórmánnyára, leg-ottan-is ötet Prætornak válaſztották, melly hivatal már akkor két ſzemélyek között nem oſztatott-fel, és tsak eſztendeig tartott, de még-is a' leg-fobb hatalom keze között vólt.

Az ö nagy lelkülége, és bátorſága mellett azon hiba tulajdoníttatott nékie, hogy ö; a' midön egy ármádát vezérlett, a' dolgokhoz késön, és gondolkodva látott, és a' nehézſégeket

mint egy hidegséggel vette-fel. De Polybius mondása szerént, mihent ő a' dolgoknak belső mivóltát ki-tanúlta, mingyárt más embernek lenni mutatta magát.

Mivel ő a' Tyrannismust felette útálta, feltette magába, hogy ettől a' Peloponesust megfogja szabadítani, és ennek elibe az Achæusi kötést mint egy őrt álló kő-falt fogja tenni, hogy így aztat tellyes bátorságba tehesse. A' Corynthusi Vár bírtokába vala a' Macedóniai Királynak, a' mellyből ő egész Görög Országot fenyegette. Aratus el-tökéllette magába, hogy abból a' Macedóniabélieket ki-fogja hajtani. Egy ember ajánlotta nékie magát, hogy őtet egészlen a' Vár alá közel vezetni fogja, kinek-is ő ezért, ha meg-tészi 60 Talentumokat ígért, és ezen summát, hogy ő előre egy Banqvirnek le-fogja tenni, magát ajánlotta. De mivel annyi pénze nem vala, hogy híjja ne légyen, zálogba vetette minden asztali ezüstyét, Feleségének drága köveit, gyöngyeit, több egyéb drágaságaival edgyütt. Plutárchus aztat írja, hogy ő ez által leg-nagyobb veszedelmet vásárlott magának, a' mellyről senki semmit sem tudott, és ő eztet azon reménységgel tselekedte, hogy ez által hazájának fog szolgálni. Ez egy olly nemes fel-tétel, a' melly felmúllya minden hadi vitéz tselekedeteket. Megszámlálhatatlan akadályok adták elő magokat, ezen szándékának végre hajtásában, a' Vár felette meredek kő-sziklán álván meg-hághatatlannak láttzatott lenni, de még-is bé-rontott abba Aratus, és az őrző Katonaságnak egy részét el-fogta, egy részét el-széllyeztette. A' Córynthusbéliek imádták őtet ezért, és Córynthussal az Achæusi kötés nagyon meg-erősödött.

Nem

Nem vólt ö olly ſzerentsés Árgos Várossa alatt, a' mellybe Aristippus a' lakosokat kemény ſzolgálat alatt tartotta, ez igen kétſégeskedö Tyrannus vala, azért-is Katonáival mindég körül vala véve, ſok gyilkolókat küldött ö-ki, hogy Aratust öllyék-meg, de hijába, mert a' Polgárok ſzeretvén ötet, nagyon örzötték. Aratus meg-ütközött véle, de bár ezen ütközetet el-veſztette, bátorſágát még ſem veſztette-el, mert másodſzor-is meg-ütközvén véle, meg-verte ötet, és Aristippus itten életétöl-is meg-foſztatott. De Árgós más Tyrannusra ſzállott, a' ki Megalopolisból való vólt, és neve Lysiades vala, ugyan tsak mivel ez valamivel lágyabb ſzívü vala, Aratusnak ſzép ſzavai által meg-gyözettetett, a' maga hatalmát önként le-tette, és nem engedte, hogy Árgos az Achæusi kötéshez állyon, mingyárt-is az Ægyiptusi Király Argost maga óltalma alá vette, a' Macedóniai Király ellen.

Spártába egy nagy változás történt, melly a' Peloponesusi dolgokban újjítást okozott. Ezen Respublica maga régi erköltseinek el-veſztéſével egéſz erejét-is el-veſztette. Lysander az aranynak bé-hozásával nagy romlást okozott, a' mellyet Epilades mint Ephorus még nagyobbra vitt azzal, hogy egy rendelést adott-ki, melly mellett ki-ki maga jóſzágát arra, a' kire akarta hagyhatta. Epilades ezzel, tsak maga fiát, a' kit nem ſzeretett, akarta maga Örökſégébül ki-rekeſzteni, azomba ez által maga házáját ſzerentsétlenſégbe ejtette, mert mivel ezen rendelés által, a' jóſzágoknak az Attyafiak között való egyenlö fel-oſztása meg-tíltatott, a' Gazdagok hamar magokhoz vonták a' ſzegények Örökſégeit, a' kiknek inſége napról napra nevekedett, kénteleníttettek magokat

mesterségre adni, melly által a' testi gyakorlások, a' mellyek eleitül fogva közöttök szokásba vóltak, meg-szüntek, a' fösvénység el-nyomta a' tiszteletre való kívánást, és a' valóságos erköltsöt, az adósságok pedig meg-rontották nagyobb részit a' Polgároknak; és már nem többet, tsak 700 Polgárokat lehetett Spártába számlálni, és ezek közzül-is 600-nak már egy darab szántó földgye sem vala.

Ágis Király, a' ki ama nevezetes Ágesilausnak maradéka vala, bár ifjú vólt, és könnyen-is neveltetett-fel, még-is, hogy ezen rendelésnek ellent fog állani, fel-tette magába. Az Enthusiasmus meg-vakította ötet, hogy nem láthatta azon sok nehéz akadályokat, a' mellyekkel ezen dolognak végbe vitelében környül vala véve. Ő Lycurgusnak törvénnyeit kívánta új életre hozni, és kezdetét úgy tette, hogy önnön maga fogott azoknak gyakorlásához, de azon kemény erköltsök, a' mellyek Lycurgus idejében közönségesek vóltak, már mostan Ágis idejében, a' midőn a' puha, és nyegédes élet, amazokat el-rontotta, nehezen, vagy épen nem-is gyakoroltathattak, mellyért-is a' Birodalomnak módgya más Plánumot kívánt, és talán, ha Agis idejébe maga Lycurgus élt vólna-is, nehezen bóldogúlhatott vólna maga törvénnyeivel. De mivel Ágisnek szívét, az ifjúságnak tüze éleszte, a' melly vagy jóra, vagy roszra reá szokta vinni az ifjakat, szándékának tellyesítéséhez hozzá fogott. Plutárchus mondása szerént, ez olly nehéz dolog vala, mintha valaki az el-szökött Sclávusokat régi Tyrannus Uraihoz viszsza kívánná vinni.

Ágis maga Annyát, és némelly jeles Polgárokat maga kívánságira hozta, és jelentette, hogy ő a' földeket a' Polgárok között egy aránt kí-

kívánná ki-oſztani, de ebbe Leonidás, a' ki vele mint Király edgyütt uralkodott, némelly Aſzſzonyoknak únſzollására, és maga haſznára való nézve-is ellenkezett. Itten egy az Ephorusok közül Leonidás ellen fel-állott, és vádolta ötet, hogy a' törvényeket ſértené, nemis mert ö az ítélö ſzék elött meg-jelenni, mellyért-is a' Királyi hatalom el-vétetödött tőle, és az ö Vejének Cleombrotusnak adattatott, a' kiis mingyárt Ágis mellé állott.

A' ſzegények minnyájan aztat kívánták, hogy az Uralkodásnak módgya jobbíttattassonmeg, de Agesilaus, a' ki Ephorus vólt, mivel fülig adós vala, hízelkedö ſzavaival el-ámítottotta mind a' két Királyt, és arra vette, hogy minek elötte a' földek fel-oſztassanak, az adóſágok rontatassanak-el, mingyárt-is az ö tanáts adása ſzerént minden adóſság levelek (obligatiók) a' piatznak közepén el-égettettek. A' midön leg-nagyobb lánggal égtek, Agesilaus nevetve ezeket mondá: *Én ennél életembe ſzebb tüzet nem láttam.* De hogy a' földeknek ki-oſztásához kívántak fogni, ö vala, a' ki a' dolgot leg-inkább kívánta hátráltatni.

Azomba az Achæusok, a' kik a' Spártabéliekkel egy kötésbe vóltak, ſegítſéget kívántak tőlök az Aetoliusok ellen, kik vad, és rabló népek valának, és a' kik Peloponésust fenyegették. Segítſéggel el-is ment Ágis ellenek, és mindnyájan tsudálták ötet, hogy ö a' régi Spártai kemény hadi Regulákat úgy megtudta tartatni katonáival, de vilzſza térvén nagy változásokat látott. A' pártosok Leonidást a' Királyſágba megint bé-helyheztették, Cleombrotust el-üzték, maga Ágis-is, hogy magát meg-mentse egy Templomba futott, de némelly ellenſégei ki-húzták ötet onnan, és tömlötz-

lötzbe zárták. Az Ephorusok egybe gyültek dolgának meg-visgálására, tudakozták tőle, hogy tett rendeléseit kész vólna-é meg-bánni? mellyre aztat felelte, hogy véle még a' halál sem bánattathattya-meg, ezen tett szép rendeléseit.

Mingyárt-is meg-felejtkeztek ők a' Királyi Méltóságnak tiszteletéről, a' melly eddig közöttök szentségnek tartatott, és ezen jó Fejedelmet halálra ítélvén meg-is ölték. A' midőn egyike a' Poroszlók közzül könnyeit hullatta vólna, így szólla hozzája: *Szünnyél-meg én rajtam bánkódni, mert mivel én artatlanúl halok meg, szerentsésebb vagyok az én gyilkossaimnál.* Az ő édes Annya, és Nagy Annya meg-ölettetett testét látásokkal akarták meg-tisztelni, bé-is eresztettek a' Tömlötzbe, de az ő testén ezek-is meg-ölettettek. A' Spártabéliek illy elkövetett kegyetlenségekért, és a' törvényeknek meg-nem-tartásáért nagy okokat adtak az ellenek való párt-ütésekre.

Leonidás nem sokáig élt ezen Catastrophe után, fiát pedig Cleomenest kénszerítette az Agis özvegyét el-venni, el-is vette ötet, mert tudta, hogy bölts, és minden nagy dolgoknak el-végzésére alkalmatos Aszszonyság vólna, és már mint feleségét nagyon-is szerette, reá-is vitte ő a' mostani Urát, a' ki bár nem leg-jobb erköltsű vala, de a' nagy dolgoknak véghez hozására valamint ő alkalmatos vala, hogy az első Ura által tett rendeléseket meg-újjíttsa. Már akár hozzája való szeretetből, akár nagyra való vágyódásból tselekedte, ugyan tsak hozzá fogott ő ehez, de látta, hogy a' megátalkodott szíveket szép szóval semmi jóra reá nem fogja vehetni, erőszakhoz kelletett nékie nyúlni, és a' háborút már úgy nézte, mint egy el-

el-kerülhetetlen eſzközt, annak tökélletes végh-hez vitelére. Az Achæusoknak ellenkezései, a' kik Spártát, és Arçádiát arra akarták kénſzeríteni, hogy az ő kötésekhez állyanak, okot adtak nékie, hogy őket meg-támadgya. Csak 5000 Katonái vóltak, még-is Aratussal meg-akart ütközni, ez meg-íjedett tőle, és 20000 Katonáival viſzſza-is vonta magát. Ezen első dolgának ſzerentsés ki-menetele után azon régi mondásokat a' Spártabélieknek kiáltotta ő itten, hogy úgy mond: *A' Spártabéliek nem kérdezik, hogy melly ſzámos légyen az ellenſég, hanem hol lehessen azt meg-verni.*

Ezen történet után csak hamar meg-verte ő az Achæusbélieket, melly diadalom által meg-erősítetett ő magába tett bizodalma iránt. Meg-térésével Spártába viſzſza hívta ő Archidamust Ágisnak Ötsét, a' ki el-illantott meg-rettenvén.

A' mint Plutárchus írja Ágis Báttyának helyébe a' Thrónusra kívánta ötet emelni, de épen annak ellenſégei meg-tudván, eztet titkon meg-ölték. Polybius azomba, a' ki azon idő tájba élt, Cleomenesnek tulajdonítttya ezen gyilkoſſágot, de abba mindnyájan meg-egyeznek, hogy az Ephorusokat ő ölette vólna-meg. Valóban különös mód a' Lycurgus törvényeinek helyre állíttatására. Bizonyos, hogy az Ephorusok magok hatalmokkal annyira viſzſza éltek, hogy ők büntetést érdemlettek, mert a' Fejedelmek reſzkettek előttök, és az erőſzakos bánás mellett, mellyet a' Despotismus okozott, nem kelletett-é, a' népnek-is reſzketni? Csak hamar az után 80 Polgárok ſzámkivettettek, és már könyű vólt Cleomenesnek a' közönſéges Gyülléseknél a' voksokat maga réſzire bé-ſzedni.

Ő maga vólt elsö, a' ki maga vagyonnyát fel-áldozta, és az ő baráttyai ebbe ötet követték, a' földeket mint annak-elötte el-osztották, bé-hozta megint a' viaskodásnak gyakorlását, a' nyilván való ebédeléseket, és maga testvérét Euclydást Királynak maga mellé vette. Mind eddig a' két Királyok a' Heraclidesek-nek két külömböző Nemzetségek közzül valók vóltak, de a' mostani Birodalomnak módgya nagy Politica vólt, hogy magokat örökös Urakká tehessék. Nem találtatik az sohol, hogy valamint Lycurgus az aranyat, és ezüstöt meg-tiltotta, úgy Cleomenes-is azokat meg-tiltotta vólna. Ha ő a' régi Birodalom módgyát kívánta bé-hozni, az aranyat, és ezüstöt-is bé-hozni meg-kelletett vólna nékie tiltani, mint minden veszedelmeknek kút-fejét. Igaz, hogy a' Fejedelmek példája ebbe sokat tehetett, mivel ök vagyonnyokat fel-áldozták, de még-is mindég tartani lehetett, hogy ha az arany, és ezüst meg-nem fognak tiltatni, az ezekkel való viszsza élés a' Lycurgus szoros törvénnyeit soha állandókká nem fogják tenni.

Ezen Spártai Király fel-tette magába, mivel az ő Respublicája, sok idökig a' többi Respublicákon uralkodott, azon hatalmat megint meg-újítani; azért-is azt kivánta, hogy az Achæusok a' Comandót által adgyák. Aratus annyival-inkább nem akart erre állani, mivel aztat gondolta, hogy az ő uralkodása Tyrannismusra fog változni. Mivel pedig ezen Prætor látta, hogy a' Spártabéliek ellen gyenge vólna az ellent állásra, a' Macedóniai Királyhoz folyamodott, a' kihez ő mindétig ellenkezőképpen viselte magát. Plutárchus jegyzése szerént ez által ő nagyon meg-homályosította, maga nevének dítséretét, a' mellyet 30 esztendök el-

el-folyása alatt ſzerzett maga böltsesſége által, mivel a' Görögöknek el-ſzenvedhetetlenebb vólt a' Macedóniai iga, mint-ſem a' Spártai kemény-ſég, ugyan tsak meg-valja ezen nagy Iró, hogy Aratus az idö környül való állásainak engedett, a' mellyek azoknak parantsolnak, a' kik magokba azt képzelik, hogy ök parantsolnának. Valóſsággal annyira-is jött már a' dolog, hogy az Achæusi kötés fel-bomlott vólna a' Spártabéliek ellen való harag miatt, ha más réſzhez folyamodtak vólna. Meg-mutattya aztat Polybius, kinek hitelt kelletik adni, hogy már Cleomenes Corynthus Városſát akkor hatalma alá vette, a' midön a' Macedóniai Király Antigonus Dóson hívattatott Peloponésusba, és nékie a' Corynthusi Várát zálogba adták, mellynél nékie drágább zálogot nem-is adhattak.

De bár melly félelmes vala ezen új ellenſég, még-is majd tsak nem ſzeme láttára elvette Cleomenes Megapolis Városſát, és innét tovább ment, hogy Argósnak kö-falai alatt rajta boſzſzúját ki-tölthesse; de látván, hogy Lacædemóniát kénteleníttetik védelmezni, és mivel mind a' pénzbe, mind az élelembe fogyatkozást ſzenvedett, fel-tette magába, hogy meg-fog ütközni, ez meg-is esett, és Sellaſſiánál Antigonus által erössen meg-verettetett, mindennémü igyekezetét ezen ſzerentsétlenſég vízzé-is változtatta. Megapolisi Philopemenon ezen ütközetbe igen ſokat tett, mert ámbár még ö akkor igen ifjú vala, a' Fö-Vezérek, és a' Királynak parantsolattya ellen-is egy Spártai ſeregre ütött, és az okozta, hogy Cleoménes meg-verettetett. Antigonus mivel eztet tenni nem parantsolta, hibának tartotta, de a' Király ezeket mondotta nékie: *Ezen fiatal ember úgy viselte magát, mint egy Fö-Vezér, mivel ö, az*

alkalmatosságot tudta használni, és te Fő-Vezér! mint egy ifjú ember, úgy tselekedtél. Igaz-is az; hogy ha valaki, bár ifjú légyen, észre vészi, hogy ha ezt, vagy amazt fogja tenni, 's győzedelmeskedik, akkor soha sem vétt a' Fő-Vezér ellen, mivel nékie kelletett vólna eztet észre venni.

Minek-utánna Cleomenes maga meg-verettetése után Spártába érkezett vólna, azt javaslotta a' Polgároknak, hogy Antigonust, mivel már úgy sem álhatnának ellene, vennék bé magok közé, de maga személyét alája adni épen nem akarta, hajóra ült, és Ægyptusba Ptolomæus Evergeteshez ment, mivel tőle segítséget reménylett, még minek előtte el-indúlt vólna, egy az ő baráti közzül, aztat javaslotta nékie, hogy öllye meg magát, mert így minden szerentsétlenségeinek véget vét, kinek-is így felelt ő: *Egy hamis szégyennek félelméért, vagy-is egy hamis hírnek kívánságáért, alávalóság vólna magamat életemtül meg-foszt ani, a' halálnak bátor tselekedetnek kell lennie, és nem egy félelmes szaladásnak, a' melly a' méész tselekedetektül el-fog.* Kötelességének tartotta ő maga megtartását hazájának szolgálattyára, és elég idejének tartotta lenni akkor meg-halni, a' midőn mindennémű reménységétől meg-fog fosztatatni. Evergetes az ő nemes lelkét jól esmérte, segítette-is vólna őtet, de meg-hólt.

Helyette a' Thrónusra Ptolomæus Philopater jött, mellynek hívságokba el-merült udvarába Cleomenest, mint gyanus embert úgy nézték, látta-is, hogy ott mindenektől el-hagyattatott, sőt hogy őriztetnék-is, még 13 baráttyai vóltak azok közzül, a' kikkel oda érkezett, minnyájan fel-tették magokban, hogy ollyan dolgot fognak véghez vinni, a' minőt a' kétségbe

eset-

esettek ſzoknak tselekedni, a' melly által életeknek vetik végét. Cleomenes a' ſtrázsája alól ki-ſzökött, Alexandria Várossának úttzáin fel 's alá futosott, és az Ægyiptusbéliéket nagy kiáltozással a' párt-ütésre ingerlette, de ſenki még tsak meg-ſem mozdúlt, azért-is a' Spártabéliek, mingyárt egymást meg-ölték, hogy így a' reájok hozandó halálos büntetést el-kerülhessék. Cleomenesnek teste halála után egy kereſztre ſzegeztetett, az Annya pedig gyermekeivel edgyütt meg-ölettetett. Títus Lívius ötet elsö Spártai Tyrannusnak nevezi, és talán jobban-is meg-érdemlette ö ezen nevet, mint a' Reformátor nevet.

A' Sellasiai ütközet után Spárta az Antigonus hatalma alá jutott, a' ki-is a' polgárokkal minden kegyeſséggel bánt, a' melly nagyobb betsületére-is vált az ütközet meg-nyerésénél, meg-engedte nékiek, hogy magok törvények ſzerént éllyenek, és maga-is azokat ſzorossan meg-tartotta, és rajtok nem keménykedett. Az Ephorusok megínt helyre állíttattak, Cleomenesnek rendelései meg-nem-maradhattak, mert az erköltsök már nagyon megrontva valának. Spárta, a' ki a' Görögök ſzabadſágának ör-állója vala, mivel önnön Tyrannusai által kórmányoztatott, mint egy el-tünt a' nevezetes Orſzágoknak említése közzül, és Cleomenes után Ægisopolis jövén a' Thrónusra, az ö halálával-is vége lett a' Heráclidesek Nemzetſégének.

Azomba az Aratus böltsesſége fenn tartotta az Achæusi kötést, mivel ö meg-nyerte Antigonusnak benne való bizodalmát, utánna a' Fülepét-is, a' ki Antigonus után uralkodott, és Hanibállal egy kötésbe vólt. De ez, hízelkedöi által hamar meg-veſztegettetett, és végté-

tére Aratusnak igaz szívességét-is annyira megútálta, hogy ötet meg-étettette. Az Achæusbéliek fegyvert fogtak ezen Fülep ellen, és Philipomenen új fényességre hozta ezen Respublicát, és még akkor sem aludott-el bennek a' szabadságnak tüze, a' mikor már a' Rómaiak (mint alább fogjuk látni) uralkodtak rajtok. Corynthusnak Mumius által való meg-vétele, bizonyos jele vólt a' Görögök szabadsága fel-forgatásának. Hamar-is Görög Ország Római Tartománnyá lett, a' mellyet a' Rómaiak Achájának neveztek.

Mivel a' többi Görög Tartományoknak-is a' Rómaiak által való meg-hódoltatása itten kezdődik, és azok meg-szűntek Görög Ország lenni. A' következik ebből, hogy a' Görögök Historiájának végének kelletik lenni. Igen-is, vége vagyon, de tsak azon historiának, a' melly leg-inkább azon dolgokat foglallya magába, a' mellyek magok között történtek, de nints vége azon historiának, hogy a' Rómaiak, mért, és miképpen rontották, és pusztítottakel, és magokévá miképpen tették azon sok esztendők alatt virágzó nagy Birodalmat. De hogy aztat itten tegyem-ki, helye nintsen, mivel ennek le-írása a' Római Históriának edgyik Része, azért-is, ha Istenem életemnek fog kedvezni ki-adván a' Római históriát, a' Görögökről még bőven fogok szóllani, és vóltaképpen az ő historiájokat ottan fogom bé-fejezni.

Mindazonáltal szükségesnek lenni látom, hogy azon híres, és nevezetes Görög nemzetről még valamit szóllyak, mert nem elég az, hogy valaki tsak aztat tudgya, hogy egy nemzet miként állott-fel, és egy Birodalmat-is miként állított-fel, miképpen jött virágzására, vagy-is miképpen rontatott-meg, és jött végső

ſö el-puſztúlására, mert ezeknek ki-tanúlásából tsak az elme nyér gyönyörüſéget: de ollyan dolgokról-is kell ſzóllani, a' mellyek a' léleknek, mind haſznára, mind gyönyörködtetésére ſzolgálnak; ezekhez pedig Olvasóimat könnyebben nem juttathatom, mint ha meg-esmértetem vélek ſzemélyek ſzerínt azon nagy, és böltS Görög férjfiakat, a' kik meg-érdemlik; mind erköltseikre, mind tselekedeteikre, föképpen minden féle tudományokra való nézve, azon különös dítséreteket, a' mellyekröl még a' mostani Világba-is emlékezetbe tartatnak.

Mabli Ápatur Úr, így ſzól a' Görögökröl, hogy jóllehet ök a' belsö ſzakadozások, és háborúk által, mind ezek után a' Rómaiaknak ereje által öſzve törettettek-is, még-is Görög Orſzág diadalmaskodott maga meg-gyözöin, mert úgy mond: magok böltseſségével, minden féle tudományokkal, ſzép meſterſégeknek gyakorlásával, jó ízlésekkel boſzſzút-állottak a' Rómaiakon, és az ö kevélyſégeken gyözedelmeskedtek, mert oktató meſterei lettek, tölök tanúlták-meg azon nyelvet, a' mellyet Homérus, Pindarus, Thucydides, Xenophon, Demosthenes, Plátó, Euripides, és több más böltS nagy Görögök beſzéllettek. Lássuk tehát kik vóltak azok.

ÖTÖDIK, és UTÓLSÓ SZAKASZ.

A' Görögöknek ſzép Mesterſégeikről, Literatúrájokról, és Tudománnyaikról.

Ezen utólsó Szakaſzba követem Millot Apatur Urat, azért-is eztet három Tzikkelyekre, és minden Tzikkelyt három Paragraphusokra oſztom-fel.

ELSŐ TZIKKELY.

Görög Orſzágnak ſzép Mesterſégei.

I. §.

A' föld Mivelés. A' Kereskedés. A' Hajózás.

A' Görögök magok vadſágokban még a' miden vóltak, mire valók vólnának a' Mesterſégek, és Tudományok, nem tudták, ſem aztat miként vehessék haſznát a' földnek, és több egyebeknek, de az egymással való Társalkodás meg-tanította őket elsőben a' föld gyümöltsének haſznát venni, azért-is ennek munkállásához hozzá-is fogtak, és ezen ſzorgalmatoſſágok útat mutatott nékiek a' kereskedésre-is, úgy egyébb mesterſégekre, és minden féle Tudományokra-is.

Ugyan azért mihent a' Görögök az emberi társaſágot jónak látták lenni, magokat egybe verték, és meg-is ſzaporodtak, és jóllehet még akkor vadak vóltak, ugyan tsak néminémű természetbeli világosításból által látták, hogy nem fognak élhetni, ha tsak magokat a' földnek művelésére nem adgyák, hallották-is ők, hogy a' ré-

a' régibb Nemzetek eztet gyakorlanák, mind ezekre való nézve magok közzül néhányat Ægyiptusba küldöttek, hogy ott a' ſzántást, és a' gyümölts-fákkal való bánást meg-tanúlnák; mihent ezek viſzſza jöttek, mingyárt más Nemzetek példája után eztet minnyájan gyakorolni kezdették.

Atticának földgye igen ſovány vala, tsak olaj-fákat nevelt, a' mellyekhez-is ök nagy ſzorgalommal láttak, de a' többi fogyatkozáſaikat a' más Colóniáknak terméſeiből pótolták-ki. Demosthenes bizonyſága ſzerént tsak a' Byzantiumi Colónia 4000 nagy mérö gabonát hozott-bé nékiek, és ha Plíniusnak hitelt lehet adni, Bæótiába minden búza-ſzem ha el-vetették, tíz fejet adott. Ellenbe a' mint Ciceró írja, Sicíliába a' leg-jobb eſztendöbe-is egy búza-mag nem adott többet tíz magnál. Végtére a' Görögök magok ſzorgalmatoſsága által annyi gabonát termeſztettek, hogy ſzükſégek felett más Tartományoknak-is adhattak; de úgy tartom, hogy más portékákat ſeréltek azon, mivel azon idöbe még ritka vólt a' pénz, melly innen-is ki-tettzik, hogy Sólon idejébe egy ökröt meg-lehetett venni öt Drachmán, és Socrates idejébe egy öreg ſertést három Drachmán. Én úgy ítélem, hogy egy Drachma nem tett vólna többet, a' mi kis pénzünknél. Molnár Albert ugyan Lexiconnyába egy garasnak lenni téſzi-ki. A' gabona bövſége adott okot a' Görögöknek a' kereskedés megtanúlására-is, alkalmatoſságot pedig nyújtottak nékiek az ö ſzámos Réveik, a' mellyeket a' Tenger parttyán bírtak. Xerxesnek háborúja után mingyárt az Athénabéliek hozzá-is fogtak a' kereskedéshez. Xenophon egéſz Tractatust írt a' gazdálkodásról, a' mellybe minden-

denképpen intette, és ſerkentette őket, hogy költſégeket ne ſajnálják a' hajók építésére, és más ſzükſéges ſzerekre, mert tsak a' kereskedésnek virágzásával juthatnak a' polgárok gazdagſághoz, az ő gazdagſágok pedig az Orſzágnak-is kintse. Ajánlotta nékiek a' Bányáknak munkálását-is, mivel az értzek valamint pénzekre, úgy más ſzükſéges munkáló eſzközökre-is alkalmaztathatnak.

Már fellyebb ki-tettem, hogy Sándor Alexandria Várossát maga nevére Ægyiptusba építtette, eztet ollyan virágzó állapatra-is hozta a' kereskedés által, hogy már Tyrus, és Kartágó el-felejtettek. Minek-utánna eſztendők múltával a' Ptolomæusok mint királyok itten uralkodtak vólna, ő alattok virágzott leginkább a' Görögök kereskedése, és ebbe mind Tyrust, mind Kartágót fel-haladták, mert a' Ptolomæusok Ægyiptussal több Orſzágokat egyesítették, a' mellyek Ázsiába, és Áfricába feküttek, úgy-mint Æthiópiát, Arabiát, Phæníciát, és többeket másokat, a' mellyek közönſégessen Ptolomæus birodalmának neveztettek. Philadelphus, Coptós Várossánál kezdvén, a' Veres Tengerig egy vízi tsatornát (Canálist) áſatott, és ennek két parttyain a' kereskedők ſzámára vendég-fogadókat építtetett, és ezen Canális okozta, hogy egéſz déli Ázsiának Kereskedői magok kereskedését azon folytatták. Az Ægyiptusbéliek le-tettek már azon babonaſágról, a' mellyről emlékeztem fellyebb, a' hol az Ægyiptusbéliekről írtam. Nem útálták már a' Tengert, nem-is féltek tőle, ſőt ſzerették. Az írattatik Philadelphusról, hogy ő 120 felette nagy hajókkal, és 4000 kissebbekkel bírt vólna.

Va-

Valóban álmélkodásra méltó dolog vala, hogy még akkor a' Görögök, sem a' Mágnes kőt, sem a' Mappákat nem esmérték, és a' hajóik sem vóltak olly helyessen munkálva mint a' mostaniak, és a' vászon vitorlákhoz-is semmit-sem értettek, hanem mint hadi hajójok, úgy Gállyájok, és kereskedő hajóiknak-is két száz, 's több, kevesebb evedzők által kormányoztattak, és hajóiknak allya sem vala homorú, vagy-is éles, hogy a' habokat hasíthatta vólna, hanem lapos, még-is annyira mentek a' hajózásba, hogy az akkori több Nemzeteket ebbe fen haladták, és felette meg-is gazdagodtak. Ugyan tsak a' Persák bé-ütése után nagyon meg-jobbították ők a' hajózást, és a' Pharus Szigetbe azon magas Tornyot építtették, mellynek tetején szünet nélkül tűz égett, a' melly a' Tengeren útazóknak mutató kalaúzza vala. Plínius mondása szerént, a' Malabari Révből 40 napok alatt a' Veres Tengerre juthattak, de Sándorral, több utánna való Királyok aztat tartották, hogy a' Fekete-Tenger, a' Világ nagy Óceánussával egyesítve vólna, de ezen tudatlanságot nem lehet annyira tsudálni, mint aztat, hogy miképpen mertek olly rostzúl épült hajókkal a' Tengerre menni. De talán aztat lehet itt mondani: *Auri sacra fames, quo non mortalia cogis pectora.*

II. §.

Építés, — Kép-faragás, — Kép-festés, — és Muzsika-Tudományok.

Tapasztalt dolog az, hogy mihent a' Nemzet meg-gazdagodik, mingyárt eszét, melly a' hívságtól únszoltatik, arra veti, hogy minden-

felé pompákat, 's vígasságokat vihessen végh-hez. Így történt a' Görögökkel-is, mihent a' kereskedés által kintset, és pénzt gyűjtöttek, abba törték elméjeket, hogy miként ékesíthessék-fel leg-jobban Templomaikat, Házaikat, Theatrumaikat, és minden-féle múlató helyeiket. Meg-kelletik vallani, hogy a' Görögöket az Úr Isten nagy ésszel, és természetbéli tulajdonságokkal áldotta-meg; azért-is minekutánna nékiek Pericles úgy-mondván, új életet adott, 200 esztendök el-folyása alatt remek munkákat-is tettek. Az ő épülettyeik kevély emlékezete az ő munkáiknak. Az Ægyiptusi bálvány nagyságú épületek ugyan álmélkodást okoznak, de a' Görögökéhez-képest még a Piramissokat-is csak rakás köveknek lehet tartani. Három-félék a' leg-jelesbb Görög épületek, úgy-mint: a' Doriai, Jóniai, és Corynthusi. Ezek ma-is azoknak, a' kik az épülethez értenek, sinór mértékül szolgálnak. A' Gothusi szépségek valósággal nem egyebek, hanem fényes hibák, a' régi Toscániai épületek pedig faragatlanok.

Az épületek sokba telnek, ha a' gazdálkodás a' költségekbe nem tekíntetik. Vitrúvius aztat írja, hogy Ephesusba ez iránt törvények szabattattak, az építő mesternek előre fel-kelletett tenni, hogy mennyibe fog az épület kerülni, és zálogot-is adni, ha többe nem került ki-tételénél, tehát meg-alkudott bérit megnyerte, ha pedig sokkal többe került, a' felül való költséget nékie kelletett meg-fizetni, de ha tsak egy negyed-részszel haladta-fel ki-tételét, a' közönséges Tárból pótoltatott-ki. Pericles előtt ostobául munkáltak a' Kép-faragók, az ő Státuájoknak kezei egyenességgel függöttek-le, és vállaikhoz vóltak enyvezve,

lá-

lábaik-is egymás mellett merön vóltak ki faragva, egy szóval, minden mérték, és rend nélkül vóltak munkálva. Lássuk tehát, kik vóltak a' leg-fóbb kép-faragók.

Phydiás vólt az elsö, a' ki Athénába ezen mésterséget nagyra vitte, ö egy képet faragott, a' mellynek egy magas oszlopra kelletett jönni, ezen kép közelről rútnak láttzatott lenni, mellyre ö eztet mondotta: *Tegyétek-fel azon magas oszlopra.* Fel-tették, és annak szépségén minden álmélkodott. Ezzel meg-mutatta, hogy az Optica Tudományba-is vóltaképpen értelmes légyen. Minervának képét-is ö aranyból, és Elefánt-tsontból ki-faragta, a' melly húsz lábnyi magasságú vala, de mivel ez, az Athénabélieknek nem tettzett, meg-haragudván reájok Elisbe ment, és ottan Jupiternek képét ki-faragta, ollyanképpen, a'mint arról Homérus írt, különös szépségü vala ez-is, és az Athénabéliek meg-bánták, hogy öket el-hagyta.

Athénából való Myron, Polycletus, és Sicionbúl való Lysippus, mind nagy mesterek vóltak a' kép-faragásban, Lysippus több mint 600 darab Státuákat munkált, maga Sándor nem akarta más által maga képét ki-faragtatni, tsak Lysippus által, valamint le-is festetni magát, tsak Apelles által. Praxiteles-is nagy mester vólt ebbe, Vénust kétszer faragta ö ki, és mind a' két munkája tsudáltatott. Kedvekre hagyta ö a' Cós-városbélieknek akár melyikét meg-venni, az egyikét ruházattal faragta-ki, a' másikat pedig mezítelen, ök a' ruhást választották, jele vólt ez az ö dítséretre méltó szemérmetességeknek. Leg-nagyobb dítséretet a' régi kép-faragók azért érdemlik, hogy az ö képeikbe keresik a' mostani Világba élö kép-faragók a' természet képzelését, jóllehet azon,

régi Státuákban az óſág, por, esök, fagyok, és hévſégek aztat meg-változtatták. A' Görögök fel-haladták ezen mesterſégbe minden más Nemzeteket, mert ök nem tsak azon igyekeztek, hogy a' képeknek tagjai jelessen, és minden proportióval legyenek munkálva, de azokat olly különös móddal ki-tudták faragni, hogy az örömöt, ſzomorúſágot, és a' haragot-is azoknak képeiből ſzintén úgy ki-lehetett látni, mint azokat a' terméſzet az élö embereknek ſzokta adni. Tsak ugyan Phydiás vólt leg-nagyobb ezen mesterſégbe, mert valamit ſzépet láttak a' Görögök, arról azt ſzokták mondani: *Ez a' Phydiás munkája*! maga Socrates-is ötet nagyra betsülte, a' ki egy idöbe élt vele.

A' képek feſtésébe-is nagy mesterek vóltak ök, de ſokan a' mai Túdósok közzül eztet helybe nem hadgyák, Plíniusnak-is azon ſzép dítséretét, mellyet e' dologba a' Görögökről írt, meg-vetik, és aztat mondgyák, hogy a' Görögöknek több feſtékjek nem lett vólna négynél, úgy-mint: Fejér, Veres, Sárga, és Fekete, és hogy ök a' világoſágot, a' homályt, a' ſetétſéget, a' mélyſéget nem tudták vólna meg-adni, de helyes ezekről a' Plínius írása, mert ma-is lehet látni Rómába, és néhány Fejedelmeknek kép-Táraikba (Galleriájokba) ollyan Görög képeket, 's más egyébb feſtéseket, a' mellyeknél ſoha ſem Rubens, ſem Raphael ſzebbeket nem írtak.

Sok-féle a' kép-írás, az úgy nevezett Encausticum feſtést Gróf Cailus találta-fel, ez minden-féle ſzínü viaſzſzal munkáltatik a' tüznek ſegítſége által, vagy fára, vagy Elephánt tsontra, avagy-is pléhre. Második az olajjal való feſtés. A' most tsak fellyebb ki-tett criticus Authorok azt állíttyák, hogy a' Görögök nem érteteſ-

tettek vólna ehez, de mondások nem lehet helyes, mivel magam-is láttam Drezdába a' Saxóniai Electornak, úgy neveztetni ſzokott kép-Galleriájába, egy Baratzk-fát gyümöltsével le-festve, olly mesterſégessen, hogy ſok nézö ſzakaſztani kívána gyümöltséből; ezen kép pedig olaj-festékkel van írva, és Apelles munkájának lenni bizonnyal mondották. Plínius ugyan írja, hogy Néró idejébe még váſzonra nem írtak, meg-lehet, mert ezen Baratzk-fais pergamennára vagyon festve. Aztat-is írja, hogy azon idöbe méſzre, az az fresco, nem írtak, eztet meg-engedhetni, mert a'nem régi találmány, valamint ezen két festésnek nemeis, a'mellyeket Miniaturának, és Pastelnek neveznek, ezen utólsó ſzáraz festékekkel munkáltatik. Az utólsó festés Mosaicumnak mondattatik, ez olly nagy gyakorlásba vólt a' Görögöknél, hogy ezen munkáikat tsudállani még most ſem ſzünhetik-meg a' mai világ.

A' leg-föbb kép-írók a' Görögök között ezek vóltak, az elsö Polygnot, a' kinek az Amphyctionok Tanáttsa meg-köſzönte, hogy a' Trójai háborút egy Athénai Galleriába olly ſzépen le-írta; és ezen Tanáts Decretumot adott nékie, hogy valamerre fog ö járni, mindenütt ingyen tartattasson. A' második vala Apollodórus, a' ki a' világos homálynak festését fel-találta. Ezek-után következnek ketten, a' kik egymással versengettek, hogy melyike vólna ezen ſzép mesterſégben túdóssabb, az egyiknek neve vólt Xeuxis, a' másiknak Parrhasius; Xeuxis maga kép-írásait mind ajándékon oſztogatta-el, mert aztat mondotta, hogy azoknak betsek nem vólna. A' többi között egy ſzöllö-gerézdet olly terméſzetessen festett-le, hogy aztat ki-tévén a' maga kerttyébe,

be, a' Rigók, és Seregélyek reája szállottak, és aztat vagdalni kezdették, meg-halván eztet Parrhasius, hozzája méne, és látni kívánta ezen remeket, meg-mutatta Xeuxis nékie, nagyon meg-is ditsérte. Ezzel haza menvén, ő leg-ottan egy függő Kárpitot (a' gyenge Magyarok eztet firhangnak nevezik) festett-le, a' midőn már kész vólt, tudtára adta Xeuxisnak, hogy ő-is egy remek-munkát tett vólna, mingyárt hozzája-is méne Xeuxis, szobájába lévén, kérte ötet, hogy mutatná-meg nékie munkáját, Parrhasius így felelt: *Amott vagyon ama Kárpit alatt, nézd-meg jó barátom.* Xeuxis ehez hozzája-is ment, és fére akarta aztat vonni, akkor vette észre, hogy épen ezen Kárpit vólna azon remek-munka, mások ítélete szerint ezen munka nagyobbra-is betsültetett, a' fent le-írt szőllő-gerézdnél. Az ötödik vala Pamphilus, a' ki első adott a' kép-írásról letzkéket, és minden Tanítvány egy Talentomot fizetett nékie. Hatodik vala Timanthes, a' kit Iphigenia híressé tett, mivel ő Agamemnont le-írván, fátyolt festett olly mesterségesen az ábrázattyára, hogy azon által az ő szomorúsága, és fájdalmi ki-tettzettek. A' hetedik ennek tanítvánnya Apelles, a' ki Sándornak kép-írója vala, és a' ki mind a' meg-nevezetteket felhaladta, mivel a' midőn meg-hólt, egy kép-író sem bátorkodott az ő félbe hagyott munkáit el-végezni, mert azon érzékenységeket, azon vonásokat, hajlásokat, világosságokat, homályosságokat, setétséget, egy sem tudta úgy le-festeni mint ő. Apellesnek a' vala szokása, hogy minden képeit az úttzára ki-tette, hogy az által-menők ítéletet tegyenek azokról, és ha meg-esmerte, hogy valaki azokba helyes hibát vett észre, mingyárt meg-jobbította. Történt

tént pedig, hogy egy varga éſzre vett egy kis hibáját, egy tzipőnek le-festésében, meg-esmérte eztet Apelles, és meg-is jobbította. Másnap ezen képet megint ki-tette, és ugyan azon varga arra menvén, már akkor az egéſz lábat ſzemébe kezdette ótsárlani, kihez-is így ſzóllott Apelles: *Hallod-é te Varga! ne menny te tovább a' kaptánál, mert tsak ahoz érteſz.* Ezen Apelles mondásából támadott azon köz Deák példa beſzéd: *Sutor non ultra crepitam.*

Egy más kép-író, és egy kép-faragó, verſengettek Athénába azon, hogy mellyiknek mesterſége vólna nagyobb, annyira, hogy a' Tanáts elibe mentek, hogy e' tégyen ítéletet versengedésekről; a' Tanáts egy vak emberre bízta az ítélet-tételt, és ők-is ketten erre reá állottak. Eleibe hoztak a' vaknak egy faragott képet, és egy festettet-is, a' vak ember tapogatván a' faragott-képet, meg-érzette azon mind az emberi kezeket, 's lábakat, mind a' többi tagokat-is, a' festett képet pedig símogatván, mivel azon a' tetemeket nem érzette, így ſzóllott: *Azon mesterſég nagyobb, és nehezebb-is, a' melly épen aztat ábrázollya, a' mit a' más, a' nélkül, hogy aztat kézzel nem lehet érzeni.* És így a' kép-írást betsülötte nagyobbra.

Apelles után vólt Protogenes, a' kit Apelles maga-isdítsért, de eztet hozzá tette, hogy ő a' festő etsetet nem tudgya kezéből ki-botsátani; ő ezen mondásán aztat értette, hogy Protogenes nem ſzűnik jobbítani maga feſtését. Nem vólt tsuda, hogy Görög Orſzágba a' ſzép mesterſégek olly nagyra mentek, mert azok mestereit úgy lehet mondani tékozlással fizették; való ugyan, hogy ezen ſzép mesterſégek a' jó erköltsöknek gyakorlására gyakran öſztönt adnak, de többſzör hívſágokra valók, a'

mellyek épen ellenkeznek a' jó erköltsökkel; például szolgálnak ebbe az Athénai Polgárok, a' kik azon mesterségeket jóra nem fordították, hanem tsak az épületek fel-ékesítésére, a' mellyre tsak a' kevélység vitte őket, a' Theátrumoknak fényesítésére, a' mellyek minden roszszaságnak mühelyei vóltak, valamint a' mai világba-is; és így a' hazának azon kintsét roszra pazarlották-el, a' mellyet javára kellett vólna fordítani. Az Olympusi játék a' midőn tartatott, veres bársony Királyi ruhába jelent-meg Xeuxis kép-író, az ő társa pedig Parrhasius, arany Koronával, épen akkor, a' midőn Socrates, és Phócion kénteleníttettek a' méreggel meg-töltött poharat ki-inni. A' midőn Athéna leg-inkább gyönyörködött a' faragott, és festett képekbe, úgy a' Theátrumokban-is, épen azon időbe Phryne, a' ki Praxitelesnek, és még a' Nagyoknak-is szívét maga kedvére hódította, czinkusságával temérdek kintseket gyüjtött, annak-utánna ajánlotta magát, hogy a' kemény háború által meg-rongáltatott Théba várossát fel-építi, ha nékie meg-fog engedtettni ezen írást a' piatzon általa fel-állítandó oszlopra ki-mettzettetni: *Sándor Théba Várossát el-rontotta, és Phryne újonnan helyre állította.* Íme illyenekre fordították akkor a' Görögök, valamint a' szép mesterséget, úgy a' közönséges kintset-is.

A' muzsikáról-is sokat tartottak a' Görögök, a' mint fellyebb ki-tettem, Orpheus a' vad Görögöket muzsikálásával jámborították-meg. Valóságos dolog-is az, hogy a' muzsikának hármóniája, az erköltsöket kegyessé tészi, a' lelket az Istenhez buzdíttya, a' haragot le-tsendesíti, mellyért-is a' Görögök eztet nagyon gyakorlották, még ama kemény szívű

Spár-

Spártabéliek-is, hogy a' muzsika ne gyakoroltasson meg-nem engedték, ſőt az ütközetek alatt-is muzsikáltattak, hogy ez által a' ſzíveket, nagyobb és nagyobb bátorſágra gerjeſzthessék, ma-is tapaſztalja aztat az emberi Nemzet, hogy a' muzsika a' ſzíveket nagyon felbuzdíttya. Ki-tettzik az innen-is, hogy példának-okáért, legyenek egy palotába vendégek, ezek jó ízűn enni inni fognak, nyájas ſzavakkal tréfálódni-is, de mást nem fognak tselekedni; mihent pedig muzsikusok jönnek-bé, főképen ha új magyarok ezek, és muzsikálni kezdenek, már minden vendég, még a' ki öreg-is inog mozog, a' ſzemek mosolyganak, a' lábak, mintha hangyák vólnának a' talpaikba nyughatatlankodnak dobognak. De a' Görögöknél egyesítve vala a' muzsikabéli eſzközökkel az éneklés-is, és a' Poés s-is, a' Görög ifjak mind ezekbe nagyon foglalatoskodtak, mellyek által ki-is pallérozttattak. Polybius ezen nagy Író azt jegyzi a' muzsikáról, hogy ez főképpen az Arcádiabélieknek igen ſzükſéges vala, mert úgy-mond: egy Cynetha nevezetű Várossoknak lakosai, mihent meg-ſzűntek a' muzsikát gyakorlani, leg-ottan olly barbarus, és vad dolgokra vetemedtek, a' mellyeknél képtelenebbeket olvasni ſem lehet. Plutarchus, és véle a' leg-nagyobb Philosophusok a' muzsikát úgy tekintették, mint leg-haſznossabb eſzközt az emberek passióinak meg-nyúgoſztaláſára, és a' ſzíveknek jóra való formálására.

De ők egy méltóſágos muzsikáról emlékeznek, nem pedig hívſágot, tobzódást okozóról, a' mellyek a' ſzívet meg-ronttyák, puhaſágot ſzülnek, a' mellyekből mint kút-fejekből, minden roſzſzak áradással folynak-ki; illyenekkel vóltak a' Görögöknek némelly közönſéges

épületei, és az ő Theátrumaik meg-telve, a' mint ezekről Plátó, és Aristoteles bizonyságot tésznek.

A' Görögök lanttyának eleinte tsak három húrjok vala, hanem Fülepnek uralkodása alatt Timotheus tizen-egyel meg-szaporította. Még most-is nagy Probléma, az az, kérdés a' Tudósok között, hogy a' régiek esmérték-é a' muzsikabéli ellenkező pontott (contra punct) és a' concerteket? nékiek tsak 18 Tónusok vólt; hanem a' tizen-negyedik százba Gvido de Arezzó találta-fel a' muzsika kúltsot, a' melly nagy könnyebbségére szolgált a' muzsikabéli tudománynak. Bizonyos dolog az, hogy valamint minden mesterségek, és tudományok időről időre meg-jobbíttattak; úgy szintén a' muzsika-is, és ha most fel-támadnának, Pericles, Nagy Sándor, Thucydides a' több régi nagy Görögökkel, óh melly nagyon álmélkodnának Heiden, Lolli, és Ditters muzsikálásain.

III. §.

A Hadi Tudományról.

A' szép mesterségek nem vóltak a' Görögöknek ollyas gátlására, hogy azok miatt ők a' hadi tudományt meg-nem tanúlhatták vólna. A' szoros hadi régulák, és a' sok jó Vezérek vóltak okai, annyi sok diadalmaiknak. A' Polgárok tsak azért születtettek, hogy óltalmazói legyenek hazájoknak, a' Republicánusi élet, a' betsületnek, és szabadságnak szeretete élesztette őket, és nem-is más tette őket Vitézekké. A' Spártabéliek harmintz esztendős koroktól fogvást, hatvan esztendős korokig a' táborba szolgáltak, az ifjak pedig, és az öregek az alatt a' Városokat óltalmazták, és Lycurgus valamelly titkot talált-fel, a' mellyel

lyel tudta öket a' hadi életre édesíteni. Az Athénabéliek pedig 18 eſztendös koroktól fogvást, míglen a' 60-dik eſztendöt nem érték, a' háborúba ſzolgáltak, és erre tartoztak hittel lekötelezni magokat, és így az illyen férfiaknak, a' kik hazájokért, ſzabadſágokért, feleſégeikért, gyermekeikért viaskodtak, kétſég kívül Vitézekké kelletett válni.

Ha a' háború ſokáig tartott, akkor a' Tartományok tartották a' Katonákat, ha pedig rövid vala, akkor ki-ki magát táplálta. Pericles vólt az elsö, a' ki bizonyos zsóldot rendelt a' Katonáknak, egy gyalognak négy obolussa járt, a' lovast egy drachmával fizették, és egy matróſzt három obolussal. A' Spártabélieket láttuk fellyebb a' Persák mint fizették.

A' Görögök fegyverei vóltak: Sisak, Pántzél, Tártsa, Pallos, Lántsa, Vetö-hegyes Tör, vagy-is Tsida, Nyílakkal meg-töltött Puzdra, és Tegez. Ezen fegyverek idövel meg-változtattak, Iphicrates egy Athénai Vezér, a' Tártsákat rövidebbekre, és könnyebbekre tsináltatta, a' Tsidákat, és a' Pallosokat meg-hoſzſzabbíttatta, váſzonból-is melyre-valókat (cúraſzokat) munkáltatott, a' váſznot bor-etzetbe, és ſóba mártotta, a' melly felöl az mondatott, (de a' melly nagyon kétſéges dolog) hogy erösſebbek lettek vólna a' vas curaſzoknál.

A' leg-nagyobb hadi erejek a' Görögöknek az ö gyalogſágokból állott. A' kaſzás ſzekereket pedig vég-képpen el-hagyták, mivel haſzontalanok-is vóltak, lovasſágok kevés vólt, mivel az Orſzágba kevés lovak-is vóltak, de jó rendel hartzoltak. Nem tudták mi a' nyereg, vagy-is kengyel, még-is jól viaskodtak, még tsudálatossabb, hogy a' Numidiabéliek, zabola, és kantár nélkül tudták lovaikat kórmányoz-

nyozni. Mennyire nem mégyen az emberi tehetség!

Azon háborúba, a' mellyet a' Spártabéliek a' Messinerek ellen folytattak, tíz esztendeig állotta-ki Ithome Várossa az ostromot, mivel egy hegyen vala épitve; azért-is a' hadi tudomány még akkor tsak zsengéjébe vala, de hamar nevekedett ez-is, mihent napról napra az ö elméjek-is világosodott, és mindenekre magok java öſztönt adott; nem-is ſokára, mind fortélyosan táborozni, mind helyes rendel az ütközetre magokat állítani, fortélyos apró tsatákat végzeni, és minden-féle forgáſokat tenni jól tudtak, ſzint-úgy erösſégeket vívni, vagy-is azokat óltalmazni. Az ostromlásba minden-féle eſzközökkel éltek, Catapultákkal, köveket hányó parittyákkal, vonható tornyokkal, ostrom eſzterhéjakkal, falakat rontó kosokkal, 's több illyenekkel.

Mind ezen eſzközöket a' kegyes Olvasó lerajzolva Polybiusba láthattya, azon Könyvbe tudnia illik, a' mellyet ama nagy emlékezetü Édes Anyánknál nagyobb Anyánk Nagy Mária Therésia, maga ármádájánál lévö minden Regimentnek, a' hét eſztendeig tartott Prussus háború után, ki-oſztatni méltóztatott. Tsak a' Syracúzai, és Tyrusi ostromokat ſzükſég tekinteni.

Eztet az egyet téſzem még ide, hogy a' Spártabéli Katonák veres mundurba jártak, tsak azért, hogy meg-ſebesíttetvén, vérek ki-folyása ne láttzattasson, gyakran kis dolgok-is, ſokat adnak a' bátorſághoz.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

A' Szép Tudományokról.

I. §.

A' Verselésről, vagy Poésisról.

Senki ſem tagadhattya, hogy a' Görögök a' ſzép tudományokban a' többi Nemzeteknek tanító Mesterei nem lettek vólna; ezen tökélletesſégre pedig nem más által, hanem az ö kiváltképpen való ſzép, és a' ſzavakba igen gazdag nyelvek által jutottak. Már Homérus idejébe ki-tettzett ezen nyelvnek mind méltóſága, mind kegyesſége, mind hangzásának ékesſége; meg-is érdemlette, hogy Jupiter, és Vénus nyelvének neveztessen. De mivel Homérus ollyan nagy kellemetesſéggel írt, úgy tettzik nékem, hogy már régen előtte ezen nyelvnek virágzani kelletett, mivel míglen egy nyelv, olly hathatós tökélletesſégre jön, hogy azon, mind ékessen, mind böltsen, mind fontossan írjon valaki, ſok idö kívántatik annak ki-pallérozására. Tsudálkozni fog minden kegyes Olvasó, hogy aztat bátorkodom itt ki-tenni, hogy minden ſzép Tudományok között a' Poéſis elsö légyen; de nintsen külömben, mert a' vad emberek-is az igen régi idökbe verseltek, ezek tsupán tsak a' terméſzettöl öſztönöztetvén, magok Isteneikről, magok örömökről, ſzerentséjekről, vitéz dolgaikról, nagy Bajnokjaikról, a' kiket tsudáltak, versekkel énekeltek. Nintsen-is ſemmi-féle Tudomány, a' melly az elmébe a' dolgok emlékezetét úgy bé-gyöke-

rez-

reztesse, mint a' Poésis. Ez azon Tudomány, a' melly kellemetességével az emberi szívet, lelket, buzgóságra, szeretetre, örömre, bánatra, sőt haragra-is leg-hamarább fel-indíttya, mivel ezek-is némelly környül való állásokba szükségesek, de a' harag tsak úgy, hogy: *Irascimini, et nolite peccare. Haragudgyatok, de ne vétkezzetek.* Mind ezeket pedig okozza a' Poésisnak az emberi érzékenységekbe mélyen való bé-hatása, mert valamint valamelly kedves illatú Balzsam, erejével minden tagokat által járja: úgy ez kellemetességével minden emberi érzékenységeket mozgásra hoz. Ugyanis mihent hallunk valamelly szép Éneket vagy Verseket, addig nem nyugszunk, míglen azokat bé-téve meg-nem tanúljuk, ez pedig honnan származik? nem másunnan, hanem hogy a' Poésisnak ereje, kellemetesége, szépsége, érzékenységeinket fel-ébreszti, szívünket vidámíttya, lelkünket a' jóba meg-erősíti. Nagy példáink ebbe Dávid, és Salamon Királyok, a' kik a' Poésist vették elő a' nagy Úr Istennek meg-engeszteléséré; azért-is az első zsoltárokat, a' másik pedig énekeket írt, hát mennyi Szent Atyák munkáltak Solosmákat!

Tudgyuk, hogy a' Görögöket Homérusnak Iliássa, melly nagy bajnoki dolgokra buzdította-fel, és az ő erköltsöket-is mennyire meg-jobbította, már Sólon idejébe a' Drámák, az az, Hármónica éneklés gyakorlásba vólt, és ezek okozták a' Theátrumoknak fel-állíttását, a' mellyeken vagy versekbe, vagy énekekbe, az ő vitéz, 's több más-féle dolgaik játtzattattak. Æschilus vólt első fel-találója a' szomorú játékoknak, mellyek által a' szívek, hol bánatra, hol a' roszszaktól való félelemre indíttattak. Ez akkor élt, a' midőn Xerxes Görög Országá-

ſzágot meg-támadta. Æschilus halála után Sophocles jött a' Theátrumra, ö-is nagy dítséreteket nyert, mivel nagy meg-jobbíttással játtzatta Tragædiáit. Euripides ennek versengö társa, Philosophusi, és erköltsi tudományokkal bövítette, és kedvessebbé tette maga Tragædiáit.

A' ſzomorú játékok után jöttek-fel a' víg játékok, a' mellyek Comædiáknak neveztetnek, ezekbe gúnyoló versekkel, vagy énekekkel adattattak-elö minden-féle erköltstelenſégek, hogy így az emberek meg-jobbíttattassanak.

Tsudálkozni kelletik, hogy az Athénabéliek a' ſzomorú játékok által kívánták az embereket meg-jobbítani, még-is Aristophanesnek bolondſágaiba, a' mellyeket ö játtzott, nagy meg-tettzések vólt; való ugyan, hogy a' víg Játékosok-is, ſokat énekeltek az Istenekről, és háborúkról, jó erköltsökről, és a' birodalomról; de még-is a' régi Comædiák, zabolátlan dolgokat foglaltak magokban, és Aristophanesnek Comædiái, nem vóltak Athénának betsületére. A' közép idökbe játtzatott Comædiák, a' midön már a' fent ki-tett harmintz Tyrannusok uralkodtak, Satyrákból állottak, a' neveket ki-nem mondották ugyan, de ſzemélyeiket rútúl meg-motskolták, és inkább ezekkel boſzſzú-állásra, 's több roſzſzakra indították-fel a' ſzíveket, mint-ſem hogy azokat megjobbították vólna. Ugyan tsak Sándor ezen trágárlásokat utólly ára meg-tíltotta. Az újjabb Comædiák az erköltsöket festették-le, a' nélkül, hogy valamelly polgárt meg-neveztek vólna, a' mint Boileau így-is ír azokról, hogy úgy-mond: tükört tettek kinek-kinek eleibe, a' mellybe magok képeiket, az az, jó vagy roſz erköltseiket meg-láthatták, és balgatagſágokat meg-nevet-

het-

hették, és így ha világ tzégére nem akartak lenni, meg-kelletett magokat jobbítani.

Dacier nevezetű Aſzſzonyſág, majd tsaknem a' bálványozásig imádgya munkájokért a' Régieket, igaz, hogy Menandernek munkái igen ſzépek vóltak, mivel az ő módgyát még Terentius-is követte, és felette nagy kár, hogy minden munkái el-veſztek, meg-is kelletik a' Régieknek az illendő dítséretet adni, mivel mind ezeknek ők vóltak fel-találói, de a' kéſőbb Világ nagyon fel-haladta őket ezekbe. Vajha az erköltsök meg-jobbításába a' Tragœdiák, és Comœdiák játtzattatása által fel-haladná őket a' mostani Világ-is, de úgy tettzik nékem, hogy ebbe az Athénabélieket követi; de ugyan-is a' mostani Theátrumok, miképen jobbíthatnák-meg az erköltsöket, mivel ezek, az úgy-is nagyon meg-veſztegetett ifjúſágnak azon piatza, a' mellyen minden roſzſzat alkuſznak, és vásárlanak-is, melly vásárlások nem hogy erköltseiket, 's életeket meg-jobbítanák, de még annyira meg-veſztegetik, hogy hanyat homlok rohannak magok veſzedelmekbe. Nem-is lehet más-képpen, mert ha Tragœdiát játtzanak, az ebbe példázott dolgoknak a' ſzerelem az oka, minden Comœdiáknak-is nem más a' tárgya, tsak a' ſzerelem, és végezete a' párasodás, ezeket pedig a' testnek olly mozgásaival, (geſtusokkal) játtzák, és ollyan édes, újonnan ki-gondolt tündér, és kísértető ſzavakkal, vagy-is énekekkel fejezik-ki, hogy nem képes, és majd lehetetlen, hogy a' gyenge és ártatlan ſzívet, annyival-inkább már az illyenekre hajlandó ifjúſágnak ſzívét fel-buzdításokkal meg-ne rontanák. Mind a' két ifjú Nem, meg-tanúlja bé-téve azon hímes, és tsábító ſzavakat, és titkon a' gestusoknak hozzá

zá adásával azokkal maga veſztére élnek. Mi még több, a' ſzép Nem nem-is tarttya magát ſzépen fel-öltözve lenni, ha tsak a' Theátrumokon játtzó Histriók öltözetének formáját tölök nem költsönözi, eztet annak-utánna módinak tarttyák. Ezektöl kapják azon mindenféle 's hét Országokra ſzólló haj-bodorítást, tollas, pántlikás, forgós vitorla kalapokat, azon ſok réſzekre hasgatott tarka barka, 's iromba öltözeteket. Hol vagy István Király, Téged Magyar kiált!!! Haſznossak, én-is azt tartom, mint a' Tragædiák, úgy a' Comædiák-is az erköltsök meg-jobbítására, de azoknak jó bordába ſzövettetteknek kellene lenni, és nem örökké a' ſzerelemröl tsatsogni, è' mellett a' Theátrumokon vigyázóknak lenni, a' kik az ifjúſágot ſzemmel tartanák, hogy minden ſzegbe lyukba vásárt ne üssenek.

A' Görögök, hogy jó ſzándékból találták-fel a' Tragædiákat, és Comædiákat innét-is ki-tettzik, hogy ök Euripidest keményen megbüntették, hogy Bellorophon Tragædiájába ſok erköltstelenſégeket kevert. Ök találták-ki az Ódákat, Elegiákat, Páſztori dallokat, öket a' Rómaiak követték, és mi-is követtyük.

II. §.

A' Históriának Tudománnya.

Sokkal tartozunk mi a' Görögöknek, hogy a' históriának tudománnyát meg-esmértették vélünk, mert az igen régi idökbe, tsak a' Regéknek, és Fabuláknak vólt kelete, elejeknek tselekedeteiket, énekekbe, és mesés beſzélgetésekbe foglalták, valameddig az írás fel-nem találtatott, de ennek fel-találása után a' túdós

Görögök, a' dolgokat meg-rostálván, és megfontolván, rendes írásba vették. Igaz ugyan, hogy a' felette régi dolgok fabulákkal, mesékkel egybe keverve vóltak, mivel természetbéli hajlandóságok vólt ezekre; és így, még a' Görög Írók sem vóltak tellyességgel ezektől mentek, de még-is sok hasznos dolgok foglaltatnak bennek, mert azokból meg-lehet tanúlni, hogy az ember maga ítéletét miként kórmányozhassa, és az igazságot miképpen hozhassa-ki, mivel az emberek minden Regéket, nem csak igaznak sokáig tartottak, de még azokon sokat-is építettek.

Herodótus Cária tartományából, Halicarnassusi születés, első vólt, a' ki a' Históricusok Attyának-is tartatott, néhány esztendőknek előtte hogy Xerxes Görög Országba bé-ütött, jött e' világra. Az ő munkája kezdődik Cyrustól, és végződik a' Mycala mellett Tengeren meg-történt ütközettel, olykor óldalt lép ő maga úttyáról, és azon jegyzései, a' mellyeket az Ægyiptusbéliekről, és más Nemzetekről tett, tele vannak fabulákkal, mivel azok Papjainak traditióival vagynak bétöltve, másképpen sem érdemel hiedelmet egészlen, főképpen a' midőn maga idejebeli környül-való állásokról szóll. Ő a' tsudálatos dolgokba gyönyörködött, és azért nem-is jutott mindenkor az igazságnak fundamentomára. Ki-látzhatóképpen beszélli ő azon valótalan dolgokat, a' mellyekért Görög Országra ezen név kenődött: *Græcia Mendax.* De még-is sokba meg-érdemli ő a' dítséretet, ha őtet a' mi Krónikabéli história Íróinkal öszve hasonlíttyuk, akár az írásnak módgyára, akár a' dolgoknak fundamentomára való nézve.

Mivel Herodótus a' Görögöknek kedvébe kí-

kívánt lenni, azért írt ő az ő ínyekre; maga írásait pedig az Olympusi játékoknál, és a' leg-nagyobb Innep napokon ſzokta vala olvasni az egéſz gyülekezet előtt, és nagy tapsolással-is halgattatott. Az akkor még ifjú Thucydides a' halgatók között vala, kinek-is ſzíve meg-illettetvén, könnyeket hullatott. Herodótus látván eztet, kérte az ő Attyát, hogy ne ſzánná költſégét ezen fiának oktatására kiadni. Ollykor egy példa-is elég egy ifjúnak tálentomát fel-ébreſzteni.

Ezek-után Thucydides mingyárt-is a' Tudományokra adta magát, és jóllehet a' Peloponésusi háborúba ſzolgált, de még-is akkoris minden történetekre ſzemessen vigyázott, és azokat históriába foglalta. Mivel pedig húſz eſztendőkig ſzámkivetésbe vólt, elegendő ideje vala ennek le-írására, minek-utánna pedig azon harmintz Tyrannusok el-űzettettek, hazájába térvén, meg-jobbította ezen ſzép munkáját, a' mellybe a' 21 eſztendőkig tartott Peloponésusi háborút le-írta. Az ő fontos írása, és bölts jegyzései mutattyák, hogy ő inkább kívánt írásaival tanítani, mint-ſem tettzeni.

Halicarnassusból való Dionysius (magyarúl Diénes) a' ki nagy história Írónak, egyſzersmind a' históriákat nagy ítélő Bírónak tartatik, Herodótusnak olly dítséretet ád, a' melly ſem egy história Íróhoz, ſem egy ítélő Bíróhoz nem illik. Thucydidest pedig azért ótsárollya, hogy ſzomorú játékokat írt, és ollyan dolgokról-is, a' mellyekbe másoknak hibáit ki-tette. De Dionysius talán tsak önnön dítséretét vadáſzta.

Xenophon, és Étésiás azon idökbe éltek, a' mellybe Thucydides élt, hanem ifjabbak vóltak nálánál; Xenophonról már én fellyebb

írtam; azon-kívül, hogy ő a' Cyropædiát, és azon 10000 Görögöknek Retirádáját le-írta; Ő még a' Görögöknek históriáját-is, Alcibiádesnek Atticába viszsza-térésétől fogva le-írta; az az egy kár vólt benne, hogy ő olly nagy Philosophus, és Socratesnek tanítványa lévén, olly könnyen hívő ember vala, de még-is kimutatta maga Religiójához viseltető nagy tiszteletét.

Polybius, a' ki Megapolisba születtetett, és a' kit Philopoménon nevelt-fel, és a' ki barátya vólt ama nagy Scipiónak, meg-érdemli minden Görög Írók között, és majd a' leg-több Deák Írók között-is az elsőséget. Az ő közönséges históriájának, a' mellyet a' második Punisi háborúnak első esztendeiről írt, mind addig, míglen Macedónia meg-nem vétetődött, csak az első öt könyvei vagynak még meg, jóllehet ezen munkája 40 Tómusokból állott. Halicarnassusi Dionysius aztat írja felőle, hogy Polybiusnak olvasása el-szenvedhetetlen, de ő csak a' szép írásba, és válogatott szavakba, nem pedig a' dolgoknak velejében gyönyörködött, és csak most fellyebb láttuk, melly nagy kaptzáskodó Criticus vala, Brútus pedig még azon estve-is, a' midőn más nap a' Pharsáliai ütközet tartatott, tanúlta Polybiust.

Halicarnassusi Dionysiusnak munkája, a' mellyet a' Római régiségekről írt Augustus Császárnak éltébe, dítséretet érdemlenek másképpen, mivel jól ki-teszi a' régi Rómaiaknak erköltseit és szokásait; de valamint ő critizált, őtet-is critizállyák, hogy ő elő ítéletű ember vala, mivel minden tsudálatos dolgoknak eredetét a' Görögökről hozza-le. Az ő XI. Könyvei, mellyek 312 esztendőkik Róma Városának fel-épitése után való dolgokról szóllanak, még meg-vagy-

nak,

nak, de a' kilentz utóbbi Könyvei mind elveſztek.

Sicíliai Diodórus, a' kiről már fent emlékeztem, és ki-tettem, hogy ő Étésiásnak munkáiból ſokat ki-írt, és kevés hitele vala írásainak, Cæsár, és Augustusnak idejekbe élt. Az ő históriabéli Bibliothecája egéſz a' fabulás időkig, ſőt a' Világ teremtéséig terjed, és végeződik a' Gallierek háborújával. Munkáiból tsak XV Könyv vagyon még-meg. Ezen Író, a' ki ſokat útazott, hogy a' Világot jobban ki-tanúlhassa, ſokat hasonlít a' gyenge Philosophuſokhoz, a' kik ſzintén úgy útaztak, és mivel könnyen hívők vóltak, a' történeteket valótalanſágokkal meg-töltötték, de az olvasást még-is meg-érdemlik.

Plutárchus Néró idejébe élt, haſznos Író a' Görög históriába, mivel ő a' nevezetes, és híres embereket esmérteti-meg, és az ő írásai az egéſséges morálisról tanítanak.

III. §.

Az ékessen való Szóllásról.

Már Pericles előtt vóltak Görög Orſzágba ékessen ſzóllók, az az Orátorok, mindazáltal még-is ő tartatik fel-találójának lenni ezen ſzép tudománynak, azon okra való nézve, mivel ő olly tulajdonſággal bírt, hogy ékes ſzóllásával a' ſzíveket azon dolgokra tudta hajlatni, a' mellyeknek ki-menetelét maga réſzére kívánta. Szükſéges-is vala Görög Orſzágba az ékes ſzóllás, mivel annak minden ſzerentséje, 's bóldogſága a' Népnek voksától függött, a' mellyet tsak az ékes ſzóllás által lehetett megnyerni.

Ebbe ugyan csak első vala Demosthenes, a' kiről már más helyen szóllottam, a' ki fent hagyott vólna ezen a' szép tudományon, mivel a' mint először fel-állott az Orátori székre, a' nép, nyelvének hibája miatt ki-fütyölte őtet, hanem egy a' comædiát játtzók közzül való, bátorította ötet, hogy ne essen kétségbe, sőt tovább-is gyakorollya ebbe magát, a' mint-is ő egy föld alatt való bóltba bé-zárkozott, és sok hólnapokig próbálta magát ottan, a' mint fellyebb ki-tettem, tükör előtt követseket vévén a' szájába, ki-jövén a' bóltból, a' Tenger parttyán perorált, hogy a' habok zúgásai között, hol keményebben, hol lassabban tudhassa alkalmaszthatni szóllásának hangját; így gyakorlotta magát, valamelly hegynek fel-mentébe, le-jöttébe-is, és utóllyára olly tökélletességre-is jutott ebbe, hogy mind Æschinest, mind Demadest, és Phóciont fent-haladta, és ötet utóllyára mindeneket ütő menykőnek nevezték. Jobban-is félt Fülep a' Persák Királlya az ő szóllásától, mint az Athénabélieknek Flottájától.

Isocrates-is nagy Orátor vala, és Cicerónis annak esmérte lenni ötet; de más helyen így ír felőle, hogy azon dolgok, a' mellyekről szóllott, nem hozathattak szokásba, és ő ezért az ítélő székektől-is el-zárattatott (Orat. 41.) Fényes szavakkal szóllott ugyan ő, de inkább versengett, mint-sem a' szíveket fel-buzdította vólna; de még-is szóllásáért sok pénzt bé-vett, és a' mondattatott, hogy Demosthenes az ékes szóllást mástól tanúlta, mivel annyi költsége nem vólt, a' mennyit Isocrates tanításáért kívánt tőle.

Mihent az ékes szóllás szokásba jött, legottan támadtak erről való Tanítók, és minnyá-

nyájan a' Sophisták Orátorokká lettek; de ezeknek tanítása hamis vólt, mert a' helyett, hogy az igazſág mellett maradtak vólna, és a' terméſzetet követték vólna, ők a' magok tanítvánnyait arra oktatták, hogy a' kitsinyſégeket nagyobbítani, a' hazugſágokat ſzínes feſték alatt, mint igazſágokat elő-adni, minden ellen-vetéseket el-nyomni, és a' ſzíveket minden-féle tündérſégekkel vakítani tudhassák, ezek pedig ſem erősſégeket, ſem álnokſágot magokba nem foglalhattak. Hogy valaki jó Orátor légyen, annak olly nagy Philosophusnak, mint Aristoteles, vagy-is olly ékessen ſzóllónak, mint Ciceró vala, ſzükſég lenni. De még-is ſzükſég aztat ſzorgalmatossan gyakorlani, és arra a' hajlandóſág mellett nagy Tálentommal-is bírni.

HARMADIK TZIKKELY.

A' Tudományokról.

I. §.

Philosophia, vagy-is a' Böltsesſég Tudománnya.

Ha egyſzer az organumok, emberi tagok meg-erösödnek, leg-ottan a' lélek mozgásra jön, és gondolkozásra hozza az embert, hogy egy, vagy más tudományt meg-tanúlhasson, de minden ember egy úton nem mehet, mert egynek ez, vagy ama mesterſég tettzik, a' másnak a' ſzép tudományoknak meg-tanúlására érkezik kedve, a' harmadiknak pedig az az igyekezete, hogy a' mélyebb dolgoknak tanú-

lását nyerhesse-meg. Ezek közzül a' bőltsességhez, és igazsághoz való szeretet, leg-többeket vonszon maga után, mihent az ész, és elme az igazságnak valóságával meg-esmerkedik, a' könnyű dolgoknak fényességét meg-veti, és addig meg-nem nyugszik, míglen az igazságnak fundamentomára nem jön; azért-is ebbe foglalatoskodik. Az emberi társalkodás, és a' természet út-mutató kalaúzzai az eztet tanúló embernek; azért-is a' Philosophiának (Bőltsesség Tudománnya) tanúlására adgya magát.

Az első Philosophusok egyedűl a' kötelességeknek tellyesítésében foglalatoskodtak, gondolkodásoknak-is tzélja csak Országok, és polgárok szerentséjének tárgyázása vala, és így egész elmélkedések csak ebből állott. Semmit-sem tudtak ők a' szó szaporításról, és minémű hívságos, és tsalóka vetekedésekről, sem a' szakadást (secta) nem esmérték, sem olly öszve rendeléshez (Systema) a' mellyek bolygást, és valótalanságokat vontak magok után, nem munkáltak. De minek-utánna sok Philosophusok a' Világnak Sphærájánál fellyebb emelkedtek, és minek-utánna a' valóság felett, csak némelly vélekedéseket tartottak hellyesnek lenni; a' sok Hypothesisekbe, az az, a' dolgok summáinak kérdésre való ki-tételeibe el-merültek, a' Világ kezdetéről, az első okról, (causa prima) és a' Teremtőről gondolkodtak, a' sok ködös álmodozások, Sophismák, és fortélyos beszédek között el-enyészett a' bőltsesség. A' régi Philosophusokra helyessen alkalmaztathatik azon mondás, a' mellyet egy Aszszonyság Milétusi Thálesnek mondott, mikor ötet el-esni épen akkor látta, a' midőn a' Csillagok nézésében foglalatoskodott: *Mit tudol*

dol te! úgy-mond, az Égről, mivel azt ſem látod, a' mi lábad előtt fekſzik.

A' Görög Philosophia két ágra ſzakadott, a' Jónusira tudnia illik: és az Olaſzra. Az elſőnek feje Tháles vala, a' ki Solon idejébe élt. A' másodiknak Pythagorás. Én tsak némelly Görög Philosophusokról, de a' leg-főbbekről fogok itten ſzóllani.

Pythagorás leg-érdemessebb a' meg-esmérésre, mivel ő az erkőltsöknek meg-jobbításában foglalatoskodott. Nem Numa idejébe vólt az; mint ſokan tarttyák, hanem a' kevély Tarquinius idejébe, Kristus ſzületése előtt mint egy 540-dik eſztendő táján, hogy ezen nagy ember Görög Orſzágnak, olly nagy díſzſzére, Olaſz Orſzágnak pedig olly nagy javára vala. Sámosba ſzülettettetnek lenni állíttyák. Egykor egy Philosophusnak hallotta ő, a' léleknek halhatatlanſágáról való ítéletét, és azon ſzempillantástól fogva reá-is adta magát a' Philoſophiának tanúlására. El-mene Ægyiptusba, Chaldæába, Phæniciába, kétſég kívül Indiábais, mindenekben tanúlást venni, és ámbár ő Geometra (Föld mérő) és Astronomus (Tsillag nézö) is vala, még-is a' Böltseſség Tudománnyát leg-főbbnek tartotta, és azon igyekezett, hogy ebbe Proselytákat, az az: követőket nyerhessen. Minek-utánna ő egy ideig Görög Orſzágba tanított vólna, azon réſzébe ment Olaſz Orſzágnak, a' melly Görög Coloniákból álla, és nagy Görög Orſzágnak nevezteteti, leg-inkább tartózkodott Crotonba, Metapontóba, és Tarentumba, nem zárta ő bé magát ſzobájába, ſem az oskolájába, és így el-nem-bújt, hanem világossan tanított ő a' jó erkőltsökről, és azoknak meg-jobbításáról. Crotón egéſzlen meg-vólt romolva, de prédi-

kállására annyira meg-változott, hogy még a' Dámák-is ékes ruháikat le-vetették, és közönségesbe öltöztek, a' vad élet meg-szünt, és a' házasságból szent kötés lett. Olasz Országnak sok Várossai ötet követték, és az országlásban-is az ő tanátsával éltek. A' többi között ő aztat tanította, hogy tsak öt ellenség vólna, a' kiket meg-kell győzni. A' testi betegség. A' tudatlanság. A' Passió. A' Városok fel-támadása. És az Attyafiak között való egyenetlenség. Az ő Tanítványai egymással éltek, és mint egy Novitziátust tartatott velek két esztendeig, ollykor ötig-is, és ezen idő alatt halgatni kelletett nékiek, és legkissebbet sem mertek az ő tanításának fundamentomáról kérdezni, mert Pythagorás aztat tartotta, hogy előbb a' fundamentomra kell őket meg-tanítani, minek előtte arról kétségeskedgyenek, és arról ítéletet tehessenek. Először a' Geometriára tanította őket, jele, hogy nem kívánta őket meg-tsalni. Tanítványai az ő szavát Orákulumnak tartották, és mihent az mondatott: *A' Tanító mondotta*, már szavait szentségnek tartották, és halgatták. Nemis jó, hogy míglen egy tanítvány tanúl, addig Tanítójával versengjen, és tanítását critizállya hanem el-végezvén tanúlását ítéletét azon dolgokról, a' mellyekben kétségeskedik, annak utánna vitathattya.

Pythagorás egy Istent lenni tanított, és aztat úgy tekíntette, mint mindeneknek Teremtőjét, és mint egy véghetetlen, és leg-hatalmassabb lelket, a' melly nem szenvedhett, a' kit látni nem lehet, és a' kit tsak észszel lehet meg fogni. Ő aztat kívánta, hogy minden gondolatinkat, és tselekedeteinket, ő hozzája igazítsuk, hogy így az igazságot meg-esmérven, mint egy hasonlók lehessünk hozzája, és hogy az igazsághoz jut-

juthassunk, tiſzta lélekkel kelletik azt keresnünk. Mind ezek igen ſzép tanítások, de őrizkedni kelletik azok ki-fejezésektől magát minden Kereſzténynek, a' mellyekkel Pythagorás, és több pogány Philosophusok éltek, az Isten, és világ teremtésének magyarázattyában.

Szép dolgoknak látzattatnak mind azok, a' mellyeket tsak most fellyebb Pythagorásnak tanításáról ki-tettem, de még-is az ő Philoſophiája istentelen, és a' Kereſztényi vallással fellette ellenkező. Mert ezen jó tanításai után, ezen kárhoztató tanítás-is az övé vólt. Hogy az Isten az egéſznek, az az: a' világnak lelke vólna, és hogy azon egéſztől, az emberek lelkei mint tagjai ezen egéſznek, tőle magok állattyokat vennék. Ime ez egy kárhozatos tanítása a' Materiálismusnak. Mennyünk tovább: A' Léleknek egy testből más testbe való vándorlását-is ő tanította. Ugyan azért meg-is tíltotta ő, az állatoknak meg-ölettetését, mivel aztat tartotta, hogy azok vólnának mind a' jóknak jutalma, mind a' gonoſzoknak büntetése, mert úgymond: a' jóknak lelkei a' ſzép állatokba, a' roſzſzaké pedig az otsmányokéba fognának vándorlani. Illyenek minden pogány Philosophusoknak az ő tanításai, a' mellyekbe több kárhozatos, mint jó dolgok vagynak.

Tháles, a' ki a' Jóniai ſectának feje vala, aztat tanította, hogy minden teremtvényeknek fundamentális oka a' víz vólna, némelly Authorok ugyan ebbe úgy mentik ötet, hogy ő eztet egyedül a' földről értette volna; hitvány mentség! mert itt-is az Úr Istennek hatalma ellen vétett. Az Úr Istent-is ő úgy képzellette, mint lelkes állatást, és hogy tsak lélek vólna azon Matéria, a' melly mindent teremthetne.

Thá-

Tháles után száz esztendökkel élt Anaxagorás, a' ki aztat tanította, hogy a' közönséges mindenség, és annak rendes részei, mind egy vég nélkül való lélektöl vették vólna magok erejét, és állattyokat; és aztat-is hitte, hogy a' matéria öröktöl fogva való vólna, és eztet az ö követöi-is tartották. Az Athénabéliek azért Anaxagorást Istent tagadónak lenni tartották, mivel ezeken felül a' Napot-is tüzes matériának lenni tartotta, és ha Pericles meg-nem mentette vólna, meg-is ölték vólna ötet. Igy ítél a' vakmerö buzgóság, és a' Relígiót igy motskollya-bé, a' midön aztat védelmezni gondollya. Ezen Philosophust megkérdezték, hogy kivánná-é, hogy az ö teste halála után Clazoména Várossába a' hol születtetett vitettessen. Erre ö igy felelt: *Mire való vólna az? az út a' más Világra egy helyből tsak ollyan messze vagyon, mint a' másikából.*

Socrates az ö tanítvánnya, maga tanításába finór mértékül vette a' jó erköltsöket mindenkor, meg-vetette a' Sophistáknak tsalárd tanításokat; az igaz tudományt abba állította lenni, hogy az ember maga meg-jobbúlására való nézve maga magát esmérje-meg, és Philosophiáját a' közönséges jónak áldozta-fel. Valóságos dolog, hogy ö nékie az Istenröl, és a' halál után való következendö életröl, jobb képzelödése, és tanítása-is vala, mint vólt az elötte való Philosophusoknak; de még sem ollyan tiszta, a' minöt az igaz idvezítö hit kíván; de nem tsuda, mert még akkor az Isten Evangyélioma nem hírdettetett; de még-is a' Pogány Philosophusok tanítása között leg-jobb vólt az övé, a' melly tsupa kérdésekből állott A' mint Plátó bizonyíttya, egy ostoba ifjúnak olly sok kérdéseket adott, hogy azokból a' Geométriának reguláit ki-hozta.

Hogy Socrates bölts, és tökélletes életü ember vala, meg-mutattam fellyebb, a' hol az ö haláláról írtam; többet nem-is fogok róla ſzóllani, egyedül még egy beſzédgyét, a' mellyet Lamprokles nevezetü fiával tartott, téſzem-ki.

Látván Socrates, hogy a' fia édes Annyára meg-haragudott vólna, így ſzólla hozzája:

Socrates. Mond-meg nékem édes fiam, hogy esmérſz-é ollyan embereket a' kik háládatlanok?

Lamprocles. Igen-is esmérek.

S. De éſzre vetted-é mit tselekeſznek azok, a' kik háládatlanoknak neveztetnek?

L. Igen-is, mert azok neveztetnek háládatlanoknak, a' kikkel ha valamelly jó tétettetik, aztat viſzſza nem ſzolgálják, ha mingyárt alkalmatoſságok vagyon-is arra.

S. Hiſzed-é tehát, hogy a' háládatlanokat az igazſágtalan emberek közzé kelletik ſzámlálni?

L. Aztat valóſsággal hiſzem.

S. Meg-gondoltad-é te aztat, hogy a' háládatlanſág az atyafiakhoz igazſágtalan vólna, és az ellenſégeinkhez igaz lenne?

L. Arról-is gondolkodtam, és én aztat hiſzem, hogy minden ollyas ember igazſágtalan légyen, a' ki nem igyekſzik az el-vett jóért háládatos lenni, már aztat akár Attyafiától, akár baráttyától, akár ellenſégétöl vette.

S. Tehát minden háládatlanſág igazſágtalanſág?

L. Minden.

S. Tehát mennél nagyobb jót véſzen valaki, és azért háládatlan, annyival igazſágtalanabb-is?

L. Bizonnyal úgy vagyon.

S. Ki vett tehát több jókat másoktól, mint a' gyermekek magok szülőjöktől? Tőlök vették életeket, élelmeket, neveléseket, tanításokat, és magok iránt való sok több fáradságokat, és szorgalmatosságokat. Kiváltképpen egy anya, maga életének veszedelmével hordozza méhében a' gyermeket, emlőével, és annak-utánna mind azokkal táplálja, a' mellyekkel önnön magát élteti, éjjel nappal sokat szenved mellette, és még sem tudgya, hogy idővel minémű háládatlanságokat fog mind ezekért venni.

L. De ha mindgyárt az én Anyám, mind ezeket, és még talán többeket-is én érettem tett, még-is senki sem álhattya-ki az ő keménységét.

S. Mint gondolod, nehezebb-é egy vad állatnak keménységét el-viselni, vagy-is egy Anyáét?

L. Én aztat hiszem, hogy egy Anyáé nehezebb légyen, ha az ollyan, a' minő az Anyám.

S. Meg-harapott-é valaha tégedett, avagy vágás, döfés által, tett-é olly károkat rajtad, mint a' vad állatok szoktak tenni?

L. De még-is annyi roszszat mond ő nékem, hogy senki életébe többet nem hallott.

S. Mint tartod te tehát, hogy gyermekségedtől fogvást mennyi boszszúságot, és alkalmatlanságot éjjel nappal, a' te kiáltásoddal, és több rosz tselekedeteiddel okoztál nékie, és mennyi nyughatatlanságokra hoztad ötet, a' midőn meg-betegedtél?

L. Én még-is semmi ollyast nem szóllottam, nem-is tselekedtem ellene, a' mellyet nékie szégyenleni kelletett vólna.

S. Mikép-

S. Miképpen gondolod aztat, hogy mellyik dolog vólna el-ſzenvedhetetlenebb, a' te Anyádnak ſzavai-é? vagy a' comædiát játtzóknak ſok motskos ſzavai, a' mellyekkel ök egymást illetik? Ezek örömest ſzenvedik azokat, mivel nem hiſzik, hogy az, a' ki azon ſzavakat mondgya, valóſsággal ártani akarna. Te pedig igen jól tudod, hogy a' te Anyád maga ſzavaival ſemmi roſzſzat nem gondol, ſöt tenéked annyi ſok jókat kíván, hogy többet ſenki ſem kívánhat, még-is háládatlan vagy hozzája. Tehát aztat hiſzed, hogy ö néked valami roſzſzat kívánna?

L. Óh aztat nem hiſzem.

S. Mint nevezheted tehát a' te Anyádat keménynek a' ki úgy búslakodik felöled ha beteg vagy, a' ki te veled annyi jót téſzen, és az Istent-is kéri, hogy ſok jót tégyen veled? Ha te olly jó Anyát nem ſzenvedhetel, tehát ſemmi jót el-nem ſzenvedhetſz. Mond-meg nékem, ha te mást valakit kívánſz-é betsülni? vagy ſemmi embernek nem akarſz tettzeni, ſenkit nem akarſz követni, ſenki ſzavát nem akarod fogadni; légyen az Hadi Vezér, akár a' nagyok közzül való.

L. Bizonyára ezeket akarom.

S. Ha te azokat akarod, tehát a' te ſzomſzédodnak-is kívánſz tettzeni, hogy a' midön ſzükſéges léſzen, néked gyertyát gyújttson, és más dolgaidban-is ſegítſégedre légyen; ha pedig ſzerentsétlen lennél, melletted áljon, és tégedet védelmezzen.

L. Úgy vagyon.

S. És ha te valakivel a' Tengeren, vagy ſzárazon útazol, egy-é néked, ha úti-társod Atyádfia, Barátod, vagy-is ellenſéged légyen? nem keresed-é kedvét az ollyan úti-társodnak?

L. Igen-is keresem.

S. Tehát az ollyan embereknek barátságát keresed te, és magad Annyát nem kívánod tiszteltni, a' ki tégedet jobban szeret, mint azok minnyájan. Nem tudod aztat, hogy a' közönséges háládatlansággal nem sokat gondolnak a' törvények, de azokat keményen meg-büntetik, a' kik magok szülőikhez háládatlanok, és az ollyan emberek semmi hívatalokhoz nem juthatnak? mert az tartatik felölök, hogy semmi dítséretre méltó, és semmi igaz dolgokat nem tselekedhetnek. Sőt ha illyen hívatalt kíván, meg-kérdezik, ha a' maga szülőinek temető helyét meg-tsínosította-é, vagy nem, és másképpen hívatalhoz nem-is jut. Ha tehát te értelmes vagy édes fiam, az Isteneket botsánatért fogod kérni, hogy Anyáddal illetlenül bántál, hogy azok tégedet háládatlannak ne tarttsanak, hanem meg-áldgyanak. Az emberektől-is magadat ójni fogod, hogy azok észre ne vegyék, hogy te szülőiddel illetlenül bánsz, és tégedet meg-ne vessenek; mert ha ők tégedet szülőidhez háládatlannak fognak meg-esmérni lenni, nem fogják hinni, hogy ha ők te véled valami jót fognak tenni, te azért hozzájok háládatos legyél. Ímé illy böltsen oktatta maga fiát Socrates.

Plátó az ő tanítvánnya vólt, a' ki-is igen jól írt az Istenről, a' lélekről, a' törvényekről, és az emberek kötelességéről; de még-is írásaiban sok egy-mást bé-kevert, a' mellyek chimerák. Ő egy eszelődésbeli Világról (mundus intellectualis) írt, a' mellybe a' terméfzet egészlen el-enyészik. De még-is olly szépen írt, hogy gyakran az ő hibái sokakat megtsaltak, és tévelygésre hoztak; azért-is így szóllott felőle Cicero: *Én inkább hibáznék Plátóval, mint-sem a' többi Philosophusokkal igazat gon-*

dolnék. (Tusc. I.) Tsudálatos gondolat Cicerótól, a' melly tsak elö ítéletböl áll.

Aristoteles, a' ki Macedóniába Stagyra Várossába ſzülettetett, Plátónak tanítványa vala, de ö el-állott Mesterének tanításától, és egy különös Sectát állított-fel, melly Peripatheticusnak neveztetett. Midön Sándor Ázsiának meg-hódoltatására ment, akkor tanított ö Athénába. Egy Ceres Isten Aſzſzonynak Papja, minden igaz ok nélkül ötet Isten káromlónak nevezte; ki-is ment ö Athénából, és így ſzóllott: *Én ki-mégyek Athénából, hogy az Athénabéliek másodſzor-is okot adgyanak a' Philoſophia ellen való vétekre.* Az ö tanítása az Istenröl homályos, mert majd aztat mondgya, hogy a' Világ Isten légyen, majd pedig az Istent nagyobbnak teſzi a' Világnál, mind ezeket tsudálni kelletik az illyen bölts emberbe, rövideden-is kívánta maga gondolatit ki-adni, és ugyan azért tele-is vóltak hibákkal, a' mellyeket így tett-ki Horátius: *Brevis eſſe volo, obſcurus fio.* Ö talán eztet azért tselekedte, hogy nem kívánta maga böltsesſégét mindennel közleni, nem-is a' Publicumot, hanem tsak némelly jelessebb tanítványait kívánta oktatni, vagy talán Sándortól tartott, kinek tanító mestere vala, hogy ötet meg-ne bánttsa azzal, hogy közönſégesnek tenné maga tanítását, mivel Sándor valamint a' vitézſégben, úgy a' tudományokba-is leg-fóbb akart lenni. Az-is meg-lehet, hogy az ö írásai azért homályosſak, hogy azok halála után Theophrastes kezeibe jutottak, és ettöl Neleussébe, az ö utólſó ſuccessorának, ki-is egy föld alatt való kamarába tartotta azokat, talán azért, hogy Pergamus Király el-ne vehesse. Azon kamarába 130 eſztendeig vóltak, a' hol-is a' molyok-

tól, és egerektől nagyon meg-rontattak, annak-utánna Theophrastus succesſoraitól ezen tudomány kintset, valamelly Apellico nevezetű Túdós meg-vette, és ez azon lyukakat, a' mellyeket a' molyok, és egerek okoztak, maga eſze ſzerént kívánta helyre hozni, a' mellyel még jobban meg-homályosította. A' Stagyriták írásaival-is, épen így történt. Tsak hamar Apellicó után meg-vette Sylla Athénát, és az ő egéſz Könyv-Tárát Rómába vitette, a' hol-is ſokan Aristoteles írásait már hibássan le-írták. Ha ki mind ezeket jól meg-fontollya, nem tsudálhattya, hogy azok homályossak. Ha később élt vólna Aristoteles, a' midőn a' Kristus Évangyélioma már predikáltatott, bizonyosan mind világossabban, mind más istenessebb gondolatokkal írt vólna e' nagy Bölts.

Plátónak Académiája, hamar meg-únta a' Dogmatica Philosophiát, mivel a' tsupa vélekedésekből állott, és ezen Académiának tagjai, meginț Socratesnek tanításához közelítettek, a' melly femminémű vélekedést meg-nem engedett. Arcesilaus meginț egy más Académiát állított-fel, a' melly közép Académiának neveztetett, ez meginț újra épen ellenkezőt tanított, mert ez mindenekbe kétſégeskedett; hogy mind ezek meg-jobbíttassanak, Carneades által, még egy Académia állíttatott-fel, ez-is majd tsak nem aztat állította, de úgy, hogy még-is vólnának igazſágok, de annyi homállyal, és bolygásokkal tele, hogy az igazſágot nem lehetne megkülömböztetni a' bolygástól; azért-is ſzabad vólna tsak egy tettző igazſágból-is a' dolgoknak ki-világosítására következéseket ki-hozni. Ez ollyan Philosophia vólt leg-alább, hogy ámbár az ember nem jön ollyan fundamentomra, hogy a' dolgot éſz, vagy tapaſztalás által

meg-

meg-mutathatná elégſéges-képpen, de még-is a' bolygást el-kerülhetné.

Az alatt míg Plátó olly fényessen Philosophálódott, Antisthenes, Socratesnek tanítvánnya, a' Cynica ſectát állította-fel, a' mellyis maga követöit a' kemény rend-tartás, és vakmerőſég által híressé tette. Egy köpönyeg, egy koldús táska, és egy vastag páltza vala minden gazdagſágok, és még-is az egéſz világot meg-vetették; de épen azért vóltak ök kevélyek, és eztet Socrates éſzre-is vette, azért-is mivel Antisthenes még ifjú vólt, és mégis kopott gűnyába jött látogatására, így ſzóllott hozzája: *Mikor ſzűnſz-meg már egyſzer magadat nagyra tartani.* Antisthenes ugyan aztat tartotta, hogy egyedül tsak a' jó erkölts vólna a' bóldogſág. A' midön kérdeztetett, hogy mit haſználna nékie a' Philosophia, így felelt: *Hogy meg-elégedve éljek.* A' midön egy Pap ötet az Orpheus titkai közzé fel-ſzentelte, és a' jövendö bóldog életet elötte dítsérte vólna, így ſzóllott hozzája: *Miért nem halſz te hát-meg?* De más-képpen-is ö igen mord kedvű vala.

Ama híres Diogenes, a' ki Synopébe ſzülettetett, és hamis pénz-verönek tartattatott, másokat-is kívánt tanítani. Anthisthenesnek látogatására jövén, ez ötet el-igazította magától, ſöt veréssel-is fenyegette, Diogenes ezeket mondotta: *Üssél tsak! de te nem találſz ollyan páltzára, a' melly olly kemény vólna, hogy azzal míg te beſzélſz magadtól el-hajthatnál.* Ö-is minden javától magát meg-foſztotta, egy hordóba lakott (eztet az edgyet mesének tartom) és koldús táskához nyúlt, az erköltstelen emberek ellen fel-támadott, a' mellyért-is rútúl bántak véle, mint a' kutyát kövekkel és tsontokkal hajigálták. Egykor így ſzólla ö: *Én*

Plátónak kevélységét lábaimmal tapodom! Kinek-is Plátó így felelt: *Igen-is! de más kevélységnek nemétől ösztönöztetvén.* Az illyen Philosophátio nem sokat ér, és már fellyebb-is írtam felőle. Az ő leg-jobb fel-tétele ez vala: *A' jó erköltsüek légyenek barátid, hogy ezek a' jóra fel-ébreszszenek, és az erköltstelenek ellenségeid légyenek, hogy a' rosztól meg-tartóztassanak.* Phócion az ő tanítványának tartattatik lenni, de ezen nagy, és bölts ember, sokkal egésségesebb Philosophiát tartott nálánál.

Crátes egy valóságos cynicus vólt, minden jószágát el-adta, és azon pénzt, a' mellyet ezért nyert, a' Tengerbe vetette így kiáltván-fel: *Most már én szabad vagyok!* Ő igen tsúnya ember vólt, még-is Hyparchia, egy Athénai ékessen szóllónak a' húga, hozzája akart menni; jóllehet egész Nemzetsége ebbe ellent állott, és ezen személy, hogy érdemessebbé tehesse magát felségévé lenni, kóldús táskához nyúlt, de ezen cynicus módiát ki-nevette a' világ. A' Cynismus valamint több más Systema, sok követőket szült, de végtére zabolátlansággá vált.

Zénó Crátesnek tanítványa, ki-is Cyprus Szigetébe Citium Várossába születtetett, a' Stoicusok sectáját álította-fel. Ő eleinte kalmár vólt, de egy hajó törés, a' mellyet ő annak-utánna leg-szerentsésebb történetének tartotta lenni, nyújtott néki alkalmatosságot Athénába a' Philosophiának tanúlására. Ő a' Cynicusok morálissát tette maga tanításának fundamentomává, de meg-tisztította aztat azon fel-tételektől, a' mellyek aztat útálatosokká tették. A' Stoicusok egyesítették az Istent a' Világnak testével, mivel ők az Istenséget a' Világ lelkének tartották lenni, a' melly mindene-

deneken által hatna. Ők aztat tartották, hogy az erkölts, a' leg-fôbb jó vólna, és ez minket minden ellenkezô dolgokban ſzerentsésnek tehetne, és hogy a' ſzenvedés épen ſemmi roſz ſem vólna, egy ſzóval, hogy ki-ki valóſsággal ſzerentsés lehet, ha az egésſéges éſz ſzerént él. (Ez ugyan igaz, de a' Stoicusoknak vólt-é illyen eſzek? a' már kérdés.) Egy Stoicus Philosophusnak, ollyannak kelletett lenni, a' kinek passiója, érzékenyſége, még a' bánatba ſem vala, a' melly tsak a' lelket nyughatatlaníttya, hogy így minden emberi kötelesſégét jobban el-végezhesse. De ők nagy Enthusiaſták vóltak, a' görbét, egyenest mind egy-aránt vették, és az Istenſégről kárhozatossan gondolkodtak; azért-is az ô Philosophiájok-is kárhozatos. A' Peripatheticusok a' kik nem olly nagy Enthusiaſták vóltak, és meg-fogták, hogy az ember testből, és lélekből áll, aztat hitték, hogy a' Physicális bánatnak, és Physicális örömnek valaminek kell lenni.

Már régen, de minden tekíntet nélkül vala még egy ſecta Görög Orſzágba, a' ki a' Stoicusok ſectájától magát nagyon meg-külömböztette, és Epicurus által nevezetessé tétettetett. Ennek ſzerzôje vala Democritus, a' ki Abdena Várossába Thrácia tartománnyába ſzülettetett, és 361 eſztendôbe Kristus ſzületése elôtt meg-hala. Ezen Philosophus maga Mesterének Leucippusnak tanítását, a' nagy üresſégről, és az Atomusokról, az az, az el-oſzthatatlan testekről követte, az ô tapaſztalásai, a' mellyeket útazásában nyert, és az ô mély gondolkozásai, a' terméſzetről igen túdós emberré tették ôtet. Az Abderiták, mivel mindenféle dolgokon nevetni látták ôtet (mivel ô az ember életét mint egy Comœdiát mindég úgy

tekintette) Hypocratesért küldöttek, hogy ezen nyavalyából gyógyítaná-meg, kiknek Hypocrates aztat mondotta, hogy ezen betegségből az ötet ki-nem gyógyíthatná, mert azok legnagyobb bolondok vólnának, a' kik magokat leg-egésségessebb, és leg-okossabbaknak tartanák. A' Democritus írásiból semmi sem maradott.

Epicurus, a' ki Kristus előtt 342 esztendőkkel születtetett Atticába, Democritus Philosophiáját újításokkal kezdette tanítani, és ő aztat tanította, hogy a' világ egy véletlen egyesülésével az Atomusoknak állott vólna-fel, és hogy az Istenek, sem a' természet dolgaiba, sem az emberekébe nem avatnák magokat, és hogy a' lélek-is meg-halna a' testtel. Atkozott egy tanítás!! és erről világ teremtésétől fogva, sem ostobábban, sem kárhozatossabban senki sem írt, és igazán-is mondgya Cicero, midőn így ír: *Énnékem úgy tettzik, hogy Ennius versei, tsak véletlen lettek, a' midőn valaki a' réz betűket öszve rakta.* Ő a' leg-főbb jót a' hívságokba lenni tartotta, de a' mint ötet némellyek menteni kívánnyák, aztat mondgyák, hogy ő a' hívság által nem a' búja életet értette vólna, hanem a' szomorúságnak el-távoztatását, és a' testnek egésségét, de hamis morális ez, mert az embernek nemessebb kötelességei vagynak ezeknél, és az ő követői az ő Philosophiáját fertelmes, és fajtalan életre alkalmasztatták, mivel sem Istent, sem következendő életet nem hittek. Maga ugyan a' Templomokat szorgalmatossan járta, talán tsak azért, hogy a' szokást kövesse, vagy-is a' törvények félelmétől indíttatott erre, avagy hogy ne tartattasson Isten káromlónak lenni; ha valaki a' kertyébe ki-sétált, ott nem ehetett mást,

ha-

hanem tsak zöldſéget, és vizet kellętett inni, hogy a' mértékletesſéget láttzattasson meg-tartani. A' nyilván való bóldogſágot ſzerette ö, a' ſzó-fogadásra nagyon ment, és ſzava járáſa vólt, hogy a' Birodalomnak mindég jó Fejedelmeket kell kívánni, de azoknak-is ſzükſéges lenne magokat a' Birodalomnak alája vetni. Nagy békesſéges türéssel vólt ö betegſégébe-is, és tanítványi-is nagyon tiſztelték. Origenes, Nazianzenus Szent Gergely, és több más Anyaſzentegyháznak Attyai, és Doctorai, az ö életének módgyát helybe hagyták, de az ö átkozott Philosophiáját, és kárhozatos tanítását, nem tsak meg-vetették, de meg-is átkozták.

Az Eleatica Sectából, mellyet Eleatusi Zeno, Parmenides, Leucippus, Democritus, és többen is tanítottak, támadott a' Pyrhonismus, és az Istennek meg-tagadása. Pyrho Elis Várossába Peloponésusba ſzületett, ö minden igazſágot meg-vetett, és mindeneket bizonytalannak lenni tartott, és hogy a' roſz, és a' jó, egyedül a' törvénytöl, és a' ſzokástól függenének, és hogy az halál-is, az élettel mind egy vólna. Ezért egy valaki eztet mondotta nékie: *Miért nem halſz-meg hát te?* erre az ö felelete e' vala: *Épen azért, mivel az élet, és halál között nintsen külömbség.* Egykor pedig egy kutyától meg-ijedvén ſzaladott, eztet a' többiek látván, ki-nevették ötet, hogy félne a' haláltól; akkor így' ſzólla hozzájok: *Nehéz az emberiſéget le-tenni.* A' Pyrhonismus inkább nevetſégre való vólt, mint-ſem hogy az valakit meg-ronthatott vólna, és merö képzelödésekből állott, ha tudnia illik képzellették ezt, vagy amazt jónak lenni, aztat követték, egy ſzóval, tsak a' terméſzetnek öſztöne ſzerént éltek, nem-is

ſutottak tűznek víznek, a' mint ſokan felölök tartották, mert vad állatok tsak nem vóltak.

Az Isten meg-tagadásnak bolond tanítása, a' melly Atheismusnak neveztetik, felette kárhozatos, mivel ez egyenessen azon nagy igazſágot ostromollya, a' melly az emberi értelemnek alája nem esik, és még-is a' jó erköltsöknek leg-erössebb oſzlopa. Pythagorás Democritusnak tanítvánnya aztat mondotta: *Én nem tudhatom, ha vagynak-é Istenek, avagy nintsenek.* De ezért mingyárt-is az Athénabéliek az ö írásait meg-égettették, és magát-is a' Városból ki-hajtották. Diagorás bátorkodott nyilván aztat tanítani, hogy nem vólnának Istenek. Az Athénabéliek ſzám-adásra kívánták venni, de el-ſzökött. Ezt meg-tudván, ollyan parantsolatot adtak-ki, hogy a' ki ötet elevenen hozná eleikbe, két Talentomot fogna nyerni, a' ki pedig meg-öli edgyet. Nemis ſzenvedhet egy Birodalom-is ollyan balgatag tanítást, mivel az emberi Nemzetnek kárhozattyára ſzolgál. De ſzükſég arról-is megemlékezni, hogy Athéna Socratest mint Isten tagadót, úgy ölette-meg, holott nem vólt; azért-is ſzorgalmatossan kelletik vigyázni, hogy a' hamis árulások, és a' meg-ſanyarított Relígiónak igazſágai öſzve ne kevertessenek.

A' Görögök Theologiája nagyon illetlen vala, azért-is a' Philosophusok, a' meg-vakítatott népet meg-világosítani igyekeztek. Ök a' napot Apollónak, a' hóld-világot pedig Diannának tartották, de mivel ezeknek Templomai nagy kintsel bírtak, ha eztet nem tartották vólna, azon kintseket el-is veſztették vólna; azért-is a' Terméſzet vizsgálók, mint Istenek káromlói úgy tartattak, mivel ök a' terméſzetbe nem mást, hanem egy véghetetlen lelket

ket, és terméſzet ſzerént való dolgokat állítottak lenni. De az akkori Philosophusok az Istenről még kevesebbet tudtak, mint a' mai világba azok tudnak, a' kik az Isten Evangyéliomát ſoha ſem hallották. Ezen Görögöknek Philosophiájok merő ſpeculatioból, az az mély elmélkedésekből állottak; ugyan azért ſzültek annyi Chimerákat, és illetlen dolgokat e' világra.

De ha én ſzabadabban merek ſzóllani, mind azon fellyebb ki-tett Görögök tanításait nem lehet tsudállani, mert az ő idejekbe a' Kristus Evangyélioma még ki-nem hírdettetett; és így másképpen nem-is gondolkozhattak, hanem tsak úgy, a' mint a' terméſzet kit-kit közzülök vezérlett. De a' mostani időbe, a' midőn már a' Kereſztények annyi ſzáz eſztendőktől fogvást, a' Kristus Szent Tanítását hallották, 's hallyák; miként lehet az, főképpen a' mostani meg-világoſíttatott ſzázadban, hogy annyi ſok Epicuristák, Cynicusok, Materiálisták, Naturálisták, Deisták, Atheisták, Indiferentisták támadtak? de talán minden éſz-törés nélkül könnyű erre felelni.

Fájdalom! nem más ennek az oka, hanem elsőben a' roſz könyvek olvasása, úgy-mint Voltér, Russó, Horus, a' Maroccoi Levelek, és ſzámtalan illyen kárhozatos munkáknak. Másodſzor, az Ajtatoſſágtalanſág. Harmadſzor, a' Böltseſſégről való maga meg-hittség. Negyedſzer, a' ſzabad kö-mívesség. Ezek okai, hogy ſzámtalanok mély vakſágba estek, és esnek, az iſjakat öregebbek példái vonnyák a' ſzabad életnek követésére. Az Istennek Szent Tanítását lelki békónak, ſőt aztat gyötrő eſzközöknek tarttyák, meg-ereſztvén a' hamiſſan képzellett ſzabad életnek za-

boláját, az Istent sem hiszik, a' Menny-országot és Poklot mesének tarttyák, és minden alkotmányoknak eredetét ostobáúl a' természetnek tulajdonittyák, a' Szent Irást Papok találmányának lenni tarttyák, és a' mostani Franziákkal *en bon vivent* élnek, de bizonyossan is Philosophiájokkal, Voltér, Russó, Hórus, és több illyen Professoraikhoz oda fognak jutni, a' hol soha sem fognak fázni. Én egyebet nem kivánnék (ha lehetséges vólna) csak aztat, hogy egyike ezen Philosophusok közzül támadna-fel, jönne közinkbe, és elöttünk életébe tanított Philosophiájáról egy Dissertatiót tenne, de ez nem lehet ezen igaz Keresztény Philosophiának oka miatt: *Ex inferno nulla redemptio.*

II. §.

Geometria, Astronomia, és Geographia.

Ezen Görög nevezet Geometria, nem mást tészen, hanem a' Föld-mérés Tudománnyát, ebbe-is foglalatoskodtak a' Görögök. Pythagorásnak ezen tudományba, Anaxagorás, Plátó, és Aristoteles követöi vóltak, és ök-is foglalatoskodtak ebbe. Euclydesnek (a' ki Alexandriai születés vala) ezen tudományról ki-adott Regulái, soha feledékenységbe nem fognak jönni, ö ezeket Kristus elött 300 esztendökkel adta-ki. Archimedes ha mostan élne, Nevtonná válna; azon hadi szereket, a' mellyekkel Syracusa Városát a' Rómaiak ellen óltalmazta, több találmányaira való nézve játék eszközöknek lenni tartotta. Aztat mondotta ö, hogy az egész világot, mint más akár-melly testet meg-fogja mozdítani, tsak nékie a' világon kivül valamelly üres hely mutattasson,

és ez-

és eztet azzal bizonyította, mivel ő egy eſzközzel, a' mellynek tsak külsö végit mozdította-meg, még-is edgyet a' leg-nagyobb, és felette meg-terhelt gályák közzül mozgásra meg-indított. Rollin eztet kétſéges dolognak tarttya lenni, de erről épen nem lehet kételkedni, mivel Archymedes a' talentomoknak tsudája vólt, és mai világba-is egy nem vastag finóron, ſok mázsákat nyomó harangokat, a' Tornyokba fel-vonnak. Ő a' Hydro-Staticának (víz-mérésbéli tudomány) ſegítſégével világoſságra hozta az Ötvösnek lopását, mivel egy Koronát Hiero Királynak munkálván, a' mellynek finom aranyból kelletett vólna el-kéſzülni, abba ő ſok alá-való matériákat kevert. Azon általa fel-találtatott Tükör, a' mellyel ő Marcellusnak Flottáját meg-égette, a' mi idönkbe regének tartatik, de mivel Büfonnak-is égető Tükörét láttya a' világ, azért amarról ſem lehet kételkedni.

Az Astronomia Ég forgásnak Tudománnya, eztet Thales hozta-bé első Görög Orſzágba. Ő tanította maga polgár társait, a' Nap, és Hóldnak futásáról, a' Medve Csillagról, a' melly a' hajósoknak felette nagy haſznokra ſzolgál. Az ő tanítvánnya Anaximander; Pliniusnak mondása ſzerént találta-fel a' Mappákat, és a' Nap-órát, de mind ezen Görögök találmánnyaiknak eredete Ægyiptusból, vagyis Phænſciából ſzármazott, mivel ezen tudományok későn kezdöttek ő nálok, ſöt maga Anaximander aztat hitte, hogy a' Nap nem vólna nagyobb Peloponésusnál, és Demétrius Phalereus idejekor tsak 360 napokra ſzámláltatott az eſztendő, de Méton még-is a' Peloponésusi háború alatt fel-találta a' maga Ænneadecæteriſſét, az az: a' mint mostan nevezik, az Arany

ſzá-

számot, a' melly 19 esztendők el-folyásából áll, a' mellyek után a' Hóld, egy órának, és néhány minútáknak híjjával, maga futását megint a' Nappal kezdi.

Eudoxus, Plátónak tanítvánnya, nem nyervén Athénába az Astronomiáról elég megvilágósítást, Ægyiptusba útazott, hogy aztat vóltaképpen meg-tanúlhassa, és onnat hozta-ki a' Plánétáknak, és Constellátióknak tudománnyát. Épen azon időbe Marseilből való Pytheás, a' Phociereknek edgyik Colóniájába tanította a' Napnak árnyékáról, a' midőn a' meg-fordúl, azon jegyzést, a' melly által meg-mutatta maga hazájának szélességét. Annak-utánna el-ment ő a' közép Tengerről, a' nagy Oceánusra, és erről Islandiába, annakutánna kereszttűl ment a' Bálticumi Tengeren-is, (Északi Tenger) és az ő mondása szerént el-juta a' Tanais vizének ki-folyásához, de ez kétség kívül a' Visla vize lészen, és észre vette, hogy mennél tovább menne Észak felé akkor, a' midőn a' Napnak fordúlása vagyon, a' napok hoszszabbak lennének, és erről azon gondolatra jutott, hogy a' földnek részeit meg-külömböztesse, a' napnak, és éjtzakának hoszszával.

Strábó, és maga Polybius-is lehetetlennek tartották ezen útazást, mivel úgy-mond ollyan Országokon kellett vólna nékie által menni, a' mellyeket emberek nem laknak. Még-lehet azon időbe, de most másképpen találnák azon részit a' Világnak. Herodotus sem türhette, a' mint maga mondgya, azokat ki-nevetni, a' kik azt állították, hogy a' Tenger a' földet körül folyná, nem-is képzellette, hogy a' Nechos hajóssai a' Napot azon állásába találták vólna, a' melly nékünk Európaiaknak ellenünk vagyon.

Sok

Sok ſzáz eſztendők után-is az Antipodeseket, az az, a' kik lábainkhoz lábbal vannak fordítva, hinni, és a' kik eztet hitték, bolondoknak, ſőt Eretnekeknek tartották. E' pedig ſzent igazſág, meg-is vagyon régen mutatva.

Az Astronomia által tanúlta-ki Aristoteles a' földnek nagyſágát, és mivóltát, eztet pedig azon árnyékból, a' mellyet a' föld vett a' holdba, annak fogyatkozásakor, és ebből azon gondolkozás-is ötlött fejébe, hogy a' föld Sphæricus vólna. Alexandriába, a' hol a' tudományok virágzottak, Eratosthenes, Ptolomæus, Evergetes fel-találták, hogy a' földnek kerekſégét ki-lehessen mérni. Hyparchus, a' ki vélek egy időbe élt, ki-ſzámlálta azon Csillagokat, a' mellyek *Stellæ fixæ* neveztetnek, és kitalálta az ő különös futáſokat-is az Ecclipticus Polus körül. Plínius ugyan azért Hyparchus neve mellé ezen két ſzavakat írta: *A' Természetnek Baráttya.* De még-is az Antoninusoknak uralkodása alatt hozta az Astronomiát Ptolomæus egy tökélletes Systemába.

A' Geographiának munkálására ſzükſéges az Astronomia, mivel ennek jegyzései által, valamint a' Tartományok fel-találtattak, úgy az azokba feküvő helyek-is azok által könnyebben találtathatnak-fel. Xerxes idejébe még aztat tartották a' Görögök, hogy Æginától épen ollyan meſzſze vólna Samos, mint Herculesnek oſzlopai vannak, de a' hajózás böltsekké tette őket, és a' kereskedés meg-gazdagította őket a' földnek meg-esmértetésével, és így jutottak mind a' Geographiának, mind az Astronomiának tudománnyához. Sándor által annyi ſok Orſzágoknak meg-vétele, nagy haſznára vólt a' Geographiának, és az ő következői által újjalag meg-jobbíttatott ez. Au-

gus-

gustus idejébe, Strabo, és utánna Ptolomæus ebbe leg-nagyobb túdósok vóltak, Ptolomæus találta-ki a' hoſzſzaſágnak, és ſzélesſégnek mérését, melly fő eſzköz a' Geographiának tanúlására.

A' mostani Mathematicusok nagyon fel-haladgyák ezen Tudományba a' Régieket, mivel az ő munkájok tele vannak hibákkal, nemis tsuda, mivel Delisle Úr meg-mutatta, hogy még az új Mappákba-is vagynak hibák, eztet pedig így mutatta-meg, hogy ő Ázsiát 500 mért-földekkel, és a' közép Tengert nap nyúgottúl nap-keletig 300-zal mutatta-meg rövidebbnek lenni. De még-is tsudállanunk kelletik, hogy a' Régiek ennyire-is mehettek, és látó tsövek, az az Tubusok, vagy-is Perſpectivák, és Arábiai betük nélkül miképpen lehettek Geometrák, és Astronomusok. Marchio de Hospitál felölök így ſzól: *Ők* úgy-mond: *aztat tselekedték, a' mit a' mostani Túdósok tselekedtek vólna, ha azoknak idejekbe éltek vólna, és ha a' Régiek most élnének; épen aztat tselekednék, a' mit a' mostaniak teſznek.* En pedig aztat bátorkodom ide tenni, hogy még többet tselekednének, mert ſokkal könnyebb egy ki-találít dolgot palléroznì, mint magát a' dolgot ki-találni. Nem-is ok nélkül mondattatik, hogy a' Régiek ſok dolgokat találták vólna-ki, a' mellyeket a' mostani Túdósok magoknak tulajdonítanak. Pythagorásról mondatik, hogy ő már tanította vólna, hogy a' Föld, és Plánéták a' Nap körül forganak. Ezen dolog nem kis kétſéget ſzenved, mivel épen nem régi időtől kezdették az új Túdósok eztet tanítani, és már azon ſentetiát bizonyosnak lenni. De azólta megint támadtak Authorok, a' kik ellenkezőt írnak, és akármint magyarázzák 's tsaſarják a' Szent Írás ígéit, a'

melly

melly a' Napot menni világossan taníttya, de még ſem fogják minden Philosophusok magokat az ö állatásokra venni, és tsak probábilismusba fognak maradni, annyival-is inkább, mivel Milot Apáturnak, és Baumgartennek közönſéges világ Históriájokban aztat olvasom, hogy nem Pythagorás, hanem Epicurus tanította azon állatást.

Empedocles a' magához vonſzó eröről tanított, mellynek tanítása, a' mostani Authoroknak ítélete ſzerént nem nagyon külömbözik Nevtonnak tanításától. Cicero, és Seneca, a' Tengernek bé, és ki-folyását (*Fluxus et refluxus maris*) a' Hóldnak tulajdonították. De a' mostani Authorok, az illyen vélekedések ki-fejtésében ſokkal többre mentek a' Régieknél, és ennek-utánna azokat még nagyobb világoſságra fogják hozni.

III. §.

Az Orvos Tudományról, és a' Gazdálkodásról.

Az orvos tudomány, inkább az emberek által tett hibákból, mint-ſem a' terméſzetből vette eredetét, mert a' terméſzet, mindég terméſzet maradott vólna, de az emberek a' földnek bö adakozásával viſzſza élvén, meg-rontották önnön magok a' terméſzetet, hogy ha az Ur Isten ollykor a' Levegö-Eget meg-mérgesítette, és a' Mirigy betegſéget, ostorúl reájok botsátotta-is, mint Dávidra; ennek-is a' viſzſza élés vólt az oka. Ezen tudomány a' Görögöknél a' Peloponésusi háború elött még gyenge gyakorlásba vala; Homérus idejébe a' kenetek, és flastromok még nem esmértettek. Ha Pythagorás, a' mint Celsus írja, az Orvo-

ſok

ſok között fő helyet érdemel; a' tsak azért léſzen, mivel ő mindenekbe túdós embernek tartatott lenni. Herophylus, a' ki 570 eſztendőkkel Meg-Váltónk ſzületése előtt élt, láttzatik, hogy némínémű-képpen ezen tudományt értette, ſőt az-is mondattatik felőle, hogy ő engedelmet nyert vólna a' halálra ítéltetett embereknek fel-bontására, és a' mint Tertuliánus írja, 600 embereket fel-is bontott vólna. Dę Voltér, a' mostani világnak edgyik Philosophusa, így ír épen erről: *Ez nem igaz! mert Herophylus hóhér nem vólt, és az Anatomiáról annyit tudott, mint a' Kalmukok a' Chymiáról, vagy-is a' Syberiták Homérusnak Iliásáról.*

Sicíliai Herodicus, a' ki Hypocratesnek tanító Mestere vólt, azon két orvosi Sectának, mellynek edgyike Diæteticának, a' másika pedig Gymnasticának neveztetett, fejének tartattatik, mivel ők Diæta tartással, vagy-is testi gyakorlásokkal gyógyítottak.

Végtére minnyájoknak ugyan-tsak feje Hypocrates vala, a' ki Cós ſzigetbe ſzülettetett, 460 eſztendőkkel Kristusnak ſzületése előtt, és ha mindgyárt a' nem fog-is tekintetni, hogy a' midőn a' Pestis Athénába ſzörnyűlködött, a' Görögöknek gyógyítása által, melly nagy haſznot hajtott, még-is az ő ſok jeles munkái, és könyvei, a' mellyeket hátra hagyott, ezen tudományba nagy embernek lenni meg-mutattyák. Ő az előtte vólt orvos Túdósoknak könyveit mind öſzve ſzedte, azokat olvasta, tanításokról elmélkedett, de azoknál tsak ugyan helyesebb, és fontossabb munkákat tett, és jobban-is gyógyított. Ő leg-közönſégesebb ſzerekkel gyógyított, és azokból igen keveset adott-bé, ha ollykor vétett, maga hibáját nem tsak meg-vallotta, de meg-is mutatta, mellyből ki-ki lát-

hat-

hatta, hogy ő tudománnyával nem kevélyſégre, hanem a' köz jóra igyekezne. Galénus ötet maga mesterének vallotta lenni.

Szomorú történet az emberi Nemzetre való nézve, hogy az orvosok valamint a' Philoſophusok, ſok ſectákra oſztották-fel magokat, a' mellyeknek az orvoslásban egymással ellenkező fundamentomai ellenkező orvoslást-is okoztak. Ezen nevek, Empíricus, Dogmaticus, Methodicus csak félelmet-is okozhatnak, mihent egy ollyan orvos ezek közzül adgya magát a' gyógyításra, a' ki önnön Systemájához magát ſzorossan tarttya, és a' nyavalyákat egy ködös képzelődése által vizsgállya. Cáto talán ezeket értette, a' midőn így ſzóllott: *Minden el-vagyon veſztve, ha a' Görögök magok Literáturájokat közinkbe hozzák, különösen ha ők hozzánk magok orvossaikat küldik, meg-esküdtek, hogy mind azokat orvoſságaikkal meg-fogják ölni, a' kiket ők Barbarusoknak neveznek.* Plin. 29.

A' Botannica (fűvekről való tudomány) még akkor zsengéjébe vala, Dioscorides, és Plínius csak 600 nemét esmérték a' fűveknek. A' tizenhatodik ſzáznak elein már 6000-ret esmértek, és azólta ezen tudomány egy különös mód által igen nagyra nevekedett; igaz dolog-is az, hogy az Úr Isten maga ſzent tettzése ſzerént a' fűveknek minden nemét nagy haſznra való erővel teremtette, és a' melly orvos azoknak erejét vóltaképpen ki-tanúlja, leg-jobb orvos, mert a' többi ki-gondolt és kevert ſzerek, erőltetett orvoſságok, de a' fűvekből munkáltattak ſaját terméſzettyek által, a' mellyet az Isten beléjek teremtett, nyújttyák, vagy-is adgyák erejeket a' gyógyúlásra.

Az orvosi Chymia-is a' betegek gyógyítására új találmány, és ez által ollyan beteg-

ségek gyógyíttatnak leg-inkább, a' mellyek a' természetnek szánt-szándékból való meg-rontásából származnak. Ezen orvoslásnak módgya az Arabusoktól jött által hozzánk, mivel ott-is heves Clíma vagyon, mint sok részin Magyar Hazánknak. Ezen gyógyítás módgyának majd tsak nem attyafia az Electrum által való gyógyítás, de sokkal kissebb mértékbe, mert azon fájdalmak, a' mellyeket az Electrirozás okoz, nem sokáig tartók, nem-is olly kínossak mint a' Chymia pilulái, vagy annak a' testnek ízékjeire reá fent kenöttsei. A' Chirurgia (Borbélyi Tudomány) a' külsö sebeknek gyógyítása, a' mellyeket a' szem lát, és a' kezek tapogathatnak, nem-is kíván épen azon okokra való nézve olly nagy tanúlást, mint az Orvosi Tudomány, és inkább gyakorlani kelletik eztet, mint-sem Theoreticé tudni, mivel a' lövés, vágás, vagy töréseknek sebei láttzattatnak. A' Görögök ezeket-is leg-inkább füvekkel gyógyították, és nem olly hamar metszették-el, a' kezet, vagy lábat a' testtöl, mint a' mostani Chyrurgusok tselekeszik; és ennek nem más okát adhatom, tsak aztat, hogy a' régi világba a' sebessek, nem fogtak annyi rákokat, sem annyi fene állatokat, mint a' mostani világba. A' Patikábéli tudományról sem tudtak a' Régiek, mert ök leg-inkább a' testi gyakorlások, játékok által (a' mellyekröl már szóllottam) és mértékletes élet által tartották-meg magokat az egésségbe.

Egy Országlásnak az ö Lelke a' gazdálkodás, a' mellynek neve, ezen, a' Frántziáktól költsönözött név, *Finantzia*. Allyig tudhatunk valamit, hogy eztet a' Görögök gyakorlották vólna, és igen kevés írást-is hagytak errül a' jövendöségnek; talán ennek el-mulatá-

tását valamint a' belsö úgy külsö háborúk okozták.

Ama túdós Athéna mindenkor a' fényes tudományokon kapott, az ott való Philosophuſok a' mély dolgokról való gondolkozásokban merültek-el, és keveset hajtottak ollyakkal, a' mellyek a' haza bóldogúlására, és polgárok fenn tartására, és haſznára ſzolgáltak, annyi Syſtémák a' világnak kezdetéről, és a' Fö-jórúl tsak annyit haſználtak nékiek, mint a' Plátó idæálisi Respublikája, ezekkel ſem kövérebbek, ſem okossabbak nem lettek. Xenophonnak lehet köſzönni, hogy a' jövedelmekről, és gazdálkodásról két könyveket írt. Az elsö a' különös gazdálkodást, a' második pedig az Athénai Finantziát foglallya magába, meg-is érdemlik ezek az olvasást, ſokat ſzól ö azokba a' ſzántásról, és az ö fel-tétele ſzerént ennek mesterſége áll a' terméſzetbe, és ennek elmúlaſztása ſem áll az ö jegyzése ſzerént a' tudatlanſágba, hanem a' restſégbe, és valamint mindenek a' meg-jobbítás által jöttek tökélletesſégre, úgy ebbe-is nem kell el-mulatni azon eſzközöket, és módokat, a' mellyek erre ſzolgálnak, a' gyakorlás leg-jobb út mutató ebbe, de ſzemeskedni-is ſzükſéges, mert a' föld ſem mindenütt egy arányú, mert hol fekete, hol vörös, hol kemény, hol homokos, hol nyirkos, hol ſzékes, és így ezekbe a' gyakorlás által tanúltatik-ki a' munkállás.

Azon írásába, melly Attica jövedelmének meg-ſzaporításáról ſzóll, leg-hoſzſzabban beſzél a' kereskedésről, valóſsággal haſznos-is ez; föképpen egy terméketlen Országba mint Attica vala, és ezen munkájában Athénának a' kereskedéshez jó fekvéséről ſzóll leg-inkább, mivel ezen tartományba vala, és majd nem tsak

Görög Országnak, de az egész Világnak közép pontyává teszi-ki, és aztat ajánlya, hogy Athénába minden féle emberek gyüjtessenek, mert úgy mond: az ő szorgalmatosságokat fortélyossan lehet használni, és tovább így szóll: *Annyira vigyük a' dolgot, hogy ők minket szeressenek, és ez által kéntelenek legyenek jó szolgálatot tenni.*

Meg-mutattya ő miképpen kellessen minden akadályokat a' kereskedésbe el-hárítani, és annak módját mint lehessen meg-rövidíteni. Ő az élés tárokról, és a' kereskedő hajókról-is szóll, és az azokból áradó hasznokat-is megmutattya, szóll ollyanokról-is, a' mellyek hasznossabbak a' pompánál, a' melly az embereket gyakran nem csak szörnyen meg-ronttya, sőt kóldússágra-is hozza.

Írja Xenophon, hogy a' Görögöknek arany, és ezüst bányájok-is vólt, de a' mellett aztat teszi-ki, hogy ha a' mezei munka alá való módon foly, és ennek el-halasztása, vagy túnya gyakorlása miatt nintsen egy Országnak elegendő élelemre valója, mind az arany, mind az ezüst érdemének le-kell szállani. Szent igazság-is ez, mert melly éh ember fogja eztet betsülni, ezek csak a' gazdagoknak lesznek akkor hasznára, mert ezeknek gabonájok mellett arannyok, és ezüsttyök-is lészen, már pedig a' szegényeknek száma sokkal nagyobb lészen, ezeknek ha gabonájok nem lészen, kínállya bár valaki őket arannyal, ezüstel, és gabonával, tapasztalni fogja, hogy inkább ehez fognak nyúlni, mint sem amazokhoz. Xenophon mondása szerént, mivel csak közép szerű tudománnyal bírtak az Athénabélieck a' Finantzia dolgába, sem a' mezei munka, sem a' bányák ásatása úgy nem folytak, a' miként kelletett vólna, azért-is némelly különös embereknek

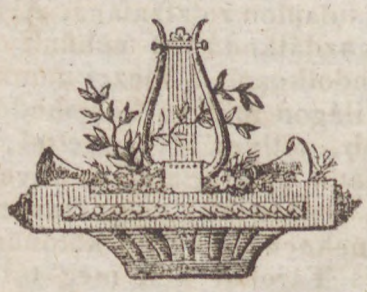
elég

elég arannyok, ezüsttyök, és gabonájok-is vólt, de a' birodalom ezekbe fogyatkozást ſzenvedett, következés képpen a' ſzegényſég-is, a' melly a' birodalomnak leg-nagyobb réſze vala.

De ha megint a' dolgot más felöl ſzemesſen meg-vizsgállyuk, bár a' Finantziába a' Görögöknek nem vólt olly Theoriája, mint a' mostani világba vagyon, de kevessebb okok-is vólt magokat ezen tudományra adni, mivel az ö háborújok ſokkal kevessebbe tölt, mint a' mostaniak, és háborújok után haza mentek, és kiki tsak úgy dolgozott, hogy háza népével elélhessen. A' Tengeri erö ſem tölt nálok ſokba, és a' melly tartományba a' föld terméketlen vólt, ki-ki annyit igyekezett a' tengeri kereskedés által nyerni, hogy azzal eſztendeig bé-érhesse; mivel pedig ſzomſzédgyaik-is illyen terméſzetüek valának, nem adattatott öſztön a' gazdálkodásnak ſerény folytatására, és Athénának el-puſztúlását nem a' gabonának, ſem aranynak, 's ezüstnek fogyatkozása okozta, hanem tulajdon roſzſzaſága. A' mostani Világba a' gazdálkodásról nékünk másképpen ſzükſég gondolkozni, a' mezei munkát, a' melly ſzéles e' Világon minden kereskedéseknél leghaſznossabb, tellyes igyekezettel, és ſerényſéggel kelletik gyakorlani, és mivel a' föld népe minden Orſzágokba nagy ſzaporodásra jött, a' Fejedelmeknek, ſöt még különös Uraſágoknak-is élés Tárokat kell meg-töltve tartani, mivel gyakran meddö eſztendök-is adgyák elö magokat, hogy akkor a' föld népét ſegíthesſék, és az inſégtöl ne engedgyék el-nyomattatni, a' mellyböl dög-halál, és több roſzſzak-is rend ſzerént ſzoktak következni, és felette haſznos, ha a' paraſzt gazda-is, nem tsak máról, de hólnapról-is fog gondolkozni.

Ki-tettem a' Görögöknek minden-féle tudományokba foglalatoskodott jeles embereiket nevek ſzerént, a' következendö Rómaiaknak Históriájában nagyobb történeteket fogunk látni, és több jeles emberekkel-is meg-fogunk esmérkedni. A' Görögökről-is a' mint fellyebb ki-tettem majd tsak nem annyit fogok írni, a' mennyit már írtam, mert a' Rómaiakkal nékiek ſok dolgok vala; valamit eddig írtam rólok, azok leg-inkább a' Peloponésusi háborúnak történetei, ennek-utánna a' Görögöknek, és a' Rómaiaknak Históriájoknak olvasása, valamint a' böltsesſégre való nézve, úgy az ember életének folytatására való nézve-is mind haſznossabb, mind tettzetössebb, és vígabb léſzen.

VÉGE AZ ELSŐ KÖTETNEK.



M. ACADEMIA' KÖNYVTÁRA

Inventar-Nr. 2609/1-24 K.

GVADANI

HISTORIAE